2004–2010

VALODAS SITUĀCIJA LATVIJĀ

VALODAS SITUĀCIJA LATVIJĀ: 2004–2010

Latviešu valodas aģentūra

2011

UDK 811.174(474.3)
Va 390

Autori: *Pauls Balodis, Māris Baltiņš, Vineta Ernstsone, Valts Ernštreits, Gunta Kļava, Dite Liepa, Kristīne Motivāne, Inese Muhka, Jānis Oga, Evija Papule, Jānis Valdmanis, Anna Vulāne*

Zinātniskā redaktore Dr. habil. philol. *Ina Druviete*
Atbildīgās redaktores *Gunta Kļava, Inita Vītola*
Recenzents *Ilmārs Mežs*

Literārā redaktore *Ieva Jansone*
Izdevuma dizaina un maketa autori *Aija Andžāne, Gints Roderts*

© Latviešu valodas aģentūra
© Autori
© Dizains

ISBN 978-9984-815-54-1

VALODAS SITUĀCIJA LATVIJĀ: 2004–2010

„Ja garā vesels cilvēks, labi zinādams, ka tam reiz jāšķiras no šīs pasaules, tomēr piekopj savu veselību, velk savu dzīvību, cik ilgi tam iespējams, kamdēļ tad lai tauta tīši nīkoņa bedrē dodas, tauta, kuras dzīvība kā daudz dzīvību dzīvība stipra un neiznīcināma, saprotams, ja tik šī tauta izrāda veselu garu, ja viņa prot cienīt savu dzīvību un nesteidzas prāta aklumā pārdot savu īsto dzīvību un iemainīt tās vietā svešu ēnas dzīvību. Tautas dzīvības serde un kodols ir valoda."

K. Mīlenbahs, 1881

Satur

Priekšvārds (*Jānis Valdmanis*) 6

Saīsinājumi 7

Ievads (*Gunta Kļava*) 8

VALODAS POLITIKA LATVIJĀ (*Gunta Kļava*) 14

LATVIEŠU VALODA EIROPAS SAVIENĪBĀ (*Gunta Kļava*) 22

1. **VALODAS LATVIJĀ: VALODU PRASME, LIETOJUMS UN LINGVISTISKĀ VIDE** (*Vineta Ernstsone, Gunta Kļava, Kristīne Motivāne*) 32
   - 1.1. **Valodas situācija Latvijā etnodemogrāfiskā skatījumā** (*Gunta Kļava, Kristīne Motivāne*)
   - 1.2. **Latvijas iedzīvotāju valodu prasme** (*Vineta Ernstsone*)
   - 1.3. **Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un lingvistiskā uzvedība** (*Vineta Ernstsone*)
   - 1.4. **Lingvistiskā vide: valodu lietošana un latviešu valodas lietojuma dinamika** (*Vineta Ernstsone*)

2. **VALSTS VALODAS LIETOJUMS SABIEDRISKI NOZĪMĪGĀKAJĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS** (*Vineta Ernstsone, Gunta Kļava, Kristīne Motivāne*) 70
   - 2.1. **Valsts valoda valsts administrācijā** (*Gunta Kļava, Kristīne Motivāne*)
   - 2.2. **Mazākumtautību izglītības politikas īstenošana: izvērtējuma daži aspekti** (*Evija Papule*)
   - 2.3. **Valoda privātajā uzņēmējdarbībā: pakalpojumu jomā** (*Gunta Kļava, Kristīne Motivāne*)
   - 2.4. **Plašsaziņas līdzekļu ietekme uz valodas situāciju un to ietekme uz valodas situāciju** (*Gunta Kļava, Kristīne Motivāne*)
   - 2.5. **Informatīvās telpas dalījums Latvijā: lielāko dienas laikrakstu apskats** (*Dite Liepa*)

3. **AUGŠZEMNIEKU DIALEKTA, LATGALIEŠU RAKSTU VALODAS UN LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS KOEKSISTENCES PROBLEMĀTIKA** (*Anna Vulāne*) 128

4. **LĪBIEŠU VALODAS SITUĀCIJAS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ** (*Valts Ernštreits*) 142

5. **LATVIEŠU VALODA MŪSDIENU GLOBALIZĀCIJAS APSTĀKĻOS** (*Gunta Kļava, Kristīne Motivāne*) 166
   - 5.1. **Terminoloģijas attīstības problēmas** (*Māris Baltiņš*)
   - 5.2. **Latviešu valoda pasaulē** (*Gunta Kļava, Inese Muhka*)
   - 5.3. **Latviešu literatūra pasaulē** (*Jānis Oga*)
   - 5.4. **Valodas elektroniskie un citi resursi** (*Pauls Balodis*)
   - 5.5. **Migrācijas procesu ietekme uz valodas situāciju** (*Gunta Kļava, Kristīne Motivāne*)

6. **LATVIJAS VALODAS POLITIKAS UZDEVUMI NĀKOTNĒ** (*Gunta Kļava, Kristīne Motivāne*) 212

Izmantotā literatūra un avoti 217

Priekšvārds

Regulāra valodas situācijas izpēte ir vienīgais veids, kā izvērtēt valodas politikas rezultātus un plānot nākamos valodas politikas uzdevumus. Lai noskaidrotu valodas situācijas attīstību Latvijā, ir veikta valodas situācijas izpēte no 2004. līdz 2010. gadam. Pētījumā ne tikai konstatēts sasniegtais, bet arī apzinātas galvenās problēmas valodas politikas īstenošanā un latviešu valodas kā valsts valodas konkurētspējas stiprināšanā.

Pētījuma rezultāti rāda, ka joprojām valsts valodas lietojums ikdienā, pakalpojumu sfērā (transporta pakalpojumos, tirdzniecībā u.c.) ir nepietiekams. Šajā ziņā īsts „sāpju bērns" valodas politikā ir privātā uzņēmējdarbība, kur reālajā dzīvē bieži tiek ignorēts fakts, ka privātā uzņēmējdarbība nebūt nav tas pats, kas personiskā dzīve, jo privātās uzņēmējdarbības mērķis lielākoties ir nodrošināt pakalpojumus sabiedrībai un tiem ir jābūt pieejamiem valsts valodā. Šajā sakarā rodas vismaz divi jautājumi. Kāda ir mūsu, pašu latviešu, lingvistiskā uzvedība, proti, cik bieži mēs lietojam latviešu valodu, vēršoties pie Latvijā dzīvojošajiem cittautiešiem? Un kāda ir cittautiešu attieksme pret valsts valodas lietošanu ikdienā? Katra indivīda un arī sociālās grupas attieksme pret kādas valodas lietošanu tieši ietekmē valodas izvēli saziņā.

Neapšaubāms ir tas, ka viena no galvenajām problēmsituācijām joprojām saglabājas informatīvās telpas sadalījumā pēc valodas. Divu valodisko telpu esamība, bez šaubām, kavē sabiedrības integrāciju, un ilgtermiņā tas ir būtisks apdraudējums valsts valodai (un ne tikai valodai).

Divu informatīvo telpu sakarā ir aktuāli, vai tās publiskās personas – politiķi, valsts iestāžu vadītāji, ierēdņi –, kas plašsaziņas līdzekļos saziņā ar sabiedrību izvēlas citu valodu, nevis vienīgo valsts valodu, apzinās, kādu graujošu efektu uz valsts valodas prestižu tas atstāj?

Pētījumā sniegti dati un fakti par Latvijas komplicēto valodas situāciju un dotas atbildes uz iepriekš minētajiem un daudziem citiem jautājumiem.

Jānis Valdmanis
Latviešu valodas aģentūras direktors
Latvijas Universitātes profesors

Saīsinājumi

ANO – Apvienoto Nāciju Organizācija
APPC – Austrumeiropas Politisko pētījumu centrs
BSZI – Baltijas Sociālo zinātņu institūts
CLIL – *Content and Language Integrated Learning* (valodas un satura integrēta apguve)
CSP – Centrālā statistikas pārvalde
DGI – *Directorat-General for Interpetation* (ES iestāžu mutiskās tulkošanas atbildīgā institūtcija)
DGT – *Directorat-General for Translation* (ES iestāžu rakstiskās tulkošanas atbildīgā institūcija)
EFNIL – *European Federation of National Institutions of Language* (Eiropas Nacionālo valodas politikas institūciju federācija)
EK – Eiropas Komisija
ES – Eiropas Savienība
IATE – *Inter Active Terminology of Europe* (ES iestāžu terminoloģijas datubāze)
IZM – Izglītības un zinātnes ministrija
ĪUMSILS – Īpašu uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāts (likvidēts 2009. gadā)
LF – Lībiešu fonds
LKS – *Līvõ Kultūr sidām* (Lībiešu kultūras centrs)
LLC – Latvijas literatūras centrs
LNB – Latvijas Nacionālā bibliotēka
LS – Lībiešu savienība
LU LVI – Latvijas Universitātes Latviešu valodas institūts
LU MII – Latvijas Universitātes Matemātikas un informātikas institūts
LVA – Latviešu valodas aģentūra
LVA aptauja 2009 – Data Serviss. *Latvijas valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte*: pārskats par pētījumu. 2009.
LVA intervijas 2009 – Fieldex. *Valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte*: pētījuma rezultātu ziņojums. Rīga, 2009.
LVAVA – Latviešu valodas apguves valsts aģentūra (līdz 2009. gada 1. jūlijam)
LVLKSA – Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācija
LZA EI – Latvijas Zinātņu akadēmijas Ekonomikas institūts
LZA TK – Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija
MK – Ministru kabinets
PBLA – Pasaules brīvo latviešu apvienība
PMLP – Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde
SLDB – Starptautiskā Lībiešu draugu biedrība
TTC – Tulkošanas un terminoloģijas centrs (līdz 2009. gada 1. jūlijam)
Valoda 2007 – BSZI. *Valoda*: atskaite, 2007. gada augusts – septembris.
Valoda 2008 – BSZI. *Valoda*: atskaite, 2008. gada marts – aprīlis.
VISC – Valsts izglītības satura centrs
VVA – Valsts valodas aģentūra (līdz 2009. gada 1. jūlijam)
VVA aptauja 2004 – Data Serviss. *Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas*. Rīga, 2004.
VVC – Valsts valodas centrs

Ievads

Latviešu valoda ir Latvijas Republikas valsts valoda un sabiedrības integrācijas valoda, tā ir nacionālās identitātes pamats un pasaules daudzveidīgā kultūras mantojuma daļa. Tāpēc Latvijas valsts ir atbildīga gan Latvijas sabiedrības, gan visas pasaules tagadējo un nākamo paaudžu priekšā par latviešu valodas saglabāšanu un attīstīšanu. Tā ir Latvijas valsts kompetence un pienākums, jo Latvija ir vienīgā valsts pasaulē, kas var uzņemties atbildību par latviešu valodas saglabāšanu.

(*Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2005.-2014. gadam*. Rīga, 2007, 6. lpp.)

Valodas situācijas izpēte ir pamats valodas politikas rezultātu izvērtējumam un uzdevumu noteikšanai, jo valodas politikas uzdevums, no vienas puses, ir iezīmēt valodas situācijas attīstības virzību, un, no otras, tai jābūt stingri pamatotai reālajā valodas situācijā.[1] Lai noskaidrotu valodas situācijas dinamiku Latvijā no 2004. līdz 2010. gadam, pamatojoties uz Valsts valodas politikas pamatnostādnēs 2005.– 2014. gadam[2] noteikto valsts valodas politikas rezultātu analīzi, pēc Latviešu valodas aģentūras (LVA) pasūtījuma tika veikta Latvijas iedzīvotāju aptauja un dziļās intervijas ar ekspertiem.[3]

Valodas situācija – valodas funkcionēšanas apstākļu kopums, kas raksturo kādā sabiedrībā konkrētā brīdī runāto valodu pozīcijas: cik un kādas valodas attiecīgajā areālā lieto, cik cilvēku noteiktu apstākļu ietekmē tajās runā, kāda ir kolektīva locekļu attieksme pret šīm valodām u.c.[4] Valodas situācijas specifiku nosaka lingvistiski, vēsturiski, demogrāfiski, ekonomiski, politiski un kultūras faktori.[5]

Laiks no 2004. līdz 2010. gadam Latvijas valodas politikā un valodas situācijas attīstībā ir bijis nozīmīgiem notikumiem bagāts:

- kopš **2004. gada 1. maija Latvija ir Eiropas Savienības dalībvalsts** (tas nodrošina latviešu valodas attīstību, garantē oficiālas Eiropas Savienības (ES) valodas statusu, veicina terminoloģijas attīstību un tulkojumu apjoma pieaugumu, palielinājusies darbaspēka kustība, kas tiešā un netiešā veidā ietekmē valodas attīstību un lietojumu);
- ir notikusi mazākumtautību izglītības sistēmas reforma – vidusskolas no 2004. gada 1. septembra sāka īstenot mazākumtautību izglītības programmu ar palielinātu latviešu valodas īpatsvaru, resp., **ieviesta bilingvālā izglītība un nodrošināta vienota izglītība visās Latvijas skolās**;
- 2003. gada nogalē tika izveidota Valsts valodas aģentūra (VVA) (pēc 2009. gada 1. jūlija – Latviešu valodas aģentūra[1]), kuras mērķis ir valsts valodas statusa nostiprināšana un valsts valodas ilgtspējīgas attīstības sekmēšana, gan veicot sociolingvistiskos pētījumus, gan konsultējot Latvijas sabiedrību valsts valodas jautājumos, gan īstenojot dažādus citus atbalsta pasākumus latviešu valodas ilgtspējīgai attīstībai;
- kopš 2004. gada Latviešu valodas apguves valsts programmas projekta vadības vienība kļuvusi par valsts aģentūru (Latviešu valodas apguves valsts aģentūra (LVAVA), pēc 2009. gada 1. jūlija – LVA), tādā veidā turpinot ANO sākto iniciatīvu valsts valodas politikas īstenošanai;
- kopš 2004. gada Latviešu valodas aģentūra ir Eiropas Nacionālo valodas politikas institūciju federācijas (*European Federation of National Institutions of Language, EFNIL*)[2] locekle;
- 2006. gadā Izglītības un zinātnes ministrijā (IZM) izveidots Valsts valodas politikas departaments (kopš 2008. gada 29. decembra – Valsts valodas politikas nodaļa) ar mērķi nodrošināt IZM valsts valodas politikas veidošanas funkciju;
- pasaules un Latvijas finanšu krīzes izraisīto institucionālo reformu rezultātā, kā jau tika minēts, **2009. gadā izveidota Latviešu valodas aģentūra**, apvienojot VVA un LVAVA, un Tulkošanas un terminoloģijas centrs (TTC) apvienots ar Valsts valodas centru, izveidojot **Valsts valodas centru** (VVC) Tieslietu ministrijas pakļautībā.[3] Notikušas pārmaiņas ar valsts valodas politiku cieši saistītajās sabiedrības integrācijas politikas īstenotājinstitūcijās: likvidētā Īpašu

EFNIL European Federation of National Institutions for Language

Latviešu valodas aģentūra

VALSTS VALODAS CENTRS

[1] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998, 19. lpp.
[2] *Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2005.-2014. gadam.* Rīga, 2007, 14. lpp.
[3] Data Serviss. *Latvijas valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte*: pārskats par pētījumu. LVA. Rīga, 2009; Fieldex. *Valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte*: pētījuma rezultātu ziņojums (dziļās intervijas). LVA. Rīga, 2009.
[4] *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Atb. red. V. Skujiņa. Rīga : LU LVI, 2007, 423. lpp.
[5] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998, 15. lpp.

[1] Saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 15. panta trešās daļas 2. punktu un Publisko aģentūru likuma 8. panta pirmo daļu izglītības un zinātnes ministra pārraudzībā esošās valsts iestādes – valsts aģentūra „Latviešu valodas apguves valsts aģentūra" un valsts aģentūra „Valsts valodas aģentūra" – apvienotas un ar 2009. gada 1. jūliju izveidota jauna izglītības un zinātnes ministra pārraudzībā esoša valsts iestāde – valsts aģentūra „Latviešu valodas aģentūra". (Ministru kabineta 2009. gada 24. aprīļa rīkojums Nr. 249 „Par valsts aģentūras „Latviešu valodas apguves valsts aģentūra" un valsts aģentūras „Valsts valodas aģentūra" reorganizāciju".)
[2] Federācijā ir apvienojušās ES dalībvalstu un Eiropas ekonomiskās zonas valstu organizācijas, un federācijas mērķis ir panākt visu valstu oficiālo valodu, īpaši mazo un vidējo valodu, konkurētspējas nodrošināšanu.
[3] Saskaņā ar Valsts pārvaldes iekārtas likuma 15. panta trešās daļas 1. punktu un Publisko aģentūru likuma 8. panta pirmo daļu līdz 2009. gada 1. jūlijam reorganizēt valsts aģentūru „Tulkošanas un terminoloģijas centrs", pievienojot to Tieslietu ministrijas padotībā esošajai tiešās pārvaldes iestādei – Valsts valodas centram. (Ministru kabineta 2009. gada 12. marta rīkojums Nr. 192 „Par valsts aģentūras „Tulkošanas un terminoloģijas centrs" reorganizāciju".)

uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta (ĪUMSILS) vietā sabiedrības integrācijas funkcijas nodrošināšanai 2009. gadā izveidots Sabiedrības integrācijas lietu departaments Tieslietu ministrijas pakļautībā (no 2011. gada – Kultūras ministrijas pakļautībā). Tādējādi, maksimāli samazinot institucionālo atbalstu valodas politikas īstenošanai, joprojām tiek nodrošināta gan valsts valodas attīstība, gan Valsts valodas likuma kontroles mehānisms, tāpēc turpmāka iejaukšanās izveidotajā valsts valodas politikas institūciju sistēmā var negatīvi ietekmēt valodas politikas īstenošanu valstī;

- no 2004. līdz 2006. gadam bijis **15 gadu laikā lielākais naturalizācijas kārtībā Latvijas pilsonībā uzņemto personu skaits** (kopā 51 672) (1. att.)[1];
- uz Valsts valodas likuma pamata izdoti vairāki būtiski Ministru kabineta noteikumi un citi tiesību akti, piemēram:

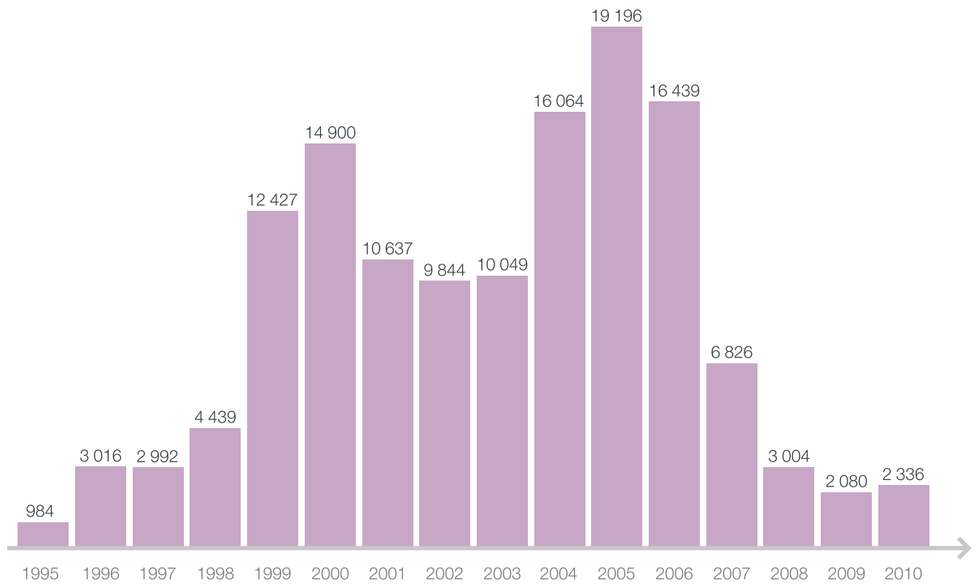

1. att. **Naturalizācijas kārtībā Latvijas pilsonībā uzņemto personu skaits no 1995. līdz 2010. gadam.**
Dati: PMLP

[1] *Statistika: naturalizācija* [tiešsaiste]. Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. (Skatīts 15.09.2010.). Pieejams: *http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/Naturalizacija.html;jsessionid=886CA55BFDD407E0DB5162B3BAE89ABF.*

- 02.03.2004. MK noteikumi Nr.114 „Noteikumi par personvārdu rakstību un lietošanu latviešu valodā, kā arī to identifikāciju";
- 02.03.2005. apstiprinātas „Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2005.–2014. gadam";
- 2006. gadā apstiprināta „Valsts valodas politikas programma 2006.–2010. gadam" (zaudējusi spēku ar Ministru kabineta 11.08.2010. rīkojumu Nr. 470);
- 15.02.2005. MK noteikumi Nr.130 „Noteikumi par valodu lietošanu informācijā";
- 07.07.2009. MK noteikumi Nr.733 „Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Kopienas pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi";
- **viena no negatīvajām tendencēm** valodas situācijas attīstībā laika posmā no 2004. līdz 2010. gadam **ir latviešu valodas ierobežota lietošana privātajā uzņēmējdarbībā**, īpaši pakalpojumu sniegšanas jomā – mazinās latviešu valodas lietojums ikdienā (veikalos, frizētavās u.tml.), pieaug latviešu lingvistiskā diskriminācija, privātajos uzņēmumos darbiniekiem pieprasot krievu valodas prasmi arī tādos amatos, kur tā nav nepieciešama (sk. 4.3. nodaļu);
- joprojām aktuāli ir sabiedrības integrācijas jautājumi, kur bieži vien, īpaši publiskajā vidē, tiek pausti pārsvarā politizēti un tendenciozi viedokļi, kas būtiski kavē veiksmīgas sabiedrības integrācijas procesu, piemēram, apdraudējums latviešu valodai joprojām ir informatīvās telpas dalījums latviešu un krievu valodā, ko pastiprina dažādu jauno tehnoloģiju (kabeļtelevīzijas, satelīttelevīzijas u.tml.) pieejamība un piedāvātās plašās informācijas iegūšanas iespējas utt. (sk. 4.4. un 4.5. nodaļu);
- no 2004. līdz 2010. gadam ir samazinājušās grāmatu un brošūru tirāžas latviešu valodā: no 4,4 miljoniem eksemplāru 2004. gadā līdz 3,1 miljoniem – 2010. gadā (1990. gadā izdoto grāmatu un brošūru skaits – 13 miljoni eksemplāru)[1];

[1] *Iedzīvotāji un sociālie procesi. Kultūra* [tiešsaiste]. Centrālā statistikas pārvalde. [Skatīts 12.12.2010.]. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html-0.*

- pasaulē **pieaudzis to augstskolu skaits, kurās latviešu valodu var apgūt kā svešvalodu** – 13 pasaules valstu 24 augstākās izglītības iestādēs iespējams apgūt latviešu valodu, arī pētniecības mērķiem (sk. 7.2. nodaļu);
- noticis aktīvs darbs **latviešu valodas zinātniskā izpētē un kopšanā**, notikuši vairāki desmiti vietēja un starptautiska līmeņa konferenču, tiek izdotas grāmatas, rakstu krājumi, monogrāfijas u.c. pētnieciskie darbi par latviešu valodu. 2005. gadā uzsākta valsts programmas „LETONIKA: pētījumi par vēsturi, valodu un kultūru" īstenošana, kurā īstenoti projekti, rīkotas konferences, izveidotas datubāzes, izdotas grāmatas un pētījumi par latviešu valodu, kultūru un vēsturi.[1]

Lai noskaidrotu valodas situāciju un valodas politikas rezultātus, kā arī noteiktu valodas politikas īstenošanas uzdevumus turpmāk, pētījumā pamatā izmantotas no 2004. gada līdz 2010. gadam veiktās Latvijas iedzīvotāju aptaujas un dziļās intervijas ar ekspertiem:

- 2004. gadā „Data Serviss" veiktā Latvijas iedzīvotāju aptauja (Data Serviss. *Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas*. Rīga, 2004), kurā aptaujāti 1006 respondenti vecumā no 18 līdz 74 gadiem 11 dažādos reģionos (turpmāk VVA aptauja 2004);
- pētījumi „Valoda", ko pēc Latviešu valodas apguves valsts aģentūras pasūtījuma īstenoja Baltijas Sociālo zinātņu institūts (BSZI). Pētījuma rezultāti ir salīdzināti ar iepriekšējos gados veikto aptauju datiem, kas iegūti kopš 1996. gada jūnija. 2007. un 2008. gadā Baltijas Sociālo zinātņu institūta veiktās aptaujas (BSZI. *Valoda*: atskaite, 2007. gada augusts – septembris; BSZI. *Valoda*: atskaite, 2008. gada marts – aprīlis), kurās katrā aptaujāti 2000 respondenti no 15 līdz 74 gadiem visā Latvijā (turpmāk Valoda 2007 un Valoda 2008);
- 2009. gadā „Data Serviss" veiktā aptauja (Data Serviss. *Latvijas valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte*: pārskats par pētījumu. 2009) (turpmāk LVA aptauja 2009), kurā tika intervēti 924 respondenti vecumā no 17–74 gadiem 19 dažādos novados un pilsētās;
- 2009. gadā SIA „Fieldex" veiktās dziļās intervijas (Fieldex. *Valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte*: pētījuma rezultātu ziņojums. Rīga, 2009) (turpmāk LVA intervijas 2009), kurās tika noskaidrots 25 Latvijas valodas politikas, izglītības speciālistu un politiķu valodas situācijas Latvijā vērtējums.

Aprakstot dažādos valodas situācijas komponentus, papildus izmantoti arī citi pētījumi, aptaujas, analizēti dokumenti un normatīvie akti, uz kuriem atsauces ievietotas konkrētā pētījuma nodaļā.

[1] Informācija par programmu pieejama mājaslapā *www.letonikasprogramma.lv*.

1

VALODAS POLITIKA LATVIJĀ

IV VALODAS POLITIKA LATVIJĀ

Valodas politika kā valsts īstenotu apzinātu pasākumu kopums valstī runāto valodu funkcionālā sadalījuma saglabāšanai, runātāju kolektīvo un individuālo valodas tiesību noteikšanai, valodu izpētei un attīstīšanai ir nozīmīga ikvienā valstī. Valodas politika ir viens no galvenajiem valsts iekšpolitikas virzieniem.

Valodas politikas pamatprincipi

Pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas valodas politika kļuvusi par pārdomāti un mērķtiecīgi veidotu iekšpolitikas nozari. Valodas politika Latvijā izstrādāta uz stingras sociolingvistiskās teorijas pamata, ņemot vērā daudzu ārvalstu pieredzi, tās izstrādē piedalījušies citu valstu eksperti, un tā guvusi arī starptautisku apstiprinājumu.[1] Latvijas valodas politikas mērķis ir latviešu valodas prioritātes nodrošināšana sabiedriski nozīmīgākajās sociolingvistiskajās sfērās, vienlaicīgi garantējot minoritāšu valodu tiesības.[2] Latvijā valodas politika ir cieši saistīta arī ar sabiedrības integrācijas politiku.

Latvijas valodas politikas pamatā jau kopš 1989. gada ir šādi pamatprincipi, kas ietverti arī Valsts valodas politikas pamatnostādnēs 2005.–2014. gadam:

- valsts valoda Latvijā ir latviešu valoda;
- valsts garantē iespēju saglabāt, attīstīt un noteiktās funkcijās lietot Latvijas minoritāšu valodas.

Šie pamatprincipi ietver ideju par valodu koeksistenci un **valodu juridisko hierarhiju ar valsts valodas prioritāti**.

Ieskats valsts valodas statusa vēsturē

Valsts (oficiālā) valoda(-as) parasti tiek noteikta konstitūcijās, likumos, Ministru kabineta noteikumos vai kādos citos valsts administratīvos dokumentos, un tai attiecībā pret citām valsts teritorijā lietotajām valodām ir īpašas privilēģijas.[3] Tieši valsts valodai ir liela loma arī valsts politiskās vienotības veicināšanā un uzturēšanā.[4]

Valstiskās neatkarības atgūšanas sākumposmā jeb t.s. Trešās atmodas laikā valsts valodas statuss latviešu valodai pirmo reizi tika piešķirts Valodu likumā, kurš stājās spēkā 1989. gada 5. maijā.[5] Grozījumi un papildinājumi Valodu likumā tika veikti 1992. gada 31. martā, atspoguļojot pārmaiņas Latvijas valstiskajā statusā un nostiprinot valodu juridisko hierarhiju, resp., nosakot latviešu valodas kā valsts valodas prioritāti. 1998. gadā arī Latvijas Republikas Satversmē tika pieņemts 4. pants, kurā latviešu valoda noteikta par valsts valodu.

[1] Druviete, I. *Skatījums. Valoda, sabiedrība, politika*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 169. lpp.; sk. arī *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Valsts valodas aģentūra. Rīga : Zinātne, 2008.
[2] *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Valsts valodas aģentūra. Rīga : Zinātne, 2008, 19. lpp.
[3] Spolsky, B. *Language Policy. Key Topics in Sociolinguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004, p. 11.
[4] Nahir, M. Language Planning Goals: A Classification. In: *Sociolinguistics. The Essential Readings*. Ed. by Ch. B. Paulston, G. R. Tucker. Blackwell Publishing, 2006, p. 431.
[5] *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Valsts valodas aģentūra. Rīga : Zinātne, 2008, 43. lpp.

Tā kā 10 gadu laikā valodas situācija bija mainījusies dažādu politisku, ekonomisku u.c. apstākļu ietekmē, bija nepieciešams jauns likums, kurš veicinātu latviešu valodas statusa nostiprināšanos visās sociolingvistiskajās jomās.

1999. gada 9. decembrī Saeimā pieņemts jauns **Valsts valodas likums**, kas stājās spēkā 2000. gada 1. septembrī. Likuma **3. panta 1. punktā** noteikts, ka **Latvijā valsts valoda ir latviešu valoda.** Tas nozīmē latviešu valodas prioritāro statusu, kā arī nosaka tās lietošanu, proti, **visā valsts teritorijā sabiedrības saziņas valoda ir valsts jeb oficiālā valoda**. Latvijā, tāpat kā daudzās citās pasaules valstīs, valsts jeb oficiālā valoda ir pamatnācijas valoda.

Latviešu valodas paveidi un formas

Kā norādīts pētījumos un arī skolu mācību grāmatās, gadsimtu gaitā latviešu valoda kļuvusi par bagātu un koptu valodu, gan attīstot literāro valodu kā nozīmīgāko nacionālās valodas paveidu un saziņas līdzekli visai tautai runā un rakstos, gan arī saglabājot citus valodas paveidus – izloksnes un dialektus.[1]

„Literāro valodu runā kultūras un administratīvās iestādēs neatkarīgi no to atrašanās vietas, literārajā valodā raksta un izdod grāmatas, žurnālus un laikrakstus, ko lasa visi sabiedrības slāņi. Literārā valoda ir kopts valodas paveids. [..] Mūsdienu apstākļos valodai kā saziņas līdzeklim nedrīkst būt ne reģionālu, ne sociālu ierobežojumu: ikvienam iznāk runāt gan ar citu novadu, gan dažādu profesiju pārstāvjiem. [..] Izloksne ir nelielā apvidū runāts valodas paveids, bet dialekts – radniecīgu izloksņu kopa. Būtiskākā atšķirība no literārās valodas ir tā, ka tie ir teritoriāli ierobežoti tautas valodas paveidi."[2]

Vēsturiski **par latviešu nācijas literārās valodas pamatu kļuva uz vidus dialekta balstītā rakstu valoda**. No funkcionālā viedokļa raugoties, latviešu literārā valoda, kas mūsdienās ir valsts jeb oficiālā valoda Latvijas Republikā, ir bijusi un ir kopīgā saziņas valoda gan dažādu dialektu pārstāvjiem un izloksņu runātājiem, gan mazākumtautību pārstāvjiem.

Latviešiem 18. gadsimtā radās arī otra rakstu valoda, kas balstīta augšzemnieku dialektā, precīzāk – Dienvidlatgales izloksnēs.[3] **Valsts valodas likuma 3. panta 4. punktā noteikta latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu**

[1] Rudzīte, M. Ievads latviešu dialektoloģijā. No: Rudzīte, M. *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Atb. red. L. Leikuma, A. Andronovs. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 15. lpp.; Rudzīte, M. Latviešu literārā valoda. No: *Latviešu valoda 10. – 12. klasei* : mācību grām. J. Kušķis, A. Laua, I. Lokmane u.c. Rīga : Zvaigzne ABC, 1998, 4., 10. lpp.
[2] Rudzīte, M. Latviešu literārā valoda. No: *Latviešu valoda 10. – 12. klasei* : mācību grām. J. Kušķis, A. Laua, I. Lokmane u.c. Rīga : Zvaigzne ABC, 1998, 4., 5., 10. lpp.
[3] Breidaks, A. Latgalīšu rokstu volūdas sōkūtne un atteisteiba. No: Breidaks, A. *Darbu izlase. 2. daļa*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts; Daugavpils Universitāte, 2007, 476. lpp.; Rudzīte, M. Latviešu literārā valoda. No: *Latviešu valoda 10. – 12. klasei* : mācību grām. J. Kušķis, A. Laua, I. Lokmane u.c. Rīga : Zvaigzne ABC, 1998, 4., 55. lpp.

valodas paveida saglabāšana, aizsardzība un attīstība. Lai veicinātu šā vēsturiskā valodas paveida attīstību, blakus citām dažādu institūciju, pētniecības iestāžu un nevalstisko organizāciju darbiem 2007. gada 28. septembrī Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas Latgaliešu ortogrāfijas apakškomisija apstiprinājusi kodificētās latgaliešu rakstu valodas normas – Latgaliešu pareizrakstības noteikumus.[1] (Sk. 5. nodaļu.)

Lībiešu kā Latvijas pirmiedzīvotāju valoda

Latvijas kultūras un vēsturiskā bagātība un neatņemama sastāvdaļa tāpat ir **lībiešu valoda un kultūrvēsturiskais mantojums. Valsts valodas likuma 4. pantā noteikta lībiešu valodas kā Latvijas pirmiedzīvotāju (autohtonu) valodas saglabāšana, attīstība un aizsardzība**. (Sk. 6. nodaļu.)

Minoritāšu valodas un svešvalodas Latvijā valodas politikas kontekstā

Valsts valodas likums nosaka latviešu valodas lietojumu, nereglamentējot minoritāšu valodu un svešvalodu lietojumu, jo Latvijas situācijai raksturīga minēto jēdzienu pārklāšanās, piemēram, krievu, poļu, lietuviešu u.c. valodas atbilst gan minoritātes valodas, gan svešvalodas kritērijiem.[2] Tāpēc likumā vispārināts svešvalodas jēdziens, uzsverot hierarhiskās attiecības starp latviešu un jebkuru citu valodu. Latvijas valodas politika vērsta uz integrētas sabiedrības veidošanu, garantējot iespēju saglabāt, attīstīt un noteiktās sociolingvistiskās funkcijās lietot Latvijas minoritāšu valodas un nodrošināt latviešu valodas konkurētspēju un tās runātāju lingvistisko cilvēktiesību aizsardzību.[3]

Valodas politikas virzieni un valodas statusa pamatelementi

Lai veiksmīgi īstenotu valodas politikas mērķus un nostādnes, būtiski ir **valodas politikas īstenošanas pamatvirzieni**:

1) **juridiskais** (valsts valodas statusa juridiska nostiprināšana likumos un citos normatīvajos aktos),
2) **pedagoģiskais** (latviešu valodas mācīšana latviešiem, visiem interesentiem un Latvijā dzīvojošām minoritātēm),
3) **lingvistiskais** (latviešu valodas zinātniska izpēte, standartizācija, normu avotu un informatīvas literatūras publicēšana).[4]

Īstenojot valodas politiku Latvijā, jāstrādā visos trīs pamatvirzienos. Nevar gaidīt pozitīvus rezultātus valodas politikā, ja kāds no šiem aspektiem tiek ignorēts un darbība tajos netiek koordinēta.

Latvijas valodas politikas mērķu sasniegšanai un visu valodas politikas pamatvirzienu koordinētas darbības nodrošināšanai 2005. gada 2. martā Ministru kabinets apstiprināja **Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2005.–2014. gadam**. Pamatnostādnēs ir ietverti visi trīs reālā valsts valodas statusa **pamatelementi – valodas prasme, valodas lietošana un attieksme pret valodu**.[1] Šobrīd jāapzinās, ka valsts valodas statusa pilnvērtīgai nodrošināšanai jānovērš tendence nelietot valsts valodu. Nedrīkstētu pieļaut arī latviešu lingvistisko tiesību pārkāpumus, kaut arī paši latvieši ir pasīvi un pārlieku toleranti saziņas valodas izvēlē, tā kavējot arī sabiedrības integrācijas procesus.

Pamatnostādnēs noteikti valodas politikas virzieni un uzdevumi:

- latviešu valodas lingvistiskās kvalitātes un konkurētspējas garantēšana,
- valsts valodas funkcionēšanas nodrošināšana,
- valodas tradicionālās kultūrvides saglabāšana, aizsardzība un attīstīšana,
- valodas vispusīgas izpētes veicināšana un zinātniski pamatota literārās valodas standartizācija un normu kodifikācija,
- zinātnisku un populārzinātnisku materiālu par latviešu valodu un valodas politiku Latvijā veidošana un izplatīšana u.c.[2]

„Lai valsts varētu normāli funkcionēt, valsts valoda jāprot visiem sociāli un ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem [..]. **Ja valsts valodas runātājs var lietot savu valodu visās sociolingvistiskajās sfērās un minoritātes valodas runātājam pieejama literatūra, masu informācijas līdzekļi, kultūras pasākumi, pamatizglītība dzimtajā valodā, nemaz nerunājot par valodas brīvu izvēli ģimenē un neformālajos kontaktos – valodas tiesības un līdz ar to arī šīs valodas runātāju lingvistiskās cilvēktiesības ir ievērotas** [LVA izcēlums]. Šīs normas īstenošanai stabils pamats likts Latvijas Republikas likumdošanā."

(Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998, 127. lpp.)

[1] Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas Latgaliešu ortogrāfijas apakškomisijas 2007. gada 28. septembra lēmums Nr. 1 Par Latgaliešu rakstības noteikumiem. *Latvijas Vēstnesis*, 2007, 18. okt., 168 (3744).
[2] *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Valsts valodas aģentūra. Rīga : Zinātne, 2008, 56. lpp.
[3] Turpat, 68. lpp.
[4] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998, 35. lpp.; Druviete, I. *Skatījums. Valoda, sabiedrība, politika*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 115. lpp.

[1] *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Valsts valodas aģentūra. Rīga : Zinātne, 2008, 197. lpp.
[2] *Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2005.–2014. gadam*. Rīga, 2007, 5. lpp.

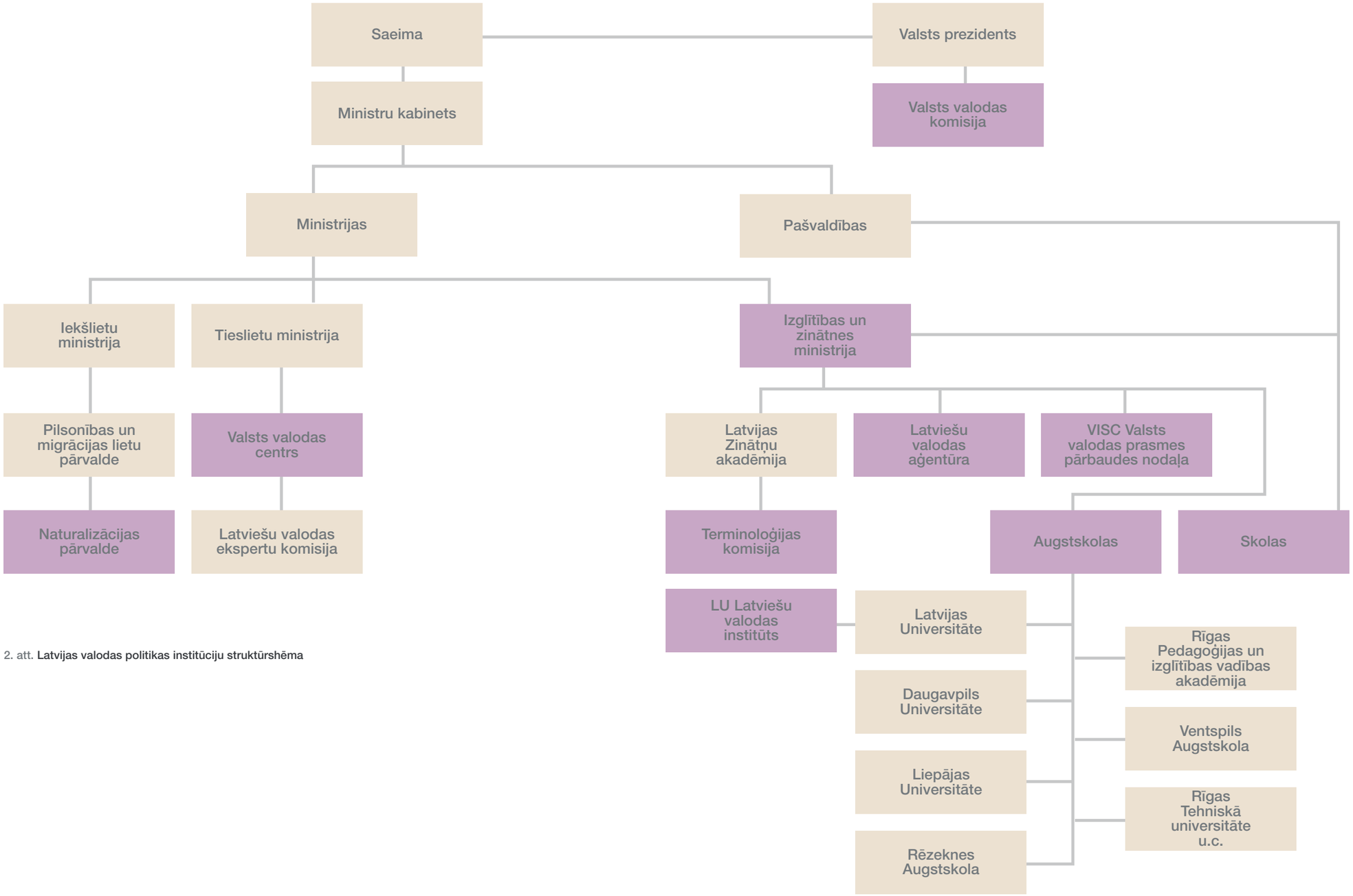

2. att. Latvijas valodas politikas institūciju struktūrshēma

2

LATVIEŠU VALODA EIROPAS SAVIENĪBĀ

Kopš 2004. gada latviešu valoda ir viena no oficiālajām valodām Eiropas Savienībā, kur, runājot par tās lingvistisko identitāti, vienmēr tiek uzsvērts ES multilingvālais raksturs.[1]

Eiropas Savienībā ir 23 oficiālās valodas, vairāk nekā 60 reģionālo un mazākumtautību valodu, turklāt runāto valodu skaitu palielina arvien pieaugošie migrācijas procesi. **ES valodu politikas mērķis ir aizsargāt valodu daudzveidību un veicināt valodu prasmes.**

Valodu daudzveidības politika ES

„ES valodu politika veicina daudzvalodību, un tās mērķis ir panākt, lai ikviens ES iedzīvotājs papildus dzimtajai valodai spētu runāt vismaz divās svešvalodās. Tādēļ 2002. gada martā, tiekoties Barselonas Eiropadomes sanāksmē, ES dalībvalstu vadītāji aicināja nodrošināt, lai ikvienam bērnam ES jau agrā bērnībā sāktu mācīt vismaz divas svešvalodas."

(EK Izglītības un kultūras ģenerāldirektorāts. *ES valodu politika*. [tiešsaiste]. 2009. gada 23. oktobris. [Skatīts 14.11.2010.]. Pieejams: *http://ec.europa.eu/education/languages/eu-language-policy/index_lv.htm)*

Daudzu valodu līdzāspastāvēšana Eiropā izteikti simbolizē ES centienus un vienu no pamatprincipiem būt vienotiem dažādībā. **Termins „daudzvalodība" attiecas gan uz situāciju, kad noteiktā ģeogrāfiskā apgabalā tiek lietotas daudzas valodas, gan uz cilvēka spēju apgūt vairākas valodas.** Daudzvalodība ir Eiropas galvenā iezīme visās šā termina izpratnes nozīmēs. Eiropas Komisijas daudzvalodu politikas **trīs pamatmērķi ir veicināt valodu apguvi, sekmēt stipru daudzvalodu ekonomiku un sniegt visiem ES pilsoņiem piekļuvi Eiropas Savienības tiesību aktiem, procedūrām un informācijai dzimtajā valodā**.[2] Tādēļ ES valodas ir nacionālās identitātes simbols un kategoriska vērtība, vienlaicīgi veidojot ES daudzvalodu vidi. Tas nozīmē katras ES valsts nacionālo valodu attīstību, aizsardzību un lietošanu visās jomās, kā arī ES reģionālo un minoritāšu valodu aizsardzību un attīstību.

Valodas Eiropas Savienībā var iedalīt šādās hierarhiskās grupās:

1) oficiālās un darba valodas (23);
2) valoda ar speciālu statusu programmās (luksemburgiešu);
3) reģionālās vai minoritāšu valodas (vairāk nekā 60);
4) neteritoriālās valodas (jidišs, čigānu valoda);
5) diasporu un imigrantu valodas.[1]

Latviešu valoda ir ES oficiālā valoda. Tas nozīmē arī iespēju saziņā ar ES institūcijām izmantot latviešu valodu (tiek veikta oficiālo sēžu un sanāksmju tulkošana latviešu valodā utt.). Lai īstenotu praksē ES darbības pamatnostādni „Vienoti daudzveidībā" un visu oficiālo valodu līdzvērtību, ES tulkošanā ik gadu iegulda lielus līdzekļus, kas ļauj realizēt ES valodu politikas mērķus un veicina arī katras oficiālās valodas attīstību, īpaši ņemot vērā t.s. Eiropas Savienības mazo valodu konkurētspēju.

3. att. Uzraksts visās ES oficiālajās valodās pie Eiropas Parlamenta ieejas Briselē

Tulkošana un terminrade

Lai latviešu valoda kā Latvijas valsts valoda un ES oficiālā valoda spētu nodrošināt visas sociolingvistiskās funkcijas, tiek veidota un mērķtiecīgi īstenota valsts valodas politika. Viens no tās pamatvirzieniem ir valodas attīstība un standartizācija, kur īpaši nozīmīga joma ir tulkošanas un terminrades process (pašlaik latviešu valodā vismaz 80% jaunu vārdu ienāk ar daiļliteratūras un oficiālo un lietišķo tekstu tulkojumu starpniecību[2]). Tas nozīmē, ka **Latvijai gan jāsagatavo pietiekams daudzums tulku un tulkotāju, gan jāspēj nodrošināt terminu izveides pilnvērtīgs un mērķtiecīgs process.**

Par lielo tulkošanas un terminrades procesu liecina, piemēram, visu Eiropas Savienības iestāžu terminoloģijas datubāzē *IATE* (*Inter Active Terminology of Europe*) pieejamie vairāk nekā 8 miljoni terminu un 500 000 abreviatūru.[3] **Tulkošanas** (rakstiskās un mutiskās) **izmaksas** visās ES institūcijās ir apmēram **1% no kopējā ES gada budžeta**, kas ir apmēram 2 eiro uz vienu ES iedzīvotāju.[4]

---

[1] Druviete, I. Mūsu valoda – Latvijas vai Eiropas Savienības identitātes daļa? *Lauku Avīze*, 2004, 11. okt., 10. lpp. No: Druviete, I. *Skatījums. Valoda, sabiedrība, politika*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 157. lpp.

[2] *Speciālizdevums EUROBAROMETER 24: Eiropieši un valodas: Kopsavilkums* [tiešsaiste]. 2006, 1. lpp. [Skatīts 15.12.2010.]. Pieejams: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_260_240_en.htm.

[1] EK Izglītības un kultūras ģenerāldirektorāts. *Eiropas valodas* [tiešsaiste]. 2010. gada 7. decembris. [Skat. 10.12.2010.]. Pieejams: *http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/index_lv.htm*.; Druviete, I. Latvijas valodas politikas pamatnostādnes Eiropas Savienības kontekstā. Letonikas pirmais kongress: plenārsēžu materiāli. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2005, 19.–34. lpp. No: Druviete, I. Skatījums. *Valoda, sabiedrība, politika*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 170. lpp.

[2] Druviete, I. Latvijas valodas politikas pamatnostādnes Eiropas Savienības kontekstā. *Letonikas pirmais kongress*: plenārsēžu materiāli. Rīga : Latvijas Zinātņu akadēmija, 2005, 19.–34. lpp. No: Druviete, I. *Skatījums. Valoda, sabiedrība, politika*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 174. lpp.

[3] *Studies on translation and multilingualism. The size of the language industry in the EU*. European Comission Directorate-General for Translation, 1/2009, p. 61.

[4] European Commission. *Translation at the European Commission – a history*. 2010, p. 56.

Tulkošanas darbs ES institūcijās tiek iedalīts divos virzienos: rakstiskā tulkošana (atbildīgā institūcija: *Directorat-General for Translation* (*DGT*)) un mutiskā tulkošana (atbildīgā institūcija: *Directorat-General for Interpetation* (*DGI*)). Mutiskās tulkošanas ģenerāldirektorātā ir nodarbināti 500 štata tulki un ik dienas arī ap 300 līdz 400 ārštata tulku, kopā akreditēti 2700 tulki.[1] Rakstiskās tulkošanas ģenerāldirektorātā štatā nodarbināti vairāk nekā 1700 tulki un lingvisti (kopā ir 2336 darbinieki), no kuriem 69 ir no Latvijas.[2] Par tulkošanas apjomu pieaugumu liecina arī iztulkoto lappušu skaits, kurš no 38 855 lappusēm 1953. gadā ir pieaudzis līdz apmēram 1,7 miljoniem lappušu 2009. gadā.[3] *DGT* tulkojumi latviešu valodā 2009. gadā bija 4% jeb 56 525 lappuses no visām iztulkotajām lappusēm (4. att.).

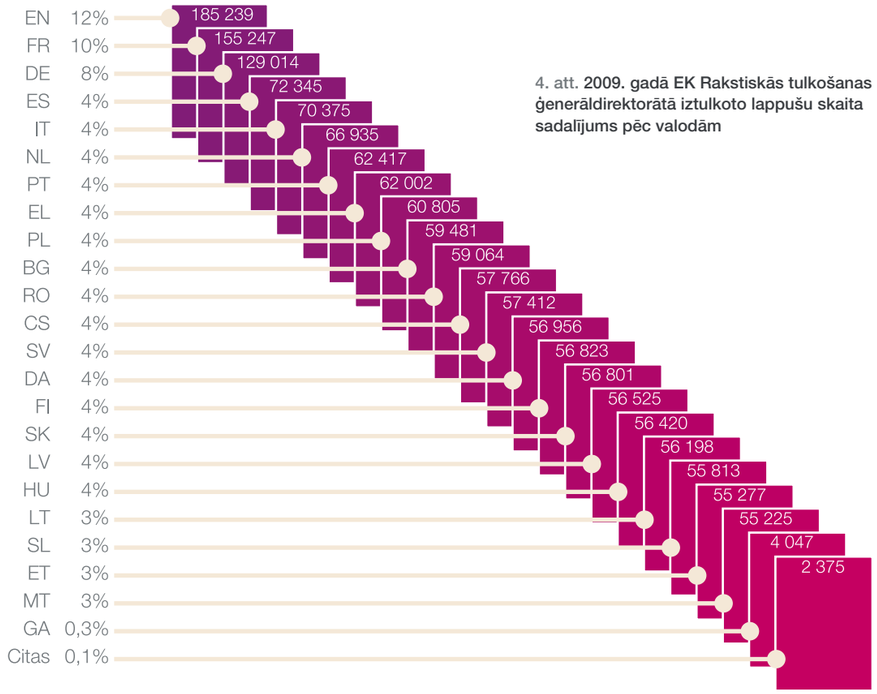

4. att. 2009. gadā EK Rakstiskās tulkošanas ģenerāldirektorātā iztulkoto lappušu skaita sadalījums pēc valodām

[1] Directorat-General for Interpretation. *DG Interpretation in key figures* [tiešsaiste]. 2010. gada 14. jūnijs. [Skatīts 15.12.2010.]. Pieejams: *http://scic.ec.europa.eu/europa/jcms/c_6636/what-we-do*.
[2] European Commission. *Translation at the European Commission* – a history., 2010, p. 60.; The European *Commission's in-house transaltion service* [tiešsaiste]. [Skatīts 18.01.2011.]. Pieejams: http://ec.europa.eu/dgs/translation/whoweare/index_en.htm.
[3] *Studies on translation and multilingualism. The size of the language industry in the EU*. European Comission Directorate-General for Translation, 1/2009, p. 36.; *Translation tools and workflow*. European Commission. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2009, p. 3.
[4] European Commission. *Translation at the European Commission – a history*. 2010, p. 61.

Valsts valodas centrs

Atbildīgā iestāde par valsts un starptautisko organizāciju izdoto tiesību aktu un citu dokumentu oficiāliem tulkojumiem, kā arī saskaņotas terminoloģijas lietojumu Latvijas Republikas tiesību aktos un to tulkojumos ir **Valsts valodas centrs** (VVC; 2009. gadā šī funkcija pārņemta no Tulkošanas un terminoloģijas centra). Viens no VVC pamatuzdevumiem ir nodrošināt sabiedrību un valsts pārvaldes iestādes ar pilnvērtīgiem un precīziem Latvijas Republikai saistošu starptautisko tiesību aktu **tulkojumiem kvalitatīvā latviešu** valodā, kā arī Latvijas sabiedrības, valsts iestāžu un Eiropas Savienības latviešu tulkošanas nodaļu darbiniekiem **sniegt precīzu nozaru terminoloģiju**.

VVC funkcijās latviešu valodas funkcionēšanas nodrošināšanai ES ietilpst:

- latviešu valodas pilnvērtīgas funkcionēšanas veicināšana Eiropas Savienības institūcijās;
- Latvijas Republikai saistošo starptautisko līgumu un konvenciju, kā arī ar Eiropas Savienības normatīvo aktu piemērošanu saistīto dokumentu oficiālo tulkojumu veikšana latviešu valodā;
- Latvijas Republikas tiesību aktu tulkošana Eiropas Savienības dalībvalstu valodās;
- ar Ziemeļatlantijas līguma organizācijas (*CIATO*) darbību saistīto dokumentu tulkošana latviešu valodā;
- priekšlikumu sagatavošana vienotas, latviešu valodas normām atbilstošas terminoloģijas lietošanai normatīvajos aktos.[1]

Ieskatam VVC 2009. gada darbības rezultāti (1. tab.).

Tulkojumi latviešu valodā	Tulkojumi ES dalībvalstu valodās	Termini
19 781 lpp.	2217 lpp.	31 077

1. tab. 2009. gadā VVC veiktie tulkojumi un datubāzēs publiskotie termini[2]

Valodu prasme

Būtisks aspekts kopīgajā ES valodu politikā, kā jau tika minēts, ir iedzīvotāju valodu prasmes veicināšana. Lielāka mobilitāte ES robežās, vienotais tirgus, migrācijas plūsmas un globalizācija – visu šo iemeslu dēļ iedzīvotāji ik

[1] *Valsts valodas centrs* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.12.2010.]. Pieejams: *http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/par/par.html*.
[2] VVC. *Publiskais pārskats par Valsts valodas centra darbību 2009. gadā* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.12.2010.]. Pieejams: *http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/par/vvc_parskati.html*.

dienas saskaras ar aizvien lielāku valodu daudzveidību. ES izvirzīts arī konkrēts mērķis lingvistiskās daudzveidības stiprināšanai – t.s. **Barselonas princips**: **katram ES iedzīvotājam būtu jāprot dzimtā un vēl vismaz divas valodas** (resp., veicināts multilingvisms indivīda līmenī). Turklāt būtiski ir apgūt valodu padziļināti, nevis tikai virspusēji. Kā uzsver *EFNIL* prezidents Gerhards Štikels[1], patlaban dominē, piemēram, vācietis vai itālis ar nelielu angļu valodas prasmi, tādējādi Eiropas iedzīvotāji lielākoties runā vienā ar pusi valodā, kas ir par maz. Valodas prasmei ir jābūt funkcionālai, lai spētu nodrošināt gan indivīda izaugsmi, gan visas ES ekonomisko un arī kultūras attīstību.

Līdz ar Latvijas iestāšanos ES pieaugušas arī prasības pēc valodu prasmes un palielinājusies to nepieciešamība valsts iedzīvotājiem. Kā rāda arī Latvijā veiktie pētījumi, valodu prasme paaugstina cilvēka personīgo izaugsmi un nodrošina augstāku dzīves kvalitāti (5. att.).[2]

Eirobarometra pētījumā 2006. gadā[3] par eiropiešiem un viņu valodu prasmi noskaidrots, ka ES pilsoņi, kuri zina visvairāk svešvalodu, ir luksemburgieši – 99% no tiem zina vismaz vienu svešvalodu, slovāki – 97% un latvieši – 95%.

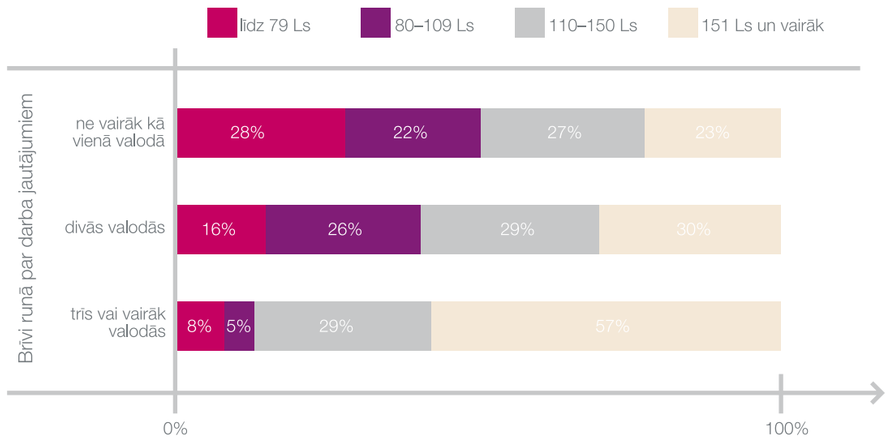

5. att. **Valodu prasme darba jautājumos un ienākumi uz vienu ģimenes locekli mēnesī (2005. gads).**
Dati: Data Serviss. *Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti.* Rīga, 2005

[1] Jauce, S. Daudzvalodība kā Eiropas resurss. Intervija ar EFNIL prezidentu G. Štikelu. *Latvija Eiropas Savienībā Nr. 8*, 2007. gada decembris, 6. lpp.
[2] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā.* Rīga : 1998, 128. lpp.; *Latviešu valodas attīstība un lietojums.* Latvijas iedzīvotāju aptauja. SKDS, 2003, 14. lpp.; Data Serviss. *Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti* : sociolingvistiskā pētījuma kopsavilkums. Rīga, 2006, 7. lpp.
[3] *Speciālizdevums EUROBAROMETER 24: Eiropieši un valodas: Kopsavilkums* [tiešsaiste]. 2006. [Skatīts 20.11.2010.]. Pieejams: *http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_260_240_en.htm.*

Taču šie dati Latvijas gadījumā vērtējami divējādi. ES nostādnes ir vispirms apgūt citas Eiropas Savienības valodas, tad citas svešvalodas. Salīdzinot, piemēram, luksemburgiešu un latviešu valodu prasmi, var secināt, ka luksemburgieši prot franču, vācu un/vai angļu valodu, latvieši – krievu un angļu valodu. Latvijas gadījumā tieši šīs divas valodas ir lielākās konkurentvalodas latviešu valodai, turklāt **angļu valodas prasme tieši neietekmē valsts valodas lietošanu un pagaidām neveido reālu angļu valodas vidi, bet krievu valodas pašpietiekamība un vide rada draudus latviešu valodas kā valsts valodas funkcionēšanai.**

Jau minētā t.s. Barselona principa ieviešana ES nav vienkārša. Tā ir saistīta gan ar finanšu ieguldījumiem, gan ar sarežģīto sabiedrības motivācijas nostiprināšanos un idejas popularizēšanas darbu. Kā secināts 2006. gada Eirobarometra pētījumā, kopš 2001. gada ir auguši ES pilsoņu valodu prasmes rādītāji un arī uzlabojusies attieksme pret svešvalodu apguvi, resp., valodu prasme tiek uzskatīta par noderīgu (83% respondentu 2005. gadā salīdzinājumā ar 77% 2001. gadā, uzskata, ka svešvalodu prasme ir noderīga).[1]

Salīdzinājumā ar pārējām ES tautām, visaktīvāk svešvalodas mācās zviedri (32%), latvieši (28%) un somi (28%); lielāka vēlēšanās pilnveidot savu svešvalodu prasmi ir latviešiem (39%), slovākiem (36%) un čehiem (33%).[2]

Migrācija un valodas ES

ES pastāv arī virkne problēmu, kuras jau pašlaik ietekmē valodas situāciju dalībvalstīs. Būtiskākais izaicinājums ir brīva darbaspēka kustība un gan iekšējās, gan īpaši ārējās migrācijas radītās pārmaiņas valstu valodu ainā. Imigrācija ES tiek uztverta kā reģiona izaugsmes līdzeklis, ar kura palīdzību iespējams celt nodarbinātības un produktivitātes līmeni, aizvietojot trūkstošo darbaspēku ar iebraucējiem. Tādējādi tiek nodrošināti uzņēmējiem nepieciešamie darbaspēka resursi, gan arī sabalansēta iedzīvotāju struktūra. Tomēr prakse liecina, ka imigrācija kā Eiropas labklājības celšanas līdzeklis sastopas ar tādiem šķēršļiem kā valodu, kultūras, tradīciju u.c. veida atšķirības, kas bieži vien ir pamats dažādiem konfliktiem sabiedrībā. Tāpēc tiek atzīts, ka **sekmīgas imigrācijas pamatā ir integrācija, savukārt galvenā atslēga veiksmīgai integrācijai ir laba mītnes valsts valodas prasme.**[3]

Kopējās tendences Eiropas Savienības dalībvalstīs liecina par sabiedrības radikalizācijas riskiem un citiem imigrācijas radītiem izaicinājumiem, kas ir iemesls tam, ka Rietumeiropas valstis arvien vairāk izvirza valsts valodas prasmes nosacījumus imigrantiem, tādējādi vēloties sekmēt integrācijas procesu.

[1] *Speciālizdevums EUROBAROMETER 24: Eiropieši un valodas: Kopsavilkums* [tiešsaiste]. 2006. [Skatīts 20.11.2010.]. Pieejams: *http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_260_240_en.htm.*
[2] *Europeans and their Languages. Special Eurobarometer 243.* European Commission, 2006, p. 25.
[3] *Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā.* R. Apinis, M. Baltiņš, Dz. Hirša u.c. Latviešu valodas aģentūra. Rīga : Zinātne, 2009, 32. lpp.

Šobrīd tā ir realitāte Vācijā, Nīderlandē, Francijā, Norvēģijā, Somijā u.c., un ir pamats uzskatīt, ka sabiedrības integrācijas eksāmeni un testi imigrantiem kļūst par standarta procedūru Eiropas valstīs.

Imigrācija un valodas vide Latvijā

Latvijas migrācijas politikas veidošanā, ņemot vērā valodas īpašo lomu nacionālajā politikā, imigrantu integrācijas jautājumi ir cieši saistīti ar valsts valodas apguvi un prasmi. Nozīmīgākās sociolingvistiskās funkcijas Latvijā šobrīd pilda latviešu valoda, krievu valoda un arvien pieaug arī angļu valodas loma. Šo valodu nozīmi Latvijas valodas situācijā nosaka vairāki savstarpēji saistīti faktori – valodu prasme iedzīvotāju vidū, valodu faktiskās sociolingvistiskās funkcijas, lingvistiskā attieksme un valodu oficiālais statuss.[1] Domājot par latviešu valodas vides paplašināšanu nākotnē un ievērojot arī migrācijas tendences, jāņem vērā fakts, ka **liela daļa Latvijas imigrantu nāk no bijušajām Padomju Savienības republikām**. Tā kā **viņiem ir ļoti laba krievu valodas prasme**, šī imigrantu grupa paplašina krievu valodas vidi valstī (sk. 7.5. nodaļu).

Latvieši emigrācijā

Viens no brīvās darbaspēka kustības un ES pilsoņu mobilitātes rezultātiem ir arī jaunas latviešu kopienas izveidošanās ES valstīs (īpaši, Īrijā, Lielbritānijā u.c.). Jau kopš Otrā pasaules kara ASV, Kanādā, Austrālijā u.c. pasaules valstīs koncentrējušies latviešu diasporas pārstāvji, kuri izveidojuši stabilas organizācijas, kas rūpējas gan par latviskās kultūras, gan latviešu valodas saglabāšanu, apguvi un kopšanu,[2] izstrādājot latviešu valodas mācību materiālus, organizējot nometnes, izglītojot skolotājus u.tml. **Līdz ar iestāšanos ES 2004. gadā sācies t.s. jaunais emigrācijas vilnis un cilvēku izceļošanai galvenokārt ir ekonomiska rakstura motivācija**, turklāt šajā situācijā parasti dominē negatīva attieksme pret Latvijas valsti un valdību.[3] Latvieši ārvalstīs nav viengabalains veidojums, tās ir daudzveidīgas kopienas un indivīdu grupas, kas radušās dažādās zemēs un visai atšķirīgos apstākļos, tomēr latviešus visā pasaulē vieno tieši latviešu valoda un kultūra. Arī t.s. jaunajā latviešu diasporā Īrijā, Lielbritānijā u.c. Eiropas valstīs tapuši centri un skoliņas latviešu bērniem, tiek veiktas citas aktivitātes latviešu valodas un latviskās identitātes saglabāšanā (sk. 7.2. nodaļu).

Latviešu valodas kā svešvalodas apguve ārvalstīs

Dalība ES kopīgajā izglītības telpā veicinājusi arī **latviešu valodas kā svešvalodas apguvi ārpus Latvijas robežām**. 20. gs. 90. gadu sākumā vairāku Eiropas valstu augstskolās tika izveidotas latviešu valodas un kultūras studiju programmas, kopš tā laika latviešu valodu var apgūt vairāk nekā divdesmit augstskolās Eiropā,[1] un interese par latviešu valodas apguvi paplašinās visā pasaulē (sk. 7.2. nodaļu). ES izglītības programmas veicinājušas arī apmaiņas studentu pieplūdumu Latvijas augstskolās. Rezultātā radusies nepieciešamība izstrādāt jauna satura latviešu valodas mācību programmas un arī attīstīt Latvijā līdz šim mazāk zināmas izglītības zinātņu jomas – **latviešu valodas kā svešvalodas apguves metodiku**.[2]

Latviešu valodas loma ir palielinājusies kopš valstiskās neatkarības atgūšanas gadiem. Latvijas kā neatkarīgas valsts pastāvēšana un dalība ES latviešu valodai sniedz iespējas pilnā mērā funkcionēt kā mūsdienīgai un modernai valodai. Taču šīs iespējas īstenošanai nepieciešams Latvijas valsts ieguldījums visos valodas politikas īstenošanas aspektos: juridiskajā – likumos un normatīvajos aktos nosakot valsts valodas politiku, tās virzību, mērķus, īstenošanu; pedagoģiskajā – nodrošinot latviešu valodas apguvi visos valodas prasmes līmeņos, un lingvistiskajā – nodrošinot gan valodas zinātnisku izpēti, gan standartizācijas un normēšanas darbu, gan valodas mērķtiecīgu un sistēmisku attīstīšanu.

[1] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā.* Rīga, 1998, 85. lpp.
[2] Precīzāku informāciju sk. Pasaules brīvo latviešu apvienības mājaslapā *www.pbla.lv.*
[3] Kļava, G., Motivāne, K. *Valodas lietojums diasporā: citu valstu prakse un Latvijas rīcībpolitikas izvērtējums.* Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2009, 74., 81. lpp.

[1] *Latviešu valodas kā svešvalodas apguve Eiropas augstskolās.* Rīga : Valsts valodas aģentūra, 2008, 5. lpp.
[2] Turpat, 5. lpp.

3

VALODAS LATVIJĀ: VALODU PRASME, LIETOJUMS UN LINGVISTISKĀ VIDE

3 VALODAS LATVIJĀ: VALODU PRASME, LIETOJUMS UN LINGVISTISKĀ VIDE

Dažādu pētījumu, aptauju un interviju dati liecina, ka no 2004. līdz 2010. gadam Latvijā vērojama valodas situācijas dinamiska attīstība. Šajā laika posmā ir sasniegti pozitīvi vērtējami valodas politikas rādītāji, no tiem būtiskākie ir iedzīvotāju valsts valodas prasmes uzlabošanās, ko sekmējusi mazākumtautību izglītības satura reforma un bilingvālās izglītības sasniegumi; radīta un stiprināta valodas noturības normatīvā, administratīvā, zinātnisku un pedagoģisku institūciju bāze; kā arī stingrā sociolingvistikas teorijā balstītā Latvijas valodas politika atzīta starptautiski. Tomēr var identificēt arī atsevišķas valodas politikas īstenošanas jomas, kurām pievēršama īpaša uzmanība nākotnē.

Latviešu valodas pozīcijas pēdējo gadu laikā stipri ietekmējušas mūsdienu pasaules globalizācijas tendences un informācijas sabiedrības straujā attīstība. Spēcīgā valodu konkurence, migrācijas radītās pārmaiņas valodas situācijā, pašu latviešu lingvistiskā attieksme un uzvedības īpatnības traucē valsts valodas pozīciju stiprināšanai visās sabiedrības dzīves jomās. Visi šie faktori iezīmē bīstamu tendenci: iedzīvotāju valsts valodas prasme, kas šobrīd Latvijā ir augsta, neatbilst valsts valodas lietojumam. Tas savukārt sekmē krievu valodas faktisko sociolingvistisko funkciju pieaugumu, krievu valodas kolektīva lingvistisko pašpietiekamību, rezultātā apgrūtinot sabiedrības integrāciju, kas valstī noris uz latviešu valodas bāzes.

3.1. Valodas situācija Latvijā etnodemogrāfiskā skatījumā

Valodas situāciju daudzu citu faktoru vidū būtiski ietekmē tās lietotāju skaits. **Valodas runātāju skaitam ir liela nozīme valodas konkurētspējas nodrošināšanā.** Pasaules apmēram 7000 valodu saimē latviešu valoda pēc runātāju skaita ir apmēram 150.–200. lielākā valoda.[1] Runātāju skaits, latviešu valodas kvalitāte un valodas statuss var nodrošināt stabilas latviešu valodas pozīcijas, tomēr mūsdienu pasaules globalizācijas procesi un valodu konkurence līdz ar negatīvajiem Latvijas demogrāfiskās situācijas rādītājiem latviešu valodas ilgtspējai rada riskus, ko iespējams mazināt apzinātas valodas politikas ceļā.[2]

[1] Druviete, I. Aiz kokiem vajag saredzēt mežu. *Karogs. Literatūras mēnešraksts*, 2009, Nr.10, 177.–184. lpp. No: Druviete, I. *Skatījums. Valoda, sabiedrība, politika*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 232 .

[2] Druviete, I. Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats? No: *Latvija un latviskais. Nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos*. Rīga : Zinātne, 2010, 149. lpp.

Latvijas iedzīvotāju skaits un nacionālais sastāvs

Vērtējot valodas situāciju Latvijā, jāņem vērā Latvijas iedzīvotāju negatīvais pieaugums, izmaiņas iedzīvotāju nacionālajā sastāvā, resp., iedzīvotāju etnodemogrāfiskā un lingvistiskā struktūra, kā arī emigrācijas un imigrācijas problēmas, kas kļuvušas īpaši aktuālas pēc Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā 2004. gadā.

2004. gada 1. janvārī Latvijā bija 2 miljoni 319 tūkstoši iedzīvotāju, bet 2010. gada 1. janvārī iedzīvotāju skaits samazinājies līdz 2 miljoniem 248 tūkstošiem iedzīvotāju. Izmaiņas vērojamas Latvijas iedzīvotāju nacionālajā sastāvā, salīdzinot 2004. un 2010. gada rādītājus (6. att.).

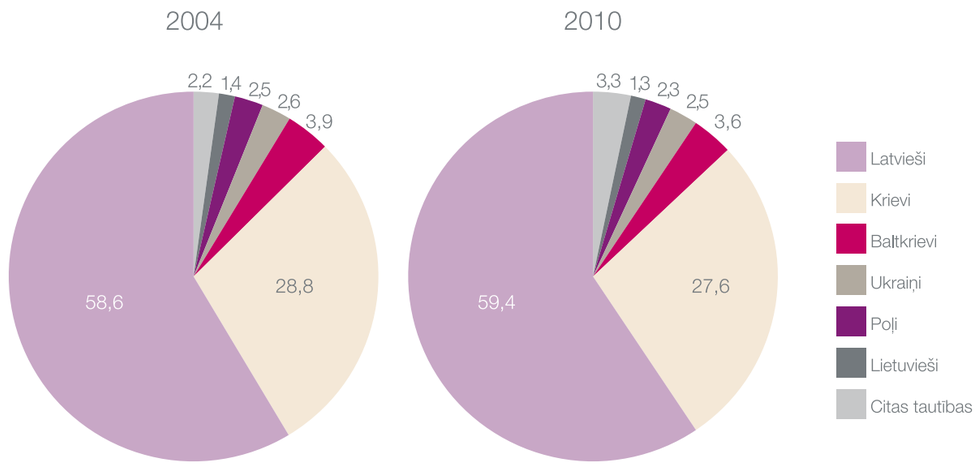

6. att. **Latvijas iedzīvotāju nacionālais sastāvs 2004. un 2010. gada sākumā (%).** Dati: LR Centrālās statistikas pārvalde. *Statistikas datubāzes: Iedzīvotāji: skaits un tā izmaiņas* [tiešsaiste]. [Skatīts 14.11.2010]. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html-0*

Latvijas iedzīvotāju skaita dinamika ir izteikti lejupslīdoša, ko nosaka gan negatīvie dzimstības rādītāji, gan arī emigrācijas augstais līmenis. Iedzīvotāju dabiskais pieaugums 2004. gadā bija -11 690, bet 2009. gadā tas bija -8 220. Tātad 5 gados Latvijas iedzīvotāju skaits samazinājies par 59 tūkstošiem (jeb 2,6%), mirstībai pārsniedzot dzimstību (7. att.).

Katru gadu palielinās Latvijas emigrantu skaits – to ietekmējušas gan valsts ekonomiskās grūtības, gan mūsdienu pasaules globalizācijas tendences, kas paver plašas iespējas labāku dzīves apstākļu meklētājiem. Kā liecina LR Centrālās statistikas pārvaldes dati, 2008. gadā salīdzinājumā ar 2007. gadu mūsu valsts

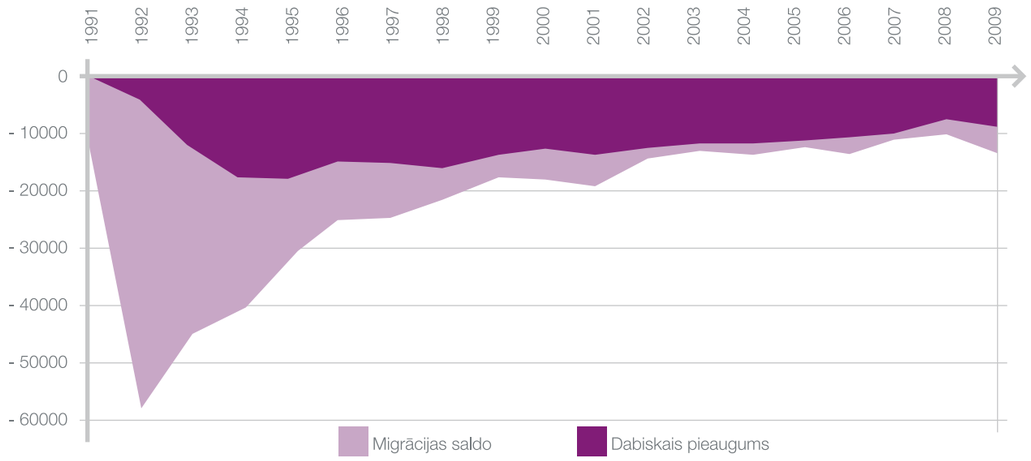

7. att. **Iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijā un tā ietekmējošie faktori 1991.–2009. gadā. Dati: LR Centrālās statistikas pārvalde.** *Demogrāfiskās statistikas galvenie rādītāji 2009. gadā: Informatīvais apskats* [tiešsaiste]. 2010, 1. lpp. [Skatīts 12.12.2010.]. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/informativie-apskati-28307.html*

iedzīvotāju emigrācija uz Īriju pieaugusi 6,5 reizes, uz Lielbritāniju – 1,7 reizes, uz Vāciju – 1,4 reizes, uz Ukrainu – 1,2 reizes. Taču 2009. gadā, ņemot vērā pasaules un Eiropas ekonomiskos apstākļus, mūsu valsts iedzīvotāju emigrācija, piemēram, uz Īriju ir pat samazinājusies. Jāpiebilst, ka lielākā daļa emigrantu nereģistrē savu aizbraukšanas faktu un turpina palikt reģistrēti kādā Latvijas pašvaldībā. Tāpēc jāsecina, ka lielākā daļa emigrantu savu aizbraukšanas faktu nav reģistrējuši un Latvijas Centrālās statistikas pārvaldes dati tos neuzskaita un turpina tos pieskaitīt Latvijas iedzīvotājiem, kaut arī viņi dzīvo ārzemēs jau daudzus gadus. Piemēram, no 2000. līdz 2006. gadam no Latvijas uz Īriju ir

Emigrācija					
Gads	2005	2006	2007	2008	2009
Skaits	2450	5252	4183	6007	7388

2. tab. **Latvijas iedzīvotāju emigrācija uz citām pasaules valstīm no 2005. līdz 2009. gadam.** Dati: Centrālā statistikas pārvalde, *Demogrāfiskās statistikas galvenie rādītāji 2009. gadā: Informatīvais apskats* [tiešsaiste]. 2010. [Skatīts 12.12.2010.] Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/informativie-apskati-28307.html*

izbraukušas tikai 356 personas[1] (CSP dati), savukārt Īrijas 2006. gadā veiktās tautskaites dati liecina, ka Īrijā dzīvo 13 319 Latvijas pilsoņu.[2] Tomēr kopējie dati kopš 2005. gada rāda, ka Latvijas iedzīvotāju emigrācija uz citām pasaules valstīm turpina pieaugt (2. tab.).

Kā secinājis akadēmiķis demogrāfs P. Zvidriņš, lai arī procentuāli latviešu īpatsvars Latvijā ar katru gadu nedaudz pieaug, tomēr **latviešu skaits dzimtenē sistemātiski samazinās** (turklāt šādi pamattautības skaita relatīvie rādītāji ir zemākie ES valstu vidū). 1989. gada tautas skaitīšanas laikā Latvijā bija 1,39 miljoni latviešu, 2000. gada skaitīšanas laikā – 1,37 miljoni, bet 2007. gadā tikai 1,35 miljoni, tātad latviešu kļuvis mazāk par vairāk nekā 52 tūkstošiem.[3] 2011. gada Latvijas tautskaites neoficiālie dati liecina, ka Latvijā dzīvo tikai 1,9 miljoni iedzīvotāju.

Vērtējot Latvijas valodas situāciju kontekstā ar demogrāfiskajiem rādītājiem, svarīgi ir daži aspekti:

- no vienas puses, katru gadu kaut minimāli, tomēr procentuāli pieaug latviešu īpatsvars Latvijā, ko varētu uzlūkot kā pozitīvu tendenci latviešu valodas lietojuma paplašināšanā;
- no otras – tomēr skaitliski **latviešu skaits dzimtenē sistemātiski samazinās** (aplūkojamā periodā par 24 tūkstošiem jeb nepilniem 2% no kopējā latviešu skaita), tāpēc nevar apgalvot, ka latviešu valodas vide paplašinās un tās apdraudējumi samazinās;
- **negatīvie dzimstības rādītāji un pieaugošā emigrācija** ir iemesls latviešu valodas runātāju skaita samazinājumam, valodas vides pārmaiņām, tādējādi radot konkurentvalodu (krievu un angļu) lomas palielināšanos;
- arvien pieaugošā emigrācija un valsts ekonomiskās labklājības uzlabošanās jau tuvākajā nākotnē radīs arī **pieaugošu imigrāciju**, kas savukārt radīs jaunus izaicinājumus valodas situācijai Latvijā, ņemot vērā līdz šim pastāvošās imigrācijas tendences, ka liela daļa iebraucēju ir no bijušajām Padomju Savienības valstīm un viņu krievu valodas prasme ir viena no būtiskākajām motivētājām par mītnes valsti izvēlēties tieši Latviju.

[1] LR Centrālā statistikas pārvalde. *2007. gada informatīvie apskati: Demogrāfiskās statistikas galvenie rādītāji 2006. gadā: informatīvais apskats* [tiešsaiste]. 2006. [Skatīts 12.12.2010.]. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/2007gada-informativie-apskati-28310.html*.

[2] Census 2006 – Non-Irish Nationals Living in Ireland [tiešsaiste]. [Skatīts 10.11.2010.]. Pieejams: *http://cso.ie/releasespublications/non-irishnationals.htm*.

[3] Zvidriņš, P. Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. No: *Politikas gadagrāmata. Latvija 2007*. Stratēģiskās komisijas analīzes komisija. Rīga : Zinātne, 2008, 61. lpp.

3.2. Latvijas iedzīvotāju valodu prasme

Kā jau minēts iepriekš, valsts valodai ir īpašs statuss valstī, tā pilda arī visas sabiedrības saziņas valodas funkciju, ir Latvijas sabiedrības integrācijas pamats.

Vērojot pētījuma Valoda 2008 aptauju rezultātus, var pārliecināties par valodas politikas rezultātiem: **latviešu valodas prasme cittautiešu vidū joprojām pakāpeniski uzlabojas**. Pētījuma Valoda 2008 dati liecina: laba latviešu valodas prasme 2008. gadā bija 57% cittautiešu (2004. gadā – 47%). Samazinās grupa, kas latviešu valodu neprot gandrīz nemaz (2004. gadā – 10%, 2008. gadā – 7%). Visvairāk ir uzlabojusies runātprasme: 2008. gadā, pēc respondentu pašvērtējuma, latviski brīvi spēja runāt 69% cittautiešu.

LVA aptaujā 2009 par labu savu latviešu valodas prasmi biežāk atzīst jaunākie respondenti ar dzimto krievu valodu, retāk – vecākie. Respektīvi, labāka latviešu valodas prasme ir krievvalodīgajiem jauniešiem vecumgrupā no 17 līdz 25 gadiem: 64% latviešu valodu pārvalda labi, 31% prot viduvēji, bet 5% savu latviešu valodas prasmi nav vērtējuši. Tāpat vairāk latviešu valodas pratēju ir reģionos, kur ir atbilstoša valodas vide (Vidzemē un Kurzemē, kur mazāk labu krievu valodas pratēju), kā arī labāka valodas prasme ir cilvēkiem ar augstākiem ienākumiem.

Arī pētījuma Valoda 2008 dati liecina, ka viskrasākās izmaiņas latviešu valodas apguves rādītājos vērojamas jauniešu vidū. Ievērojami pieaudzis to skaits, kas labi prot latviešu valodu. Ja 2004. gadā 65% jauniešu 15–34 gadu vecumgrupā savu latviešu valodas prasmi kopumā vērtēja kā labu (23% uzrāda augstāko, 42% vidējo latviešu valodas prasmes pakāpi), 2008. gadā šādi savu valodas prasmi vērtējuši 73% jauniešu (34% uzrāda augstāko, 39% vidējo valodas prasmes pakāpi). Pārējās vecuma grupās izmaiņas ir mazākas, tomēr arī tajās vērojama valsts valodas prasmes uzlabošanās.

Pētījums arī rāda, ka ik gadu sarūk krievu valodas pratēju skaits latviešu vidū. 2004. gadā 73% savu krievu valodas prasmi vērtēja kā labu, savukārt 2008. gadā tie ir 69%. Zemāka krievu valodas prasme ir jauniešu vidū (vecumgrupā no 15 līdz 34 gadiem krievu valodu labi prot 54%, zema prasme ir 38% jauniešu, bet 8% krievu valodu nezina).

LVA aptauja 2009 liecina, ka gados vecākajiem respondentiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu, ir augstāks krievu valodas prasmes līmenis. Ne tik laba krievu valodas prasme ir latviešu jauniešiem vecumgrupā no 17 līdz 25 gadiem (8. att.). Zemāks krievu valodas prasmes pašvērtējums ir lauku iedzīvotājiem, kurzemniekiem un vidzemniekiem, tātad rajonos ar augstu latviešu īpatsvaru.

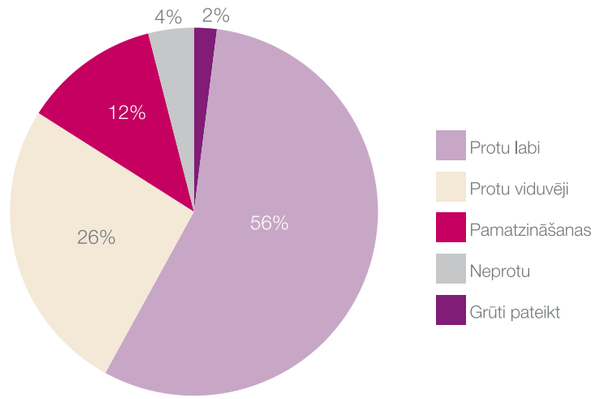

8. att. **Latviešu jauniešu (vecumā no 17 līdz 25 gadiem) krievu valodas prasme (LVA aptauja 2009)**

Kopumā LVA aptaujā 2009 respondenti, kuriem dzimtā valoda ir latviešu valoda, savu krievu valodas prasmi vērtē ievērojami augstāk nekā tie, kuriem dzimtā valoda ir krievu valoda, vērtē savu latviešu valodas prasmi (9. un 10. att.). Tas nozīmē, ka attiecība starp latviešu un krievu valodas pratēju īpatsvaru Latvijā kopumā ir asimetriska – **latviešu valodas pratēju īpatsvars (92%) Latvijā vēl arvien ir zemāks nekā krievu valodas pratēju (98%) īpatsvars**. Turklāt 1% visu aptaujāto respondentu, kuriem dzimtā ir latviešu valoda, krievu valodu neprot vispār un 8% krievvalodīgo nemaz neprot valsts valodu.

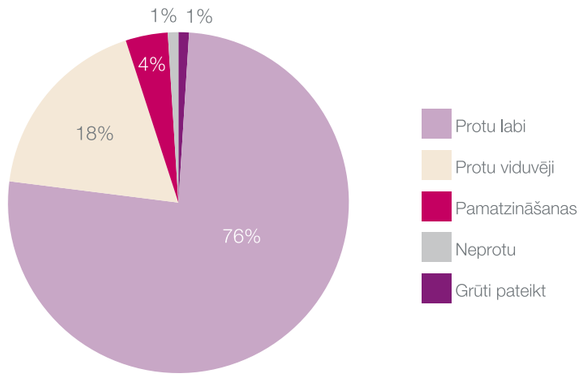

9. att. **Krievu valodas prasme respondentiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda** (LVA aptauja 2009)

3 VALODAS LATVIJĀ: VALODU PRASME, LIETOJUMS UN LINGVISTISKĀ VIDE

IVA intervijās 2009 intervēto ekspertu atbildes liecina par neviennozīmīgu krievu valodas kā vienas no valodām, ko prot Latvijas iedzīvotāji, vērtējumu. Nereti intervijās kā negatīva pastiprinoša tendence identificēta aktīvā krievu valodas izplatība Latvijā, krievu valodas informatīvās telpas agresīva ienākšana latviešu valodas vidē. Daži eksperti norādījuši arī uz to, ka, lai gan valodas loma pēdējo gadu laikā nav būtiski mainījusies, tomēr latviešu valodas turpmāko attīstību noteiks vairāki faktori: elektronisko mediju un augstskolu likuma izstrāde un pieņemšana, brīvās darbaspēka kustības (kā arī nelegālo strādnieku) ietekme uz latviešu valodu ilgtermiņā, kā arī izšķiršanās par krievu valodas juridisko un praktisko lietošanas statusu.

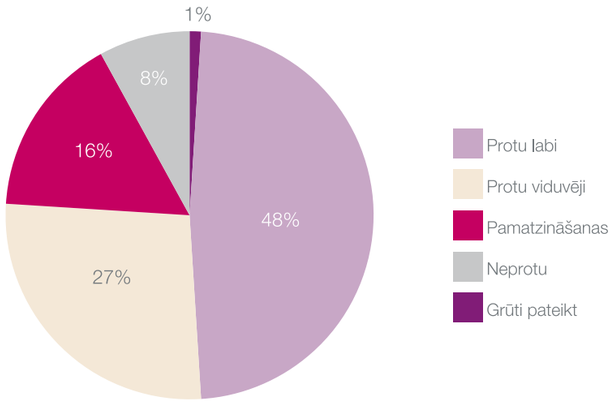

10. att. Latviešu valodas prasme respondentiem, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda
(LVA aptauja 2009)

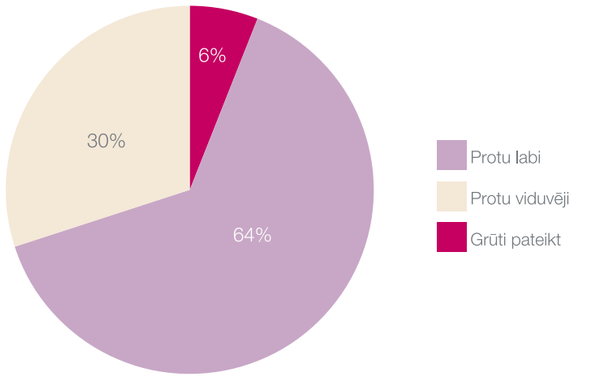

11. att. Krievvalodīgo jauniešu (vecumā no 17 līdz 25 gadiem) latviešu valodas prasme
(LVA aptauja 2009)

„Krievu valodas uzbrukums ir jūtams. Un tagad debatē par vēlēšanu tiesībām nepilsoņiem – tas praktiski nozīmē krievu valodas nostiprināšanos. Ja nepilsoņi var vēlēt pašvaldības, tad tas nozīmē, ka krievu valoda atgriežas pašvaldībās, un tas nozīmē zināmā mērā oficiālās valodas statusu krievu valodai." (LVA intervijas 2009)[1]

Kā liecina LVA aptaujas 2009 dati, 76% latviešu ir laba krievu valodas prasme, bet no respondentiem ar dzimto krievu valodu latviešu valodu labi prot 48% (10. att.).

No valodas lietojuma viedokļa raugoties, pozitīvas tendences vērojamas jauniešu vecumgrupā no 17 līdz 25 gadiem, kur šī valodu asimetrija ir citāda, jo 64% krievvalodīgo jauniešu labi prot latviešu valodu (11. att.) un 56% no latviešu jauniešiem labi prot krievu valodu (sk. 8. att.). Kā īpaši pozitīvs rādītājs uzsverams tas, ka no aptaujātajiem krievvalodīgajiem jauniešiem neviens nav izvēlējies atbilžu variantus „Ir pamatzināšanas" un „Neprotu", resp., var uzskatīt, ka **gandrīz visi krievvalodīgie jaunieši vecumā no 17 līdz 25 gadiem vairāk vai mazāk prot valsts valodu**.

Svešvalodu prasme Latvijā

Latvijas vispārizglītojošajās skolās populārākās svešvalodas ir angļu, krievu, vācu un franču. Kā liecina Izglītības un zinātnes ministrijas dati, 2008./2009. mācību gadā angļu valodu apguva 82,8% Latvijas skolēnu, franču valodu – 1,6%, krievu valodu – 35,3% (neskaitot tos 27% skolēnu, kuri mācās krievu valodu kā dzimto valodu) un vācu valodu – 12,9%. Lielākajā daļā Eiropas Savienības valstu gandrīz 90% skolēnu mācās angļu valodu, apmēram 40% – vācu valodu, 30% – franču valodu, mazāk par 20% – spāņu valodu. Latvijā, tāpat kā pārējās Baltijas valstīs, otrā populārākā svešvaloda skolā ir krievu valoda (skolās, kas īsteno mazākumtautību programmas, krievu valoda tiek apgūta kā dzimtā valoda), bet pārējās ES valstīs to apgūst ļoti maz vai nemaz.[2]

LVA aptaujas 2009 rezultāti rāda, ka angļu valodas prasmes pašvērtējums abām grupām – latviešiem un krievvalodīgajiem[3] – ir līdzīgs: angļu valodu labi prot 14% respondentu ar dzimto latviešu valodu un 16% krievvalodīgo, viduvēja angļu valodas prasme ir 19% latviešu un 21% krievvalodīgo, bet 23% latviešu un 16% krievvalodīgo apguvuši angļu valodas pamatprasmes (12. un 13. att.).

---

[1] Šeit un turpmāk citēti aptaujātie eksperti.
[2] *Key Data on Teaching Languages at School in Europe. 2008 Edition*. Eurydice Network, Brussels, 2008, p. 69.
[3] Dažādu etnisko grupu (ukraiņi, poļi, baltkrievi, ebreji u.c.) LVA aptaujas 2009 dalībnieki krievu valodu lielākoties norādījuši kā dzimto.

3 VALODAS LATVIJĀ: VALODU PRASME, LIETOJUMS UN LINGVISTISKĀ VIDE

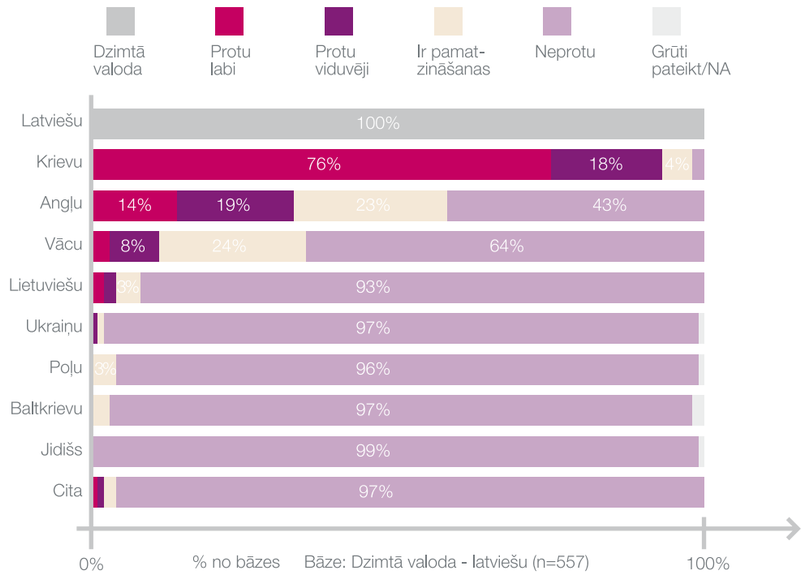

12. att. Latvijas iedzīvotāju, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, valodu prasmes (LVA aptauja 2009)

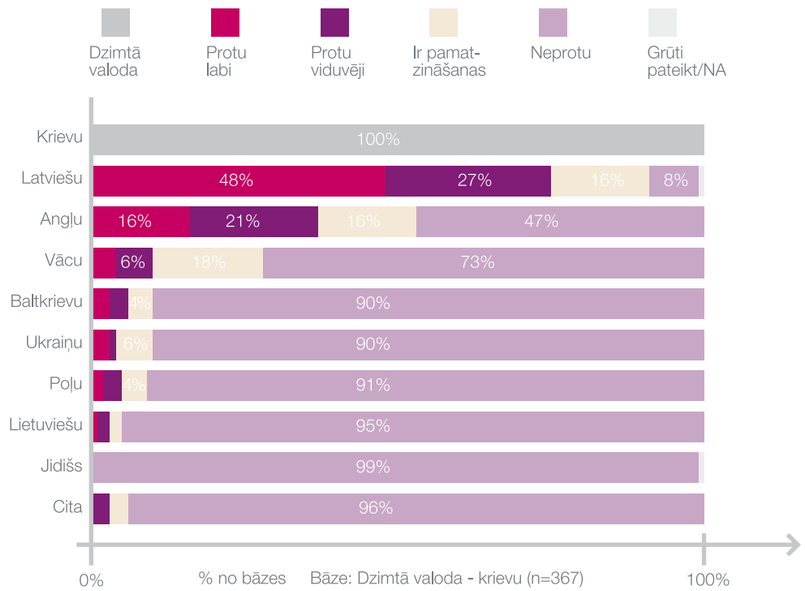

13. att. Latvijas iedzīvotāju, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda, valodu prasmes (LVA aptauja 2009)

Uz labāku angļu valodas prasmes līmeni neatkarīgi no dzimtās valodas biežāk norāda rīdzinieki, gados jaunākie respondenti, kā arī respondenti ar augstāku izglītības un ienākumu līmeni. Starp tiem, kam dzimtā valoda ir latviešu, nedaudz vairāk nekā krievvalodīgo grupā ir vācu valodas pratēju.

Analizējot situāciju svešvalodu apguvē skolā Baltijas valstīs, var secināt, ka Igaunijā un Lietuvā procentuāli vairāk nekā Latvijā ir skolēnu, kuri mācās vācu un franču valodu, savukārt Latvijā ir nedaudz vairāk skolēnu, kuri mācās angļu valodu.[1]

LVA aptaujā 2009 respondentu, kuriem dzimtā valoda ir latviešu, atbildes uz jautājumu, kādas valodas bērniem būtu jāmāca skolā, ir tradicionālas – angļu, krievu, vācu, retāk franču valoda (14. att.).

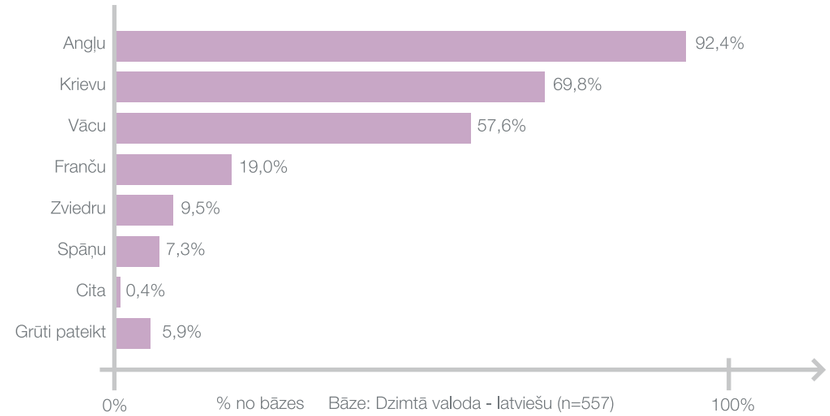

14. att. Respondentu viedoklis par svešvalodām, kuras latviešu bērniem būtu jāapgūst skolā (obligāti vai izvēles kārtībā) (LVA aptauja 2009)

Arī 2006. gada Eirobarometra pētījumā[2] noskaidrots Eiropas Savienības dalībvalstu iedzīvotāju viedoklis par to, kuras divas valodas, neskaitot dzimto valodu, būtu jāmācās bērniem. Aptaujā angļu valoda nozīmīgi biežāk nekā citas valodas tika minēta kā svešvaloda, kura bērniem būtu jāapgūst (77%). Nākamās biežāk minētās svešvalodas, kuras, pēc Eiropas Savienības pilsoņu domām, bērniem būtu jāapgūst, minētas nozīmīgi retāk – franču valoda (33%), vācu valoda (28%) un spāņu valoda (19%). Pētījumā secināts, ka atšķirībā no Eiropas Savienības dalībvalstu kopējiem rādītājiem

[1] *Key Data on Teaching Languages at School in Europe. 2008 Edition*. Eurydice network, Brussels, 2008, p. 74.
[2] *Bērniem jāapgūst angļu valoda* [tiešsaiste]. TNS Latvia, 15.03.2006. Pieejams: *http://www.tns.lv.?lang=lv&fullarticle=true&category=showuid&id=2353*.

3 VALODAS LATVIJĀ: VALODU PRASME, LIETOJUMS UN LINGVISTISKĀ VIDE

Baltijas valstīs otra populārākā svešvaloda, kura būtu jāmācās bērniem, ir krievu valoda (Latvija – 45%, Igaunija – 47% un Lietuva – 43%). Vācu valoda visās trīs Baltijas valstīs ir trešā populārākā svešvaloda (Latvijā – 28%, Igaunijā – 22% un Lietuvā – 34%). Atšķirībā no Eiropas Savienības kopumā, kur vidēji katrs trešais respondents uzskata, ka bērnam ir jāmācās franču valoda (33%), Baltijas valstīs par franču valodu ir maza interese, vien aptuveni katrs divdesmitais respondents uzskata, ka bērniem būtu jāmācās franču valoda (visās Baltijas valstīs – 6%).

Nepieciešamību skolā mācīt angļu valodu norāda lielākā daļa (92%) respondentu, savukārt krievu valodas apguves nepieciešamību atzīst mazāk aptaujāto – 70%. Raksturīgi, ka cilvēki ar augstāku izglītības līmeni biežāk norāda uz nepieciešamību skolā apgūt angļu, vācu un franču valodu, savukārt retāk – krievu. Angļu valodas apguve nozīmīgāka ir jaunākiem respondentiem nekā vecākiem.

Arī pēc pētījuma Valoda 2008 datiem, 78% Latvijas iedzīvotāju atzīst, ka jāprot angļu valoda. Šajā ziņā latviešu un krievvalodīgo grupās valda vienprātība. Pēdējos gados pakāpeniski ir pieaudzis to skaits, kas uzskata, ka visiem Latvijas iedzīvotājiem ir svarīgi prast krievu valodu: 2008. gadā 74% (2004. gadā – 68%) latviešu, 96% (2004. gadā – 87%) krievu un 87% (2004. gadā – 87%) citu tautību atzīst, ka ikvienam Latvijas iedzīvotājam ir brīvi jāprot krievu valoda.

Vērtējot svešvalodu apguves piedāvājumu skolās, gandrīz visi LVA interviju 2009 eksperti norāda, ka arī krievu valoda uzskatāma par tikpat būtisku svešvalodu kā angļu, vācu vai citas, tomēr daži eksperti tās apguves stimulēšanā saskata potenciālus draudus latviešu kā valsts valodas statusam un lomai.

„Jāliek vislielākais akcents uz Eiropas valodām. Tā būtu norma, ka skaitliski mazo tautu eiropieši zina savu dzimto valodu un vismaz divas lielās Eiropas valodas – angļu un franču vai angļu un vācu. Protams, ka šeit jāliek klāt arī krievu valoda, kuras apguve ir ļoti lietderīga, gan no konkurences nosacījumiem Latvijas darba tirgū, gan no iespējām, ko tā sniedz pasaules kultūras un zinātnes mantojuma apgūšanā." (LVA intervijas 2009)

Valsts valodas prasme un lojalitāte valstij

LVA aptauja 2009 rāda, **ka latviešiem ir tendence lojalitāti valstij cieši saistīt ar valodas prasmi** – tam, ka valodas prasme šo lojalitāti valstij cittautiešu vidū veicina, piekrīt vai drīzāk piekrīt 75% respondentu, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda (15. att.). Šo viedokli vairāk izteikuši rīdzinieki (biežāk parādās atbilde „piekrītu", retāk „drīzāk piekrītu").

Tendence valodas prasmi cieši saistīt ar lojalitāti valstij ir bijusi arī līdzšinējās valodas politikas pamatā. Tomēr izmaiņas lojalitātē, visticamāk, notiek vēl lēnāk nekā izmaiņas valodu lietojumā, jo ir virkne citu faktoru, kas ietekmē sabiedrības lojalitāti valstij.

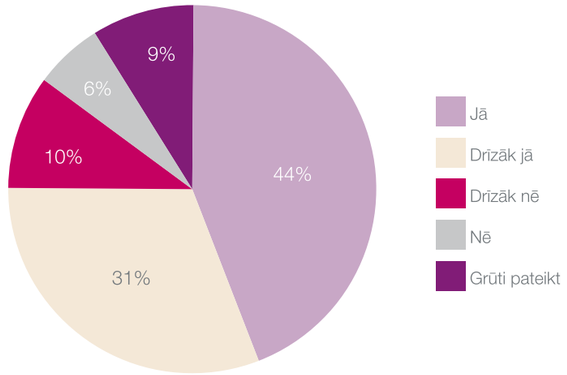

15. att. **Latviešu respondentu atbildes uz jautājumu „Vai latviešu valodas prasme, Jūsuprāt, veicina cittautiešu lojalitāti Latvijas valstij?"** (LVA aptauja 2009)

Zīmīgi, ka viedoklis par latviešu valodas prasmes nepieciešamību Latvijas iedzīvotāju skatījumā kardināli nav mainījies jau kopš Valsts valodas likuma pieņemšanas 1999. gadā. Arī LU Latviešu valodas institūta 1999. gadā veiktajā sociolingvistiskajā pētījumā[1] secināts, ka 93,6% krievvalodīgo respondentu latviešu valodas prasmi Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem uzskatījuši par obligātu. 2003. gadā SKDS veiktās aptaujas[2] rezultāti atklāj Latvijas iedzīvotāju vairuma (97,4% pilsoņu un 89,1% nepilsoņu) uzskatu, ka latviešu valoda Latvijas iedzīvotājiem jāzina obligāti.

Jāpievērš uzmanība, ka LVA aptaujā 2009 uz jautājumu, vai Latvijas iedzīvotājiem būtu jāprot latviešu valoda, 81% respondentu ar dzimto krievu valodu atbildēja apstiprinoši (16. att.), bet negatīvu atbildi sniedza tikai 6%. LVA aptaujā 2009 šādas atbildes biežāk raksturīgas tiem krievvalodīgajiem respondentiem, kas dzīvo teritorijās, kur ir vairāk latviešu (laukos, Kurzemē, Zemgalē).

Arī pētījuma Valoda 2008 dati rāda, ka valsts valoda būtu jāprot visiem Latvijas iedzīvotājiem: 97% Latvijas iedzīvotāju (100% latviešu, 94% krievu un 96% citu mazākumtautību pārstāvju) uzskata, ka ikvienam Latvijas iedzīvotājam ir brīvi jāpārvalda latviešu valoda. Arī 2004. gadā, laikā, kad notika karstākās diskusijas par mazākumtautību izglītības programmu reformu, lielākā daļa Latvijas iedzīvotāju uzskatīja, ka valsts valoda jāprot visiem valsts iedzīvotājiem – attiecīgi 98% latviešu, 87% krievu un 88% citu mazākumtautību pārstāvju.

[1] *Latvijas valodas situācijas dinamika (1995–2000)*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 1999/2000.
[2] *Latviešu valodas attīstība un lietojums*. Latvijas iedzīvotāju aptauja. SKDS. Rīga, 2003.

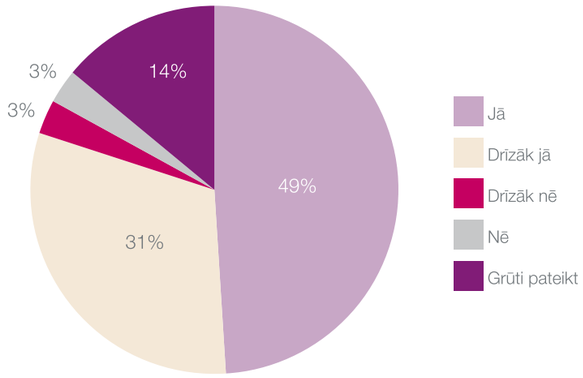

16. att. Krievvalodīgo respondentu atbildes uz jautājumu „Vai Latvijas pastāvīgajiem iedzīvotājiem būtu jāprot latviešu valoda?" (LVA aptauja 2009)

Arī lielākā daļa LVA aptaujā 2009 intervēto ekspertu uzskata, ka visiem Latvijā dzīvojošajiem būtu jāprot valsts valoda. Daži eksperti norāda, ka atšķirīgs varētu būt prasmes līmenis, ko nosaka lietošanas nepieciešamība, bet sarunvalodas līmenī valsts valoda būtu jāprot visiem valsts iedzīvotājiem.

Galvenie iemesli, kāpēc jāprot valsts valoda, pēc ekspertu domām, ir:

- praktiska nepieciešamība sazināties ikdienā,
- iespēja pilnvērtīgi piedalīties sabiedriskajos procesos,
- nepieciešamība pēc vienas saziņas valodas, kuru prot visi valsts iedzīvotāji;
- cieņas izrādīšana pret valsti, kurā dzīvo, u.c.

Vienlaikus daži eksperti uzksata, ka sarunvalodas izvēlei jābūt katra iedzīvotāja brīvprātīgam lēmumam, tomēr valstij jārada motivācija un jāstimulē valsts valodas lietošana. Tāpat tiek norādīts, ka valstij būtu jānodrošina valsts valodas pilnvērtīgas apguves iespējas visiem, kuri to vēlas.

Valsts valodas prasmes pārbaužu rezultāti

LVA aptaujas 2009 dati rāda, ka apmēram 61% respondentu, kuriem dzimtā valoda ir krievu valoda, ir apliecinājuši savu latviešu valodas prasmi, kārtojot oficiālos valsts valodas prasmes pārbaudījumus: centralizēto eksāmenu latviešu valodā un literatūrā mazākumtautību izglītības programmās vai valsts valodas prasmes prasmes pārbaudi. 10% krievvalodīgo respondentu norāda, ka beiguši vidusskolu ar latviešu mācību valodu. Savukārt 54% respondentu, kas nav beiguši vidusskolu ar latviešu mācību valodu, jeb 36% no visiem respondentiem, kuru dzimtā valoda ir krievu, norādījuši, ka ir kārtojuši valsts valodas prasmes pārbaudi

No 51% respondentu, kuru prasmes līmenis apliecināts ar eksāmena vai valodas prasmes pārbaudes (atestācijas) rezultātu, 48% valodas prasmi nokārtojuši augstākajā līmenī[1] (17. att.).

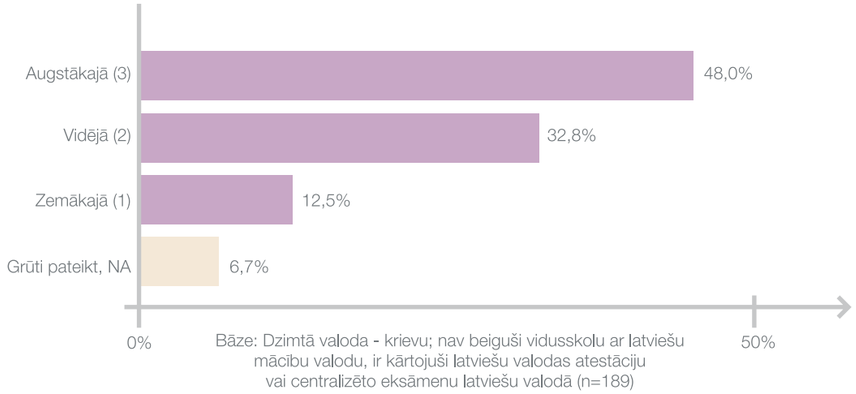

17. att. Krievvalodīgo Latvijas iedzīvotāju latviešu valodas prasmes līmenis (valsts valodas atestācijas un obligātā centralizētā eksāmena latviešu valodā un literatūrā rādītāji) (LVA aptauja 2009)

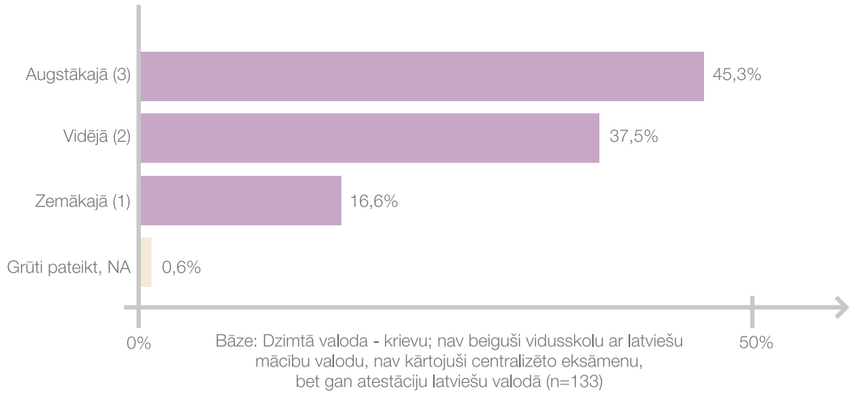

18. att. Krievvalodīgo Latvijas iedzīvotāju latviešu valodas prasmes līmenis (valsts valodas atestācijas jeb valodas prasmes pārbaudes rezultāti) (LVA aptauja 2009)

[1] Valsts valodas prasmes līmeņi: pamata jeb A līmenis, vidējais jeb B līmenis, augstākais jeb C līmenis. Katram līmenim ir divas pakāpes: 1. – zemākā pakāpe, 2. – augstākā pakāpe. Vairāk sk. VISC. *Valsts valodas prasmes pārbaude* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://visc.gov.lv/eksameni/valval/prasmesparb.shtml.*

3 VALODAS LATVIJĀ: VALODU PRASME, LIETOJUMS UN LINGVISTISKĀ VIDE

Vidējo prasmes līmeņa rādītāju pozitīvi ietekmē vidusskolas centralizētā eksāmena rezultāti, jo valsts valodas prasmes pārbaudē iegūtie rezultāti ir zemāki: augstākais valodas prasmes līmenis – 45,3%, vidējais – 37,5%, zemākais – 16,6%, grūti pateikt – 0,6% (sk. 18. att.).

Augstākā līmeņa valodas prasmes pārbaudi biežāk nokārtojušas sievietes, cilvēki ar augstāku izglītības līmeni un augstākiem ienākumiem, cilvēki līdz pensijas vecumam, rīdzinieki, novadu centru iedzīvotāji, kā arī laukos (ne ciematos) dzīvojoši cilvēki.

Aptaujas rāda, ka eksāmenā un atestācijā iegūtais latviešu valodas prasmes līmenis atbilst krievvalodīgo respondentu pašvērtējumam. Gados vecākajiem valodas prasmes līmenis ievērojami biežāk ir zemāks nekā jaunākajiem respondentiem. Tātad, kā jau minēts iepriekš, **labākas latviešu valodas prasmes ir gados jaunākajiem respondentiem un tiem, kas ieguvuši augstāku izglītību**.

LVA aptaujas 2009 dati liecina, ka tiem cilvēkiem, kuru latviešu valodas prasme ir nepietiekami laba, mūsdienu Latvijā rodas saziņas grūtības, kuras pieaug līdz ar komunikācijas oficiāluma līmeni. Tā kā latviešu valodu nemaz neprotošo cilvēku skaits Latvijā ir samazinājies un šobrīd tas ir visai neliels (pēc LVA aptaujas 2009 datiem – 8%), ar kvantitatīva pētījuma palīdzību, kur izlase ir tie, kuru dzimtā valoda ir krievu, šī grupa reprezentatīvā līmenī nav sasniedzama. Detalizētai šīs grupas izpētei nepieciešams izmantot kvalitatīvās metodes. Vairums respondentu, kas norādījuši, ka latviešu valodu neprot, izjūt grūtības valodas neprasmes dēļ – visbiežāk komunikācijā valsts un pašvaldību iestādēs (19. att.).

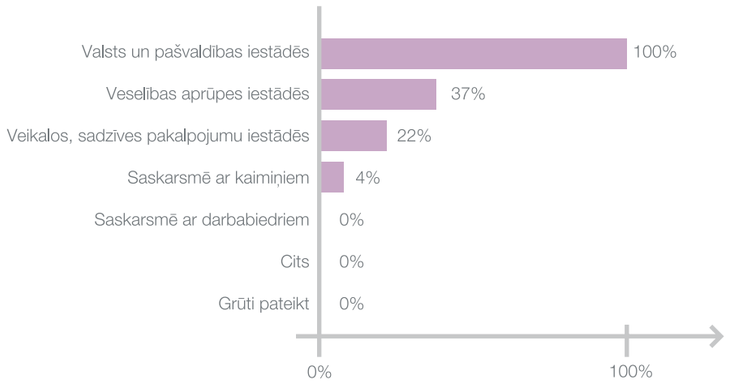

19. att. Krievvalodīgo iedzīvotāju, kuri neprot latviešu valodu, atbildes uz jautājumu „Kādās situācijās izjūtat grūtības latviešu valodas neprasmes dēļ?" (LVA aptauja 2009)

Samazinoties komunikācijas formālajai dabai, mazinās arī saziņas grūtības tiem, kas neprot latviešu valodu. Liela daļa latviešu un dažādu mazākumtautību pārstāvju joprojām prot krievu valodu un komunikācijā gan ar krievu kā dzimtās valodas runātājiem, gan arī ar citu mazākumtautību pārstāvjiem lieto krievu valodu, kas turpina nostiprināt krievu valodas pašpietiekamību valodu lietojumā dažādās sociolingvistiskajās jomās, kā arī kavē valsts valodas nostiprināšanos Latvijā.[1]

Darba pienākumu veikšanai nepieciešamais valsts valodas prasmes līmenis

2009. gada 7. jūlijā pieņemtie MK noteikumi Nr. 733 „**Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Kopienas pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi**"[2] izteikti jaunā redakcijā. Noteikumos ir veiktas vairākas būtiskas izmaiņas, gan pielāgojot valodas prasmes līmeņus Eiropā izvirzītajām prasībām, gan paplašinot profesiju sarakstu, kam noteikta valsts valodas prasmes prasība:

1) noteikts prasmju apjoms trīs valsts valodas prasmes līmeņos, katram līmenim paredzot divas pakāpes: augstāko un zemāko. Pārbaudes rakstveida daļā iekļauta arī klausīšanās prasme (līdz šim spēkā esošajos normatīvajos aktos zināšanu apjoms un pārbaude bija noteikta runātprasmei, lasītprasmei un rakstītprasmei);
2) mainīti līdzšinējie valsts valodas prasmes līmeņu un pakāpju apzīmējumi, saskaņojot tos ar Eiropā atzītajiem valodas prasmju līmeņu apzīmējumiem;
3) precizēts un papildināts spēkā esošo MK noteikumu Nr. 296 1. pielikums un 2. pielikums saskaņā ar Profesiju klasifikatoru u.c.[3]

Noskaidrojot krievvalodīgo respondentu informētību par nepieciešamo valsts valodas prasmes līmeni darba pienākumu veikšanai, vairākums LVA aptaujas 2009 respondentu apgalvo, ka viņi zina, kādā prasmes līmenī nepieciešams prast latviešu valodu viņu darba pienākumu veikšanai (20. att.). Labāk informēti ir gados jaunākie un vidējās paaudzes (36–45 gadus vecie) respondenti. Tāpat sevi par labāk informētiem uzskata respondenti ar augstāku izglītības līmeni un ar augstākiem ienākumiem.

---

[1] Poriņa, V. *Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā: individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā.* Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2009, 167. lpp.
[2] Par izmaiņām MK noteikumos Nr. 733 sk.: *http://www.likumi.lv/doc.php?id=194735&from=off.*
[3] Par izmaiņām MK noteikumos Nr. 733 sk. arī: *http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/aktualitates/14072009.html.*

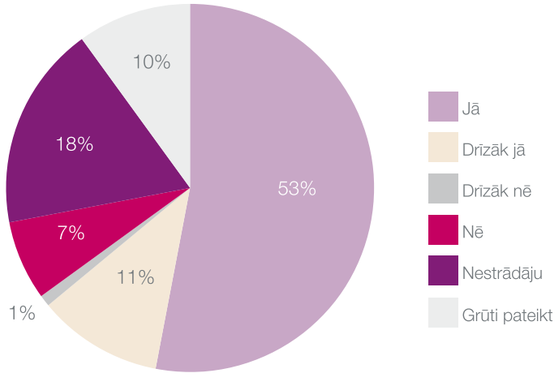

20. att. **Krievvalodīgo respondentu informētība par darba pienākumu veikšanai nepieciešamo latviešu valodas prasmes līmeni** (LVA aptauja 2009)

„[..] latviešu valodas apguvi jau tagad nodrošina esošā bilingvālās izglītības sistēma. Valodas reālo lietojumu turpretim nodrošina pavisam citi faktori – valodu ekonomiskā vērtība vai stereotipi par to, tradīcijās un/vai mentalitātē balstīti latviešu un krievu valodas kolektīvu atšķirīgie lingvistiskās uzvedības modeļi."

(Druviete, I. Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats? No: *Latvija un latviskais. Nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos*. Rīga : Zinātne, 2010, 150. lpp.)

Latviešu valodas prasmes uzlabošanās mazākumtautību pārstāvjiem ir būtisks Latvijā īstenotās valodas politikas sasniegums, tomēr turpmāk pievēršama uzmanība valsts valodas lietošanas palielināšanai un valsts valodas statusa stiprināšanai.

3.3. Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un lingvistiskā uzvedība

Valodas kolektīva lingvistiskās uzvedības izpratnei ir svarīgi analizēt lingvistisko attieksmi. **Lingvistiskā attieksme (*language attitudes*) ir dažādu etnosu, sociālo grupu un indivīdu subjektīvo faktoru komplekss – valodas uztveres īpatnības, attieksme pret dažādām valodām un valodas situācijas regulēšanas mehānismiem**.[1] Jēdziens *lingvistiskā attieksme* ietver vairākus elementus: attieksmi pret savu valodu un citām valodām, kas balstīta tautu vēsturiskajā pieredzē, subjektīvos priekšstatos vai stereotipos, etnosa mentalitātē, konkrētajā valodas vidē un situācijā, resp., tām ir sociāla izcelsme, kas var būtiski ietekmēt valodas uzvedību un ilgtspēju.[1]

Attieksmē pret valsts valodas prasmi, valodas apguves nepieciešamību un tās lietojumu vērojama izteikta tautības un dzimtās valodas faktora ietekme, kas atklājas ne tikai iedzīvotāju aptaujās, bet arī, piemēram, LVA intervijās 2009 intervēto ekspertu atbildēs.

LVA aptaujā 2009 un VVA aptaujā 2004 respondenti norādīja, kas, viņuprāt, nosaka piederību tautībai. 2004. gadā piedāvāto atbilžu varianti nedaudz atšķiras no 2009. gadā veiktās aptaujas un tāpēc rezultāti nav precīzi salīdzināmi (21. att.). 2009. gadā visbiežāk izvēlētā atbilde ir vecāku tautība, kas 2004. gadā netika piedāvāta; taču visās aptaujās un respondentu grupās kā būtisks faktors norādīta dzimtā valoda.

Dzimtā valoda un tautība

Salīdzinot latviešu un krievvalodīgo respondentu atbildes, redzam vienu galveno atšķirību – **latvieši daudz lielākā mērā saista dzimto valodu un tautību**. Šai ziņā situācija kopš 2004. gada nav būtiski mainījusies. Dzimtās valodas saistīšana ar tautību vairāk raksturīga tiem latviešu respondentiem, kas dzīvo laukos (LVA aptauja 2009). Savukārt krievvalodīgie ar zemāku izglītības līmeni biežāk saista tautību ar dzimšanas vietu.

Vērojot dzimtās valodas saistību ar tautību (22. att.), redzam, ka tie, kuriem dzimtā valoda ir latviešu, 97% gadījumu sevi arī uzskata par latviešiem.

Taču, ja dzimtā valoda ir krievu, par krieviem sevi uzskata 86%. Šīm atšķirībām ir divi galvenie cēloņi – mazākumtautību grupām asimilējoties krievu kopienā, pirmajās paaudzēs vēl tomēr tiek saglabāts savas tautības nosaukums; kā arī neatkarīgajā Latvijā tautība „latvietis" ir atraktīvāka politisku iemeslu dēļ un tā tiek saglabāta, lai gan dzimtā valoda ir krievu valoda.

Pēc 2000. gada tautskaites datiem, 73% baltkrievu, 68% ukraiņu, 58% poļu, 79% ebreju par savu dzimto valodu uzskatīja krievu valodu.[2] Salīdzinājumam – aptaujas Valoda 2008 rezultāti liecina, ka 97% aptaujāto latviešu un 99% krievu sakrīt etniskā piederība un dzimtā valoda. Atšķirīgi tas ir citu mazākumtautību pārstāvjiem – 14% no viņiem, t.i., respondenti, kuri nav ne latvieši, ne krievi, minējuši, ka viņu dzimtā valoda ir latviešu, 43,6% – krievu, bet 42,6% nosaukuši kādu citu valodu (Valoda 2008).

[1] *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LU LVI, 2007, 219. lpp.

[1] Trudgill, P. *Introducing Language and Society.* Penguin English, 1992, p. 44; Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998, 100. lpp.

[2] Mežs, I. *Latviešu valoda statistikas spogulī*. Rīga : Karšu izdevniecība Jāņa sēta, 2004, 16. lpp.

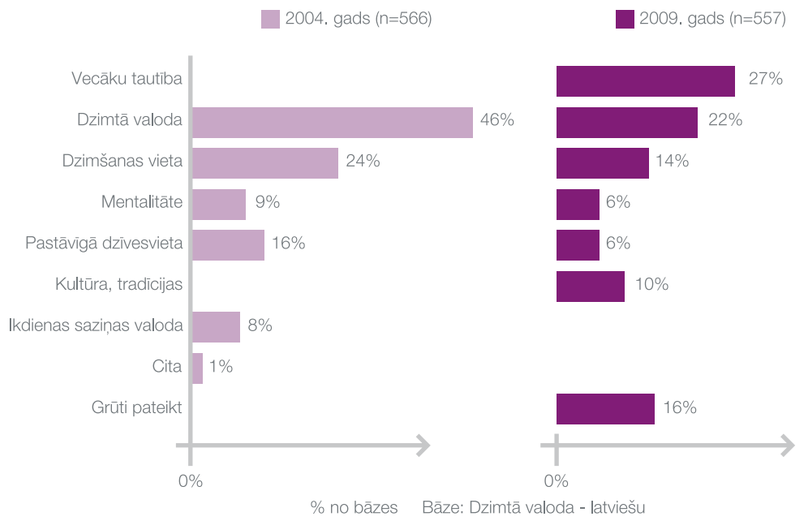

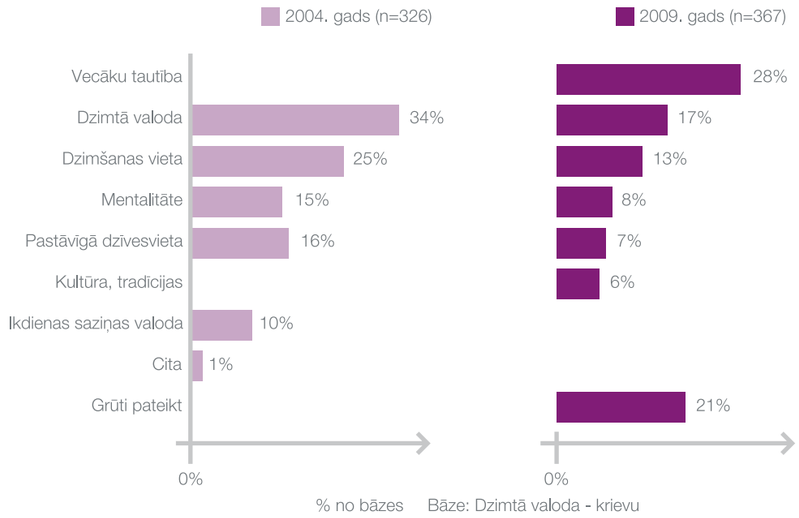

21. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Kas, jūsuprāt, no nosauktā visvairāk nosaka piederību tautībai?"[1] (LVA aptauja 2009)

[1] Lielais neatbildējušo īpatsvars skaidrojams ar to, ka daļa intervētāju aptaujas laikā nepareizi interpretēja jautājumu, resp., te ietvertas arī tās respondentu atbildes, kas norādījuši divus un vairāk piedāvātos atbilžu variantus.

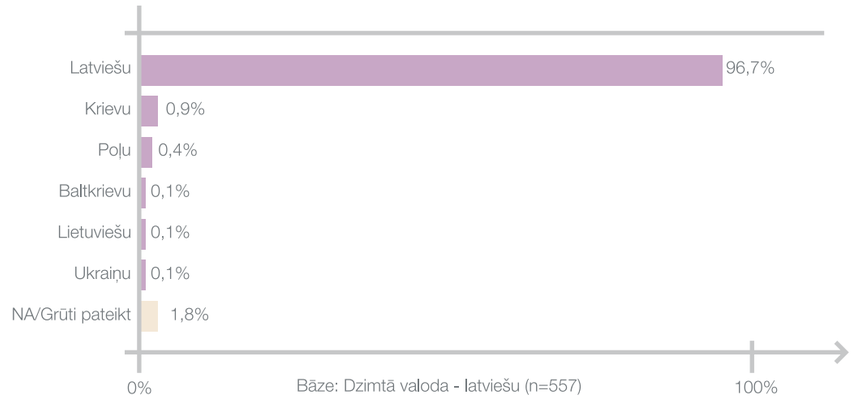

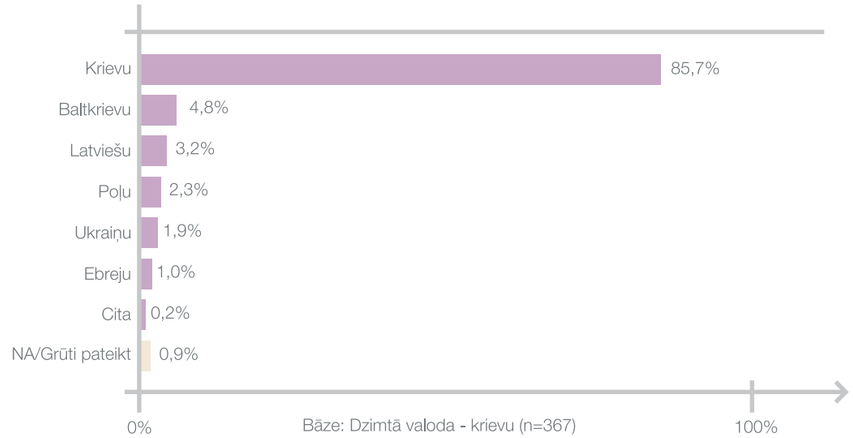

22. att. Respondentu tautība (LVA aptauja 2009)

Dzimtās valodas apzināšanās dažādu mazākumtautību piederīgo vidū kopš tūkstošgades mijas mainās – pakāpeniski mazinās to respondentu skaits, kas par savu dzimto valodu uzskata krievu valodu, savukārt pieaug to skaits, kas par dzimto valodu uzskata kādu citu valodu (Valoda 2008).

Valodu statuss un lietojums Latvijas iedzīvotāju skatījumā

Pētījums Valoda, kura aptaujas no 1996. līdz 2004. gadam notika ar viena gada intervālu, bet 1997. un 1998. gadā veiktas pat divas aptaujas gadā, rāda, ka **attieksmes veidošanā pret valsts valodu liela nozīme ir arī etnopolitikas kontekstam, politiskajām diskusijām un īstenotajiem pasākumiem**. Piemēram, 2004. gadā – laikā, kad mazākumtautību izglītības reforma sastapās ar vislielāko pretestību, diskusijas par reformas īstenošanas mērķiem un līdzekļiem

bija viskarstākās, nelatviešu attieksme pret runāšanu latviski bija kļuvusi krasi negatīva, ko apliecina arī šī laika publikācijas presē (sk. 4.5. nodaļu). Savukārt pakāpeniski ieviešot reformu (panākot kompromisu par mācību valodas proporcijām vidusskolās, nodrošinot mācību grāmatu un metodisko līdzekļu sagatavošanu, organizējot dažādus profesionālās pilnveides un latviešu valodas kursus pedagogiem un citus atbalsta pasākumus), tā vairs netika uztverta kā drauds un attieksme pret latviešu valodas lietošanu ikdienā kļuva labvēlīgāka (Valoda 2008).

Kopumā vērtējot pētījuma Valoda aptauju rezultātu dinamiku, pētnieki uzsver virkni pozitīvu pārmaiņu, kas liecina par latviešu valodas statusa nostiprināšanos mazākumtautību iedzīvotāju vidū: ir uzlabojusies valsts valodas prasme, paplašinājies latviešu valodas lietojums publiskajā telpā, labvēlīgāka kļuvusi attieksme pret runāšanu latviski. Tas ir pozitīvi vērtējams valsts valodas politikas īstenošanas rezultāts.

Taču redzams arī, ka valsts valodas lietojums nostabilizējas formālajā vidē, tur, kur tās lietošanu nosaka likums, taču situācijās, kad valodas izvēle ir paša indivīda rokās, priekšroka tiek dota dzimtajai valodai. Tas mudina domāt, ka valodas politika nav tik sekmīga sabiedrības integrācijas kontekstā, **jo mazākumtautībām piederīgo attieksme pret valsts valodu ir vairāk instrumentāla, ņemot vērā tās noderīgumu, taču, kas attiecas uz valodas integratīvajām iespējām – sekmēt kultūras izpratni un brīvu komunikāciju –, tas šobrīd ir krietni vājāks stimuls latviešu valodas apguvei un lietošanai** (Valoda 2008).

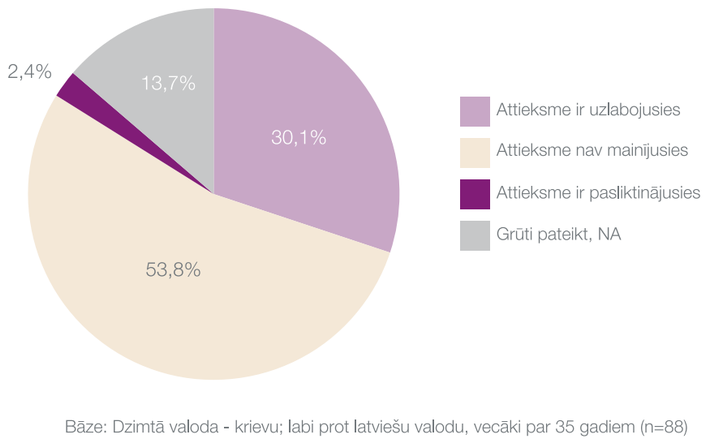

23. att. **Respondentu atbildes uz jautājumu „Kā Latvijas neatkarības gados ir mainījusies Jūsu attieksme pret latviešu valodu kā valsts valodu?"** (LVA aptauja 2009)

Tiem krievu tautības respondentiem, kas prot latviešu valodu un ir vecāki par 35 gadiem, LVA aptaujā 2009 tika jautāts, vai Latvijas neatkarības gados viņu attieksme pret latviešu valodu ir uzlabojusies. Vairums atbildēja, ka tā nav mainījusies, tomēr trešdaļa norādīja, ka attieksme uzlabojusies (23. att.).

Ikgadējā pētījuma Valoda aptauju datos attieksmē pret runāšanu latviski novērota mainīga tendence: tūkstošgades pirmajos gados pieauga, bet vēlāk samazinājās to skaits, kam runāšana latviski sagādā patīkamas emocijas. **2008. gada aptauja rāda, ka to skaits, kas labprāt runā latviski, pieaudzis salīdzinājumā ar 2000. gadu** (37% 2008. gadā un 29% 2000. gadā). Savukārt samazinājies to skaits, kam ir neitrāla attieksme pret runāšanu latviski: 2008. gadā – 38%, 2000. gadā – 45%. Izteikti negatīva attieksme pret runāšanu latviski laikā kopš 2000. gada: 2008. gadā tādu ir 8%, 2004. gadā – 11%, bet 2000. gadā – 7%. Tradicionāli negatīva attieksme pret runāšanu latviski ir izplatītāka gados vecāku un mazāk izglītotu cilvēku vidū.

Latviešu valodas loma

LVA aptaujā 2009, atbildot uz jautājumu „Vai, jūsuprāt, ir mainījusies latviešu valodas nozīmība Latvijā pēdējo 5–6 gadu laikā?", trešdaļa aptaujāto, t.i., 34% no tiem respondentiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, norāda, ka latviešu valodas nozīmība ir palielinājusies (24. att.). Tas gan ir uz pusi mazāk nekā 2004. gadā, kad latviešu valodas nozīmības palielināšanos bija novērojuši 70% latviešu tautības respondentu (LVA aptauja 2004). Vērtējot, kā pēdējo 5–10 gadu laika posmā ir mainījusies latviešu valodas loma, LVA intervijās 2009 eksperti pauž atšķirīgus viedokļus – daļa uzskata, ka tā ir pieaugusi, daļa, ka samazinājusies, bet vēl daļa, ka valsts valodas loma nav būtiski mainījusies.

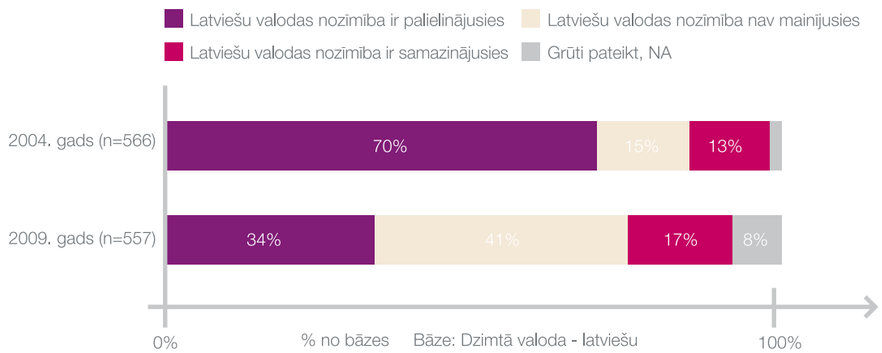

24. att. **Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai, Jūsuprāt, ir mainījusies latviešu valodas nozīmība Latvijā pēdējo 5–6 gadu laikā?"** (LVA aptauja 2009)

Tomēr gandrīz visi intervētie apgalvojuši, ka **tieši šobrīd ir svarīgs laiks valsts valodas attīstībai kopumā, jo izšķiras vairāki būtiski jautājumi, kas ilgtermiņā ievērojami ietekmēs valsts valodas statusu un lomu**.

„90. gados latviešu valoda tika lietota, bet ne pietiekami un ne visās jomās. Tad nāca diezgan mērķtiecīga valodas politika, kura tika nostiprināta gan normatīvajos aktos, gan tika izveidota labi pārdomāta rīcībpolitikas dokumentu sistēma un tika izveidotas institūcijas, kas šo politiku īsteno. Tomēr pašreiz pasaulē un Latvijā ir cits konteksts un citi izaicinājumi gan valsts valodas politikai, gan valsts izglītības politikai, un tas norāda, ka ir nepieciešamas izmaiņas. Pašai Latvijai tagad ir strikti jāizvirza nākotnes uzdevumi valodas politikā." (LVA intervijas 2009)

Latviešu valodas lietojumu sekmējošie faktori

Kā galvenos sasniegumus līdzšinējā latviešu valodas attīstībā pēdējo 5–10 gadu laikā LVA intervijās 2009 eksperti min, pirmkārt, **Valsts valodas likuma (1999) pieņemšanu un mazākumtautību izglītības satura reformu**, otrkārt, no tā izrietošu latviešu valodas lietojuma pieaugumu mazākumtautību vidū un ikdienas situācijās. Par īpaši būtisku tiek vērtēta latviešu valodas lomas attīstība izglītības jomā.

„[..] būtiska ir latviešu valodas statusa nostiprināšana izglītības jomā. Pāreja uz to, ka lielākais izglītības satura apjoms, materiāli ir latviešu valodā. [..] ļoti pozitīva loma tajā, ka ***jaunajā paaudzē segregācija pēc valodu principa arvien vairāk pazūd*** [LVA izcēlums], *vismaz, cik man ir nācies saskarties, augstskolās ar studentiem strādājot, latviešu valodas zināšanas nelatviešu studentu vidū ir ļoti uzlabojušās. Tas ir lielisks nopelns."* (LVA intervijas 2009)

Tie intervētie eksperti, kuri uzskata, ka **latviešu valodas loma ir pieaugusi,** visbiežāk atsaucas uz:

- valodas juridiskā statusa nostiprināšanu,
- latviešu valodas kā ES oficiālās valodas statusa ieguvi,
- bilingvālās izglītības ieviešanu,
- izglītības politiku kopumā, kas mazākumtautību mērķa grupās nodrošinājusi latviešu valodas apguvi un lietošanu, kā arī veicinājusi krievvalodīgo salīdzināmi pozitīvāku attieksmi pret valsts valodu un tās lietošanu.

„Lielā mērā pagrieziena punkts bija izglītības reforma 2004. gadā. Tas bija pagrieziena punkts pedagoģiskajā aspektā, bet tur pietrūka otrs – izglītot sabiedrību. Ja valsts valoda pienācīgi nefunkcionē visās jomās, visās funkcijās, tad lielā mērā atbildība jāuzņemas pašiem latviešiem par to situāciju, kāda tā ir." (LVA intervijas 2009)

„Ir ļoti daudz darīts, lai attīstītu valodu: pirmkārt, izstrādāti mācību līdzekļi, kas domāti tieši latviešu valodai kā otrajai valodai. (..) Otrkārt, bilingvālā izglītība ir daudz devusi, jo skolēni redzēja nevis valodu tikai kā priekšmetu (..), bet arī tieši to, kā valodu var arī izmantot citos priekšmetos – matemātikā, fizikā, bioloģijā. Redzēja, ka tā ir dzīva valoda, kas strādā." (LVA intervijas 2009)

Arī vērtējot aptauju Valoda rezultātu dinamiku, pētnieki uzsver pozitīvas pārmaiņas, kas liecina par latviešu valodas statusa nostiprināšanos mazākumtautību iedzīvotāju vidū:

- ir uzlabojusies valsts valodas prasme un paplašinājies latviešu valodas pratēju loks,
- paplašinājusies (īpaši jaunākās paaudzes pārstāvju) latviešu valodas lietošana dažādās dzīves sfērās,
- labvēlīgāka kļuvusi attieksme pret runāšanu latviski.

LVA aptauja 2009 un LVA intervijas 2009 apstiprina jau iepriekšējos pētījumos novēroto, ka **valodas apguvi līdz šim galvenokārt sekmējusi tieši administratīvā sistēma, t.i., juridiskie un izglītības politikas pasākumi, kas cieši saistīti ar valsts valodas politikas pasākumiem un kas noteikti valsts valodas politikas plānošanas dokumentos.** Taču **Latvijas lingvistiskajā situācijā valodas prasmes pilnveide kā vienīgais valsts valodas politikas īstenošanas pasākums nevar nodrošināt pilnvērtīgu latviešu valodas lietojumu sabiedrībā.**

Tie LVA intervijās 2009 aptaujātie eksperti, kuri uzskatījuši, ka latviešu valodas loma ir samazinājusies, minējuši dažādus iemeslus:

- latviešu valodas nepietiekamo lietošanu ikdienas komunikācijas situācijās,
- valsts valodas lietošanas regulējuma problēmas privātajā uzņēmējdarbībā,
- angļu valodas arvien lielāku izplatību.

„Latviešu valodas izplatība un nostiprināšanās ir mazinājusies. Pirmais uzrāviens bija 10 gadi pēc neatkarības atgūšanas. Es pieļauju, ka pašreiz latviešu valodas lietošana, iespējams, pat samazinās." (LVA intervijas 2009)

Pētījumā Valoda 2008 mazākumtautību respondenti norāda, ka latviešu valodu lieto tad, ja viņus uzrunā latviski, un tad, ja sarunu biedrs nesaprot krieviski. Šis fakts liecina, ka **latvieši var veicināt latviešu valodas izplatību, saziņā ar krievvalodīgajiem vairāk runājot latviski**. Apmēram puse (49%) mazākumtautību pārstāvju latviski runā valsts iestādēs, 40% runā latviski, ja vairums klātesošo ir latvieši. 27% latviešu valodu lieto arī gadījumos, ja kāds no

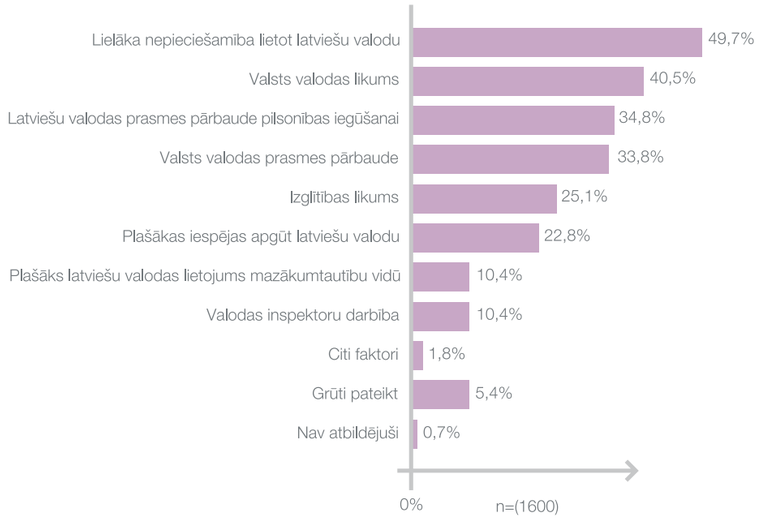

25. att. **Respondentu norādītie faktori, kas veicinājuši latviešu valodas lietošanu** (VVA aptauja 2004).

klātesošajiem ir latvietis, bet treniņa nolūkos latviski runā 24% krievvalodīgo. Salīdzinot 2008. gada datus ar mērījumiem gadsimtu mijā, redzams, ka latviešu valodas lietošanas biežums ir palielinājies visās iepriekš aplūkotajās situācijās.

Valsts valodas aģentūras 2004. gadā veiktajā pētījumā „Latviski runājošo Latvijas iedzīvotāju lingvistiskā attieksme un valodu lietojums" respondenti kā latviešu valodas lietošanu veicinošo faktoru (25. att.) visbiežāk bija minējuši pieaugušo nepieciešamību lietot latviešu valodu, uz šo faktoru norādījusi puse aptaujāto. Samērā bieži minēti tādi faktori kā: Valsts valodas likums, latviešu valodas prasmes pārbaude pilsonības iegūšanai, kā arī valsts valodas prasmes atestācija. Nedaudz retāk ir minēts Izglītības likums (par to sk. 4.2. nodaļā), kā arī plašākas iespējas apgūt latviešu valodu.

Arī 2009. gadā joprojām par būtiskiem **faktoriem, kas nodrošina latviešu valodas lomas pakāpenisku pieaugumu, uzskatīti – latviešu valodas prasmes pārbaude pilsonības iegūšanai, latviešu valodas kā vienīgās valsts valodas statuss, oficiālā lietvedība valsts valodā u.c.** Latvieši LVA aptaujā 2009 noteikti atbalsta šo normu tālāku izmantošanu un savas valodas lomas pieaugumu – šeit nav būtisku atšķirību starp paaudzēm.

Izglītības loma

Kā redzams 25. attēlā, 2004. gadā tikai ceturtā daļa (25,1%) respondentu Izglītības likumu minējuši starp tiem faktoriem, kas līdz šim būtiski sekmējuši latviešu valodas lietošanu. Iespējams, publiskajā telpā par līdzšinējo latviešu valodas apguves kārtību skolās ar krievu mācību valodu bija runāts samērā maz, mazāk nekā par pārējiem biežāk minētajiem faktoriem. Tādējādi redzama saistība starp faktora aktualitāti sabiedrībā un tā ietekmes novērtējumu. Pēc VVA pasūtījuma 2004. gadā veiktās aptaujas pārskatā[1] tika prognozēts, ka pēc dažiem gadiem pieaugs Izglītības likuma ietekmes novērtējums, ko pierāda arī vēlākās aptaujas un pētījumi. Piemēram, lielākā daļa LVA intervijas 2009 aptaujāto ekspertu uzskata, ka **latviešu valodas situāciju visbūtiskāk ietekmē izglītības sistēma un plašsaziņas līdzekļi**. Tāpat, runājot par pēdējiem 5–10 gadiem, intervētie pozitīvi novērtē tieši izglītības satura reformu, kas devusi būtisku stimulu latviešu valodas apguvei un lietošanas izplatībai.

Skola un augstskola pēdējos gados sekmē latviešu, krievu un angļu valodas apguvi, sagatavojot darba tirgum konkurētspējīgu jaunatni. Pētījumā „Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti"[2] 2005. gadā savu valodu prasmi visaugstāk novērtēja jaunieši:

- 18–25 gadu vecuma grupā 19% spēj bez grūtībām lasīt darba informāciju trijās un vairāk valodās;
- 26–35 gadu vecuma grupā to spēj 10,4%;
- 36–45 gadu vecuma grupā – tikai 2,4%;
- 46–60 gadu grupā – 8,5%;
- grupā virs 60 gadiem – 6%.

Šai pētījumā secināts, ka valodu mācīšanas kvalitātē Latvijā gadu gaitā ir vērojamas būtiskas svārstības, zemāka valodu mācīšanas kvalitāte bijusi iedzīvotājiem vecumā no 36 līdz 45 gadiem. Valodu apguvē iekavēto grūti atgūt turpmākajā darba dzīvē.

Var teikt, ka izglītības lomu valodas apguvē un lietojuma nodrošinājumā sabiedrība sāk novērtēt tikai tagad.

3.4. Lingvistiskā vide: valodu lietošana un latviešu valodas lietojuma dinamika

Saziņas valodas izvēle

Latviešu valodas prasmes ekonomiskā nepieciešamība un valodu lietojuma aspekts ir nozīmīgs rādītājs, kurš atspoguļo valodu reālo hierarhiju un tās dinamiku Latvijā. Kā liecina LVA aptaujas 2009 dati (26. att.), **2009. gadā latviešu valodas lietojums, salīdzinājumā ar 2004. gadu, latviešu respondentu**

[1] Data Serviss. *Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas*. Rīga, 2004, 86. lpp.
[2] Data Serviss. *Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti: sociolingvistiskā pētījuma kopsavilkums*. VVA. Rīga, 2006, 11. lpp.

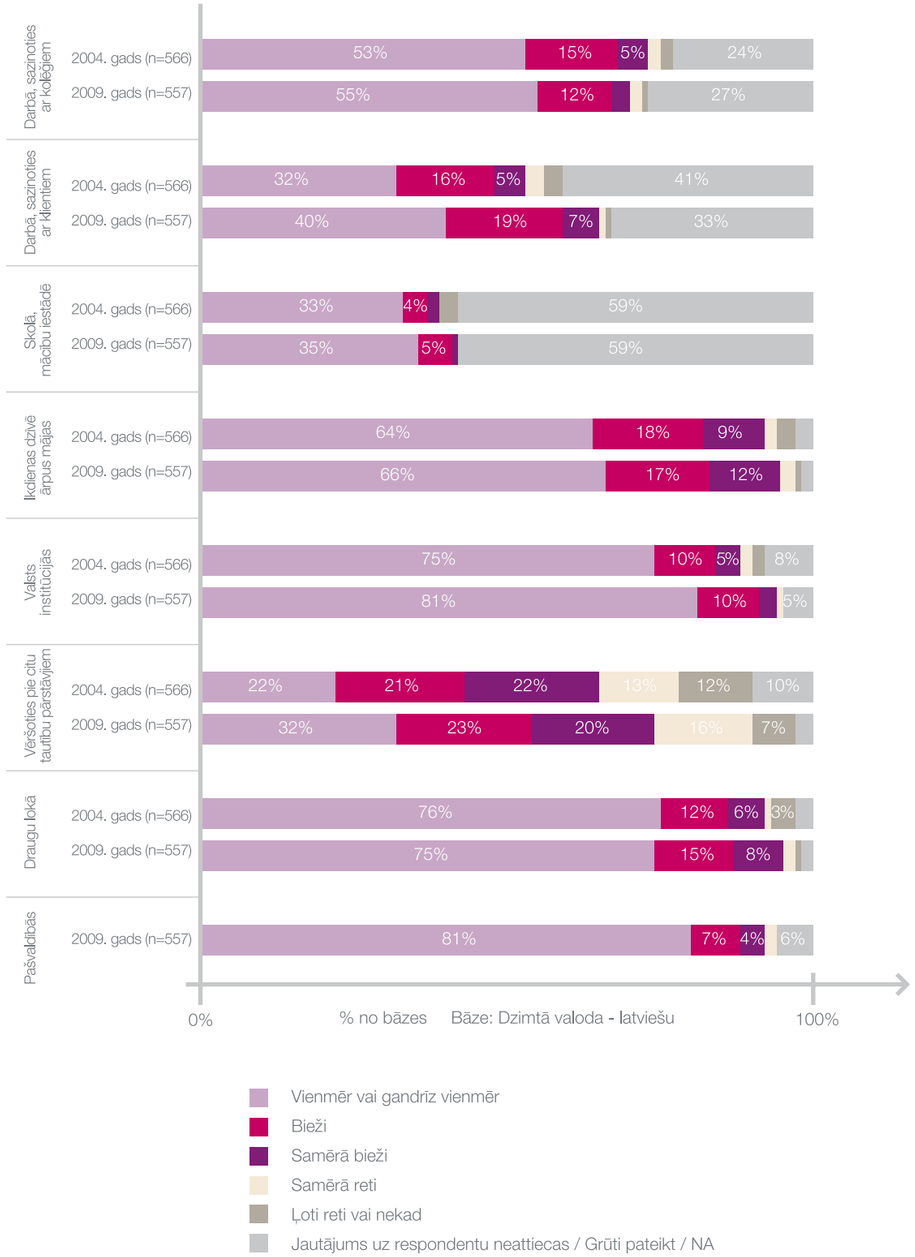

26. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Cik bieži Jūs lietojat latviešu valodu minētajās situācijās?" (LVA aptauja 2009)

vērtējumā atsevišķās sfērās nedaudz pieaudzis. 2004. gadā 70% respondentu, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, darbā, sazinoties ar kolēģiem, pamatā lietoja (izvēlētas atbildes vienmēr vai gandrīz vienmēr, bieži un samērā bieži) latviešu valodu, bet 53% – sazinoties ar klientiem (salīdzinājumam 2009. gadā – jau 66%). Latviešu valodu vienmēr vai gandrīz vienmēr, bieži un samērā bieži latvieši lieto valsts institūcijās (2004. gadā – 90%, bet 2009. gadā – 94%) un pašvaldībās (2009. gadā – 92%). Ceturtā daļa latviešu (23%), vēršoties pie citu tautību pārstāvjiem, principā nelieto latviešu valodu (to lieto samērā reti, ļoti reti vai nekad), un līdzīgi dati iegūti 2004. gadā, kad tā rīkojās 25% respondentu. Turklāt par desmit procentpunktiem pieaudzis (no 65% 2004. gadā uz 75% 2009. gadā) to latviešu skaits, kuri vienmēr vai gandrīz vienmēr, bieži un samērā bieži saziņā ar citu tautību pārstāvjiem lieto latviešu valodu.

Saziņas valoda darba vietā

Pētījuma Valoda dati liecina, ka darbavietā galvenokārt vai tikai latviešu valodā un latviešu valodā vairāk nekā krievu valodā runāja nemainīgi 93% (2004. līdz 2008. gadā) strādājošo respondentu, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda. **Nedaudz pieaudzis to krievvalodīgo respondentu skaits, kuri darbavietās runā galvenokārt latviešu valodā**. Šiem respondentiem valodu lietošana darbā izmainījusies par labu latviešu valodai vidēji par desmit procentpunktiem. Darbavietās 2004. gadā galvenokārt vai tikai latviešu valodā un latviešu valodā vairāk nekā krievu runāja 22% respondentu, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda, bet 2008. gadā – 32%, savukārt 2004. gadā krievu vairāk nekā latviešu un galvenokārt vai tikai krievu valodā sazinājās 76% ar dzimto krievu valodu, bet 2008. gadā vairs tikai 66%. Pieaudzis arī to krievu valodas kā dzimtās valodas runātāju skaits (no 54% 2004. gadā līdz 69% 2008. gadā), kuri diezgan daudz un ļoti daudz dzird latviešu valodu darbā.

Valodas izvēle neformālā komunikācijā

Valodas lietošanā uz ielas, veikalā pēdējo gadu laikā notikušas nelielas izmaiņas to respondentu grupā, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda. 2004. gadā 94% un 2008. gadā 96% ikdienas dzīvē (uz ielas, tirdzniecības vietās u.tml.) runāja galvenokārt vai tikai latviešu valodā un latviešu vairāk nekā krievu valodā. Izmaiņas valodas lietojumā piecu gadu laika periodā vērojamas respondentu grupā ar dzimto krievu valodu. Ja 2004. gadā uz ielas krievu valodā vairāk nekā latviešu un galvenokārt vai tikai krievu valodā runāja 85% šīs grupas respondentu, tad 2008. gadā – 71%. Attiecīgi pieaudzis respondentu ar dzimto krievu valodu latviešu valodas lietojums uz ielas, veikalā – 2004. gadā 15% runāja galvenokārt vai tikai latviešu valodā un latviešu vairāk nekā krievu valodā, bet 2008. gadā – jau 26%.

Pavisam nedaudz pieaudzis arī respondentu skaits (no 64% 2004. gadā uz 70% 2008. gadā) ar dzimto krievu valodu, kuri sadzīvē, uz ielas dzird latviešu valodu diezgan daudz un ļoti daudz. Arī citās situācijās pieaudzis ir tās grupas

respondentu skaits, kuri latviešu valodu dzird diezgan daudz un ļoti daudz televīzijā (no 49% respondentu 2004. gadā līdz 59% 2008. gadā) un radio (no 36% 2004. gadā līdz 48% 2008. gadā). Vienlaicīgi samazinājies to skaits, kuri latviešu valodu sadzīvē, uz ielas dzird diezgan maz un ļoti maz vai nemaz (no 36% 2004. gadā līdz 28% 2008. gadā).

LVA aptaujas 2009 datu analīze ļauj prognozēt, ja Latvijā krievu, kas labi pārzina latviešu valodu, īpatsvars pieaug iedzīvotāju dabiskās kustības rezultātā, bet samazinās to latviešu īpatsvars, kas labi pārzina krievu valodu, perspektīvā iespējams nonākt situācijā, kad latviešu valodu pārvaldošo krievu īpatsvars pārsniedz krievu valodu pārzinošo latviešu skaitu. Tas gan automātiski nozīmētu arī krievu tautības cilvēku augstāku konkurētspēju darba tirgū savas valodu prasmes dēļ (šis process jauniešu vecuma grupā jau ir sācies). Jāatzīmē, ka jau 2005. gadā pētījumā „Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti" secināts, ka „ekonomiski aktīvajiem cilvēkiem no latviskajiem lauku rajoniem būs grūti integrēties lielpilsētu darba tirgū, kurā joprojām ir vajadzība pēc krievu valodas prasmes".[1]

Latviešu valodas prasme ir obligāta visiem ekonomiski aktīvajiem iedzīvotājiem, resp., **valsts valodas prioritāte visās jomās Latvijas teritorijā** (arī privāto uzņēmumu kā publisko pakalpojumu sniedzējiem) **ir aksiomātiska**. Pēdējo gadu laikā ir vērojama tendence, īpaši privātajā sektorā, kā obligātu pieprasīt krievu valodas prasmi (parasti arī uzņēmumos, kuriem nav nekādas saiknes ar Krievijas partneriem, kas būtu izskaidrojums obligātām krievu valodas prasmes prasībām), kas ir traktējams kā latviešu un Latvijas iedzīvotāju ar citu svešvalodu prasmi lingvistisko tiesību pārkāpums.[2]

Lielākās problēmas latviešu valodas lietojumā ir tieši publiskajā jomā kā veikalos, sabiedriskos pasākumos u.tml. gadījumi, kad latvieši uz savu latviski izteikto lūgumu nesaņem atbildi latviski (27. att.) valsts, pašvaldību, veselības aprūpes un mācību iestādēs, ir reti, tie novēroti tikai Latgalē un Rīgā. Šādas situācijas daudz biežāk novērotas publiskajos pasākumos, transportā un tirdzniecībā (Rīgā un Latgalē, retāk arī citur Latvijā).

Latviešu valodas lietojuma biežums

Latviešu valodas lietojuma biežuma neliels pieaugums Latvijas iedzīvotāju grupā ar dzimto krievu valodu un nemainīgi stabils latviešu valodas lietojuma biežums grupā ar dzimto latviešu valodu laika posmā no 2004. līdz

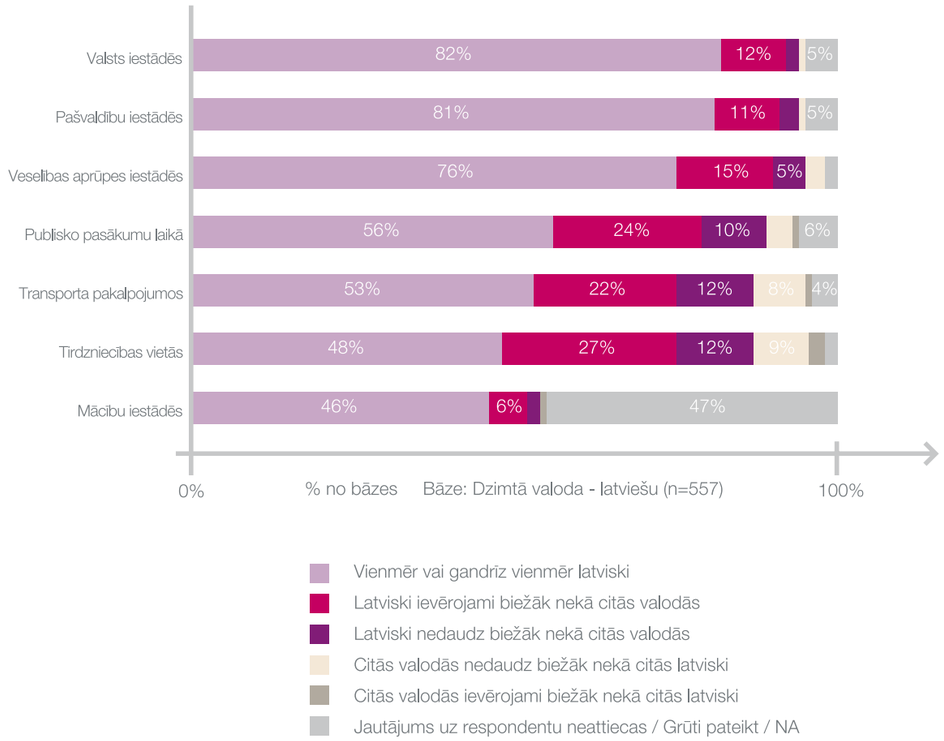

27. att. **Respondentu atbildes uz jautājumu „Kurā valodā Jums mēdz atbildēt uz jūsu latviski izteikto jautājumu vai lūgumu?"** (LVA aptauja 2009)

2010. gadam liecina par valodas politikas un integrācijas politikas īstenošanā sasniegtajiem rezultātiem, to skaitā mazākumtautību latviešu valodas prasmes pieaugumu un latviešu valodas kā Latvijas iedzīvotāju savstarpējās saziņas valodas pakāpenisku, kaut vēl nepietiekamu nostiprināšanos.

2004. gadā latviešu respondenti norādīja uz ievērojamu latviešu valodas lietojuma biežuma pieaugumu, salīdzinot ar 1998.–1999. gadu, savukārt 2009. gadā daudz biežāk tiek atzīts, ka valodas lietojums salīdzinājumā ar 2003.–2004. gadu nav mainījies. **Situācijas stabilizācija vēl nenozīmē, ka latviešu valodai šobrīd ir visas pilnvērtīga valsts valodas statusa priekšrocības.** Vēl joprojām jāsastopas ar valodu konkurenci un ekonomisko vērtību, kas mūsdienu pragmatiskajā pasaulē gūst pārsvaru pār ētiskām vērtībām, kā arī jārisina Latvijas okupācijas gadu radītās problēmas valodas situācijā.

[1] Data Serviss. *Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti: sociolingvistiskā pētījuma kopsavilkums*. VVA. Rīga, 2006, 11. lpp.
[2] Par šo sk. arī Druviete, I. *Skatījums. Valoda, sabiedrība, politika*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 234. lpp.; Poriņa, V. *Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā: individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2009, 75.–85. lpp.

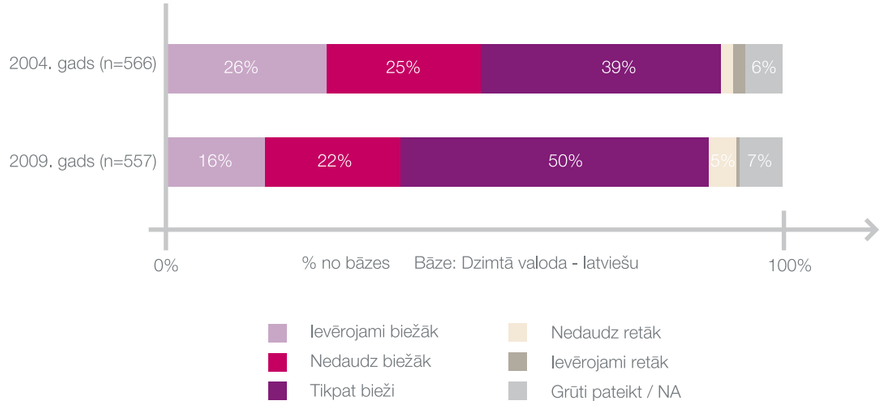

28. att. **Latviešu valodas lietojums respondentu dzīvesvietā (ciematā, mikrorajonā u.tml.) salīdzinājumā ar situāciju pirms 5–6 gadiem** (LVA aptauja 2009)

2009. gadā uz to, ka latviešu valoda respondenta dzīvesvietā tiek lietota „ievērojami biežāk" vai „nedaudz biežāk" salīdzinājumā ar situāciju pirms 5–6 gadiem, norāda 38% respondentu – mazāk nekā 2004. gadā (51%). Savukārt 2009. gadā līdz 50% pieaudzis to latviešu skaits, kas norāda, ka valodas lietojuma biežums nav mainījies, tātad tas ir stabils, jo latviešu valoda tiek lietota tikpat bieži kā pirms 5–6 gadiem (salīdzinājumam – 2004. gadā uz situācijas nemainīgumu norādīja 39%).

Situācijas nemainīgums procentuāli pieaug uz iepriekšējos gados novērotā valodas lietojuma biežuma pieauguma rēķina. Turklāt vienlaicīgi nav novērots (28. att.), ka procentuāli pieaugtu to iedzīvotāju skaits, kas savā apkārtnē saskatījuši retāku latviešu valodas lietojumu salīdzinājumā ar situāciju pirms 5–6 gadiem (2004. gadā 2% aptaujāto latviešu uzskata, ka latviešu valoda viņu dzīvesvietā šobrīd tiek lietota nedaudz retāk, un 2%, ka ievērojami retāk, bet 2009. gadā 5% uzskata, ka latviešu valoda tiek lietota nedaudz retāk). Latviešu valodas lomas pieaugumu sajutuši latvieši, kas dzīvo Latgalē un Zemgalē.

2005. gadā veiktā pētījuma dati liecina, „ka ikdienas saziņā valda pretimnākoša attieksme pret valodas nepratējiem – tie, kuriem valodu prasme ir labāka, parasti pieskaņojas latviešu vai krievu valodas nepratēju iespējām. Valda uzskats, ka šāda pieskaņošanās padara sazināšanos ērtāku un palīdz ietaupīt laiku".[1] Latvijas lingvistiskajā telpā visbiežāk latvieši ir tie, kas piemērojas

[1] Data Serviss. *Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti: sociolingvistiskā pētījuma kopsavilkums*. Rīga, 2006, 12. lpp.

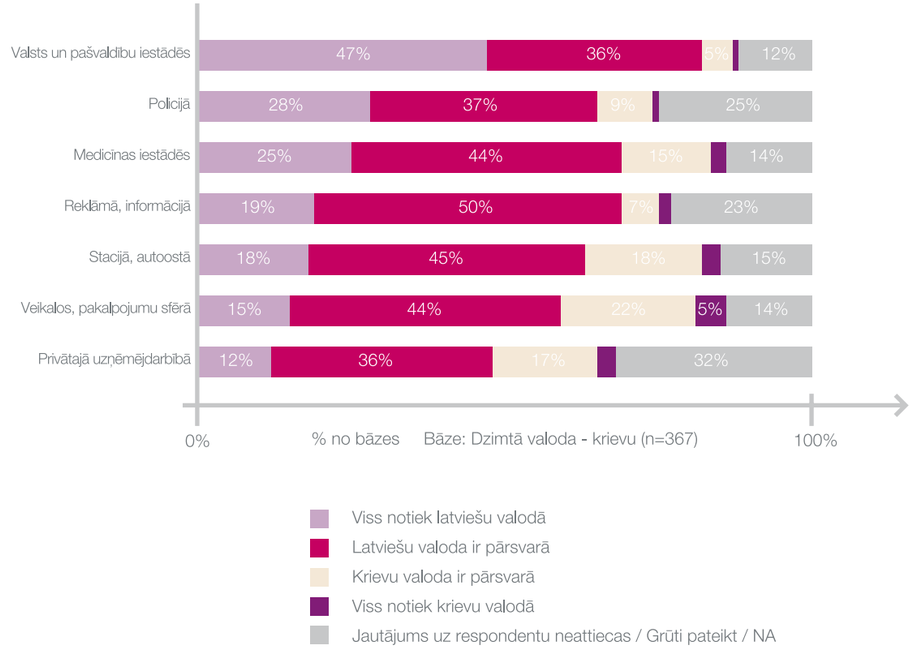

29. att. **Krievvalodīgo respondentu viedoklis par pašreizējo valodu lietojumu pilsētā, kurā (kuras tuvumā) dzīvo** (LVA aptauja 2009)

krievvalodīgajiem sarunu partneriem, un šī tendence pašlaik ir viena no aktuālākajām problēmām latviešu valodas lietojuma paplašināšanā.

Respondenti ar dzimto krievu valodu, izvērtējot latviešu valodas lietojumu dažādās jomās (29. att.), ne vairāk kā 27% gadījumu norāda, ka krievu valoda ir pārsvarā vai arī viss notiek tikai krieviski (šādas atbildes sniegtas par valodas lietojumu veikalos, pakalpojumu sfērā). Tomēr arī atbildes, ka viss notiek tikai latviski, nav snieguši vairāk kā 47% respondentu (pat ne puse!) – tas minēts par valodu lietojumu valsts un pašvaldību iestādēs. Tādējādi, līdzīgi kā latviešu respondentu grupas datu analīzes gadījumā, redzams, ka **latviešu valoda krievvalodīgo respondentu uztverē kopumā gan dominē, tomēr tās pozīcijas nav tik ekskluzīvas, lai nevarētu sazināties krieviski**.

LVA aptaujā 2009 respondenti ar dzimto krievu valodu ievērojami biežāk nekā latvieši nav spējuši atbildēt uz jautājumu, kā mainījies latviešu valodas lietojums. Lielā mērā tas skaidrojams ar to, ka šī respondentu grupa latviešu valodu vispār nelieto un tāpēc arī nespēj novērtēt izmaiņas. Par to liecina fakts, ka

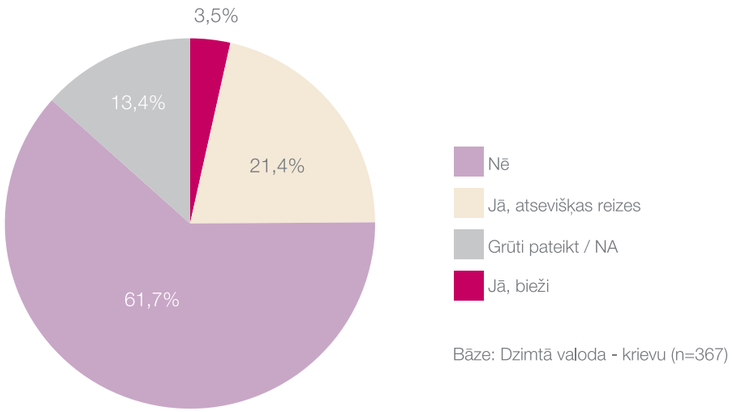

30. att. **Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai Jums pēdējo 5-6 gadu laikā ir gadījies, ka kādā iestādē, veikalā vai citā vietā neesat ticis apkalpots krievu valodā, lai arī vērsāties pie personāla krieviski?"** (LVA aptauja 2009)

daudz biežāk atbildi nav varējuši sniegt gados vecākie respondenti, pensionāri, rīdzinieki, – tās sociāldemogrāfiskās grupas pārstāvji, kur ir visvairāk latviešu valodas nepratēju.

62% krievvalodīgo respondentu norāda, ka pēdējo 5–6 gadu laikā ne reizi nav saskārušies ar situāciju, ka viņi nebūtu apkalpoti krieviski (30. att.). To, ka nav tikuši apkalpoti krieviski, biežāk norāda cilvēki ar augstākiem ienākumiem, savukārt tie, kam ienākumi zemāki, – retāk. Biežāk to minējuši Rīgas vai Kurzemes iedzīvotāji.

Aptauju dati sniedz iespēju aprēķināt to krievvalodīgo daļu, kam krievu valoda ir pašpietiekama (resp., nemaz nerunājot latviski), lai īstenotu savas ikdienas dzīves vajadzības. Piemēram, pētījums Valoda parāda, ka samazinās tā iedzīvotāju daļa, kas saziņā publiskajā telpā lieto tikai krievu valodu: 2004. gadā trešā daļa (31%) strādājošo nelatviešu (tie biežāk ir pilsētu iedzīvotāji un tie, kam ir zemāks ienākumu un izglītības līmenis) publiskajā telpā (darbā, ar draugiem, uz ielas, veikalā) lietoja tikai krievu valodu. Tas nozīmē, ka trešdaļai strādājošo cittautiešu krievu valoda bija pašpietiekama. 2008. gada aptaujas dati liecina, ka vairs tikai piektā daļa (20%) strādājošo krievvalodīgo publiskajā telpā saziņā lieto tikai krievu valodu. Minoritātes valodas pašpietiekamības samazināšanās uzskatāma par majoritātes valodas statusa nostiprināšanās nozīmīgu apliecinājumu. Savukārt LVA aptaujas 2009 dati rāda, ka publiskajā telpā krievu valodas loma vēl joprojām ir liela.

Eksperti, komentējot valodas lietojumu, pauž šādus viedokļus:

- latviešu valodas lomas pieaugumam šobrīd vairs nav straujas attīstības un kvantitatīvas izaugsmes iespēju;

„[..] tagad [..] viss vairāk vai mazāk ar latviešu valodu ir kārtībā, par to vairs nav īpaši jārūpējas, latviešu valoda ir pati par sevi, tāpēc rodas dažas bīstamas tendences." (LVA intervijas 2009)

- no 2004./2005. mācību gada vidusskolās, kas īsteno mazākumtautību izglītības programmas, sākta pāreja uz proporcionālu mācību valodas sadalījumu – 60% mācību satura tiek apgūts latviešu valodā, bet 40% mazākumtautību valodā. 2004. gadā, kad raisījās plašas diskusijas sabiedrībā un plašsaziņas līdzekļos par izglītības satura reformu, mazākumtautību attieksme pret runāšanu latviski bija krasi negatīva.[1] Reformas pakāpeniskuma un teorētiski pamatotas īstenošanas rezultātā tā tika uztverta kā stabils pozitīvs process un 2009. gadā vairs diskusijas sabiedrībā neraisa. Zināmā mērā tas radījis iespaidu, ka valodas un izglītības procesos nav attīstības;

„Kā mēs zinām, 2004. gads bija svarīgs saistībā ar skolām, saistībā ar jaunajiem standartiem pamatskolā. Tika nostiprināti bilingvālās izglītības sistēmas pamati, kas veicināja valsts valodas apguvi. Es domāju, ka izaugsmes tempi laikā līdz 2004. gadam bija pieauguši. Varētu teikt, ka pēc 2004. gada iestājās tāda mānīga pašapmierinātība no valsts valodas politikas īstenotāju puses." (LVA intervijas 2009)

- laikā, kad valstī radušās ekonomiskas problēmas un daļa iedzīvotāju izceļo no valsts darba un labākas dzīves meklējumos, bažas raisa Latvijas iedzīvotāju vienaldzīgā attieksme pret valodas jautājumiem. Rodas iespaids, ka latviešu valodai nav nekādas ekonomiskās vērtības un tā zaudē spēcīgām konkurentvalodām.

„[..] tā ir emocionāla mūsu pašu attieksme. Vēl 2004. gadā mēs nebijām zaudējuši to patriotisma devu, kas pašlaik ir zaudēta. Tāpēc 2004. gadā mēs raudzījāmies uz latviešu valodu ar sajūsmu." (LVA intervijas 2009)
„Pašlaik ekonomiskā dzīvē figurē citas valodas – ne tikai krievu, bet arī angļu valoda. Varētu būt, ka situācija piecu gadu laikā ir tādā veidā izmainījusies un, protams, ka latviešu valodnieki ceļ trauksmi. Tas nav tādēļ, ka latviešu valoda sabruktu, bet tas ir tādēļ, ka konkurējošās puses acīmredzot ir stipras." (LVA intervijas 2009)

[1] Liepa, D. 2004. gada izglītības reformas atspoguļojums Latvijas presē sociolingvistiskā skatījumā. No: *Linguistica Lettica* 14. Rīga : Latviešu valodas institūts, 2005, 215.–233. lpp.

3 VALODAS LATVIJĀ: VALODU PRASME, LIETOJUMS UN LINGVISTISKĀ VIDE

Eksperti, kuri atzinuši, ka latviešu valodas loma pēdējos gados nav mainījusies, kā iemeslu min faktu, ka šobrīd valsts valodas statuss ir juridiski pietiekami nostiprināts, kā arī valodas lietojums ir pietiekami paplašinājies salīdzinājumā ar laiku pirms 15–20 gadiem.

„Man šķiet, ka tik spēcīgi kā latviešu valodas loma pieauga, ienākot oficiālajā saziņā, kļūstot par valsts valodu, tik lielu lēcienu mēs nemaz nevaram tagad gaidīt." (LVA intervijas 2009)

*„**Ja mēs būtu mazliet nacionāli prasīgāki valodas ziņā, tad tas ļoti stimulētu valodas apguvi nelatviešu visplašākajos slāņos un tad šī savstarpējā valodu konkurence latviešu valodai būtu daudz vieglāka.*** [LVA izcēlums] *Un otra problēma ir tā, ka mums nav nekādu mērķu, stratēģijas informācijas telpā, jo valdošā informācijas telpa, saziņas līdzekļi Latvijā pamatā ir krieviski."* (LVA intervijas 2009)

Aptauju rezultāti parāda likumsakarīgus procesus sabiedrībā, kas panākti valodas politikas īstenošanas rezultātā, un iezīmē turpmākās attīstības tendences. Šādā kontekstā latviešu valodas statusa īstenošana var tikt nodrošināta, piemērojot normatīvos aktus atbilstoši valodas situācijai, veicinot latviešu valodas lietošanai pozitīvu sabiedriskās domas attīstību un stiprinot administratīvu un finansiālu atbalstu gan latviešu valodas apguvei, gan izpētei un popularizēšanai.

4

VALSTS VALODAS LIETOJUMS SABIEDRISKI NOZĪMĪGĀKAJĀS SOCIO-LINGVISTISKAJĀS JOMĀS

4D VALSTS VALODAS LIETOJUMS SABIEDRISKI NOZĪMĪGĀKAJĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

Dažādās valodas lietojuma jomas parāda reālo valodas situāciju, un pagaidām Latvijā vēsturisku, sociālpolitisku un citu apstākļu ietekmē pastāv problēmas, kuras atklāj arī veikto aptauju rezultāti.

Ar jēdzienu **valsts valoda** tiek saprasts:

1) valoda funkcionē visās sociolingvistiskajās funkcijās;
2) tiek garantētas pilsoņu tiesības lietot šo valodu visā valsts teritorijā;
3) šīs valodas prasme nepieciešama, lai varētu strādāt noteiktās profesijās un ieņemt noteiktus amatus;
4) valsts garantē šīs valodas aizsardzību.[1]

Kā rāda LVA aptaujas 2009 un LVA interviju 2009 rezultāti, kas analizēti iepriekšējā nodaļā, pašlaik ir aktuālas dažas problēmas katrā no minētajām valsts valodas pazīmju grupām.

Latviešu valodas lietojumu ietekmējošie faktori

Pētījumos secināts, ka tieši **latviešu valodas neprasme ir viens no būtiskākajiem faktoriem sekmīgai darba atrašanai un karjeras iespēju attīstībai**, un, neprotot latviešu valodu, iespējams strādāt zemākas kvalifikācijas un sliktāk apmaksātu darbu.[2] Analizējot bezdarbnieku etniskā sastāva īpatsvaru, atzīts, ka krievu tautības bezdarbnieku ir vairāk nekā latviešu[3] un kā viens no būtiskiem iemesliem ir tieši valsts valodas neprasme.[4] Jāpiezīmē, ka Latvijas Republikas Nodarbinātības valsts aģentūra visiem bezdarbniekiem piedāvā apgūt vai pilnveidot latviešu valodas prasmi. 2010. gadā tieši valsts valodas apguve kļuvusi par vienu no prioritātēm nodarbināto apmācībā, kam piešķirts arī papildu finansējums, tāpēc noraidāmi būtu apgalvojumi, ka valsts nenodrošina latviešu valodas tālāku apguvi.

Laika posmā no 2004. gada līdz 2010. gadam valodas politikas jomā nozīmīga ir bijusi Augstākās izglītības likumprojekta un Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likuma izstrāde un apspriešana. Elektronisko plašsaziņas līdzekļu likums pieņemts 2010. gada 12. jūlijā un ir spēkā no 2010. gada 11. augusta. Augstākās izglītības likuma projekts iesniegts Saeimā 2008. gada 10. jūlijā, pieņemts pirmajā lasījumā 2008. gada 16. oktobrī. Valodas politikas kontekstā ar šo likumu tiks radīti priekšnosacījumi studijām Eiropas Savienības valodās, vienlaikus nodrošinot valsts valodas konkurētspēju.[1]

Izglītības sistēmas loma valodas politikas īstenošanā

Raksturojot procesus, institūcijas un apstākļus, kas ietekmē latviešu valodas lietojumu, kā **būtiskāko eksperti nosauc izglītības iestāžu lomu, resp., akcentē izglītības sistēmas nozīmību**. Izglītības iestādes lielā mērā ir atbildīgas par to, kādā apjomā un kvalitātē latviešu valodu lieto jaunieši.

„Šobrīd es redzu lielus riskus valodas stāvoklim saistībā ar visām tendencēm, kas tagad skar valodu lietojumu augstākajā izglītībā. Ja šeit būs valodas lietojumu reducējošas izmaiņas, tad tas būs ļoti bīstami un kritiski. Tas, kas šobrīd tiek runāts par augstākās izglītības eksportu un vajadzību lasīt citās valodās, nenosaucot vārdā, bet skaidri domājot Austrumeiropas telpas studentus, kurus vajadzētu mums it kā ņemt un apmācīt krieviski, tas ir ārkārtīgi liels risks." (LVA intervijas 2009)

„Visbūtiskāk – skola un augstskola. Te ir ļoti svarīgi, ka skolu reforma ir ietekmējusi [valodas situāciju] ļoti pozitīvi." (LVA intervijas 2009)

„Ļoti ietekmē, tāpēc, ka mūsu latviešu valodas runātāju skaits palielinās un to ir veicinājusi valodas politika caur izglītības institūcijām." (LVA intervijas 2009)

„Cik stipri izglītības iestādē tiek lietota latviešu valoda, no tā ir atkarīga 70% no tālākā latviešu valodas lietojuma." (LVA intervijas 2009)

Plašsaziņas līdzekļu loma valodas politikas īstenošanā

Otrs biežāk minētais ietekmes faktors ir plašsaziņas līdzekļu nostāja un valodas lietojuma kvalitāte tajos. Ekspertu vērtējumā tā ir joma, kas ietekmē latviešu valodas konkurētspēju Latvijā gan šobrīd, gan arī ilgtermiņā. Plašsaziņas līdzekļi veido arī iedzīvotāju attieksmi pret valsts valodas politiku un tās īstenotajiem pasākumiem, kā arī aktualizē vai gluži otrādi – ignorē valodas politikas problemātiku.

Eksperti, vērtējot plašsaziņas līdzekļu lomu, norāda uz vairākām tendencēm: pārāk maz saturiski kvalitatīvu raidījumu latviešu valodā, bet daudz – svešvalodās, īpaši krievu valodā, trūkst daudzveidības raidījumu piedāvājumā, zema latviešu valodas kvalitāte, tai skaitā tiek ignorētas latviešu valodas pareizrakstības normas.

„Ar televīziju gan ir sliktāk. Tur tiešām ir daudz krievu valodas kanālu. Pie tam – ir raidījumi, kad divi latvieši runā krieviski, piemēram, tas raidījums par makšķerēšanu. Smieklīgi." (LVA intervijas 2009)

„Mums jābūt vairāk kvalitatīviem un interesantiem raidījumiem latviešu valodā. Tam ir jābūt valsts pasūtījuma politikas jautājumam." (LVA intervijas 2009)

---

[1] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998, 38. lpp.
[2] *Sabiedrības integrācija un uzņēmējdarbība: etniskais aspekts*. Rīga : Baltijas Sociālo zinātņu institūts, LZA Ekonomikas institūts, 2004, 18. lpp.
[3] Turpat, 44. lpp.
[4] *Bezdarba un sociālās atstumtības iemesli un ilgums*. LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Baltic International Centre for Economic Policy Studies, SIA „Socioloģisko pētījumu institūts". Rīga, 2007, 209. lpp.

[1] Par latviešu valodas situāciju augstākajā izglītībā skat. LVA 2010. gadā veikto pētījumu „Latviešu valodas prasme un lietojums augstākās izglītības iestādēs: mazākumtautību izglītības satura reformas rezultāti". Pieejams: *http://valoda.lv/Petijumi/Valodas_situacijas_izpete/mid_510*.

4 VALSTS VALODAS LIETOJUMS SABIEDRISKI NOZĪMĪGĀKAJĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

Pasaules globalizācijas tendences un valodas situācija

Arī **globalizāciju, Latvijas iekļaušanos Eiropas Savienībā un citās starptautiskajās struktūrās eksperti uzskata par nozīmīgiem valsts valodas lietojumu un attīstību ietekmējošiem notikumiem un procesiem**. LVA aptaujas 2009 dati rāda, ka 76% latviešu respondentu, kuri atzīst, ka latviešu valoda ir apdraudēta, kā iemeslu tam minējuši globalizācijas ietekmi. 50,6% no visiem respondentiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, uz jautājumu, vai latviešu valoda ir apdraudēta, atbildējuši ar „jā" vai „drīzāk jā" (31. att.).

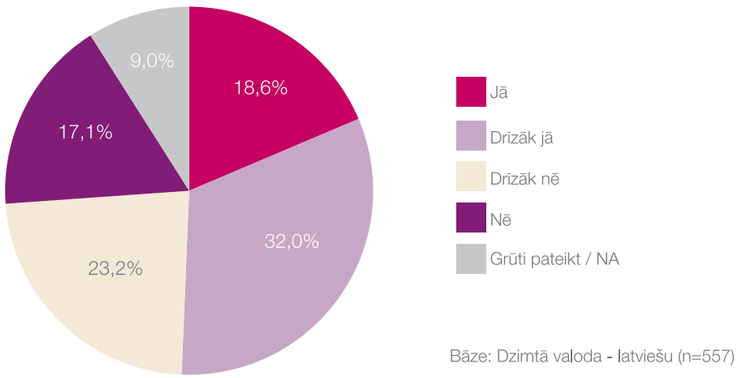

31. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai, jūsuprāt, latviešu valoda ir apdraudēta?"
(LVA aptauja 2009)

Globalizācijas procesi saistāmi ar citiem latviešu valodas situācijas attīstībai aktuāliem procesiem – ar **svešvalodu ietekmi un migrāciju**. Piemēram, eksperti īpaši norāda uz angļu valodas ietekmi (latviešu valodas terminoloģijā, jaunos plašsaziņas līdzekļos un tehnoloģijās, arī ikdienas sarunvalodā), atzīmē migrācijas (gan valstī iebraukušo, gan no valsts izbraukušo aspektā), jauno tehnoloģiju un citu mūsdienu globālās pasaules attīstības procesu ietekmi.

„Es domāju, ka tas ir un būs un ar to ir vienkārši jārēķinās, no tā mēs nevaram aizbēgt. Arī jaunie imigranti nāk, viņi būs bez latviešu valodas. Es domāju, ka tas būs tāds pastāvīgs apdraudējums latviešu valodai. Šeit mums ir jābūt kaut kādā ziņā nomodā. Ja tā imigrācija būs ilglaicīga, mums ir jānodrošina integrācija un valodas apmācība." (LVA intervijas 2009)

„Zināmā mērā – jā, jo angļu valodas ietekme varētu būt. Te ir jautājums, cik lielā mērā mēs varam paļauties šai ietekmei. No vienas puses, tas ir tāds mūžīgs process. Mēs dzīvojam informācijas laikmetā, kad īstenībā ir divi draudi – tās ir jaunās tehnoloģijas un intensīvais laikmets, kad preču aprite ir ievērojami pieaugusi. Valoda gribot negribot netiek līdzi jaunu vārdu izveidei, kurus vajadzētu valodā. Tā ir dzīve, mēs gribot negribot apgūstam jaunus vārdus, tas ir apdraudējums. Negribu teikt, ka jāmēģina tam visam turēties pretī, bet ar mēru jācenšas visu pēc iespējas vairāk latviskot, lai nepaliek tikai, ka latviešu valoda ir ģimenes un kultūras valoda. Ja netiek līdzi jaunajām tehnoloģijām, tad ir ļoti grūti." (LVA intervijas 2009)

„Vienmēr ir kaut kādi apdraudējumi, un dinozauri izmira tāpēc, ka viņi nespēja pielāgoties jaunai globālai videi. Līdz ar to mums vienkārši ir jāzina konkrēti, ko tas nozīmē. ***Ir jāmāk ar izaicinājumiem darboties. Tā globalizācija neiznīcinās latviešu valodu – drīzāk mēs paši.*** [LVA izcēlums]." (LVA intervijas 2009)

Pēc ekspertu viedokļa, latviešu valodas situāciju šobrīd un tuvākajā nākotnē pietiekami aktīvi ietekmēs migrācijas procesi, īpaši te jārunā par iebraukušajiem strādniekiem no Krievijas un bijušajām padomju bloka valstīm, jo viņu saziņas valoda gan savstarpēji, gan ar Latvijas iedzīvotājiem ir un būs tieši krievu valoda. Ja šādu iebraucēju skaits būs liels, tas tiešā veidā skars latviešu valodas lietošanu ikdienā.

„[..] migrāciju, ko mēs pagaidām izliekamies neredzam. Viena daļa no bijušās Padomju Savienības šeit iebrauc un nelegāli strādā un viņus visus ar vietējiem vieno saziņas valoda – krievu valoda. Šie cilvēki ir agresīvāki pret valsts valodu nekā vietējie, jo viņu attieksme ir: „Nu ko – esat aizmirsuši krievu valodu, nāksies atgādināt, vai kā?". Un tur pilnīgi visa saziņa notiek tikai krievu valodā. Un to cilvēku nav tik maz. Pēc oficiāliem datiem, ja pareizi atceros, tie bija 20 tūkstoši. Bet reāli jau ir daudz vairāk. Pašreiz tas optimismu nevieš." (LVA intervijas 2009)

Valodas lietojums pakalpojumu jomā

Daži eksperti uzskatījuši, ka pastarpināta ietekme uz valsts valodu ir **darba tirgum un darba devējiem**, kuri kā prasību potenciālajiem darbiniekiem izvirza nepamatotas svešvalodu prasmes, turklāt nereti diskriminējot tos, kuri neprot krievu valodu.

„Pilnīgi nepamatoti, ka obligāta vajadzība ir krievu valodas zināšana. Es uzskatu, ka tas būtu jāaizliedz ar likumu, jo krievu valodai Latvijā nav nekādu īpašu tiesību, tā ir vienlīdzīga ar citām minoritāšu valodām. Psiholoģiski ir jādara viss, lai mēs saprastu, ka ir valodu hierarhija." (LVA intervijas 2009)

Ekspertu teikto apstiprina arī fakts, ka LVA aptaujā 2009 aptuveni 7% visu aptaujāto latviešu (jeb 10% strādājošo) norāda, ka apspriežu un sanāksmju valoda viņu darbavietā ir krievu (32. att.). Bez latviešu valodas, kuru kā apspriežu un sanāksmju valodu norāda 63,6% respondentu (jeb aptuveni 70% no strādājošiem), citas valodas, to skaitā angļu, tiek minētas ļoti reti.

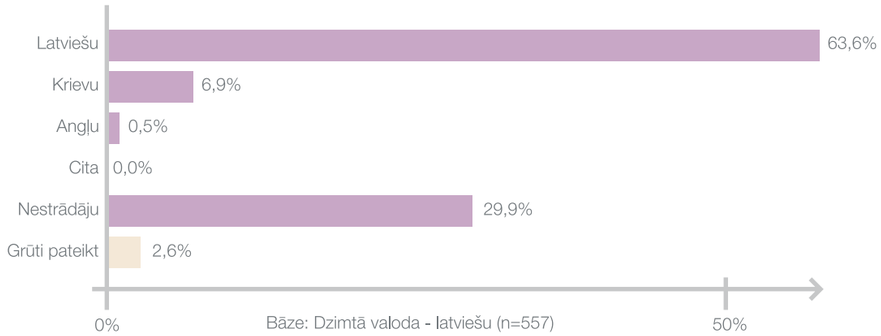

32. att. **Apspriežu un sanāksmju valoda respondentu darbavietā (-s)** (LVA aptauja 2009)

Kā sekas iepriekš minētajiem un citiem procesiem un notikumiem dažādās valodas lietojuma jomās eksperti LVA intervijās 2009 ieskicē **aktuālas latviešu valodas konkurētspējas problēmas**:

- nepietiekams latviešu valodas lietojums ikdienā,
- latviešu valodas funkcionēšana ES mērogā (iestāšanās ES ietekme uz latviešu valodas situāciju tiek vērtēta dažādi – pozitīvi tiek vērtēta latviešu valodas kā ES oficiālās valodas statusa nostiprināšanās, savukārt kā potenciāli negatīvs faktors minēta brīvā, arī nelegālā, darbaspēka migrācija, tādējādi Latvijā ienāk jaunas mērķa grupas, kuras valodas politikas un integrācijas procesu aspektā līdz šim nav bijušas aktuālas),
- jaunvārdu, jaunu terminu ienākšana valodā u.c.,
- nepietiekams politiskais atbalsts latviešu valodas attīstības nodrošināšanai.

Latviešu valodas lietojums dažādās sociāldemogrāfiskajās grupās

Lielākā daļa ekspertu LVA intervijās 2009 pauž viedokli, ka dažādās sociāli demogrāfiskajās grupās pastāv atšķirības latviešu valodas lomas vērtējumā un valodas lietojumā. Tomēr neviens eksperts nav norādījis, ka atšķirīgā valodu prasme un lietošana šajās demogrāfiskajās grupās būtu vērtējama kā apdraudējums valodai vai problēma.

Galvenās **reģionālās atšķirības** Latvijā ir iedzīvotāju etniskā sastāva vēsturisko veidošanās apstākļu un tradīciju noteiktas. Etniskais sastāvs ir priekšnoteikums noteiktas valodas vides izveidē.[1] Minētās atšķirības atspoguļojas arī 2009. gada valodas situācijas pētījumos.

[1] *Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Valsts valodas komisija. Rīga : Zinātne, 2007, 301. lpp.

Valodas lietojums dažādos reģionos

Demogrāfiskā skatījumā LVA aptaujā 2009 pārliecinoši redzams – daudz biežāk uz latviešu valodas ekskluzīvo (vienīgās valodas) lomu norāda Vidzemes un Kurzemes iedzīvotāji ar dzimto krievu valodu, savukārt pretējs viedoklis ir tiem, kas dzīvo Latgalē. Šie dati apstiprina jau Data Serviss 2005. gadā veiktā pētījuma kopsavilkumā secināto: „40% aptaujāto ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīvo valodas ziņā saudzējošā darba vidē, kas kompensē valodu neprasmes radītās neērtības. Šie iedzīvotāji neprot latviešu vai krievu valodu tik labi, lai vienā un otrā valodā bez grūtībām saprastu darbā nepieciešamo informāciju. Tomēr valodu lietojums kopumā nerada obligātu vajadzību pēc otras valodas prasmes. Tas norāda, ka Latvijā pastāv t.s. „aizsargzonas", kur pietiekami ērti jūtas arī tie, kuri prot tikai vienu valodu. Ģeogrāfiski šādas „aizsargzonas" ir koncentrētas latviskajā valodas vidē Kurzemes un Vidzemes mazpilsētās un lauku teritorijās, kā arī krieviskajā valodas vidē Rīgā un Latgales rajonu centros."[1]

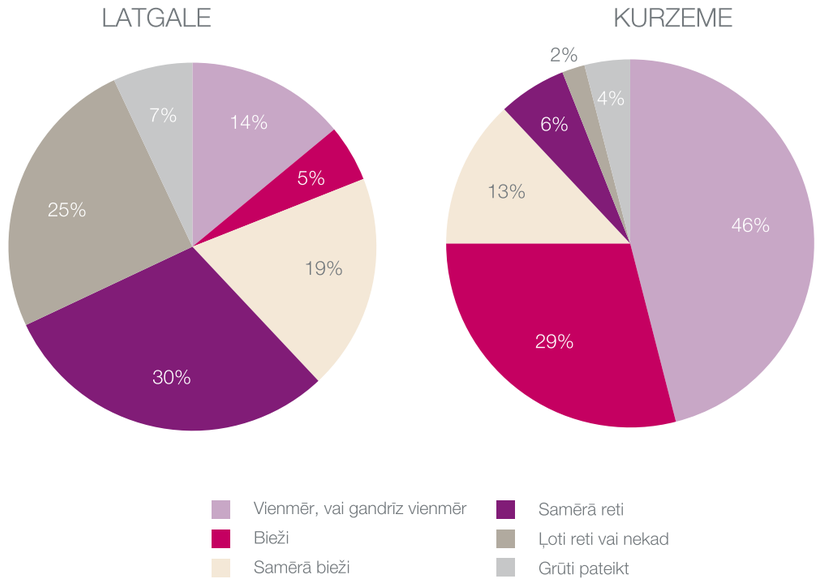

33. att. **Latgales un Kurzemes respondentu, kam dzimtā valoda – latviešu, atbildes uz jautājumu „Cik bieži Jūs lietojat latviešu valodu, vēršoties pie citu tautību pārstāvjiem?"** (LVA aptauja 2009)

[1] Data Serviss. *Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti: sociolingvistiskā pētījuma kopsavilkums*. Rīga, 2006, 16. lpp.

4 VALSTS VALODAS LIETOJUMS SABIEDRISKI NOZĪMĪGĀKAJĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

Ar to cieši saistīts, ka latviešu valodu gan darbavietās, gan valsts un pašvaldību iestādēs, gan mācību iestādēs, gan pakalpojumu jomā, gan vēršoties pie citu tautību pārstāvjiem, visbiežāk lieto iedzīvotāji no Kurzemes un Zemgales reģioniem; retāk – rīdzinieki un Latgales iedzīvotāji (33. att.). Tas skaidrojams ar to, ka vide, kas jau ir latviska, ir noturīgāka pret citu valodu lietojuma ietekmi.

Attiecīgi iedzīvotāji ar dzimto krievu valodu un labu latviešu valodas prasmi biežāk sastopami tur, kur to vairāk lieto – Vidzemē (82% respondentu norāda, ka latviešu valodu prot labi, 13% – viduvēji) un Kurzemē (62% respondentu norāda, ka latviešu valodu prot labi, 34% – viduvēji).

Valodas lietojums dažādās vecumgrupās

Vecumgrupu atšķirības uzskatāmi atklājas attieksmē pret latviešu, krievu un angļu valodu, šo valodu prasmes nepieciešamības teorētisku atzīšanu un to reālu apguvi, kā arī šo valodu izvēli saziņā.

Latvieši visnotaļ atbalsta savas valodas lomas pieaugumu – šeit nav būtisku atšķirību starp paaudzēm (viedokļi starp paaudzēm atšķiras valodas kvalitātes vērtējumā).

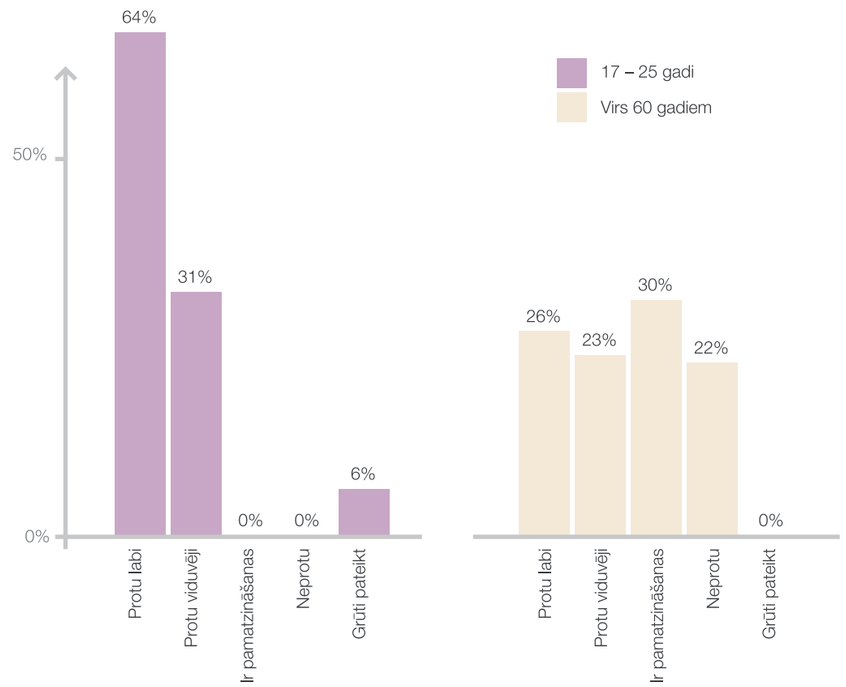

34. att. **Respondentu, kuru dzimtā ir krievu valoda, latviešu valodas prasmes pašnovērtējums dažādās vecuma grupās** (LVA aptauja 2009).

Analizējot mazākumtautību valodas prasmi un lietojumu, skaidrs, ka jaunajai paaudzei (līdz 25 gadiem) latviešu valodas prasme un latviešu valodas lietojuma rādītāji ir augstāki nekā vecākās paaudzes pārstāvjiem (34. att.). Tas ir izskaidrojams ar izglītības satura reformas sekmīgu īstenošanu un pozitīvāku lingvistisko attieksmi.

Uz labu latviešu valodas prasmi biežāk norāda jaunākie respondenti ar dzimto krievu valodu, retāk – vecākie. Vērojama sakarība – jo jaunāks respondents, kura dzimtā valoda ir krievu valoda, jo biežāka ir iespēja, ka viņam ir laba latviešu valodas prasme. Vecumgrupā 15–25 gadi un 26–35 gadi vairāk nekā pusei respondentu ar dzimto krievu valodu ir laba latviešu valodas prasme (attiecīgi 64 un 60%), vecumgrupā 36–45 gadi – nedaudz vairāk kā pusei respondentu, t.i., 53%, bet vecumgrupā 46–60 gadi katram trešajam, t.i., 38% un vecumā virs 60 gadiem – katram ceturtajam, t.i., 26% respondentu ir laba latviešu valodas prasme.

2004. gadā veiktajā BSZI un LZA EI veiktajā pētījumā secināts, ka arī darba devēji, vērtējot latviešu valodas prasmi, novērojuši pozitīvas tendences tieši mazākumtautību jauniešu grupā. **Jaunieši arvien vairāk novērtē valsts valodas prasmes radītās priekšrocības karjeras veidošanā un izvirzīto personīgo mērķu sasniegšanā.**[1] To apliecina arī LVA aptaujā 2009 secinātais, ka tieši krievvalodīgie jaunieši latviešu valodu prot vislabāk, kas apliecina arīdzan latviešu valodas mācīšanās instrumentālās motivācijas pieaugumu.

Ar krievu valodas prasmi situācija ir objektīvi pretēja. No tiem, kam dzimtā valoda ir latviešu, krievu valodu labāk prot gados vecākie. Vecumgrupā 17–25 gadi labu krievu valodas prasmi uzrāda nedaudz vairāk nekā puse šīs vecumgrupas respondentu (56%), vecumgrupā 26–35 gadi – 74%, savukārt vecumgrupā 36–45 gadi 83% un vecumgrupā 46–60 gadi 89% norāda, ka krievu valodu prot labi, bet vecumā virs 60 gadiem tādu ir 73%. Tas nozīmē, ka Latvijas valodas politikas mērķtiecīgas īstenošanas rezultātā **notiek valodu hierarhijas maiņas un latviešu valodas kā valsts valodas nostiprināšanās process**.

To, ka labāk zina angļu valodu, arī biežāk norāda jaunākie respondenti neatkarīgi no viņu dzimtās valodas. Vecumgrupā 17–25 gadi labu angļu valodas prasmi uzrāda 34% respondentu ar dzimto latviešu valodu un 36% ar dzimto krievu valodu, vecumgrupā 26–35 gadi – 20% respondentu ar dzimto latviešu valodu un 25% ar dzimto krievu valodu, savukārt vecumgrupā 36–45 gadi attiecīgi 16 un 18%, bet vecumgrupā 46–60 gadi attiecīgi 2 un 2%, bet vecumā virs 60 gadiem – 4 un 5% attiecīgās dzimtās valodas grupas respondentu.

[1] *Sabiedrības integrācija un uzņēmējdarbība: etniskais aspekts*. Rīga : Baltijas Sociālo zinātņu institūts, LZA Ekonomikas institūts, 2004, 19. lpp.

4 VALSTS VALODAS LIETOJUMS SABIEDRISKI NOZĪMĪGĀKAJĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

No tiem latviešiem, kas atzinuši, ka valoda ir apdraudēta, divas trešdaļas šis apdraudējums uztrauc. Galvenās atšķirības, vērojot sociāli demogrāfiskos rādītājus, parādās pēc vecuma – valodas apdraudētība visvairāk uztrauc gados vecākus cilvēkus un pensionārus. **Kā vislielāko apdraudējumu valodai respondenti minējuši pašu latviešu nevērīgo lingvistisko attieksmi**. Nedaudz mazāku apdraudējumu, pēc aptaujāto domām, rada krievu valoda un globalizācijas tendences. Ievērojami retāk kā apdraudējums tiek norādīta angļu valoda.

„No ASV divas profesores un es pirms pāris gadiem veicām pētījumu (mēs gan Rīgā to veicām), kā atšķiras trīs dažādu paaudžu mazākumtautību runa latviski. Un tas bija pilnīgi skaidrs, ka ļoti labi runāja vecākā paaudze, izņemot, ja bija dzīvojuši speciālajos rajonos. Labi runāja skolēni un skolas tikko beiguši absolventi. Bet vislielākās problēmas tobrīd bija vidējai paaudzei. It sevišķi tiem, kuri bija saistīti ar militāro dienestu, kuriem arī psiholoģiski bija ļoti grūti jopro jām saprast to, ka viņi nav bijuši atbrīvotāji te un ka kaimiņš pēkšņi runā ar viņu latviski." (LVA intervijas 2009)

Valodu lietojums pilsētās un lauku teritorijās

Latviešu valodu publiskajā telpā biežāk lieto lauku iedzīvotāji (izņemot Latgali), mazāk – pilsētnieki. Tāpat biežāk latviešu valoda tiek lietota ārpus rajonu centriem, lauku teritorijās, mazpilsētās. Tā piemēram, valsts institūcijās latviešu valodu lieto vienmēr vai gandrīz vienmēr 73% rajona centrā dzīvojošo respondentu, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, 97% – mazpilsētā, 87% – ciematā un 96% laukos un viensētās dzīvojošo respondentu, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda. Savukārt latviešu valodu pašvaldībās vienmēr vai gandrīz vienmēr lieto 71% rajona centrā dzīvojošo respondentu, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, 98% – mazpilsētā, 92% – ciematā un 95% laukos un viensētās dzīvojošo respondentu. Minētie rezultāti skaidrojami ar šo apdzīvoto vietu etnisko grupu proporcijām.

Atšķirības vērojamas ne tikai latviešu valodas lietojumā, bet arī latviešu valodas un citu valodu prasmē. Labu latviešu valodas prasmi visbiežāk uzrāda lauku un viensētu iedzīvotāji, kam dzimtā valoda ir krievu (70% šīs grupas respondentu), un tie, kuri dzīvo rajona centrā (50%) vai Rīgā un Rīgas rajonā (45%), retāk kā labu savu latviešu valodas prasmi novērtējuši mazpilsētu (43%) un ciematu (40%) iedzīvotāji.

Starp respondentiem, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, nedaudz sliktāks krievu valodas prasmes pašvērtējums ir lauciniekiem, kuru vidū 61% ir labas krievu valodas prasmes, savukārt 79% rajona centrā, Rīgā un Rīgas rajonā dzīvojošie, 77% citā pilsētā un 76% ciematā dzīvojošo uzrāda labu krievu valodas prasmi.

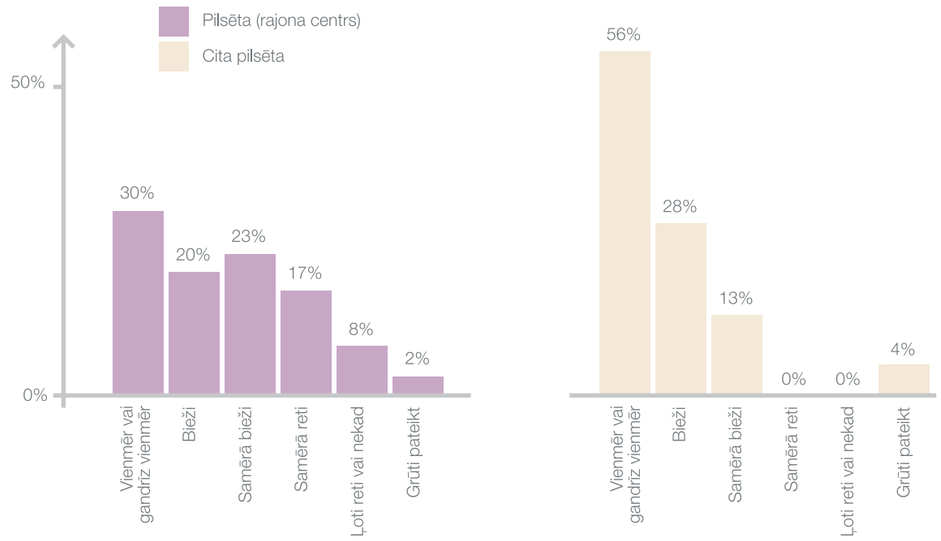

35. att. **Respondentu latviešu valodas lietojums, vēršoties pie citu tautību pārstāvjiem (respondenti – lielpilsētu un mazpilsētu iedzīvotāji, kuru dzimtā valoda – latviešu)** (LVA aptauja 2009)

Savukārt, kā labu savu angļu valodas prasmi visbiežāk norādījuši respondenti Rīgā – 23% neatkarīgi no dzimtās valodas un rajona centrā – 16% respondentu, kuru dzimtā valoda ir latviešu valoda, un 19% respondentu, kuru dzimtā valoda ir krievu valoda.

„Pētījumos ir redzams, ka mazpilsētās visi cittautieši runā latviski. Bet pilsētās, konkrēti krievi, ir tik daudz, ka viņiem nemaz nav nepieciešama latviešu valoda. Ja mums ir tādas lielpilsētas kā Rīga, kur ir milzīgs procents no iedzīvotājiem, arī Daugavpils, diezgan riskants stāvoklis ir." (LVA intervijas 2009)

„Protams, atšķiras. Apmēram 7% Latvijas iedzīvotāju vispār nesaprot latviešu valodu. Atšķiras pilsētas no lauku rajoniem. Reģionālās atšķirības noteikti ir. Arī vecuma atšķirības ir par labu jaunajai paaudzei, jo tā ir apguvusi latviešu valodu no jauna, bez blakus valodām." (LVA intervijas 2009)

Valodu prasme grupās ar dažādu ienākumu līmeni

Iedzīvotāji ar dzimto krievu valodu un labu latviešu valodas prasmi biežāk sastopami starp cilvēkiem ar augstākiem ienākumiem. LVA aptaujas 2009 dati rāda, ka lielāks latviešu valodas nepratēju skaits ir starp tiem respondentiem, kuru ienākumi ir zemāki (36. att.). Arī to, ka labāk zina angļu valodu (neatkarīgi no dzimtās valodas), biežāk norāda respondenti ar lielākiem ienākumiem.

4 VALSTS VALODAS LIETOJUMS SABIEDRISKI NOZĪMĪGĀKAJĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

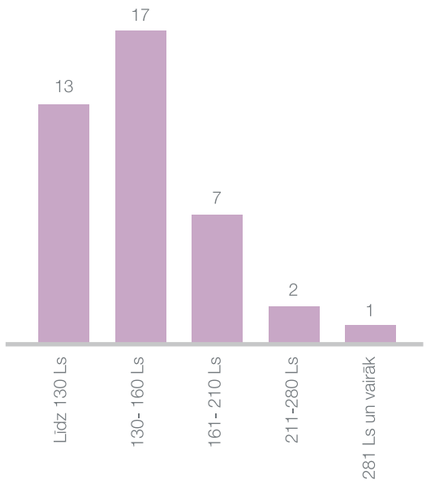

36. att. **Latviešu valodas nepratēju skaits (%) atkarībā no ienākumu līmeņa (respondentu dzimtā valoda – krievu)** (LVA aptauja 2009)

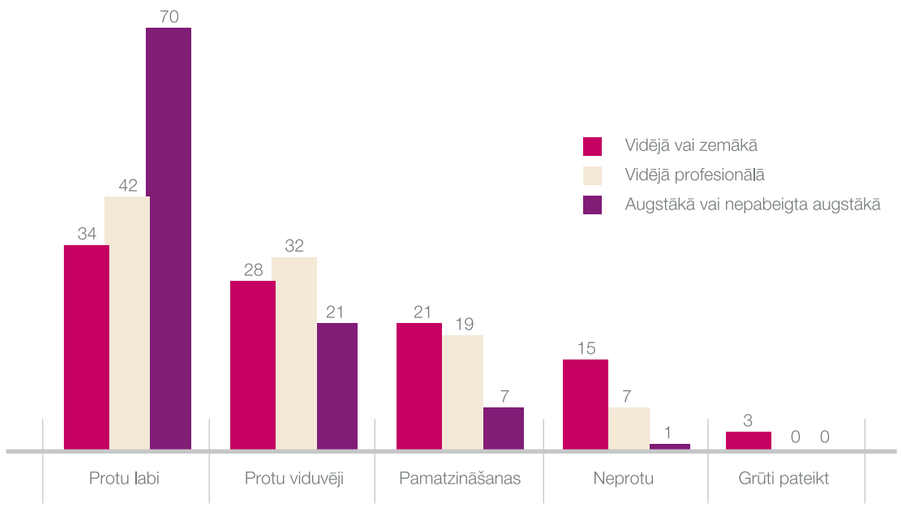

37. att. **Latviešu valodas prasme pēc respondentu iegūtās izglītības pakāpes (%) (respondentu dzimtā valoda – krievu)** (LVA aptauja 2009)

Jāatzīst gan, ka respondentu attieksme pret latviešu valodas prasmi un lietojumu grupās pēc minētajām atšķirībām (vecuma, izglītības un ienākumu līmeņa) lielā mērā ir Latvijas iedzīvotāju etnodemogrāfisko atšķirību nosacīta, savukārt Latvijas etnolingvistiskajā situācijā šim kritērijam ir arī reģionālā dimensija.

Valodu prasme grupās pēc izglītības pakāpes

LVA aptaujas 2009 dati rāda, ka **iedzīvotājiem ar augstāku izglītības pakāpi**, kas parasti nodrošina arī augstāku labklājības līmeni, **ir gan labāka valsts valodas un citu valodu prasme, gan pozitīvāka lingvistiskā attieksme**. Turklāt šai iedzīvotāju grupai raksturīga valsts valodas lomas apzināšanās un prasme lietot katru valodu atbilstīgi tās sociolingvistiskajām funkcijām. Aptaujas dati rāda, ka 70% krievvalodīgo iedzīvotāju, kuriem ir augstākā izglītība, prot latviešu valodu labi, tikai 7% ir pamatprasmes un 1% neprot latviešu valodu. Savukārt tiem krievvalodīgajiem iedzīvotājiem, kuri ir ieguvuši vidējo vai pat zemāku par vidējo izglītību, latviešu valodas prasme ir sliktāka (21% ir tikai pamatzināšanas un 15% neprot latviešu valodu).

4.1. Valsts valoda valsts administrācijā

Kā norādīts iepriekš, latviešu valoda visbiežāk tiek lietota **valsts institūcijās un pašvaldībās** – šeit latviešu valodas monopolfunkciju izdevies atjaunot visātrāk un veiksmīgāk, ņemot vērā šīs valodas sociolingvistiskās funkcijas formalitāti, stingrāku pakļautību valsts paustajai ideoloģijai, kā arī noteikumiem un kontrolei.[1] To apliecina gan respondenti latvieši (81%), gan tie, kas krievu valodu minējuši kā dzimto (47% norāda, ka „viss notiek latviešu valodā", un 36% – ka „latviešu valoda ir pārsvarā") (sk. 29. att.).

Šī ir tā joma, kurā latviešu valoda tiek lietota visplašāk un tādējādi – vismazāk apdraudēta. Vienlaikus tā ir arī joma, kurā, kā atzīst visi (100%) tikai krievu valodā runājošie respondenti, viņi izjūt grūtības, ja neprot latviešu valodu. Otra valodas lietojuma vide, kur krievvalodīgajai respondentu grupai rodas saziņas grūtības, ir veselības aprūpes iestādes (sk. 19. att.).

Ņemot vērā pēdējos gados plašsaziņas līdzekļos, īpaši krievu valodā izdotajos, paustos aicinājumus palielināt krievu valodas nozīmi un piešķirt tai arī oficiālu statusu,[2] kas pēc būtības nostājas pret Latvijas kā nacionālas valsts

[1] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 1998, 89. lpp.
[2] Sk., piemēram, publikācijas *Latvijas Avīzē* (06.11.2006.); portālā *www.novonews.lv* (29.08.2008.); portālā *www.diena.lv* (25.09.2010.) u.c.

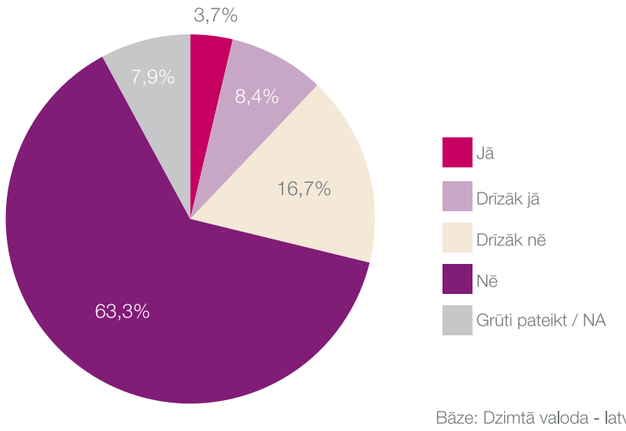

38. att. **Respondentu viedoklis par nepieciešamību piešķirt krievu valodai valsts valodas statusu** (LVA aptauja 2009)

ideoloģiju un principiem, aptaujā noskaidrots, ka lielākā daļa respondentu ir pret šādiem aicinājumiem un **neuzskata, ka krievu valodai būtu jāpiešķir valsts valodas statuss** (38. att.).

„Latvijas valodas politikas mugurkauls ir latviešu valodas kā vienīgās valodu hierarhijā augstākās valodas statuss."
(Druviete, I. Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats?, No: *Latvija un latviskais. Nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos*. Rīga : Zinātne, 2010, 141. lpp.)

Arī LVA intervijās 2009 eksperti gandrīz vienprātīgi atzinuši, **ka oficiāla divvalodība Latvijā ir neiespējama un nepieļaujama**. Vairums ekspertu to novērtējuši kā tiešu apdraudējumu latviešu valodas pastāvēšanai, nevis tikai tās juridiskajam statusam.

Kā atzina daži eksperti, lai arī ikdienas komunikācijā šobrīd pastāv divvalodības situācija, to nedrīkst legalizēt juridiska statusa veidā. Latvijā kā nelielā valstī ar salīdzināmi nelielu pamatnācijas iedzīvotāju skaitu, esošo valodas situāciju un valodas konkurētspējas rādītājiem oficiāla divvalodība būtu „nāves spriedums latviešu valodai" (LVA intervijas 2009).

„Tā būtu politiska pašnāvība. Pasaulē ir ļoti daudz piemēru ar divvalodību. Uzvar viena. Tas būtu tikai laika jautājums, cik ilgā laikā mēs būtu pagalam." (LVA intervijas 2009)
„Tad jau mums nevajadzēja atjaunot Latvijas Republiku..." (LVA intervijas 2009)

„Protams, ka nē! Krievu valodas ekonomiskā vērtība ir daudz augstāka par latviešu valodu. Tas nozīmē, ka pie vienādiem apstākļiem vienai valodai vienmēr būs sliktāk. ***Valodas spēks jau ir lietojumā.*** [LVA izcēlums]. *Latvijas demogrāfiskajā situācijā valodas politikai ir jābūt īpaši atbalstāmai jomai un mēs gribam stingri pastāvēt uz vienu valsts valodu, jo tas ir vienīgais ceļš, kā latviešu valodu saglabāt."* (LVA intervijas 2009)

Valsts valoda lietvedībā

Valsts valodas likuma 8. panta 1. daļā noteikts, ka lietvedībā valsts iestādēs jālieto latviešu valoda. Kā jau minēts, lielākās grūtības valsts valodas lietojumā respondentiem rodas tieši valsts iestādēs, turklāt tas nav mainījies 10 gadu laikā. LU Latviešu valodas institūta 1999. gada pētījumā secināts, ka 62% no visiem respondentiem radušās grūtības valsts valodas neprasmes dēļ tieši valsts iestādēs. Kontekstā ar aicinājumiem piešķirt krievu valodai valsts valodas statusu aktuāls ir arī jautājums par valsts iestāžu lietvedības valodu. LVA aptaujā 2009 lielākā daļa respondentu **noraidīja nepieciešamību valsts un pašvaldību iestādēm pieņemt iesniegumus krievu valodā** (39. att.).

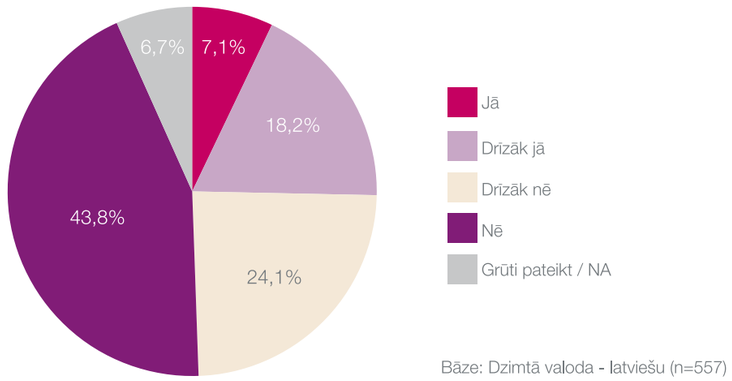

39. att. **Respondentu viedoklis par nepieciešamību valsts un pašvaldību iestādēs pieņemt iesniegumus krievu valodā** (LVA aptauja 2009)

„8.pants (1) Valsts un pašvaldību iestādēs, tiesās un tiesu sistēmai piederīgās iestādēs, valsts un pašvaldību uzņēmumos, kā arī uzņēmējsabiedrībās, kurās lielākā kapitāla daļa pieder valstij vai pašvaldībai, lietvedībā un dokumentos lietojama valsts valoda. Sarakste un cita veida saziņa ar ārvalstīm var notikt svešvalodā." (Valsts valodas likums, 09.12.1999.)

4 VALSTS VALODAS LIETOJUMS SABIEDRISKI NOZĪMĪGĀKAJĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

Viens no būtiskiem aspektiem, kas ietekmē arī valodas situāciju, ir valstī nodarbināto sadalījums konkrētās nozarēs pēc etniskās piederības. Kaut gan konkrētus datus iegūt ir grūti, un tāpēc iespējamas dažādas spekulācijas par šo tēmu, tomēr gan pētījumi[1], gan ekspertu viedokļi apstiprina, ka valsts sektorā pārsvarā ir nodarbināti latviešu tautības darbinieki. BSZI un LZA EI veiktajā pētījumā 2004. gadā[2] uzsvērta **stereotipiskās attieksmes, arī lingvistiskās, esamība** latviešu vidū, tā uztur zināmu ekonomiskās dezintegrācijas situāciju, kas izteikti izpaužas valsts sektorā. Kā viens no dominējošiem argumentiem, analizējot nelatviešu darba iespējas valsts sektorā, pētījumā nosaukts lojalitātes trūkums pret valsti. Tas tiek pamatots gan ar vēsturiskiem, gan politiskiem notikumiem, attieksmi pret nodokļu maksāšanu un faktu, ka krievu tautības cilvēki ir vairāk orientēti aizbraukt no Latvijas. „Tanī pašā laikā krietni mazāk tiek domāts par to, ka šāda attieksme un norobežošanās arī neveicina nedz piederības sajūtu valstij, nedz lojalitāti pret to, un ka tieši otrādi – valsts sektora un ierēdniecības pieejamība varētu sekmēt nelatviešu lojalitāti un integrācijas procesus kopumā."[3] Pētījumā aptaujātie krievvalodīgie iedzīvotāji neuzskatīja šīs iespējas strādāt valsts sektorā trūkumu par diskriminējošu.

Jāpiebilst, ka pirms neatkarības atjaunošanas tieši valsts administrācijas jomā latviešu valoda bija gandrīz pilnīgi izskausta, bet to izdevies visātrāk atjaunot un nostiprināt, jo šī ir joma, kas vislabāk tiek regulēta un kur tiek ievērotas normatīvo dokumentu prasības.

4.2. Mazākumtautību izglītības politikas īstenošana: daži izvērtējuma aspekti

Likumsakarīgs solis pēc Latvijas neatkarības pasludināšanas bija jaunas izglītības sistēmas veidošana, kas nodrošinātu un veicinātu arī Latvijas sabiedrības sekmīgus integrācijas procesus.[4] Tā kā 1999. gadā stājās spēkā jaunais Valsts valodas likums un latviešu valodas prasme kļuva par obligātu gan valsts, gan privātajā sektorā, bija jāizveido tāda izglītības sistēma, kas visu izglītības iestāžu absolventiem **nodrošinātu vienādas iespējas darba un izglītības tirgū**.

[1] Sk., piem., *Sabiedrības integrācija un uzņēmējdarbība: etniskais aspekts*. Rīga : Baltijas Sociālo zinātņu institūts, LZA Ekonomikas institūts, 2004.
[2] Turpat, 10. lpp.
[3] Turpat, 10. lpp.
[4] Kļava, G., Kļave, K., Motivāne, K. *Latviešu valodas prasme un lietojums augstākās izglītības iestādēs: mazākumtautību izglītības satura reformas rezultāti*. LVA [tiešsaiste]. Rīga, 2010, 6. lpp. [Skatīts 12.01.2011.] Pieejams: *http://www.valoda.lv/downloadDoc_456/mid_510*

Būtisks arguments latviešu valodas īpatsvara palielināšanai mācību procesā bija nepieciešamība veidot Latviju par valsti, kuras **sabiedrība būtu saliedēta**.[1]

Ieskats vēsturē

Līdz 20. gadsimta 90. gadiem **Latvijā pastāvēja divas atsevišķas skolu sistēmas** gan mācību satura, gan mācībvalodas, gan mācību ilguma ziņā. Tās dēvēja par „latviešu skolām" un „krievu skolām".

Laikā no 1989. gada līdz 1992. gadam atbilstīgi sociālpolitiskajiem notikumiem **Latvijā un citviet Eiropā spontāni veidojās mazākumtautību skolas**. Pirmās, zināmā mērā pamatojoties uz vēsturisko pieredzi un pilsētu iedzīvotāju apzināto nacionālo piederību, tika dibinātas poļu, ebreju un ukraiņu skola vai atsevišķas klases Rīgā un Daugavpilī. Dažās t.s. krievu skolās sāktas mācības latviešu valodā, pamatojoties uz vecāku pieprasījumu un vietējo pašvaldību, skolu administrāciju piedāvājumu.

Laikā no 1992. gada līdz 1998. gadam **aktīvi darbojās nevalstiskās organizācijas**, to viens no mērķiem un rezultāts ļoti bieži bija mazākumtautību skolu dibināšana, arī uzturēšana.

Mazākumtautību izglītības īstenošanas pamatprincipi

Jau 1998. gada 29. oktobrī tika pieņemts jauns **Izglītības likums**, ar kuru tika sākta skolu segregācijas atcelšana, paredzot vienotas izglītības sistēmas izveidi. Izglītības likums ir pamats mazākumtautību izglītības sistēmas izveidei. Tas nodrošina, ka mazākumtautību izglītības programmā tiek ietverts saturs, kas ir vajadzīgs, lai tālāk nodotu mazākumtautību kultūras mantojumu, lai sasniegtu tādus mērķus kā sabiedrības integrācija un vienlīdzīgas iespējas katram valsts iedzīvotājam.[2]

Mazākumtautību izglītības politikas veidošanā un īstenošanā pēc Izglītības likuma pieņemšanas ievēroti pamatprincipi:

- mazākumtautību izglītības politika un virzība skatīta **vienoti** ar Latvijā noteikto izglītības politiku;
- mazākumtautību izglītības izveides un īstenošanas aktualitāte vienlaikus būtiski (t.sk. pozitīvi) ietekmēja kopējo izglītības attīstību. Lēmumu pieņemšanā tika ievērots **veseluma princips**, kas noteica arī īstenošanas mehānismu izveidi un izmantošanu, tai skaitā finansiālā atbalsta piesaisti, nodrošināšanu;
- pārmaiņas tika ieviestas **mērķtiecīgi un pakāpeniski**.

Jāatzīst, ka mazākumtautību izglītības izveides un īstenošanas aktualitāte vienlaikus būtiski (t.sk. pozitīvi) ietekmēja kopējo izglītības attīstību.

[1] Hirša, Dz. Izglītības reforma: realitāte un izdomājumi. *Latvijas Avīze*, 2004, 6. marts.
[2] Kļava, G., Kļave, K., Motivāne, K. *Latviešu valodas prasme un lietojums augstākās izglītības iestādēs: mazākumtautību izglītības satura reformas rezultāti*. LVA [tiešsaiste]. Rīga, 2010, 6. lpp. [Skatīts 12.01.2011.] Pieejams: *http://www.valoda.lv/downloadDoc_456/mid_510*.

4 VALSTS VALODAS LIETOJUMS SABIEDRISKI NOZĪMĪGĀKAJĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

Pārmaiņas izglītības sistēmas attīstībā (1994–2004)

Aptuveni 10 gados – laika posmā no 1995. gada līdz 2004. gadam – **tika panāktas nozīmīgas izmaiņas nacionālās izglītības politikas, izglītības sistēmas izveidē, attīstībā, tika īstenotas vairākas izglītības reformas, to skaitā mazākumtautību izglītības satura reforma**.

Lai nodrošinātu nacionālā izglītības satura jeb mācību priekšmetu satura apguvi, praktiski **tika atjaunota mācību literatūra, pamatā mācību grāmatas, visos mācību priekšmetos, visās klasēs**.

Sākta arī nacionālās izglītības kvalitātes pārraudzības sistēmas veidošana jeb monitorings, tostarp vienota valsts pārbaudes jeb eksaminācijas sistēmas izveide, resp., valsts pārbaudījumi 3., 6., 9., 12. klases skolēniem, nosakot to mērķus un rezultātu izmantošanas vajadzības, diagnostiku, un norādot centralizēto pārbaudījumu mācību priekšmetus.

MAZĀKUMTAUTĪBU IZGLĪTĪBAS POLITIKAS ĪSTENOŠANAS INSTRUMENTI UN RESURSI

Instrumenti un resursi	Gads	Darbības mērķis un uzdevumi	Finansējuma avots, darbības veids	Piezīmes
Latviešu valodas apguves valsts programma (LVAVP)	1995–2004	Nodrošināt latviešu valodas apguvi skolotājiem un skolēniem	Starptautiskais finansējums, vēlāk Latvijas finansējums	LVAVP 2004. gadā kļuva par valsts aģentūru Latviešu valodas apguves valsts aģentūru, kopš 2009. gada funkcijas pārņemtas Latviešu valodas aģentūrā. Vērtējot svarīgāko: tika izveidota mazākumtautību skolotāju tālākizglītības sistēma, piemēram, 2000. gadā piedāvātās iespējas izmantoja vismaz 1000 skolotāju; praktiski no jauna izveidota mūsdienīga mācību literatūra latviešu valodas apguvei mazākumtautību izglītības programmā; līdztekus latviešu valodas mācību un metodiskajiem līdzekļiem ir izdoti uzskates līdzekļi bioloģijā, vēsturē, ģeogrāfijā u.c. priekšmetos; metodiskā literatūra, tādējādi sekmējot bilingvālās izglītības attīstību. Turklāt katru gadu latviešu valoda tiek mācīta pieaugušajiem (no 1996. līdz 2004. gadam ir apmācīti vairāk nekā 47 000 cilvēku).
Programma „Atvērtā skola”	1999–2003	Sadarbības programmas ietvaros ne tikai tuvināti sabiedrības dažādie viedokļi par to, kādai vajadzētu būt mazākumtautību izglītībai Latvijā, bet arī pakāpeniski uzsāktas diskusijas politiskā līmenī	Izglītības un zinātnes ministrija, Sorosa fonds – Latvija	Programma pozitīvi ietekmēja mazākumtautību skolu administrācijas pārstāvju, skolēnu un viņu vecāku uzticēšanos Latvijas izglītības sistēmai, sekmējot pārmaiņas atbilstīgi starptautiskajai pieredzei.
Normatīvo aktu maiņa	1995–2004	Izveidot normatīvo aktu prasības atbilstoši valsts politikai, situācijai un starptautiskajām prasībām		
Dialogs ar sabiedrību		Apzināties nepieciešamās pārmaiņas izglītībā	Konferences, semināri un tikšanās ar sabiedrību	Dialogs ar sabiedrību bija būtiskākais mazākumtautību izglītības politikas ieviešanas panākumu pamats, kas vērtējams arī kā jauna pieredze Latvijā sabiedrības demokratizācijas procesā kopumā, it īpaši izglītībā.
IZM Konsultatīvā padome mazākumtautību izglītības jautājumos	Kopš 2001	Veikt ieteikumus normatīvo aktu (likumi, Ministru kabineta noteikumi, izglītības programmas utt.) prasību izveidei, pārraudzīt mazākumtautību izglītības ieviešanas procesu	Izglītības un zinātnes ministrija	Nodrošināts dialogs starp izglītības politikas veidotājiem un sabiedrību un veicināta kvalitatīva izglītības procesa īstenošana.
Lēmumu saskaņošana ar starptautiskajām institūcijām	1999–2003	Mazākumtautību tiesību ievērošana, normatīvo aktu saskaņotība ar starptautiskajām prasībām	Latvijas valsts institūcijas	

Pārmaiņas Latvijas izglītībā skāra plašu sabiedrības daļu, radot priekšnoteikumus un būtiski ietekmējot demokrātiskas sabiedrības veidošanos. **Latvijas sabiedrības integrācijas procesu, tā sekmīgu norisi ietekmē mazākumtautību izglītības politikas īstenošanas efektivitāte**. Gūtā pieredze sekmēja arī Latvijas valsts noteiktā mērķa – integrācija Eiropas Savienībā – sasniegšanu.

Mazākumtautību izglītības attīstības posmi

Izvērtējot mazākumtautību izglītības veidošanās un attīstības procesu, to var iedalīt trīs nosacītos posmos:

1) 1995.–1998. gads;
2) 1998.–2004. gads;
3) 2004.–2008. gads.

MAZĀKUMTAUTĪBU IZGLĪTĪBAS PROCESA ATTĪSTĪBA NO 1995. LĪDZ 2004. GADAM

Posms	Normatīvais akts, pasākums	Pamatprasības, izpilde	Piezīmes
1995–1998	Grozījumi Izglītības likumā 1995. gadā (5. pants)	Noteikta: 2 mācību priekšmetu apguve latviešu valodā pamatskolā (1.–9. klase); 3 mācību priekšmetu apguve latviešu valodā vidusskolā (10.–12. klase)	Jāpiezīmē, ka likumdevēja pieņemtais lēmums netika iepriekš izdiskutēts ar potenciālajiem prasību izpildītājiem, piemēram, skolu vadītājiem, vai balstīts uz situācijas pamatotu izpēti, un arī noteica ātru ieviešanas termiņu, t.i., no 1995. gada septembra. Šāda situācija prasīja Izglītības un zinātnes ministrijas ātru un pārdomātu rīcību, lai skolas varētu reāli īstenot jaunās prasības. Tika izveidoti ieteikumi izglītības iestādēm par mācību priekšmetu izvēli mācībām latviešu valodā (fiziskā kultūra (sports), dziedāšana (mūzika), zīmēšana (vizuālā māksla), ģeogrāfija, darbmācība (mājturība un tehnoloģijas)), tātad tie mācību priekšmeti, kuros valoda jālieto mazāk, arī stundu skaits nedēļā neliels. No vienas puses, izvēles pamatojums ir gan racionāls, jo reāli īstenojams, no otras puses, tas bija vienkāršākais risinājums gan skolēniem, gan skolotājiem, jo valodas lietojumu iespējams aizstāt vai papildināt darbība.
1998–2004	Pieņemts Izglītības likums 1998. gadā	No 1999. gada atbilstīgi likumam skolās īstenotas mazākumtautību izglītības programmas	Divu valodu – latviešu un mazākumtautību – izmantošana mācību satura apguvē. Skola, veidojot savu izglītības programmu, varēja izvēlēties kādu no četriem IZM piedāvātajiem programmu paraugiem, kas tika izstrādāti, pamatojoties uz pētījumu, kurā tika apzināta Eiropas valstu mazākumtautību izglītības jautājumu risināšanas un starptautiski noteikto tiesību izglītībā ievērošanas pieredze un izveidoti ieteikumi programmu izstrādei, ņemot vērā Latvijas situāciju.
	Izglītības likumā noteikti pārejas posmi	Pamatizglītībā mazākumtautību izglītības programmu ieviešana tika uzsākta 1999. gada 1. septembrī, pakāpeniski no 1. klases	
		Pamatskolas pārejai doti 3 gadi, tātad no 2002. gada septembra pamatskola bija pārgājusi uz mācībām divās valodās	
		No 2004. gada valsts un pašvaldības skolās 10. klasēs mācības uzsāka valsts valodā	11. un 12. klase turpināja mācīties, ievērojot iepriekšējā likuma prasību par 3 valsts valodā apgūstamajiem mācību priekšmetiem.

Pamatizglītības izglītības programmu paraugus (modeļus) izglītības iestādes, veidojot savu skolas attīstības plānu jeb mazākumtautību pamatizglītības programmu, izmantoja par pamatu. Vienīgais likumā noteiktais nosacījums – nepieciešamība licencēt skolas izveidoto izglītības programmu (šāda prasība attiecas vienlīdz uz visām skolām Latvijā). **Valsts, nosakot skolēnu sasniegumu gala prasības, to skaitā latviešu valodas izmantošanas īpatsvaru mācībās, garantē visiem Latvijas skolēniem vienlīdzīgas iespējas turpmākai darbībai, konkurencei darba tirgū un izglītības tirgū**. Šāda pieeja nodrošina mazākumtautību tiesības, ko garantē Latvijas Republikas Satversme. Šāda pieredze bija nozīmīga arī sekmīgai Latvijas virzībai uz iestāšanos Eiropas Savienībā, jo tika ievērota starptautiskā likumdošana, arī izglītības jomā.

MAZĀKUMTAUTĪBU IZGLĪTĪBAS ATTĪSTĪBAS 3. POSMS: 2004.–2008. GADS

Laika posmā no 2004. līdz 2008. gadam no valodas politikas viedokļa kā ļoti nozīmīga vērtējama mazākumtautību izglītības reformas pabeigšana vispārējās vidējās izglītības līmenī. Izglītības likums (Pārejas noteikumu 9. punkta 3. apakšpunkts) noteica prasību:

„9. 3) 2004. gada 1. septembrī – valsts un pašvaldību vispārējās vidējās izglītības iestādēs, kurās īsteno mazākumtautību izglītības programmas, sākot ar desmito klasi, mācības notiek valsts valodā atbilstoši valsts vispārējās vidējās izglītības standartam; valsts un pašvaldību profesionālās izglītības iestādēs, sākot ar pirmo kursu, mācības notiek valsts valodā atbilstoši valsts arodizglītības standartam vai valsts profesionālās vidējās izglītības standartam. Valsts vispārējās vidējās izglītības standarts, valsts arodizglītības standarts un valsts profesionālās vidējās izglītības standarts noteic, ka mācību satura apguve valsts valodā tiek nodrošināta ne mazāk kā trijās piektdaļās no kopējās mācību stundu slodzes mācību gadā, ieskaitot svešvalodas, un nodrošina ar mazākumtautības valodu, identitāti un kultūru saistīta mācību satura apguvi mazākumtautības valodā."
(*Ar grozījumiem, kas izdarīti ar 05.02.2004. likumu, kas stājas spēkā 27.02.2004.*) (Izglītības likums, 1998. gada 29. oktobrī.)

IZM vidusskolas mazākumtautību izglītības programmu paraugu izveidē ievēroja pamatskolas mazākumtautību izglītības programmu ieviešanas un īstenošanas procesā gūto pozitīvo pieredzi. IZM regulāri apkopoja skolu aptauju un izpētes datus, kā arī vispārējās vidējās izglītības programmu licencēšanas datus. Piemēram, 2001. gadā licencēto vispārējās vidējās izglītības programmu statistika apliecināja pozitīvu faktu:

- 60% skolu jau tobrīd uzrādīja, ka ir plānojušas un gatavas uzsākt mācības latviski, jo mācību process organizēts un notiek bilingvāli;
- 10% – mācības notiek latviešu valodā;
- 25–30% apgūst trīs mācību priekšmetus latviešu valodā (šīm skolām bija vismaz divi gadi pārmaiņām).

Apzinot un izvērtējot skolotāju attieksmi, secināts, ka vismaz 86% skolotāju atbalsta bilingvālo izglītību un mācības latviešu valodā, jo lielākā daļa skolotāju jau strādāja bilingvāli.

Jāatzīst, ka normatīvajos aktos netika un vēl joprojām nav minēts termins 'bilingvālā izglītība', lai gan izstrādāto pamatskolas un vidusskolas mazākumtautību izglītības programmu pamatā ir tieši bilingvālās izglītības pieeja, izprotot bilingvālo izglītību kā sistēmu, kad cita valoda nav tikai mācību priekšmets, bet ir citu mācību priekšmetu apguves līdzeklis. Eiropas Savienībā plašāk tiek izmantots termins 'valodas un satura integrēta apguve' (*CLIL – Content and Language Integrated Learning*).

Demogrāfiskā situācija

Skatoties uz mazākumtautību izglītības politikas īstenošanas nosacījumiem, svarīgi vērst uzmanību arī uz Latvijas demogrāfisko situāciju šajā laikā un skolēnu skaita samazinājumu (3. tab.).

Gads	Kopā	Latviešu	Krievu	Citas valodas
2009./2010.m.g.	226 034	166 075	58 456	1505
2008./2009.m.g.	236 223	173 712	61 022	1489
2007./2008.m.g.	250 941	184 107	65 402	1432
2006./2007.m.g.	266 111	194 230	70 683	1198
2005./2006.m.g.	283 947	205 189	77 471	1287

3. tab. **Izglītojamo skaita sadalījums pēc mācībvalodas vispārizglītojošajās dienas mācību programmās 2005.-20010. gadā.** Dati: *IZM. Statistika par vispārējo izglītību: 2010./2011. mācību gads* [tiešsaiste]. [Skatīts 10.02.2011.]. Pieejams: *http://izm.izm.gov.lv/upload_file/Registri_statistika/2010_2011/apmac_val_skoleni_10.xls*

Etnodemogrāfiskā situācija Latvijā noteikusi arī to, ka pēdējos gados ir samazinājies to skolēnu skaits, kuri mācās latviski (4. tab.).

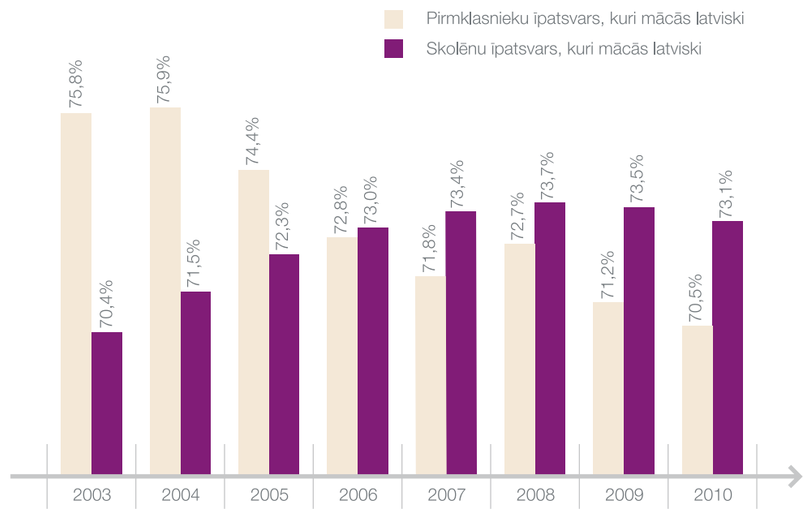

4. tab. **Skolēnu skaita īpatsvars skolās ar latviešu mācībvalodu.** Dati: IZM. *Statistika par vispārējo izglītību: 2010./2011. mācību gads* [tiešsaiste]. [Skatīts 10.02.2011.]. Pieejams: *http://izm.izm.gov.lv/upload_file/Registri_statistika/2010_2011/skolu_sk_10.xls*

2003. gads iezīmēja būtiskas pārmaiņas normatīvo aktu prasībās mazākumtautību izglītības programmu īstenošanā vidusskolas posmā. Izmaiņas normatīvajos aktos tika plānotas pakāpeniski un mērķtiecīgi virzītas asā politisko diskusiju kontekstā, Izglītības un zinātnes ministrijai izmantojot arī starptautisko ekspertu atbalstu un iespējamo ietekmi. Protams, citu lēmumu pieņemšanu būtiski ietekmēja tā laika politiskā situācija, tai skaitā jaunu politisko spēku/partiju izveidošanās, kā arī Īpašo uzdevumu ministra sabiedrības integrācijas lietās sekretariāta darbība.

Izmaiņas mazākumtautību izglītībā no 2004. gada 1. septembra

2003. gada 13. maija Ministru kabineta „Grozījumi Ministru kabineta 2000. gada 5. decembra noteikumos Nr.463 „Noteikumi par valsts vispārējās izglītības standartu" mazākumtautību izglītības programmās" noteikts, ka no 2004. gada 1. septembra, sākot ar 10. klasi:

1) katru mācību gadu apgūst **ne mazāk par pieciem mācību priekšmetiem latviešu valodā** (šo mācību priekšmetu skaitā neietilpst latviešu valoda un literatūra):

- tas nozīmē, ka, salīdzinājumā ar iepriekšējām prasībām, to mācību priekšmetu skaits, kurš apgūstams valsts valodā, tika pakāpeniski palielināts tikai par 2 mācību priekšmetiem;
- skolas nosaka latviešu valodā apgūstamos mācību priekšmetus;

2) **mazākumtautību valodā mācību satura apguvi var nodrošināt līdz divām piektdaļām** no kopējās stundu slodzes mācību gadā:
   - analizējot jau skolās lietotās mācībvalodas licencētajās, tātad valstiski apstiprinātajās, programmās, jāsecina, ka mazākumtautību valodas lietošanas īpatsvars tiek mainīts no 48 uz 40%. Šādu prasību īstenošanai skolām tika dots pārejas laiks līdz 2007. gadam;

3) līdztekus **noteikts arī pārejas posms** – 2004./2005. mācību gadā 11. un 12. klasē un 2005./2006. mācību gadā 12. klasē latviešu valodā apgūst ne mazāk par trim mācību priekšmetiem:
   - tas nozīmē, ka **MK noteiktās precizētās prasības pilnā apjomā stājās spēkā tikai no 2007. gada 1. septembra, kad vidusskolā uzsāka mācības tie bērni, kuri sāka mācīties bilingvāli 1999. gada 1. septembrī** (visā valstī);
   - skolas, veidojot savas mazākumtautību izglītības programmas, tās saskaņo vispirms ar pašvaldību (Izglītības pārvalde), tad ar ministriju;
   - ministrija, 2004.–2007. gada pārejas posmā saskaņojot skolu programmas, strādā un izvērtē katru skolu atsevišķi, ievērojot individuālās atšķirības un reālo situāciju skolā, pilsētā, reģionā, un galveno uzmanību pievērš MK prasību izpildei pilnā apjomā 12. klasē, tātad vidusskolas beigu posmam;

4) skolām, īstenojot mazākumtautību izglītības programmas un brīvi izvēloties mācībvalodu lietojumu, jāievēro, ka **no 2007. gada valsts pārbaudes darbu saturs ir latviešu valodā**:
   - formulējums – valsts pārbaudes darbu saturs ir latviešu valodā – izvēlēts vairāku apsvērumu dēļ:
     - tas ir fleksibls: jo paredz situāciju, kad eksāmena darbs ir latviešu valodā, bet skolēnam, 2007. gadā kārtojot valsts pārbaudījumus (kopā 5 eksāmenus un ieskaites), ir iespēja izvēlēties atbildes valodu: latviešu vai kādu no mazākumtautību valodām;
     - līdz 2007. gadam IZM veica eksāmenu valodas izvēles un lietošanas monitoringu.

Vispārējās vidējās izglītības mazākumtautību programmu īstenošanas 2004./2005. m.g. vērtējums

Izglītības un zinātnes ministrija 2005. gadā tikās ar visu to izglītības iestāžu direktoriem, kurās 2004./2005. mācību gadā 10. klasē sāka īstenot vispārējās vidējās izglītības mazākumtautību programmas atbilstoši grozījumiem Valsts vispārējās vidējās izglītības standartā, lai izvērtētu 2004./2005. mācību gadu un noskaidrotu skolēnu, skolotāju, vecāku, skolas administrācijas un citu ieinteresēto pušu viedokli un pozitīvos ieguvumus. Tikšanās ļāva izvirzīt noteiktus secinājumus:

- bija paaugstinājies skolēnu latviešu valodas prasmes līmenis,
- uzlabojusies skolēnu un skolotāju sadarbība mācību procesā un attieksme pret mācībām valsts valodā,
- skolās paplašinājusies latviešu valodas lietošanas vide,
- veidojās jauni sadarbības projekti, organizējot skolotāju un skolēnu apmaiņu starp skolām ar latviešu un mazākumtautību mācībvalodu.

Diskutējot par nepieciešamo atbalstu, direktori lielākoties nevis minēja mācībvalodu jautājumu, bet gan norādīja uz mācību satura nepilnībām, atzīstot, ka **bija nepieciešams papildināt mācību līdzekļu klāstu latviešu valodā, pilnveidot mācību grāmatu saturu un valodas lietojumu tajās**.

Izglītības valsts inspekcija 2004./2005. (kopš 2009. gada 1. jūlija Izglītības kvalitātes valsts dienests) mācību gada aprīlī un maijā veica mazākumtautību vidējās izglītības programmu īstenošanas 10. klasē pārbaudi (40. att.).

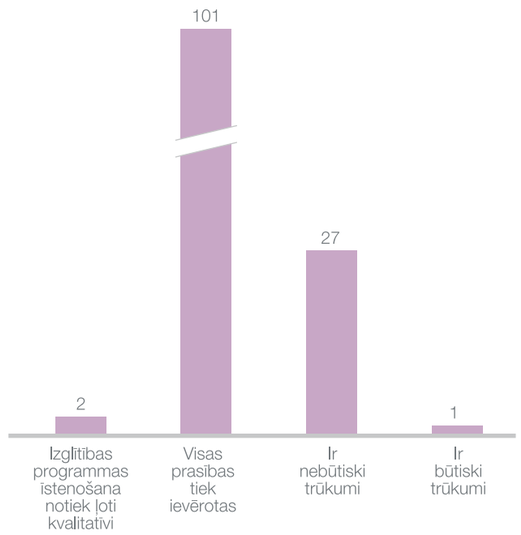

40. att. Izglītības iestāžu direktoru pašvērtējums par mazākumtautību vidējās izglītības programmu īstenošanu 10. klasē 2004./2005. mācību gadā (IZM dati)

Vispārējās vidējās izglītības mazākumtautību programmu īstenošanas 2004./2005. m.g. problēmas un trūkumi

Norādītas galvenās problēmas un trūkumi izglītības programmu īstenošanā:

- daļai vecāku un skolēnu ir negatīva attieksme pret mācībām bilingvāli un latviski,
- vērojams nepietiekams skolotāju valsts valodas prasmes līmenis,
- trūka mācību metodisko līdzekļu,
- bija nepietiekams nodrošinājums ar tālākizglītības kursiem, kuros valsts valodā piedāvātu apgūt priekšmeta metodiku.

Vienlaikus daudzu izglītības iestāžu darbā inspektori konstatējuši pozitīvu un popularizējamu pieredzi, piemēram, mācību plānu, dažādu metodisko materiālu, vārdnīcu un darba burtnīcu izstrādē. Īpaši izcelta skolu mērķtiecīgā darbība izglītības kvalitātes nodrošināšanā – pamatizglītības programmu īstenošanas kvalitātes, bilingvālās izglītības, skolēnu mācību problēmu apzināšanas un individuālā atbalsta sniegšanas, kā arī mērķtiecīgas mācību sasniegumu dinamikas izpētes un paaugstināšanas jomā u.c. Apkopojot gan izglītības iestāžu direktoru sniegto informāciju un pašvērtējumu, gan inspektoru rīcībā esošos materiālus, konstatēts, ka **mazākumtautību vidējās izglītības programmu īstenošana 10. klasē 2004./2005. mācību gadā veikta atbilstoši Izglītības likuma prasībām un vairākumā skolu noritēja plānveidīgi, mērķtiecīgi un sekmīgi**.

Mazākumtautību izglītības politikas rezultāti

Līdz ar to 2008. gadā tika pabeigta mazākumtautību izglītības satura reforma un, īstenojot mazākumtautību izglītības politiku, Latvijā ir **pilnībā ieviesta bilingvālā izglītība**:

- mācības 2 valodās notiek no 1. klases līdz 12. klasei;
- saglabāts kā atsevišķs (obligāts) mācību priekšmets mazākumtautību valoda un literatūra, tai skaitā valsts pārbaudījumi (ieskaites un eksāmeni);[1]
- no 2007./2008. mācību gada 12. klases centralizēto eksāmenu darbi ir tikai latviešu valodā, bet skolēns var izvēlēties, kurā valodā izpildīt, atbildēt eksāmena darbu;
- centralizētie valsts pārbaudījumi 3., 6., 9. klasei vēl joprojām tiek sagatavoti un izpildīti 2 valodās – latviešu, mazākumtautību (pamatā krievu, arī poļu). Jāpiebilst, ka Latvijā mācību līdzekļi vēl joprojām tiek sagatavoti un izdoti vismaz divās valodās – latviešu un krievu, neskaitot svešvalodu apguvei paredzētos mācību materiālus;
- **Latvijā darbojas vienota izglītības sistēma un skolās tiek ievēroti vieni valsts izglītības standarti visos mācību priekšmetos no 1. līdz 12. klasei.**

Pārmaiņu īstenošanas rezultātā ir izpildīti Latvijas valodas politikas un izglītības politikas pamatprincipi:

1) atbildības uzņemšanās par skolēnu **vienādu konkurences iespēju** izglītības un darba tirgū **nodrošināšanu**: latviešu valodas pilnvērtīga prasme ir svarīgs priekšnoteikums skolēnu tālākās profesionālās karjeras izveidei Latvijā;
2) Latvija, nodrošinot mazākumtautību tiesības uz izglītību, izvēlējusies un **īsteno pedagoģiski pamatotu (teorētiski un praktiski atbilstošu Latvijas situācijai) bilingvālo izglītību**. Vēsturiski ļoti daudzas valstis, izvērtējot iedzīvotāju nacionālo sastāvu, ir izvēlējušās tieši šo izglītības veidu kā politiski, ekonomiski un kultūras ziņā pieņemamāko risinājumu. Arī ES, uzsverot daudzvalodības nozīmi, atbalsta šādu izglītības attīstības ceļu. Latvijā pakāpeniski ir izveidota bilingvālās izglītības metodika,[1] kuru šobrīd galvenokārt ir apguvuši mazākumtautību skolu skolotāji, bet pakāpeniski plānots iesaistīt arī pārējās skolas Latvijā (kopš 2004. gada, turpinot 1996. gadā uzsākto darbu, LVA rīko tālākizglītības kursus, seminārus, pieredzes apmaiņas un izglītojošos pasākumus Latvijas skolotājiem, kuros piedalījušies no 2000 līdz 4000 pedagogu katru gadu);
3) jau no 20. gs. 90. gadu sākuma **mazākumtautības Latvijā ir izmantojušas iespēju mācīties arī savā dzimtajā valodā**. Šobrīd 8 mazākumtautības izmanto šādas tiesības skolās, kuras īsteno mazākumtautību programmas. Nav pareizs uzskats, ka Latvijā ir iespējams mācīties tikai divās valodās: latviešu vai krievu. Šobrīd, diskutējot par pāreju uz mācībām latviešu valodā, politiski tiek uzturēts maldīgs viedoklis par tā saukto krievvalodīgo interešu pārkāpumu. Politiski nekorekti un arī reālai situācijai neatbilstoši ir uzskatīt visus par vienas – krievu – mazākumtautības pārstāvjiem, tas ir iepriekšējās valsts varas īstenotās rusifikācijas rezultāts. Poļi, ebreji, ukraiņi, igauņi, čigāni, baltkrievi un lietuvieši jau ir izveidojuši skolas, tās atbalsta Latvijas valsts īstenoto politiku, tai skaitā izglītībā. Tāpat vairums krievu mazākumtautības skolu atbalsta valstī notikušo pārmaiņu procesu, izprotot skolēnu vajadzības (konkurences iespēju nodrošināšanu).

[1] MK 2006. gada 9. decembra noteikumi Nr. 1027 *Noteikumi par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem* [tiešsaiste]. [Skatīts 09.02.2011.] Pieejams: *http://www.likumi.lv/doc.php?id=150407&from=off*; MK 2008. gada 2. septembra noteikumi Nr. 715 *Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem* [tiešsaiste]. [Skatīts 09.02.2011.] Pieejams: *http://www.likumi.lv/doc.php?id=181216.*

[1] Skolotāju tālākizglītībā to ievieš Latviešu valodas aģentūra.

Mazākumtautību izglītības politikas tālāka īstenošana

Turpinot mazākumtautību izglītības politiku, IZM atbilstoši savai kompetencei ir precizējusi un turpina precizēt likumdošanas aktu prasību izpildes kārtību, apspriežot to ar skolu direktoriem, Konsultatīvo padomi mazākumtautību jautājumos, nevalstiskajām organizācijām un vecākiem.

Tā kā valodas jautājums izglītībā vēl joprojām tiek politizēts, skolēnu vecāki nereti saņem vienpusēju situācijas atspoguļojumu, kas ietekmē viņu attieksmi pret notiekošo. Turklāt vecākiem ir cita mācību un arī politiskās varas negatīvā pieredze, kas arī nav maznozīmīgs attieksmi veidojošs faktors.

Mazākumtautību izglītības politikas īstenošanas laikā ir **sākta uzraudzības jeb t.s. monitoringa sistēmas izveide**, jo izglītības kvalitāte jau sākotnēji bijis viens no aktuālākajiem diskusiju jautājumiem (eksāmenu rezultātu apkopojums un analīze[1], starptautiskie pētījumi par izglītības ieviešanu un kvalitāti[2] u.c.).

Ievērojot Latvijas Republikas Satversmē, Izglītības likumā un Vispārējās izglītības likumā, starptautiskajos normatīvajos aktos noteiktās tiesības uz izglītību, tai skaitā mazākumtautību tiesības, objektīvi izvērtējot mazākumtautību izglītības politikas attīstību un pārmaiņas mazākumtautību izglītības iestādēs, **Izglītības un zinātnes ministrija ir nodrošinājusi pāreju uz mācībām latviešu valodā, līdztekus saglabājot iespējas īstenot mazākumtautību izglītības programmas, kas garantē mazākumtautību valodas un kultūras apguvi**. Sekmēts sabiedrības **integrācijas** process, nostiprinot **latviešu valodas pozīcijas** izglītībā.

Līdz ar bilingvālās izglītības ieviešanu Latvijā īstenots arī ES mērķis būt vienotiem dažādībā, resp., tiek īstenota **daudzkultūru un daudzvalodības** principu ieviešana un uzturēšana izglītībā un sabiedrībā, sekmējot tolerances un vairāku valodu prasmju nozīmes izpratni (gan indivīda, gan Latvijas sabiedrības interesēs).

Latvijas pieredze ir nopietni ieinteresējusi gan ES valstis (aktīvas vizītes no Velsas (Lielbritānija), Igaunijas, Lietuvas), gan Krievijas Federācijas, Gruzijas, Moldovas, Kirgizstānas, Azerbaidžānas un Tadžikistānas kolēģus (sadarbības projekti, vizītes, lai iepazīstinātu ar Latvijas mazākumtautību izglītības pieredzi).[3]

[1] Eksāmenu rezultāti tiek apkopoti katru gadu un pieejami VISC mājaslapā *www.visc.gov.lv* sadaļā Pārbaudes darbi: Statistika.

[2] Pētījumi tiek veikti gan ar Latvijas, gan ar ES instrumentu finansējumu, piem., *Mācīšanās nākotnei. Latvija OECD valstu Starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā 1998–2004, Kompetence dabaszinātnēs, matemātikā, lasīšanā –ieguldījums nākotnei : Latvija OECD valstu Starptautiskajā skolēnu novērtēšanas programmā 2006* u.c., pieejami IZM mājaslapā *www.izm.gov.lv* sadaļā *Publikācijas* un Valsts kancelejas Pētījumu un publikāciju datubāzē *http://petijumi.mk.gov.lv/ui/*.

[3] Piemēram, LVAVA īstenotais Sorosa fonda atbalstītais projekts „Atbalsts bilingvālās izglītības sistēmas izveidei Gruzijā" 2007. gadā, kura ietvaros Gruzijas speciālisti iepazinās ar Latvijas pieredzi bilingvālās izglītības ieviešanā (sk. *http://valoda.lv/downloadDoc_18/mid_525*) u.c.

Lai nodrošinātu arī turpmāk veiksmīgu mazākumtautību izglītības attīstību, uzmanība veltāma:

- skolotāju sagatavošanai (gan augstākajās mācību iestādēs, gan pedagogu profesionālās pilnveides jomā);
- mācību grāmatu, līdzekļu izveidei un pilnveidei, ievērojot jaunākās atziņas pasaules pieredzē; pārdomātai mācību satura (jaunie mācību priekšmetu standarti) un prasību pilnveidei, ievērojot arī valodas situācijas attīstības tendences;
- izglītības kvalitātes uzraudzības sistēmas pilnveidei un regulārai īstenošanai.

Viens no nākotnes izaicinājumiem Latvijas izglītības sistēmai būs arī **imigrantu izglītības nodrošināšana**, kur veiksmīgi var izmantot bilingvālās izglītības principus, tomēr ņemot vērā mērķauditorijas specifiskās īpatnības (gan mācību līdzekļu izveidē, gan pedagogu sagatavošanā un skolu informēšanā). Tā kā imigrantiem nav latviešu valodas priekšzināšanu un latviešu valodas apguves motivācija ir ļoti dažāda (piemēram, īslaicīga vai ilglaicīga uzturēšanās Latvijā), nepieciešams:

1) izstrādāt vienotu mācību programmu, paredzot **latviešu kā otrās valodas intensīvu apguvi** dažādos valodas prasmes līmeņos;
2) izstrādāt pedagogu tālākizglītības programmu, kas paredzētu **skolotāju sagatavošanu** īpašas mācību programmas īstenošanai un mācību materiālu atlasei un izstrādei;
3) izstrādāt **metodiskos ieteikumus skolotājiem**, kuri imigrantiem latviešu valodu mācīs kā svešvalodu;
4) izstrādāt dažādus **mācību materiālus** imigrantiem latviešu valodas kā svešvalodas apguvei.

Ar Eiropas Savienības finansējumu imigrantu integrācijas problēmu risināšanai jau ir izstrādāti pirmie valodas apguves metodiskie materiāli. Piemēram, izstrādāts latviešu valodas apguves materiāls, kas paredzēts bēgļiem, e-mācību kurss latviešu valodas apguvei A1 un A2 līmenī, 2008. gadā Latviešu valodas aģentūras īstenotā projekta rezultātā ir tapis viens no pirmajiem metodiskajiem materiāliem skolotāju sagatavošanai darbam ar imigrantiem skolā (41. att.) u.c.[1]

[1] Par šiem projektiem precīzāk sk. LVA mājaslapā *www.valoda.lv* sadaļā *Projekti*.

41. att. **Metodiskais materiāls skolotājiem darbam ar imigrantu bērniem: LVA. *Skolotājs starpkultūru telpā*. Skolotāju ideju grāmata: mācību un metodisks materiāls.** Rīga, 2009.

Latviešu valodas kā otrās valodas apguvēji (skolēni, pieaugušie, to skaitā pedagogi) ir nodrošināti ar mācību un metodiskajiem materiāliem. Ņemot vērā izmaiņas valodas situācijā pasaulē un Latvijā, nepieciešams sākt latviešu valodas kā svešvalodas mācību un metodisko materiālu izstrādi gan valodas apguvei Latvijā (latviešu valodas runātāju vidē), gan ārpus tās (diasporā, ārvalstu augstskolās u.c.).

4.3. Valoda privātajā uzņēmējdarbībā: pakalpojumu jomā

Lielākais nodarbināto skaits valstī ir tieši privātajā uzņēmējdarbībā, un vairums strādājošo ir nodarbināti tieši pakalpojumu jomā, kā tirdzniecībā, izmitināšanas un ēdināšanas struktūrās (2004. gadā tie bija 18% no visiem valstī nodarbinātajiem, 2009. gadā – 19,5%[1]). Ja valsts valoda tādās sociolingvistiski nozīmīgās jomās kā valsts pārvaldē, pašvaldību u.c. iestādēs funkcionē labi, kā rāda LVA aptaujas 2009 rezultāti, **vislielākās problēmas latviešu valodas lietojumā ir tieši pakalpojumu sfērā un privātajā uzņēmējdarbībā**, īpaši – Rīgā un Rīgas rajonā, lielākajās Latvijas pilsētās un Latgalē. 2004. gadā veiktajā Latvijas iedzīvotāju aptaujā[2] apmēram 70% krievvalodīgo iedzīvotāju norādīja, ka ikdienas dzīvē ārpus mājas (pakalpojumu iestādēs) samērā bieži tiek lietota latviešu valoda, bet LVA aptaujas 2009 dati rāda, ka tikai 59% krievvalodīgo iedzīvotāju atzinuši, ka pakalpojumu sfērā tiek lietota latviešu valoda (42. att.). Secināms, ka **latviešu valodas lietojums pakalpojumu jomā ir samazinājies**.

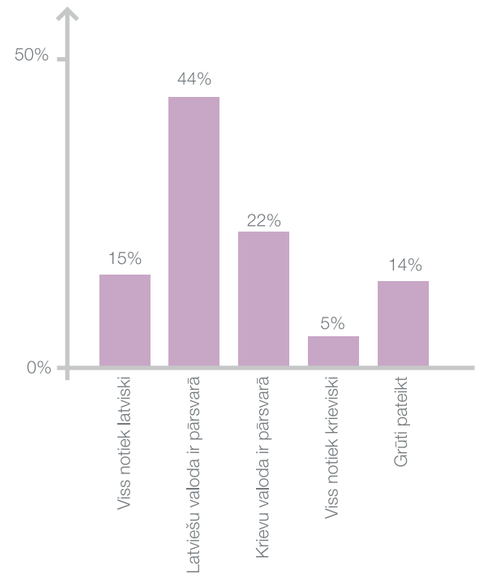

42. att. **Iedzīvotāju, kuru dzimtā valoda ir krievu, atbildes uz jautājumu „Kāds ir pašreizējais valodu lietojums pilsētas, kurā dzīvojat, veikalos un pakalpojumu sfērā?"** (LVA aptauja 2009)

[1] LR Centrālās Statistikas pārvalde. *Nodarbinātība un bezdarbs* [tiešsaiste]. [Skatīts 16.10.2010.]. Pieejams: *http://data.csb.gov.lv/DATABASE/Iedzsoc/Ikgadējie%20statistikas%20dati/Nodarbinātība/Nodarbinātība.asp*.
[2] Data Serviss. *Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas*. Rīga, 2004.

4 VALSTS VALODAS LIETOJUMS SABIEDRISKI NOZĪMĪGĀKAJĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

To akcentējuši arī eksperti LVA intervijās 2009, norādot, ka valodas lietojums privātajā uzņēmējdarbībā ir viena no negatīvajām tendencēm valodas situācijas attīstībā no 2004. līdz 2010. gadam. Lai arī no valsts puses ir izvirzītas noteiktas prasības (piemēram, Valsts valodas likums (1999), MK noteikumi Nr. 296 „Noteikumi par profesionālo un amata pienākumu veikšanai nepieciešamo valsts valodas zināšanu apjomu un valodas prasmes pārbaudes kārtību", MK noteikumi Nr. 733 „Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Kopienas pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi" u.c.) gan darba devējiem, gan darba ņēmējiem, reālajā situācijā bieži tiek ignorēts fakts, ka privātā uzņēmējdarbība nav tas pats, kas privātā jeb personiskā dzīve – **privātās uzņēmējdarbības viens no mērķiem ir visiem iedzīvotājiem visā valsts teritorijā nodrošināt pakalpojumus, kuriem obligāti ir jābūt pieejamiem valsts valodā**.

Valsts valodas likuma 1. panta 3. punkts nosaka „..tiesības brīvi lietot latviešu valodu jebkurā dzīves jomā visā Latvijas teritorijā". Pozitīvi tiek vērtēts, ka 2008. gadā ticis paplašināts to profesiju loks,[1] kurās noteikts valsts valodas prasmes nepieciešamais līmenis amata pienākumu pildīšanai. Eksperti uzskata, ka tas ilgtermiņā noteikti labvēlīgi ietekmēs latviešu valodas lietojuma paplašināšanos. Pozitīvi vērtējams arī krievvalodīgo iedzīvotāju augstais informētības līmenis par nepieciešamo valodas prasmes pakāpi darba vajadzībām (sk. 20. att.).

Par problēmām valodas lietojumā privātās uzņēmējdarbības un pakalpojumu jomā liecina arī iedzīvotāju LVA aptaujas 2009 dati: atbildot uz jautājumu „Kurā valodā Jums mēdz atbildēt uz Jūsu latviski izteikto jautājumu un lūgumu", respondenti latvieši norāda, ka tikai 48% gadījumu tirdzniecības vietās atbilde tiek saņemta latviešu valodā. Tas ir ievērojami retāk nekā, piemēram, valsts un pašvaldību iestādēs (82% un 81%). Kā atzīst eksperti, šī ir joma, kas uzskatāma par robežšķirtni, kurā, no vienas puses, saduras brīvība sazināties savā dzimtajā valodā, resp., pārdevējs veikalā, un, no otras puses, tiesības iedzīvotājiem savā valstī saņemt pakalpojumus un pilnvērtīgi nodrošināt visas vajadzības latviešu valodā. Šajā gadījumā **tiesības saņemt pakalpojumus konkrētās valsts oficiālajā valodā ir uzskatāmas par prioritārām attiecībā pret jebkuras citas valodas lietojuma brīvību**.

[1] Profesiju sarakstu sk. *Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Kopienas pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi*. MK noteikumi Nr. 733, 07.07.2009. [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.likumi.lv/doc.php?id=194735&from=off*.

Eksperti kā negatīvu tendenci uzsvēra, ka pēdējo desmit gadu laikā no valsts puses nav noteikts gandrīz nekāds regulējums valsts valodas lietošanā pakalpojumu sfērā. Tādēļ vēl joprojām šajā jomā var novērot sadalījumu latviešu un krievu uzņēmumos,[1] kur valodas lietojums uzņēmumā pārsvarā atkarīgs pat nevis no klienta pieprasījuma (!), bet no īpašnieka piederības konkrētam valodas lietotāju kolektīvam, īpaši mazajos uzņēmumos.

„Lielākās problēmas sākās pēc 2000. gada, kad tika pieņemts Valsts valodas likums. Līdz tam, neatkarīgi no īpašuma formas, piemēram, apkalpojošajā sfērā visiem darbiniekiem bija jālieto valsts valoda vidējā pakāpē. Pēc 2000. gada to noteica vai arī nenoteica darba devējs, jo nebija paredzēts nekāds sods līdz 2009. gada 1. janvārim. Problēmu radīja tas, ka absolūtais vairākums krieviski runājošo strādā privātajā sfērā, nevis valsts un pašvaldību iestādēs, un 70% no visu strādājošo kopskaita Latvijā strādā privātos uzņēmumos." (LVA intervijas 2009)

Līdz ar valsts ekonomisko attīstību, ES kopējo telpu, arī sabiedrības integrācijas procesa rezultātā, protams, samazinās tendence veidot uzņēmumus pēc etniskās piederības un palielinās t.s. jaukto uzņēmumu skaits, tomēr, kā secināts BSZI un LZA EI 2004. gadā veiktajā pētījumā, segregācija uzņēmumu vidē vēl pastāv, pārsvarā tīri krievvalodīgi ir mazie uzņēmumi, kuriem turklāt vērojama zema lojalitāte pret valsti, gan neievērojot Valsts valodas likumu, gan arī nemaksājot nodokļus.[2] Kā liecina LVA intervijās 2009 ekspertu paustie viedokļi, šī problēma joprojām ir aktuāla 2009. gadā. Turklāt BSZI un LZA EI 2004. gada aptauja liecina – aptuveni 20% krievvalodīgo uzņēmumu latviešu valodas prasmei darbinieku atlasē nav izšķirošas nozīmes. Pieņemot darbinieku un vērtējot viņa latviešu valodas prasmes nepieciešamību, privāto uzņēmumu vadītāji (90% visu respondentu) 2004. gadā neapšauba to, ka valsts valodas prasme ir viena no būtiskākajām prasībām (43. att.). Latviešu valodas prasmes nozīme tiek uzsvērta kā sociālās mobilitātes priekšnoteikums un taisnīga prasība gan instrumentālo, gan normatīvo prasību aspektā.[3]

Vērtējot iespēju, ka valstī tiktu reglamentēts valodu lietojums privātajā uzņēmējdarbībā, Latvijas krievvalodīgie iedzīvotāji LVA aptaujā 2009 pauduši visai dalītu viedokli un šaubas (44. att.).

[1] Buda, A. Etniskie priekšstati Latvijas biznesā. *Lasāmais žurnāls „Kabinets"*, 2005. gada aprīlis.
[2] *Sabiedrības integrācija un uzņēmējdarbība: etniskais aspekts*. Rīga : Baltijas Sociālo zinātņu institūts; LZA Ekonomikas institūts, 2004, 6. lpp.
[3] Turpat, 18. lpp.

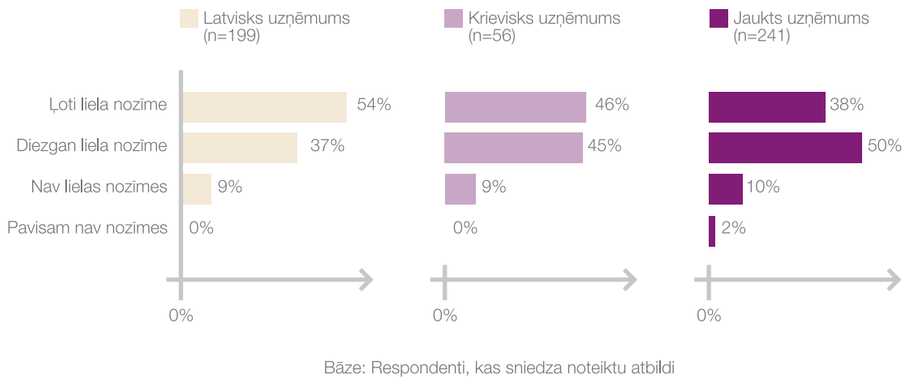

43. att. **Latviešu valodas nozīme profesionālās karjeras attīstībā: uzņēmumu vadītāju vērtējums** (BSZI, LZA EI 2004)

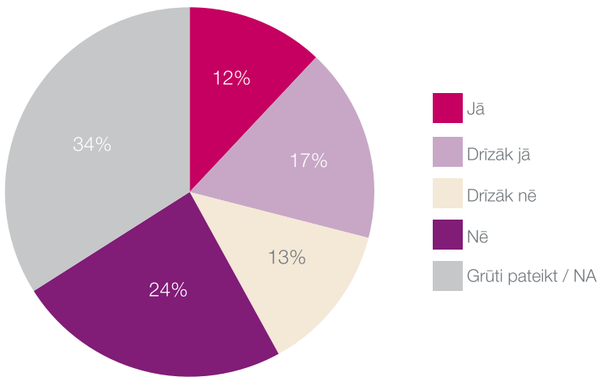

44. att. **Iedzīvotāju, kuru dzimtā valoda ir krievu, atbildes uz jautājumu „Vai valstij vajadzētu regulēt valodu lietojumu privātajā uzņēmējdarbībā?"** (LVA aptauja 2009)

Tāpat eksperti atzinuši, ka valsts valodas prestižu kaut arī pastarpināti, tomēr ietekmē darba tirgus situācija un lielas daļas darba devēju prasība darbiniekiem prast krievu valodu, kas pēdējo dažu gadu laikā vērojama arvien biežāk.[1]

[1] Sk. arī Poriņa, V. *Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā: individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā*. Rīga, 2009, 75.–86. lpp.

Tādā veidā netiek ievērotas latviešu lingvistiskās tiesības un tiek diskriminēti tie valsts iedzīvotāji, kuri neprot krievu valodu (īpaši gadījumos, kad krievu valodas prasme tiek izvirzīta par prioritāti darbinieka pieņemšanai darbā, nenovērtējot potenciālā darba ņēmēja profesionālo kvalifikāciju). Šādās situācijās **par konkurētspējīgāku apzināti tiek izvirzīta krievu valoda, tādējādi graujot latviešu kā valsts valodas pilnvērtīgu funkcionēšanu**. Protams, darbinieku valodu prasmes ir cieši saistītas ar uzņēmējdarbības konkurētspēju un attīstību, tomēr nav pamata Latvijā kā obligātu pieprasīt tieši krievu valodas prasmi. Vienīgā obligātā (jo īpaši apkalpojošā jomā) ir valsts valodas prasme.

Protams, arī pasaules biznesā vērojama tendence pāriet uz vienu valodu (angļu valodu), kas nosaka Latvijas privāto uzņēmēju prasības personālam. Nākotnē angļu valodas loma uzņēmējdarbībā arvien pieaugs. 2003.–2004. gada pētījumā Valoda, **vērtējot valodu prasmes nozīmi Latvijā, angļu valoda minēta kā otrā valoda pēc latviešu valodas**.[1] 92% respondentu LVA aptaujā 2009, paredzot angļu valodas nozīmes pieaugumu nākotnē, nosauca to kā galveno svešvalodu, kas jāmācās bērniem skolā. Taču Latvijā nav stabila angļu valodas runātāju kolektīva, kas ietekmētu latviešu valodas lietojumu[2], un, piemēram, apkalpojošais personāls var izmantot savas angļu valodas prasmes labākajā gadījumā dažas reizes dienā Rīgas centrā, apkalpojot tūristus. Turklāt Latvijas iedzīvotāju angļu valodas funkcionāla prasme vēl ir pārāk zema, lai tā tieši apdraudētu latviešu valodas lietojumu.

Jebkuras valodas prasme ir vērtējama pozitīvi un, no uzņēmējdarbības viedokļa raugoties, darbinieku valodu prasmes ir liels pluss, taču katram uzņēmumam, kas sniedz pakalpojumus Latvijas teritorijā un Latvijas iedzīvotājiem, ir jāspēj nodrošināt pilnvērtīgu apkalpošanu valsts valodā.

4.4. Plašsaziņas līdzekļu ietekme uz valodas situāciju

Mūsdienu sabiedrībā plašsaziņas līdzekļiem ir ļoti būtiska loma sabiedriskās domas veidošanā, apzinātā vai neapzinātā tās ietekmēšanā, kā arī valodas vides veidošanā. Kā minēts iepriekš, LVA intervijās 2009 eksperti uzsvēruši, ka **šobrīd latviešu valodas situāciju visvairāk ietekmē izglītības sistēma un plašsaziņas līdzekļi**, kuros notiekošos procesus vienlaikus var uztvert gan kā apdraudējumu, gan izaicinājumu latviešu valodai.

[1] BSZI. *Valoda*. LVAVP, Rīga, 2003. gada oktobris – 2004. gada janvāris, 47. lpp.
[2] Druviete, I. Aiz kokiem vajag saredzēt mežu. *Karogs. Literatūras mēnešraksts*, 2009, Nr. 10, 177.–184. lpp. No: Druviete, I. *Skatījums. Valoda, sabiedrība, politika*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2010, 239. lpp.

Aptaujātie eksperti negatīvi vērtē plašsaziņas līdzekļos lietotās **valodas kvalitāti**: no radio un televīzijas raidījumiem, publikācijām presē valodā ienāk un tiek pārņemti daudzi citvalodu vārdi un termini, plašsaziņas līdzekļos bieži vien nepamatoti tiek izmantoti žargonvārdi un tiek lietoti neatbilstīgi valodas līdzekļi, kā arī (īpaši internetā) vērojama nabadzīga izteiksmes līdzekļu izvēle. Eksperti norāda uz īpaši zemo valodas kvalitāti internetā, uzsverot, ka tā ir vide, kurā tiek nojaukta robeža starp literāro valodu un ikdienā lietoto sarunvalodu.

Vērtējot latviešu valodas kvalitāti plašsaziņas līdzekļos, aptaujātie Latvijas iedzīvotāji tik negatīvus uzskatus kā eksperti nav pauduši. Viņuprāt, valodas kvalitāte ir laba, jo par sliktu to atzinuši tikai apmēram 5% (televīzijas, radio un preses izdevumu kopvērtējums) respondentu. Šeit būtu minami tik atšķirīga vērtējuma iemesli:

- ekspertu kā labu dzimtās valodas pratēju un lietotāju viedoklis par valodas kvalitāti, ko nereti ietekmē arī Latvijas lingvistiskajā domā pastāvošās pūrisma un preskriptīvisma tendences;[1]
- Latvijas aptaujātie iedzīvotāji, kuri lielākoties nav speciālisti valodniecībā, valodas kvalitātes plašsaziņas līdzekļos uztverē un analīzē par pamatu salīdzinājumam izvēlas ikdienā lietoto sarunvalodu, kas arvien aktīvāk ienāk plašsaziņas līdzekļos.[2] Tomēr šī respondentu grupa saskata atšķirības valodas kvalitātē plašsaziņas līdzekļos. Kā secināts Lietuviešu valodas institūta zinātnisko pētījumu projektā „Baltu sociolingvistika (BalSoc): sabiedrības valodiskā pašapziņa Lietuvā un Latvijā", kura gaitā aptaujāti abu valstu plašsaziņas līdzekļu pārstāvji (žurnālisti, raidījumu vadītāji u.c.), viņu individuālā valodiskā pašpārliecība un lietotāju valodiskais potenciāls ir labs, kas nodrošina arī zināmu valodas kvalitāti plašsaziņas līdzekļos.[3]

Jautājumā par to, cik lielā mērā valstij būtu tiesības regulēt valodas lietojumu TV, radio un internetā un kādā veidā tas būtu realizējams, ekspertu viedokļi atšķiras, ievērojot plašsaziņas līdzekļa veidu.

Attiecībā uz jaunajiem plašsaziņas līdzekļiem, piemēram, interneta vidi, vairākums ekspertu atzinuši, ka valodas lietojuma kontrole tajos nav vēlama un būtu arī neiespējama.

[1] Sk. Strelēvica-Ošiņa, D. Pareizs cilvēks, pareiza valoda vai pareizs vārds? Trīs preskriptīvisma virzieni Latvijas situācijā. No: *No vārda līdz vārdnīcai: Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 137. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rīga, 2010, 55. lpp.

[2] Sk. arī Liepa, D. Demokratizācijas procesi valodā – leksiskie jauninājumi publicistikas stilā. *Komunikācija: LU raksti*, 648. sēj. Rīga : Zinātne, 2002, 180. –195. lpp.

[3] Zinātniskais pētījums projekts *Baltu sociolingvistika (BalSoc): sabiedrības valodiskā pašapziņa Lietuvā un Latvijā"* [tiešsaiste]. [Skatīts 10.02.2010.]. Pieejams: *http://www.liepu.lv/lv/182/aktualitates/57/zinatniskais-petijums-projekts-baltu-sociolingvistika-balsoc-sabiedribas-valodiska-pasapzina-lietuva-un-latvija.*

„Samazinās robeža starp literāro valodu un runātāju valodu. Šī interneta valoda ir kaut kas pa vidu, daudz tuvāks runātāja valodai, un interneta diskusijās, īpaši anonīmajās, var brīvāk izteikties kā jebkad, ja teiksim tā būtu publikācija avīzē. Es domāju, ka tur nekā negatīva nav, tā ir vide, kur valoda attīstās. Ir dzirdētas idejas, ka vajadzētu kaut kā ierobežot, kontrolēt, manuprāt, tas galīgi nebūtu pareizi. Internets atspoguļo, šis spogulis ir daudz precīzāks, valodas reālo situāciju, reālo attieksmi pret valodu, to kā viņi izsakās, cik daudz lieto svešvārdus vai gramatiskās formas." (LVA intervijas 2009)

Kontrole tiktu uzskatīta par cenzūru un vārda brīvības ierobežošanu, turklāt tādu nodrošināt praktiski ir neiespējami (interneta satura apjoms ir pārāk liels, lai varētu kontrolēt valodas lietojumu tajā).

„Grūti iedomāties, kādā veidā to varētu kontrolēt. Nedomāju, ka ar kontroli vai cenzūru tur daudz var izdarīt. Vienīgais ceļš ir izglītošanas ceļš un labā parauga ceļš." (LVA intervijas 2009)

*„Es domāju, ka **nav jākontrolē, bet jādzīvo šim procesam līdzi, lai to izveidotu labu un pareizu**.* [LVA izcēlums] *Īsts dārznieks nav tas, kurš staigā un izrauj nezāles, īsts dārznieks ir tas, kurš stāda kaut ko. Šeit nav tik daudz kontrolēšanas, cik iemeslu strādāt."* (LVA intervijas 2009)

Attiecībā uz tradicionālajiem plašsaziņas līdzekļiem visbiežāk pausts viedoklis, ka tiem pašiem būtu jānodrošina valodas kvalitāte, piesaistot valodas konsultantus vai korektorus, kas sekotu valodas lietojumam, norādītu uz neprecizitātēm un konsultētu par to novēršanu. Pēc ekspertu domām, būtisks iemesls latviešu valodas zemajai kvalitātei plašsaziņas līdzekļos ir jauno žurnālistu nepietiekamā latviešu valodas lietpratība; iespējams, tās ir sekas nepietiekamam latviešu valodas nodarbību skaitam studiju programmās.

„Latviešu valodai tur ir salīdzinoši maza vieta, un tāpēc jo svarīgāks ir kvalitātes jautājums." (LVA intervijas 2009)

„Šķiet, ka ir pazudusi labā tradīcija, ka pieredzes bagāti korektori ir katrā izdevniecībā un redakcijā. Viņi redz kļūdas automātiski. Man tā kā šķiet, ka jaunajiem žurnālistiem tas netiek mācīts. Žurnālisti netiek sagatavoti pietiekami labā kvalitātē." (LVA intervijas 2009)

„Presi – tur vajag tomēr būt korektoram. Gribas, lai, avīzi lasot, tā reprezentētu valsti. Televīzijā žurnālistiem jāprot labi latviešu valoda. Tur bieži vien netiek ievērotas elementāras lietas." (LVA intervijas 2009)

Tomēr daži eksperti uzskatījuši, ka adekvātas varētu būt arī represīvās metodes – noteikt lielus sodus tiem plašsaziņas līdzekļiem, kuru saturā konstatē valodas lietojuma un kvalitātes pārkāpumus.

„Jāsāk tas darīt steidzami ar lieliem sodiem plašsaziņu līdzekļu vadītājiem." (LVA intervijas 2009)

„Es domāju, ka raidījuma vadītājs vai TV diktors, kas nerunā pareizā literārā valodā, būtu atlaižams. Kas tad uzturēs standartu, ja ne tie, kam uzticamies, ko mēs ikdienā dzirdam. Ja būtu tāda sajūta, ka slikti runāt latviski ir liels kauns – nu tas ir aptuveni tas pats, kas staigāt caurās biksēs – tas būtu labi. Un masu medijiem te ir liela loma." (LVA intervijas 2009)

Runājot par valodas lietojumu un kvalitāti internetā, vairums ekspertu atzīst, ka internetā lietotā valoda ir nekvalitatīva un ignorē latviešu valodas pareizrakstības normas. Tiek uzskatīts, ka internets ir tā vide, kurā tiek nojaukta robeža starp literāro valodu un ikdienā lietoto sarunvalodu. Tas arī rada galvenās iebildes.

„Viens avots tagad varētu būt interneta portāli, kur var vispārīgi spriest par valodas lietošanas kultūru, un zināmā mērā var teikt, ka šī interneta diskusiju kultūra jau pēc definīcijas neveicina valodas tīrības saglabāšanu vai īpašu rūpēšanos par to, lai lietotu valodu literāri pareizi." (LVA intervijas 2009)

Tomēr neviens eksperts intervijās neapgalvoja, ka jauno plašsaziņas līdzekļu un tehnoloģiju attīstība apdraudētu latviešu valodas pastāvēšanu vai lietošanu, to ietekme galvenokārt tiek saistīta ar valodas kvalitāti.

Tie eksperti, kuri valodu skata kā nepārtrauktā attīstībā esošu procesu, arī dažādas jaunajos plašsaziņas līdzekļos šobrīd raksturīgas novirzes no latviešu valodas pareizrakstības normām nereti vērtēja kā pozitīvas, jo tas ir pierādījums, ka **valoda spēj pielāgoties jaunajām situācijām un adaptēt tās**.

„Ja mēs centīsimies valodu iekonservēt, tad tā arī paliks kā muzeja eksponāts. Ļaujot tai attīstīties, interneta vide ir tā vieta, kur valoda ļoti dinamiski var attīstīties, valoda spēs pielāgoties mūsdienu reālijām un izdzīvos." (LVA intervijas 2009)

Daži intervētie eksperti, norādot uz plašsaziņas līdzekļos lietotās valodas zemo kvalitāti, atzīst, ka šī valoda atspoguļo valodas situāciju sabiedrībā – plašsaziņas līdzekļos lietota tāda valoda, kādā runā sabiedrība.

„Viena lieta, ko it kā var pārmest, ir par tām negatīvajām lietām, kuras jau ir ieviesušās latviešu valodas sarunvalodā. Mediji runā tā, kā tauta runā, jo tā ir nākotnes latviešu valoda. Bet nevajag sist viņiem uz pirkstiem, vajag vērtēt sevi. Mediji atspoguļo mūs pašus. Labosim paši sevi." (LVA intervijas 2009)

Atšķirīgs ir to ekspertu viedoklis, kuri uzskata, ka latviešu valodas pareizrakstības normām ir jābūt nemainīgām un novirzes no tām nav pieļaujamas – šie eksperti jauno plašsaziņas līdzekļu ietekmi vērtē negatīvi.

„Drīzāk negatīva, jo, kā mēs zinām un redzam, kaut vai lietojot elektronisko pastu, ne vienmēr mēs šīs ziņas rakstām atbilstoši latviešu valodas normām, nelietojot mīkstinājuma un garuma zīmes, tos aizstājot ar kādiem citiem burtiem, kas noteikti nav labs valodas lietojums. Tieši tas valodu arī noniecina." (LVA intervijas 2009)

Vairāki intervētie kā izteikti negatīvu tendenci televīzijā min nekvalitatīvu subtitru valodu (bieži neatbilst pareizrakstības normām, subtitrētais tulkojums nav atbilstošs oriģināltekstam).

„Par masu medijiem. Es nezinu, kas tie ir par cilvēkiem, kas pieļauj, ka titri ir ar pareizrakstības kļūdām. Tas nozīmē, ka televīzijā nav cilvēku, kas prot latviešu valodu. Tad ir jābūt kādam speciālistam, kas redz katru titru, kas dzird, kā runā katrs žurnālists, pēc tam tiek šis žurnālists konsultēts un viņam tiek stingri noteikts, ka nedrīkst vairs nevienā nākošajā raidījumā pieļaut tādu kļūdu. Bet tas nenotiek, nevienā no televīzijām, ne LNT, ne TV3, vislabākā latviešu valoda ir LTV, rodas iespaids, ka tur ir kāds speciālists, kas viņus konsultē." (LVA intervijas 2009)

„Satriecoša ir titru valoda – tur liekas, ka visi likumi ir atcelti." (LVA intervijas 2009)

Pēc ekspertu domām, labāka valodas lietojuma situācija ir radio, kamēr televīzijai tiek pārmesti gan trūkumi valodas lietojuma kvalitātē, gan, kā jau minēts iepriekš, pārāk ierobežotais saturiskais piedāvājums raidījumiem latviešu valodā.

„Kopumā jāsaka, ka radio šis lietojums ir drīzāk labs un adekvāts. Ne vienmēr valodas lietojums televīzijā ir labs, tas vairāk attiecas uz tulkotām vai dublētām pārraidēm. Katriem ir savi sīkumi, bet tā ir visiem izdevumiem. Valodas lietojums ir apmierinošs." (LVA intervijas 2009)

„Privātā televīzija un radio – tā ir viena lieta, tur atspoguļojas sarunvaloda. Bet blakus funkcija, ko vajadzētu pildīt sabiedriskajiem medijiem – valsts valodas tīrības izkopšana, kas reizēm nav īpaši laba." (LVA intervijas 2009)

Kā pozitīvu eksperti atzinuši faktu, ka plašsaziņas līdzekļu darbība un jauno tehnoloģiju attīstība sekmē valodas attīstību – vispirms jaunu **terminu izstrādē un latviešu valodas lietojuma jomu paplašināšanā**.

Pēc ekspertu domām, viens no iemesliem, kāpēc cittautieši nevēlas izmantot plašsaziņas līdzekļus latviešu valodā, tādējādi liedzot sev iespēju pilnveidot latviešu valodas prasmi, ir televīzijas un radio raidījumu un programmas piedāvājumu saturiskā nabadzība, tādā veidā uzturot Latvijas **informatīvās telpas dalījumu** (par to sk. arī 4.5. nodaļu).

2007. gada Austrumeiropas Politisko pētījumu centra (APPC) veiktajā pētījumā „Ārvalstu ietekme uz sabiedrības etniskās integrācijas procesu Latvijā"

apstiprināts, ka Latvijā pastāv (tiek uzturētas) divas paralēlas informācijas telpas. Informācijas telpa, kas paredzēta galvenokārt krievvalodīgajiem, vērtēta kā stagnātiska, jo, kā 2007. gada 8. oktobrī „Neatkarīgajā Rīta Avīzē", komentējot APPC veikto pētījumu, raksta V. Hermanis[1], „..krievi Latvijā ir un paliek skaitliski prāvākā un ekonomiski varošākā etniskā kopiena aiz pamatnācijas. Neba Ķīna, Polija, ASV vai Lietuva līdzatbildīgas par divu paralēlu informācijas telpu uzturēšanu šajā valstī. Mediji, kas Latvijā iedzīvotājus uzrunā krievu valodā, APPC ekspertu skatījumā it kā riņķo ap trim stabiņiem. Pirmais: pilsonības, valodas un izglītības jautājumi. Otrs: vēsture, kur skatupunkti vēl nesaderīgāki. Trešais: kritiska un ironiska attieksme pret Latvijas ārpolitiku. Sabiedriskajā domā pretēji Satversmē rakstītajam aizvien dzīva prasība pēc otrās valsts valodas statusa krievu valodai. Īstā problemātika sākas ar to, kur un kā krievi cenšas kompensēt savu agrāko privilēģiju zudumu, kas, varbūt atskaitot Baltkrieviju, vairāk vai mazāk ir kopīga parādība visā postpadomju telpā".

Tādējādi viens no galvenajiem apdraudējumiem latviešu valodai joprojām ir informatīvās telpas dalījums latviešu un krievu valodā, ko pastiprina dažādu jauno tehnoloģiju (kabeļtelevīzijas, satelīttelevīzijas u.tml.) pieejamība un piedāvātās plašās iespējas. To pierāda arī Latvijas iedzīvotāju aptaujas rezultāti: trīs ceturtdaļas krievvalodīgo norāda, ka plašsaziņas līdzekļus, arī lietojot internetu, izmanto krievu valodā (45. att.).

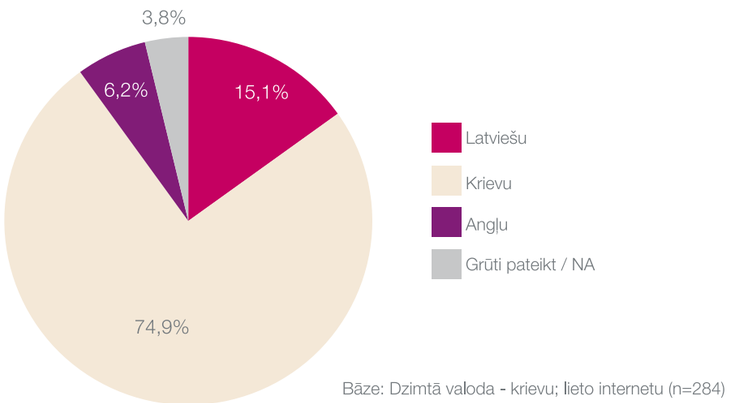

45. att. **Respondentu atbildes uz jautājumu „Kādu valodu Jūs biežāk lietojat internetā (lasot vai rakstot)?"** (LVA aptauja 2009)

[1] Hermanis, V. Integrācijas procesa tālvadības pultis. *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai*, 2007, 8. okt.

Lielā daļā krievvalodīgo informatīvajai telpai paredzētajos plašsaziņas līdzekļos tiek pausta klaji pretēja informācija par situāciju un notikumiem Latvijā, bieži vien ļoti politizēta. Tādā veidā tiek pastiprināta plaisa Latvijas sabiedrībā, šķeļot pilsonisko apziņu un kavējot integrāciju.[1] Arī aptaujātie eksperti norādījuši, ka ilgtermiņā šis informatīvās telpas dalījums ir būtisks apdraudējums latviešu valodai.

Latviešu valodas prestižu un attieksmi pret latviešu valodu spēcīgi grauj Latvijas publisko personu (politiķu, valsts iestāžu pārstāvju, ierēdņu, kultūras jomas pārstāvju u.tml.) **saziņa ar plašsaziņas līdzekļiem krievu valodā**. Eksperti norādījuši, ka pašlaik šī ir viena no svarīgākajām neatrisinātajām problēmām. Kā norāda arī Valsts valodas komisijas priekšsēdētājs A. Veisbergs, „valsts amatpersonām, īpaši ministriem un deputātiem, valsts plašsaziņas līdzekļos jālieto tikai latviešu valoda, ar savu piemēru apliecinot izpratni par valsts valodas nozīmi un tās vienojošo lomu".[2] Ir pilnīgi nepieļaujama situācija, ka Latvijā reģistrētajās televīzijās publiskās personas izsaka savu viedokli krievu valodā.[3] Tādā veidā sabiedrībā tiek izplatīti signāli par valsts valodas lomas mazināšanos, jo tieši plašsaziņas līdzekļiem mūsdienās ir būtiska nozīme sabiedriskās domas veidošanā un apzinātā vai neapzinātā tās ietekmēšanā.

4.5. Informatīvās telpas dalījums Latvijā: lielāko dienas laikrakstu apskats

Informācijas laikmetā izšķirīgos vēstures posmos īpaši svarīgi ir plašsaziņas līdzekļi. Latvija pēc neatkarības atgūšanas ir nogājusi ne tikai sarežģītu politikas, ekonomikas un sociālās attīstības ceļu, bet arī radošu valodas pārmaiņu posmu, izmantojot jaunatgūtās vārda un izteiksmes brīvības iespējas. Vairāki plašsaziņas līdzekļu pētnieki norāda: „Tradicionāli tika pieņemts, ka postsociālisma pārejas posms Austrumeiropas valstīs beigsies reizē ar šo valstu iestāšanos Eiropas Savienībā. Lai gan šādam apgalvojumam var atrast ļoti daudz pretargumentu, tomēr 2004. gada 1. maijs tiek pieņemts kā sava veida

[1] Sk. Hermanis, V. Integrācijas procesa tālvadības pultis. *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai*, 2007, 8. okt.; *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Ernstsone, V., Hirša, Dz., u.c. Rīga : Zinātne, 2008, 97.-117. lpp.; Hirša, Dz. *Plašsaziņas līdzekļi par latviešu valodu. Attieksme, izpratne, informācija un dezinformācija*. Rīga, 2007, 76. lpp. u.c.

[2] Prezidenta komisijas vadītājs: amatpersonām valsts medijos jālieto tikai latviešu valoda. *Delfi*, [Skatīts 01.03.2010.].

[3] Jauce, S. Valodas jāaizsargā pašu mājās. *Latvija Eiropas Savienībā*, Nr. 8, 2007. gada decembris, 10. lpp.

robežšķirtne."[1] Tomēr Latvijas Republikas plašsaziņas līdzekļu attīstības vēsture liecina – sabiedrība bija sagatavota jaunajām pārmaiņām un iestāšanos jaunajā savienībā pārsvarā (iedzīvotāju lielākās daļas atbalstu ES uzskatāmi apliecināja 2003. gadā 20. septembrī notikušais referendums) uztvēra kā pašsaprotamu un likumsakarīgu.

Pārmaiņas preses valodā pēc 2004. gada

Salīdzinājumā ar pirmajiem valstiskās neatkarības gadiem situācija plašsaziņas līdzekļu darbībā ir mainījusies. Preses brīvība kļuvusi par žurnālistu profesionālās darbības pamatprincipu. 20. gs. 90. gadu vēlēšanām raksturīgie populistiskie saukļi patlaban skan retāk un tiek ātri atmaskoti, asāka kļuvusi politiskā konkurence. Tā kā politiķi ir sākuši profesionāli izmantot mārketinga tehniku tēla veidošanai un sevis popularizēšanai, žurnālisti bieži vien jūtas tikai novērotāji lielo politiķu spēlēs un viņu reakcija ir klajš negatīvisms gan pret politiķiem, gan politiku kopumā. Tieši šajā laikā no žurnālistikas izzudis viens no tās pamatpostulātiem – neitralitāte, vēstījums bez aizspriedumiem. Tā vietā parādījusies klaja nepatika un savstarpējās aizskaršanas izpausmes. Sabiedrība ir pieradusi pie plašsaziņas līdzekļu valodas daudzveidības, nesamākslotības, un, lai gan šīm iezīmēm ir atšķirīgs vērtējums, **preses valodā var runāt par stabilām un interesantām inovācijām – tā kļuvusi moderna un eklektiska**. Kopumā šajā laikā var runāt par attīstītu un stabilu demokrātiskas valsts plašsaziņas līdzekļu sistēmu, kas veidojusies, uzkrājot bagātīgu postsociālistiskas valsts pieredzi.

Akcentējot svarīgākās attīstības tendences šajā posmā, var piekrist secinājumam, ka „līdz ar privatizācijas procesa apgriezienu paātrināšanos, bagātāko uzņēmumu oligarhizēšanos un ienākšanu politikā mainījās arī politikas un mediju savstarpējās attiecības. Politiskā konkurence pastiprinājās un savstarpējās gigantu cīņās tika iesaistīti mediji. Visbrutālākā veidā tie tika savstarpēji sadalīti, taču, iestājoties pamieram oligarhu starpā, arī mediju intonācijas mainījās".[2] Atšķirībā no tā dēvētajiem Trešās atmodas gadiem plašsaziņas līdzekļiem vairs netika uzticēta cīņā saucēja loma, – sašķeltajā un noslāņotajā sabiedrībā vairs nebija vajadzīgs kolektīvās motivācijas veidotājs un uzturētājs.

Informatīvās telpas dalījums pēc valodas

Savukārt 20. gs. 90. gados izveidojušās „divas informatīvās telpas ir arī viens no galvenajiem aspektiem, kas atšķir Latvijas mediju tirgu no citu postsociālisma valstu mediju tirgiem, jo tajā jāsadzīvo divu izmēros samērojamu

[1] Hrvatina, S., Kehre, A., Nagla, I., Pietkoviča, B. *Mediju īpašnieku struktūra un tās ietekme uz mediju neatkarību un plurālismu*. Red. A. Kehre. Rīga : Latvijas Mediju darbinieku mācību centrs, 2005, 34. lpp.

[2] Ostrovska, I. *Masu mediju ietekme uz politisko procesu*. Referāts konferencē „Vara un tauta: tuvināšanās iespējas?" [tiešsaiste]. 2005, 10. jūn. [Skatīts 16.02.2007.]. Pieejams: *http://www.politika.lv/index.php?id=3783.*

valodas grupu komunikācijas vajadzībām".[1] 18 Eiropas valstīs veiktais pētījums[2] 2003. un 2004. gadā norādīja, ka „viena no postsociālisma mediju tirgus īpatnībām ir paralēlu tirgu eksistence, tos nodalot pēc valodas (un etniskajām īpatnībām). Paralēli tirgi strādā kā iekšējā tirgus daļa vai dažos gadījumos tie izveidojušies kā citas (kaimiņu) valsts mediju „ielaušanās" īpaša forma. [..] Šo parādību nevar uzskatīt par plurālismu stimulējošu".[3] 20. gs. 90. gadu sākumā izveidojusies valodas etniskās līnijas radītā informatīvā plaisa turpināja plesties un neatgriezeniski sadalīja Latvijas mediju tirgu – krievi un latvieši konsekventi izvēlējās plašsaziņas avotus savā dzimtajā valodā.

„(..) pēdējos gados vērojama vēl lielāka informatīvās telpas atdalīšanās – krievu prese patlaban vairāk nekā 90. gados ir šķirta no latviski rakstošās preses un no valsts kā vienotas nacionālas valsts. Tā nesekmē saliedētas sabiedrības izveidi uz vienas valsts valodas pamata."[4]

Aplūkojamajā laikā no 2004. līdz 2010. gadam plašsaziņas līdzekļos plašu rezonansi izraisījuši vairāki notikumi, kas spilgti apliecina Latvijas informatīvās telpas dalījumu. Tie ir **jautājumi, kas saistīti ar Latvijas 20. gs. vēsturi un latviešu valodas kā valsts valodas statusu**:

1) 2004. gada izglītības satura reforma vidusskolas posmā (preses aprakstam šai nodaļā izvēlēti 2004. gada jūnijā, jūlijā un augustā izdotie laikraksti – trīs mēneši pirms reformas ieviešanas praksē ir uzskatāmi par asāko diskusiju laiku un vislabāk atspoguļo sabiedrībā valdošo spriedzi);
2) leģionāru piemiņas diena 16. martā (aplūkoti 2005. un 2009. gada martā izdotie laikraksti);
3) Otrā pasaules kara upuru piemiņas diena – 8. maijs (Krievijas Federācijā – Uzvaras diena 9. maijā; aplūkoti 2005. un 2009. gada maijā izdotie laikraksti).

Martā un maijā plašsaziņas līdzekļos tikuši pieminēti arī citi ar Latvijas okupāciju, Otro pasaules karu un Latvijas 20. gs. vēsturi saistīti notikumi: Komunistiskā terora upuru piemiņas diena (25. martā), Latvijas un Krievijas robežlīguma jautājums, 2005. gada 12. maija Saeimas lēmums par Latvijā īstenotā Padomju Sociālistisko Republiku Savienības totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu u.c.

[1] Hrvatina, S., Kehre, A., Nagla, I., Pietkoviča, B. *Mediju īpašnieku struktūra un tās ietekme uz mediju neatkarību un plurālismu*. Red. A. Kehre. Rīga : Latvijas Mediju darbinieku mācību centrs, 2005, 34. lpp.
[2] Turpat, 34. lpp.
[3] Turpat, 21. lpp.
[4] Poriņa, V. *Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā: individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā*. Rīga : LU LVI, 2009, 108. lpp.

Analizētie laikraksti

Šajā nodaļā analizēta lingvistiskās izteiksmes forma četros Latvijas laikrakstos: „Diena", „Latvijas Avīze", „Vesti segodņa" („Вести сегодня") un „Čas" („ЧАС").

Laikrakstu izvēle ir apzināta: „Diena" kā lielākais (lasītāju auditorijas ziņā) latviešu valodā iznākošais dienas laikraksts, „Latvijas Avīze" kā nacionāls laikraksts ar lielāko tirāžu (pēc tirgus, sociālo un mediju pētījuma aģentūras „TNS Latvija" datiem par 2004. gadu, laikrakstu „Diena" un „Latvijas Avīze" vidējā lasītāju auditorija ir 282 un 239 tūkstoši). „Vesti segodņa" un „Čas" ir ar vislielāko pieprasījumu cittautiešu auditorijā (2004. gadā vidējā lasītāju auditorija attiecīgi 168 un 122 tūkstoši). Tieši šie krievu valodā iznākošie preses izdevumi, kā aprakstīts turpmāk, ļoti bieži notikumus interpretē kritiski, pat izaicinoši un uzkūdoši izsakot piezīmes par Latvijas valsti un tās politiku, kā arī baidot minoritāšu grupas ar iespējamu viņu valodas apdraudējumu.

NODAĻĀ ANALIZĒTO LAIKRAKSTU 2004., 2005. UN 2009. GADĀ PUBLIKĀCIJU SKAITS UN TEMATIKA

Gads	Laikraksts	Analizēto publikāciju skaits	Tematika
2004	Vesti segodņa	95	Analizētas publikācijas par 2004. gadā aktuālāko presē aprakstīto tematu – t.s. izglītības reformas jautājumu.
	Čas	110	
	Diena	64	
	Latvijas Avīze	80	
2005	Vesti segodņa Čas Diena Latvijas Avīze	309	Analizētas publikācijas, kuru temati bijuši ļoti daudzpusīgi un dažādi: leģionāru temats, 9. maijs, Latvijas vēsture un latviešu identitāte, Latvijas robežlīgums, izglītības reforma, ASV prezidenta vizīte, 1949. gada 25. marta komunistiskā terora upuru piemiņas pasākumi, padomju režīma nosodījums u.tml.
2009	Vesti segodņa Čas Diena Latvijas Avīze	181	Analizētas publikācijas par iepriekš minētajiem tematiem, kā liecina publikāciju daudzums, interese par minētajiem jautājumiem 2009. gadā ir mazāka.

KOPĀ: 839 PUBLIKĀCIJAS

Mazākumtautību izglītības satura reformas atspoguļojums Latvijas presē

2004. gada vasarā sabiedrībā plašu rezonansi guva mazākumtautību izglītības satura reforma, kurai sekoja protestu akcijas, sabiedrības šķelšanās šīs reformas aizstāvjos un pretiniekos. Ar šīm pārmaiņām mazākumtautību izglītības programmās „Latvija (..) sāka ieviest bilingvālo izglītību vidusskolā[1], ierobežojot ekskoloniālās krievu valodas lietojumu skolās. (..) Krievu politika padarīt krievu valodu par vienīgo vidusskolas un universitātes izglītības valodu saprotami aizskāra latviešu tautu, kas bija jau sekmīgi attīstījusi pati savu literāro valodu (..) un kas pieredzēja Krievijas valdīšanas laiku kā apspiestību".[2]

Kā norāda valodniece Dz. Hirša, **izglītības reformu pavadīja vairāki mīti**:

- skolotājiem un skolu direktoriem esot bijis pārāk maz informācijas par izglītības reformu;
- krievi zaudēšot savu etnisko identitāti;
- skolotāji latviešu valodu neprotot pietiekami labi, jo valsts neesot pietiekami rūpējusies par viņu valodas prasmi;
- skolēni neesot gatavi mācīties valsts valodā, piem., eksaktos priekšmetus u.tml.[3]

Tendences sabiedrības viedokļu atspoguļošanā, kas nereti izpaužas kā viedokļu uzspiešana un propaganda, **visskaidrāk parāda izvēlētie lingvistiskie līdzekļi un to politkorektums** (manipulācija ar vārdu ir viens no iedarbīgākiem propagandas veidiem).

Lai gan ar mazākumtautību izglītības satura reformu saistītie jautājumi un problēmas ir aktuālas gan latviski, gan krieviski runājošai auditorijai, krievu valodā iznākošajos laikrakstos „Vesti segodņa" un „Čas" publicēts proporcionāli vairāk rakstu, kuros apspriests šis sabiedrībai svarīgais temats (205 presē krievu valodā un 144 raksti presē latviešu valodā).

Savukārt publikāciju par šo jautājumu laikrakstā „Diena" un „Latvijas Avīze" ir ne tikai skaitliski mazāk, tās atpaliek arī apjoma ziņā. „Diena" un „Latvijas Avīze" daudz retāk publicē izvērstas intervijas un aprakstus par šo tematu, daudzkārt ierobežojoties tikai ar faktu izklāstu (kas notika, kur, kad). Savukārt „Čas" un „Vesti segodņa" gandrīz ikvienu ar izglītības satura reformu saistītu notikumu papildina ar intervijām, lasītāju viedokļiem, detalizētiem situācijas aprakstiem. Tādējādi arī izmantoto valodas izteiksmes līdzekļu klāsts ir plašāks un politkorektas valodas lietojuma iespējas samazinās.

Pašidentifikācija krieviski rakstošajā presē

Krievu valodā iznākošajos laikrakstos vērojama krasāk izteikta tendence dalīt sabiedrību grupās pēc to uzskatiem, tautības u.tml. Tas vērojams, piemēram, reformas aizstāvju vai latviešu teiktā citējumos, kur krievi tiek raksturoti ar negatīvu disfēmismu[1] palīdzību. Piemēram, *статус – alien* (statuss – alien)[2]; *нелояльные граждане-чужаки* (nelojālie pilsoņi svešinieki); *идиллия государства с нахальными русскими* (valsts idille ar bezkaunīgajiem krieviem); *„Оккупанты" и „колонисты" создали здесь всю инфраструктуру* („Okupanti" un „kolonisti" radījuši šeit visu infrastruktūru). Tādējādi tiek akcentēts – tā krievi tiekot saukti vai par tādiem uzskatīti latviešu vidū.

Tajā pašā laikā ir labi jūtams „mēs" jēdziens, ar ko saprotami krievi, krievvalodīgie, reformas pretinieki. Tiek uzsvērta krievu kultūras un izglītības nozīme un tās pārākums, tādējādi noniecinot izglītību latviešu valodā.

„Mediju radīti un atbalstīti prevalējoši aizspriedumi tiek izmantoti, lai radītu kolektīvu viedokli, kas pozicionē *Mūs*, „modernajos" un „demokrātiskajos" (..), pret *Viņiem*, kuri pēc komunisma sabrukuma galvenokārt tiek saistīti ar pazīstamo primitīvo, diktatorisko, vardarbīgo (..) shēmu."

(van Dijk, T., A. The Mass Media Today: Discourses of Domination or diversity? In: *Javnost. The Public* Ljubljana, 1995, p. 28.)

Runājot par izglītības satura reformu, tās piekritēji tiek iekļauti *Mēs* grupā, tie, kas pret, – *Viņi*. Šajās publikācijās valodas līdzekļi tiek izmantoti, lai radītu pretējā spēka, ienaidnieka, Viņu negatīvo portretu, kas atšķiras no pozitīvā *Mēs*.

Parasti pozitīvi tiek raksturoti pretējās puses pārstāvji, kuri it kā atbalsta *Mūsējos* (tos, kas runā krieviski): *нашим латышским товарищам* (mūsu latviešu biedriem); *нормальные люди нас поддержали* (normālie cilvēki mūs atbalstīja) u.tml.

Savukārt sabiedrības daļa, kas atbalsta pārmaiņas izglītībā, tiek vainota vai nu vienkārši neziņā, vienaldzībā, vai arī nepatikā, naidā pret krievu tautu. Šajā grupā ir gan latvieši kā tauta, gan arī tie krievi, kas reformu vērtē pozitīvi. Publikācijās tiek apspriesta arī pretējās puses prese: tajā publicētā informācija saukta par meliem, žurnālisti – par amatpersonu pakalpiņiem, kas ņirgājas par krievu bērniem: *реформаторы титульной нации* (titulnācijas jeb pamatnācijas reformatori); *многие образованные латыши понимают, что происходит, но молчат – боятся репрессий* (daudzi izglītotie latvieši saprot, kas notiek, bet klusē – baidās no represijām); *„рост латышской ксенофобии"* (latviešu ksenofobijas pieaugums); *журналисты латышских газет, глумя-*

[1] Par mazākumtautību izglītības programmu satura reformu sk. 4.2. nodaļu.
[2] Džozefs, Dž. Ē. *Valoda un politika*. Rīga : Zinātne, 2008, 25. lpp.
[3] Hirša, Dz. *Plašsaziņas līdzekļi par latviešu valodu*. Rīga : LU LVI, 2007, 45.–51. lpp.

[1] Disfēmisms – familiārs, vulgārs vārds vai vārdu savienojums, ar ko apzināti aizstāj stilistiski un emocionāli neitrālu tās pašas reālijas apzīmējumu (..). (*Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LU LVI, 2007, 93. lpp.)
[2] Tulkojums šeit un turpmāk – D. L.

щиеся над русскими активистами (latviešu avīžu žurnālisti, kas ņirgājas par krievu aktīvistiem); *оправдал реформу – сидел с видом короля* (attaisnoji reformu – sēdēji kā karalis).

Ar šādu saturiskās polarizēšanās paņēmienu palīdzību tiek veidota vēlamā neobjektīvā un aizspriedumainā attieksme gan grupas iekšienē, gan ārpus tās, kā arī veidota ksenofobiska un etnocentriska ideoloģija, kas izpaužas savas grupas favorītismā, bet pārējo grupu noniecināšanā. Ja konservatīvā prese uzsver *Viņu* negatīvās un *Mūsu* labās īpašības, liberālā prese vēl laiku pa laikam pieļauj, ka arī *Viņi* var būt upuri un daži no *Mums* var būt arī vainīgi (piem., materiālos par diskrimināciju).[1] Izteikumu, kas virzītu pozitīvām attiecībām ar latviešiem un Latviju, joprojām nav. Tiek **lietotas „ne" identifikācijas** u.c. apzīmējumi: *nepilsoņi, nelatvieši, cittautieši, krieviski runājošie* utt. Kā uzsvēris A. Veisbergs, „jo aizstājvārdu vairāk, jo problēma smagāka. Paejot zināmam laika posmam, saikne starp eifēmismu un tā apzīmējumu nostiprinās, un negatīva pieskaņa nu ir pašam eifēmismam, – jāmeklē cits vārds".[2]

Plašsaziņas līdzekļi un politiķi, izmantojot vienkāršo *Mēs – Viņi* pretstatījumu, saturu pauž nepārprotamu secinājumu formā, nepieļaujot citas interpretācijas iespējas un neļaujot lasītājam pašam novērtēt informāciju (izklāstā jau ir ieprogrammēts vēlamais lasījums). Lietotajiem vārdiem ir vairākas nozīmes, tie izraisa papildu asociācijas. Tiek izmantota noklusēšanas taktika vai tiek lietoti eifēmismi. Latvijas presē tā jau ir kļuvusi par ierastu parādību.

„Politkorekta valoda pēc būtības ir metavaloda, kas gan daļēji spontāni veidojas pati, kā sabiedrības izmaiņu sekas, gan arī tiek apzināti veidota, lai citos terminos runātu par vienām un tām pašām lietām. Zināmas paralēles varētu vilkt arī ar politiķu un starptautiskās politikas valodu, kas ir izaugusi un attīstījusies līdz liekvārdības un tukšu frāžu ekvilibristikas virsotnēm, taču ir pilnīgi nepieciešama labās vai sliktās gribas un attieksmes paušanai augstāko amatpersonu saziņas procesā."

(Grīnblate, S. *Vai latvietis runās politkorekti?* [tiešsaiste]. 2004, 13. janv. [Skatīts 20.05.2005.]. Pieejams: *http://www.politika.lv/index.php?id=108001&lang=lv&print*.)

Izglītības reformas raksturojums krieviski rakstošajā presē 2004. gadā

Laikrakstā „Vesti segodņa" un „Čas", aprakstot mazākumtautību izglītības programmu satura reformu vispārējās vidējās izglītības iestādēs, izmantoti dažādi valodas ekspresijas līdzekļi, kas lielākoties pauž minēto negāciju. Visbiežāk vārds „reforma" saistīts ar tādiem jēdzieniem kā asimilācija, diskriminācija, pazemošana. Laikrakstu tekstos dominē negatīva ekspresivitāte:

- visretāk izmantoti stilistiski neitrāli apzīmējumi, piem., *школьная реформа, реформа школ* (skolu reforma);
- tiek lietoti disfēmismi, kuru izmantojums pauž nepatiku pret izglītības satura reformu, piem., *билингвальная перезагруска* (bilingvālā pārstartēšana), *дискриминационная реформа* (diskriminējošā reforma), *псевдореформа* (pseidoreforma), *пресловутая реформа* (bēdīgi slavenā reforma), *пресловутая пропорция* (bēdīgi slavenā proporcija), *абсурдный вариант реформы* (reformas absurdais variants), *реформа – поспешная, непрофесиональная, непродуманная* (reforma – steidzīga, neprofesionāla, nepārdomāta), *людоедская реформа* (kanibāliskā reforma), *процесс облатышивания русских школ* (krievu skolu latviskošanas process), *принудительная латышизации русских школ* (krievu skolu piespiedu latviskošana), *идиотизм* (idiotisms), *зло* (ļaunums), *начало беспощадной латышизации школ нацменьшинств и активного уничтожения русского образования* (nežēlīgās mazākumtautību skolu latviskošanas un krievu izglītības aktīvas iznīcināšanas sākums), *замаскированное облатышивание* (maskētā latviskošana), *смерть для школы* (nāve skolai), *издевательство над русскими школами* (ņirgāšanās par krievu skolām), *уничтожение генофонда* (genofonda iznīcināšana);
- akcentēts reformas politiskais aspekts – saistot vārdu reforma ar spēcīgiem politiskiem disfēmismiem, jēdziens iegūst politisku skanējumu: *реформа – очередная политическая дубина* (reforma – kārtējā politiskā runga), *политика русофобии* (rusofobijas politika), *дешевый политический популизм радикалов* (radikāļu lētais politiskais populisms), *власти страдают глухотой* (vara cieš no kurluma);
- tiek lietots ekspresīvi tēlains reformas apzīmējums, izmantojot nozīmes pārnesumu, salīdzinot to ar citām, sabiedrībā zināmām negatīvām un skandalozām aktualitātēm: *реформа – отравление цитрамоном беларусского производства* (reforma – saindēšanās ar baltkrievu ražojuma citramonu), *подвиг ради подвига* (varoņdarbs varoņdarba pēc), *унификация школ или стригут под одну гребенку* (skolu unifikācija jeb mērī visus pēc vienas olekts), *идиотизм с конкретным соотношением предметов* (idiotisks mācību priekšmetu samērojums);
- lietoti negatīvi apzīmējumi, runājot par krievu bērnu likteni pēc

[1] van Dijk, T., A. The Mass Media Today: Discourses of Domination or diversity? In: *Javnost*. The Public Ljubljana, 1995, p. 39.
[2] Veisbergs, A. Vārdi, vārdi, vārdi… bailes aizskart vai manipulācija. *Diena*, 2000, 14. dec.

reformas, minētas pārspīlētas fiziskas ciešanas un mocības, sēras un iznīcība, ko nesīs līdzi reforma. Raksturojot latviešu skolas, izmantoti emocionāli salīdzinājumi, sarežģīta mācību procesa apzīmēšanai tiek izmantoti medicīniski termini, vispārinājumi, pārspīlējumi, agresīvi un ekspresīvi negatīvi jēdzieni: *травмировать детей* (traumēt bērnus); *чужеродность*, *„антигосударственность" меньшинственных школ* (mazākumtautību skolu svešums, „antivalstiskums"); *пожертвовать судьбой детей и целого народа* (ziedot bērnu un veselas tautas likteni);

- izmantoti arī atklāti draudi: *русские предупреждают*: *быть беде* (krievi brīdina: būs nelaime); *1 сентября станет катастрофой* (1.septembris būs katastrofa); *стоять на пороге межэтнического конфликта* (stāvēt uz starpetniskā konflikta sliekšņa); *приближается час X* (tuvojas X stunda);
- izmantoti arī mazāk ekspresīvi apzīmējumi ar tēlainu nokrāsu, kas gan dažkārt jāsaprot pārnestā nozīmē: *Латвия и все латвийцы имеют права на новые горизонты* (Latvijai un visiem tās iedzīvotājiem ir tiesības uz jauniem apvāršņiem).

Laikrakstos tiek publicēti galvenokārt izglītības satura reformas pretinieku viedokļi, atbalstītāji tiek izmantoti kā paraugs „nepareizai" domāšanai. Netiek pieļauta viedokļu plurālisma ideja attiecībā pret reformu, vienīgā pareizā ideja – tai pretoties.

Interesanta parādība, ka krievu valodā iznākošo laikrakstu tekstos tiek izmantota latviešu vārdu transliterācija kirilicā, tādējādi piešķirot ne tikai jēdzieniem tendenciozu, izsmējīgu nokrāsu, bet stereotipizējot valodu kopumā (*значение „валстс валоды"*, *президента кундзэ, кунги*).

Pašidentifikācija latviešu presē

Arī latviešu presē plaši izmantots *Mēs* jēdziens, ar ko sevi identificē latvieši. Līdzīgi kā krievu presē *Mēs* attiecināts uz bērniem, Latvijas nākotni, izteikts kopīgs mērķis, kopīga ideja: *mēs, mūsu cilvēki, tauta, mūsu vecā paaudze un nākamā paaudze, Latvijas cilvēki, šodienas latvieši*.

Reformas pretinieki tiek raksturoti vai nu kā agresīva masa, vai arī, gluži pretēji, vēloties mazināt to nozīmi, tiek akcentēts, ka tie ir bērni: *jaunieši ar plakātiem, skolēni, skolēnu grupas, skolēnu bariņš, krievu tīņi*. Tie, kas no pieaugušo vidus neatbalsta izmaiņas skolu sistēmā, tiek apzīmēti pārsvarā ar politiski korektiem eifēmismiem: *krievi, krievvalodīgie, kreisie, nosacīti krievu partijas, pretrunīgas latviešu un cittautiešu kopienas, mazākumtautības, Latvijas krievu minoritāte, antireformisti, Latvijai naidīgie spēki, izglītības reformas pretinieki, piketētāji, rosīgākie protestētāji*.

Pie emocionāli ekspresīvajiem raksturotājvārdiem varētu minēt apelatīvu nozīmes piešķiršanu reformas pretinieku uzvārdiem. Apelativācija – sugasvārdu darināšana no īpašvārdiem – ir visai izplatīta ne tikai kā vārddarināšanas paņēmiens, piemēram, terminu izveidē, bet arī kā ekspresivitātes līdzeklis presē: *fedosejevi, kabanovi un tamlīdzīgie, plineri un plinerieši, dilāni u.c. pusanalfabēti šajā lietā, ždanokas un ždanokveidīgie*.

Plaši tiek apspriesta reformas pretinieku dibinātā organizācija – Latvijas Krievu mācībvalodas skolu atbalsta asociācija (*LAŠOR*). Tekstā, raksturojot šo organizāciju, tiek izmantoti gan vārdi, kas piešķir asociācijai politisko neitralitāti, gan apzīmējumi, kas akcentē šīs organizācijas pretvalstiskumu, nelikumīgumu u.tml.: *krievu skolu aizstāvju štābs; nereģistrēts veidojums; štāba draudi – tukša muca tālu skan; rēgs – tā saucamais krievu skolu atbalsta štābs klīst pa Rīgu; kareivīgie „štābisti"; štābs bērnus vilina savā tukšo skolu akcijā* u.c.

Samērā reti tiek izmantoti sabiedrībā valdošie stereotipi par konkrētu sabiedrības daļu: *viens skūts un Adidas treniņtērpā – otrs armijnieku aizsargformā slej teltis; krievu izglītība – pasaulē labākā izglītība: padomju zilonis – pasaulē labākais zilonis*!

Izglītības reformas raksturojums latviešu presē

Mazākumtautību izglītības satura reforma latviski rakstošajā presē tiek saukta neitrāli par *reformu, izglītības reformu*, tiek uzsvērts, ka izglītības satura reforma ir atbalstāma, piem., *Latvijas konsekventi īstenotā mazākumtautību izglītības reforma – pareizais ceļš; reformu neapstādinās*.

Situācija valstī tiek raksturota kā spriedze, šis eifēmisms tiek bieži izmantots, gan raksturojot pašu izglītības reformu, gan arī tās radītās nekārtības. Par spriedzi tiek saukti arī mītiņi, nesaskaņas starp kopienām utt. Kā atzīst valodnieks A. Veisbergs: „Mēs (sabiedrība) kļūstam arvien maigāki un bailīgāki, jo aizplīvurotība plešas. Šo izteiksmes veidu dēvē gan par aizplīvurotu valodu, gan politkorekto valodu, gan eifēmisku valodu."[1]

Latviski rakstošā prese ļoti plaši izmanto t.s. politkorekto valodu: *jauni skandāli jeb tā sauktie protesti; demokrātija – uz likuma šaurās laipas, spriedze ap valodas lietojuma pārmaiņām vidusskolā; nepatika pret pāreju; saspīlētas izglītības reformas jautājumi* u.c.

Ja tiek pausti viedokļi par reformas steidzīgumu vai nepamatotību, arī tad tiek runāts politkorektā valodā: *neapdomīgi realizēta mazākumtautību skolu reforma; neuzmanīgi izvēlēti izteicieni no valdošās koalīcijas puses mazākumtautību organizāciju sakarā; pastiprināta neapmierinātība; priekšlikumi sagatavoti steigā, bez iesaistīto pušu un izglītības speciālistu aptaujas; mazināt spriedzi*

[1] Veisbergs, A. Vārdi, vārdi, vārdi… bailes aizskart vai manipulācija. *Diena*, 2000, 14. dec.

saistībā ar pārmaiņām; izglītības reformas nesankcionētas protesta akcijas; vairākums skolu atzinušās, ka gatavas reformai.

Atšķirībā no „Dienas" laikrakstā „Latvijas Avīze" ir lietota emocionāli ekspresīvāka valoda: *cūcība Okupācijas muzejā; Ždanoka – čekiste, komuniste; PCTVL organizētie nelikumīgie piketi; draudi par iespējamām sadursmēm; izprovocēt valstī starpetnisku konfliktu; rupja iebiedēšana, netīrs paņēmiens.*

Strīdi par reformu presē tiek parādīti kā pārlieku politizēti, tajā tiek vainoti pie varas esošie politiķi, kā upuri tiek minēti abu pušu pārstāvji. Ekspresivitāti paspilgtina atsevišķu frazeoloģismu un metaforu lietojums: *provokācijas, lai nekārtības patiesi notiktu; izglītības jautājumu risināšana – pārlieku politizēta, izgājusi ielās; paziņojumi par iespējamo vardarbību – politiskā reklāma; politiskā elite samaitāja latviešu tautas morāli; valdība laipo ap reformu kā kaķis ap karstas putras bļodu, taču mainīt negrasās; politiskam badastreikam maz kopīga ar izglītību; skolas ir nogurušas no saceltās ažiotāžas; solītie konflikti – tukša muca.*

Latviešu valodā iznākošā presē personu vārdi parasti tiek rakstīti korektā formā, nav izmantotas iesaukas, palamas, nevajadzīgas abreviatūras: *T. Ždanokas taktika par EP līdzekļiem organizēt piketētāju braucienus uz Strasbūru – neparasta parādība; pretlatviskas akcijas Strasbūrā; Krievijas propagandas mašīna dezinformē EP politiķus; T. Ždanokas rīkotais pikets Strasbūrā.*

Kā zināms, Satversmes tiesa izglītības satura reformu neatcēla, un arī šo faktu latviešu un krievu plašsaziņas līdzekļi atspoguļoja diametrāli pretēji. Tāpat tiek prognozēts, ka nākotnē turpināsies informatīvās telpas pašizolācija: „Mēs esam sašķelta sabiedrība – vairākas grupas, kas nemaz nevēlas viena otru uzklausīt. [..] Radikālie krievu un latviešu mediji savu stilu nemainīs, jo pagaidām tas ir izdevīgi mediju izdevējiem. Tādēļ visdrošāk sākt ar valdošo varu, jo liela daļa no naida kurināšanas notiek mūsu politiskajā elitē."[1] Mēģinājums vienot šīs atšķirīgās puses būtu žurnālistu izglītošana, latviešu un krievu žurnālistu diskusiju veicināšana un tādu elektronisko plašsaziņas līdzekļu izveide, kas būtu brīvi no ideoloģijas ietekmes.

„Ar dialogu un politiski korektu attieksmi mums droši vien klāsies grūti. Pagaidām ir bijis tāds kā pingpongs starp „gansiem" un „okupantiem", bet neviens nav pūlējies par šo jautājumu diskutēt. Tāpēc, necenšoties izdomāt, kurā istabā paklāt lāčādu, kamēr lācis vēl pa mežu ļepato, varētu rekomendēt vienu – ja nu reiz Latvija pretendē uz draudzīgas un drošas valsts statusu ES un NATO partneriem, un ne tikai tiem, tad, gribam vai ne, nāksies arī mums apgūt politkorektuma pamatus. Protams, akli nepārņemot citu valstu situācijas un direktīvas, bet analizējot, domājot un mācoties no savas pieredzes un kļūdām. Tikai tad varētu cerēt, ka politkorektums Latvijā nekļūs par lamu vārdu, bet instrumentu dialoga veidošanai."

(Grīnblate, S. *Vai latvietis runās politkorekti?* [tiešsaiste]. 2004, 13. janv. [Skatīts 20.05.2005.]. Pieejams: *http://www.politika.lv/index.php?id=108001&lang=lv&print.*)

Analizējot situāciju Latvijā, Edinburgas Universitātes profesors Dž. Džozefs atzīst: „Lai gan šī situācija liecina par latviešu dabisko pieklājību un viesmīlību, tā tomēr ir arī modinājusi aizvainojumu, kas gadu desmitiem ir neredzami virdis un bijis piemākts. Tas ir novedis pie pašreizējās situācijas, kad latvieši jūtas spiesti „glābt" savu valodu un šā mērķa vārdā ir pieņēmuši vairākus likumus. Eiropas Savienība, kas visumā aizstāv lingvistiskās minoritātes un viņu tiesības uz izglītību dzimtajā valodā, ir mēģinājusi iejaukties, atbalstot etnisko krievu minoritāti Latvijā (kura gan sastāda pat nelielu vairākumu dažās Latvijas pilsētās). Savukārt etniskie latvieši sevi uzskata kā ķīlniekus (ielenktu grupu), kam valodas tiesības bija liegtas piecdesmit krievu okupācijas gadu garumā un tās turpina ierobežot Latvijā palikusī krievu etniskās populācijas daļa, kurai ir varens aizbildnis/aizstāvis uz austrumiem no Latvijas."[1]

Valodas un izglītības politikas aktualitāšu atspoguļojums presē 2005. gadā

2005. gadā analizētajos preses izdevumos uzmanība pievērsta galvenokārt divām aktuālām valodas un izglītības politikas norisēm:

- 2005. gada 12. maijā LR Saeima pieņēma deklarāciju „Par Latvijā īstenotā PSRS totalitārā komunistiskā okupācijas režīma nosodījumu". Latvijas krieviski rakstošās avīzes to uztvēra iepriekš raksturotajā izteiksmes manierē: *pieteikts aukstais karš!; tā ir atriebība par Uzvaras dienu!; vēršanās pret vietējiem krieviem!; deklarācija – tā ir Latvijas atriebe Krievijai un Latvijas cittautiešiem par to, ka Krievijai tik veiksmīgi izdevās Uzvaras svinības*;
- 2005. gada 14. maijā pasludināts Satversmes tiesas spriedums „reformas lietā", kurā atzīts, ka mazākumtautību izglītības satura reforma ir atbilstoša valsts Satversmei un starptautiskajām cilvēktiesību normām un Latvijas situācijā nav saudzējošāku līdzekļu, kā stiprināt valsts valodu un aizsargāt tās personas, kuras to grib apgūt maksimāli labāk.

Plašsaziņas līdzekļos sākās plašākas sarunas par izglītības sistēmu kopumā: cik pārdomāti tiek ieviestas jebkuras pārmaiņas mūsu izglītības sistēmā un kā veicināt ministru pieņemto lēmumu pēctecību. Latviski rakstošajā presē

[1] Hanovs, D. Aukstais karš krievu valodas medijos. *Diena*, 2005, 20. maijs.

[1] Džozefs, Dž. Ē. *Valoda un politika*. Rīga : Zinātne, 2008, 26. lpp.

uzsvērts pozitīvais ieguvums izglītības satura reformas īstenošanā (*gan skolotājiem, gan skolēniem jūtama pozitīva attieksme pret pārmaiņām; pārsteigums par tik pozitīviem rezultātiem; gada laikā zudusi psiholoģiskā barjera valsts valodas izmantošanai stundu laikā; uzlabojušās skolotāju, skolēnu un vecāku attiecības*), kā arī definētas problēmas, kuras nepieciešams novērst (skolas atzinušas lielu mācību līdzekļu trūkumu; nav atrisināts arī jautājums par individuālu nodarbību nodrošinājumu skolēniem ar nepietiekamām valodas zināšanām; skolu direktori nespējot mainīt daļas vecāku joprojām noraidošo attieksmi pret reformu; attieksmi nevar mainīt ar Satversmes tiesas spriedumu).

Kā ierasts, reformas pretinieki un piekritēji tiek dalīti t.s. labajos un sliktajos, resp. *Mēs* un *Viņi*: *наши сторонники* (mūsu atbalstītāji); *стали собираться „патриоты"* (sāka pulcēties „patrioti"); *они намерены и дальше диктовать, как нам жить* (viņi iecerējuši arī turpmāk diktēt, kā mums dzīvot).

Mazākumtautību izglītības programmu satura reformas raksturojumam izmantoti gan stilistiski neitrāli (*о законности школьной реформы* (par skolu reformas likumīgumu); *обеспечения русской школы педагогами и учебниками* (krievu skolas nodrošināšana ar pedagogiem un mācību grāmatām) u.c.), gan emocionāli ekspresīvi (*реформа – это не неудачный эксперимент, а преступление* (reforma ir nevis neveiksmīgs eksperiments, bet noziegums); *исправить ситуацию – это отмена всего этого абсурда* (izlabot situāciju – tas nozīmē visa šī absurda atcelšanu); *искусственно созданное пропагандистское пугало* (mākslīgi radītais propagandas biedēklis) u.c.) valodas līdzekļi.

Izglītības reformas atspoguļojums 2009. gadā

2009. gadā latviski rakstošajos laikrakstos 2004. gadā īstenotajai mazākumtautību izglītības programmu satura reformai uzmanība vairs netika pievērsta. Savukārt „Čas" un „Vesti segodņa" publikācijas par šo tēmu turpinās. Zināmā mērā to sekmē Latvijā notiekošo izglītības iestāžu reorganizācija, kas tika sākta budžeta finansējuma samazināšanas apstākļos un skāra gan latviešu, gan mazākumtautību skolas. Tomēr krievu valodā iznākošie laikraksti ekonomiskās reformas uzskata par ieganstu manipulācijām ar krievvalodīgo sabiedrības daļu un skaidro to kā kārtējo izglītības reformu (vai 2004. gada reformas turpinājumu) mazākumtautību skolās: *первые в списке русские школы* (pirmās sarakstos – krievu skolas), *именно школы нацменьшинств имелись в виду* (tieši mazākumtautību skolas tika domātas), *первыми под меч реорганизации должны пойти именно русские школы* (pirmajām zem reorganizācijas zobena būs kāiet tieši krievu skolām) u.tml.

Kas mainījies kopš 2004. gada? Ar skepsi un ironiju krievu presē tiek runāts par latviešu jaunatnes vājo krievu valodas prasmi (tas tiek uztverts kā līdz šim īstenotās valodas politikas trūkums!); ir „pārciesta un pārdzīvota" par kādreiz tik šausminošo no mazākumtautību puses dēvētā 2004. gada izglītības satura reforma – kas savukārt vairs netiek uztverts kā valodas politikas trūkums.

Lai gan smagākās diskusijas pēc 2004. gadā izglītībā īstenotajām reformām ir rimušas, krievu valodā iznākošie laikraksti neslēpj savu negatīvo nostāju par notikušo. „Žurnālisti valdību raksturo ar vārdiem „nacionālistiski noskaņota", „radikāļi", „reformas ideologi" un apgalvo, ka varas institūcijas „palika kurlas", „negribēja dzirdēt", „nevēlas iesaistīties dialogā"."[1]

Informatīvo telpu savstarpējās attieksmes

Analizējot notikumu atspoguļojumu latviski un krieviski rakstošajā presē un salīdzinot publikācijas no 2004. līdz 2009. gadam, secināms, ka plašsaziņas līdzekļi apzināti veido savas auditorijas priekšstatus par īstenību, lai panāktu vajadzīgo attieksmi, rīcību vai bezdarbību. Ne velti plašsaziņas līdzekļi pēc savas ietekmes tiek saukti nevis par ceturto, bet gan par pirmo varu.[2] Ja 2004. gadā abu pušu preses pārstāvji varēja atrunāties ar informācijas trūkumu, 2009. gadā šāda atruna vairs nav objektīva: sevišķi nozīmīgu vēsturisko datumu kontekstā abas puses „barojas viena no otras – savstarpēji atsaucoties uz publikācijām un tās kritizējot. [..] Bieži vien tā ir vienīgā iespēja, kā lasītāji var uzzināt, par ko runāts citas valodas mediju vidē".[3]

Salīdzinot izmantoto citātu tulkojumu precizitāti, jāatzīst – tie atbilst oriģinālavotiem gan latviešu, gan krievu valodas tulkojumos. Taču joprojām materiāli tiek papildināti ar tendenciozu un apzināti maldinošu informāciju.

Krievu valodā iznākošajā presē izšķiramas divas būtiskas atšķirības:

1) informācija ir izteikti subjektīva – izsakot sašutumu par mazākumtautību skolu slēgšanu, netiek skaidrota objektīvā īstenība, resp., skolēnu skaits samazinās visās skolās un tiek slēgtas arī skolas ar latviešu mācību valodu;

2) sabiedrība tiek noskaņota pret attiecīgām valsts institūcijām (ministriem, ministrijām, valsts augtākajām amatpersonām, valdību kopumā), pozicionējot noteiktu sabiedrības daļu kā cietējus, 2. šķiras cilvēkus, apspiestos attiecībā pret jeb pamatnāciju;

3) sabiedrība tiek apzināti dezinformēta Latvijas vēstures jautājumos, piem., runājot par leģionāriem u.tml.

Divas informatīvās telpas

Jau ilgāku laiku Latvijā tiek runāts par divkopienu sabiedrību, atšķiras tikai formulējumi. Paralēli divkopienu sabiedrībai Latvijā eksistē divas informatīvās telpas, kas piedāvā atšķirīgu politiskās dzīves jautājumu atspoguļojumu.

---

[1] Petrenko, D. How Does the Russian Community Live in Latvia? In: *Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*. Ed. Nils Muižnieks. Riga : Academic Press of the University of Latvia, 2008, p. 57.

[2] Sils, J. *Masu apziņas manipulācija*. Rīga : Klubs 415, 2006, 34. lpp.

[3] Šulmane, I. Mediji un integrācija. No: *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Sasniegumu, neveiksmju un izaicinājumu audits*. Red. N. Muižnieks. Rīga : LU, 2010, 239. lpp.

4 VALSTS VALODAS LIETOJUMS SABIEDRISKI NOZĪMĪGĀKAJĀS SOCIOLINGVISTISKAJĀS JOMĀS

Satversmē un arī likumā „Par presi un citiem masu informācijas līdzekļiem" (1990) ierakstīts, ka cenzūra Latvijas Republikā ir aizliegta. Demokrātiskā valstī katram ir tiesības izteikt savu viedokli. Analizētajai krieviski rakstošajai presei ir spēcīgi it kā demokrātijas argumenti un uzskati, ka minētajiem laikrakstiem nacionālajos jautājumos ir mērena pozīcija. Domstarpības presē ir ne tikai, piemēram, par reformas mērķi un krievu valodas lomu, bet tās meklējamas jau dziļāk – uzskatos par valsti, kas balstīti dažādā vēstures izpratnē, arī domās par to, kādai jābūt Latvijas sabiedrībai pēc neatkarības atgūšanas.

„Preses brīvība ir viens no demokrātijas stūrakmeņiem. Taču **brīvība nav visatļautība** [LVA izcēlums]. Neviens neatļaus izdot dienas laikrakstu, kura lielāko daļu veidotu klaja pornogrāfija. Taču pietiek iepazīties ar laikrakstu „Vesti" un „Čas" dažiem numuriem, lai secinātu, ka 70–80% to politisko materiālu veido klaja ņirgāšanās un kūdīšana pret Latvijas valsti, nacionālā naida kurināšana" (Ķimenis, A. Visam ir savas robežas. *Diena*, 2005, 3.maijs)

Latvijas krieviski runājošo iedzīvotāju informētība lielā mērā ir atkarīga no Krievijas informatīvās vides, un, nenoliedzami, Krievijas informācijas avotiem joprojām ir liela ietekme daudzu Latvijas iedzīvotāju apziņas veidošanā.

Kopumā krievu valodā iznākošajā presē tiek radīts latvieša, nacionālā vairākuma valdības un valsts kā ienaidnieka tēls, tāpēc latviešu un krievu valodā iznākošo presi nav iespējams uzskatīt kā integrējošu. Arī analizētās publikācijas nespēj radīt pat ilūzijas par stabilas pilsoniskas sabiedrības veidošanos Latvijā, nemaz nerunājot par tās eksistenci.

5

AUGŠZEMNIEKU DIALEKTA, LATGALIEŠU RAKSTU VALODAS UN LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS KOEKSISTENCES PROBLEMĀTIKA

5 AUGŠZEMNIEKU DIALEKTA, LATGALIEŠU RAKSTU VALODAS UN LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS KOEKSISTENCES PROBLEMĀTIKA

Valoda ir tautas pasaules uztveres atspulgs un kultūrinformācijas glabātāja, tās pārmantojamības nodrošinātāja, cilvēka patības būtiskākais izpausmes līdzeklis. Piedzimstot cilvēks parasti nonāk konkrētas valodas vidē un kļūst par savu vecāku valodas pārmantotāju, tālāknesēju un attīstītāju. Tieši vecāku valodiskā piederība ir tā, kas nosaka bērna sākotnējo valodas pasaulainu. Liela daļa mūsdienu latviešu dzīvo vismaz savas dzimtās izloksnes (vai citas valodas) un latviešu literārās valodas vidē, savukārt citu etnosu pārstāvji bieži vien saskaras ar trim valodiskajām sistēmām – savu dzimto valodu, apkaimē funkcionējošo izloksni un latviešu literāro valodu. Latgales iedzīvotāju valodas vidē ienāk arī ceturtais komponents – latgaliešu rakstu valoda, kas radījusi daudz neatbildētu jautājumu, kļuvusi par strīdus objektu arī mūsdienu lingvistiskajā, politiskajā un sadzīves telpā.

Augšzemnieku dialekts, latgaliešu rakstu valoda un latviešu literārā valoda

Šīs nodaļas mērķis ir ieskicēt problēmas, kas saistītas ar latgaliešu rakstu valodu Latvijas izglītības sistēmā un valodas funkcionālajā vidē, apkopot būtiskākos viedokļus par **augšzemnieku dialekta, latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas koeksistences problemātiku**. Šī tēma vispusīgi skatīta vairāku valodnieku – A. Breidaka, L. Leikumas, A. Stafeckas u.c. publikācijās, tomēr atbilde vēl arvien nav rasta.

Jautājums par Latgales savdabību, par augšzemnieku dialekta, latgaliešu rakstu valodas un latviešu literārās valodas attiecībām, latviešu valodas stratifikāciju un latgaliskā elementa vietu tajā ir viena no neatrisinātām latviešu valodniecības un faktiski Latvijas vēstures problēmām. Vienlaicīgi tā ir arī divu kategorisku viedokļu pretstāvēšana vismaz gadsimta garumā.

Latviešu valoda ir neparasti bagāta – tā funkcionē ne tikai literārās rakstu un sarunvalodas, trīs dialektu un vairāk nekā 500 izlokšņu veidā. Tai ir arī otra rakstības tradīcija – **latgaliešu rakstu valoda,** kas līdzīgi kā latviešu literārā valoda izveidojusies uz viena dialekta vairāku izlokšņu bāzes, ir kopta, normēta, kodificēta, bet kas pamatā pastāv rakstveida formā (ar nelieliem mutvārdu formas iedīgļiem).

Lai varētu runāt par izlokšņu, dialektu un literārās valodas kopsakarībām, vispirms noskaidrosim, kā tiek traktēts katrs no šiem jēdzieniem.

Jēdzieni: literārā valoda, dialekts, izloksne

Latviešu valodniecībā ar **literāro valodu saprot visai tautai kopīgu polifunkcionālu valodas paveidu, kas pamatojas tautas valodā, ir sabiedriski atzīts un nodrošina sazināšanos starp dažādu dialektu runātājiem**. To runas un rakstu formā apzināti izkopj un veido valodas meistari un normē valodas speciālisti.[1] D. Nītiņa darbā „Valodniecības jautājumi" formulē: „**Par literāro** (latīņu *lit(t)erarius<lit(t)era* 'burts, raksts') **valodu sauc vēsturiski izveidojušos normētu tautības vai nacionālās valodas formu, kas pastāv mutvārdu un rakstu veidā** un ko raksturo attīstīta funkcionālo stilu sistēma.[..] **Literārā valoda ir kopēja visai tautai, nevis tikai kāda viena dialekta vai izloksnes runātājiem**, lai gan tās pamatu veido noteiktu, parasti centrālo, izlokšņu grupa."[1]

Angļu valodā normētās valodas apzīmēšanai izmanto terminu *standard language*. Lietuviešu valodā jēdziena *literārā valoda* izpratnes pamatā ir profesora J. Paļoņa uzskats, ka literārā valoda ir vairāk vai mazāk apstrādāta, normalizēta valoda, kas visbiežāk balstīta uz kādu vienu dialektu un kalpo galvenokārt kādas tautas, nācijas kultūras, civilizācijas vajadzību apmierināšanai. Kā redzam, arī šajā skaidrojumā akcentēts tas, ka **literārā valoda ir virsdialektāla, normēta valoda, kas tiek plaši izmantota saziņā**.[2] Mūsdienās lietuviešu valodniecībā īpaši tiek akcentēts tas, ka būtiska literārās valodas pazīme, kas ļauj to nošķirt no citiem valodas paveidiem, ir tās kodifikācija jeb normēšana.[3] Šo pazīmi par svarīgu atzīst arī I. Freimane, norādot, ka literārā valoda „ir fiksēta rakstos un veido dihotomisku sistēmu – tajā apvienota runas (mutvārdu) un rakstu (rakstveida) forma. Literārajai valodai raksturīgs normatīvums, normu vispārējs obligātums un kodifikācija".[4]

Minētās pazīmes ļauj atšķirt literāro jeb normēto valodu no neliterārās jeb nenormētās, tātad – arī no **dialekta – teritoriāla valodas paveida, kas vēsturiski izveidojies plašākā apvidū un kurā ietilpst vairākas radniecīgas izlokšņu grupas ar visumā vienādām īpatnībām fonētikā, gramatikā, leksikā**.[5] Savukārt **izloksne ir nelielā apvidū vēsturiski izveidojies teritoriāls valodas paveids ar savām īpatnībām fonētikā, gramatikā, leksikā**.[6]

Latviešu valodniecībā dominē uzskats, ka latviešu valodas dialekti ir cilšu – latgaļu, sēļu, kuršu, zemgaļu – valodu turpinājums.[7] Latviešu izloksnes vēsturiski tiek grupētas divos galvenajos teritoriālajos apgabalos – lejzemnieku un augšzemnieku, kuros pastāv trīs

---

[1] *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LU LVI, 2007, 221. lpp.

[1] Nītiņa D. *Valodniecības jautājumi*. Rīga : RTU izdevniecība, 2007, 101. lpp.
[2] Palionis, J. Apie literatūrinės kalbos norminimo pagrindus bei kriterijus. Iš: *Dabartinė lietuvių kalba*. Vilnius : Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961, 5.–22. p.
[3] Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius : Gimtasis žodis, 2005, 32. p.
[4] Freimane, I. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga : Zvaigzne, 1993, 31. lpp.
[5] *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LU LVI, 2007, 89. lpp.
[6] Turpat, 169. lpp.
[7] Endzelīns, J. Latviešu valodas skaņas un formas. No: Endzelīns, J. *Darbu izlase*. IV sēj. 1. daļa. Rīga : Zinātne, 1981, 308.–311. lpp.; Ozols, A. Latviešu tautas valodas, rakstu valodas un literārās valodas attīstības gaitas. No: Ozols, A. *Raksti valodniecībā*. Rīga : Zinātne, 1967, 461. lpp.; Rudzīte, M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : Latvijas valsts izdevniecība, 1964, 28.–34. lpp.; Rudzīte, M. Ievads latviešu dialektoloģijā. No: Rudzīte, M. *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 23., 27.–28., 31. lpp.

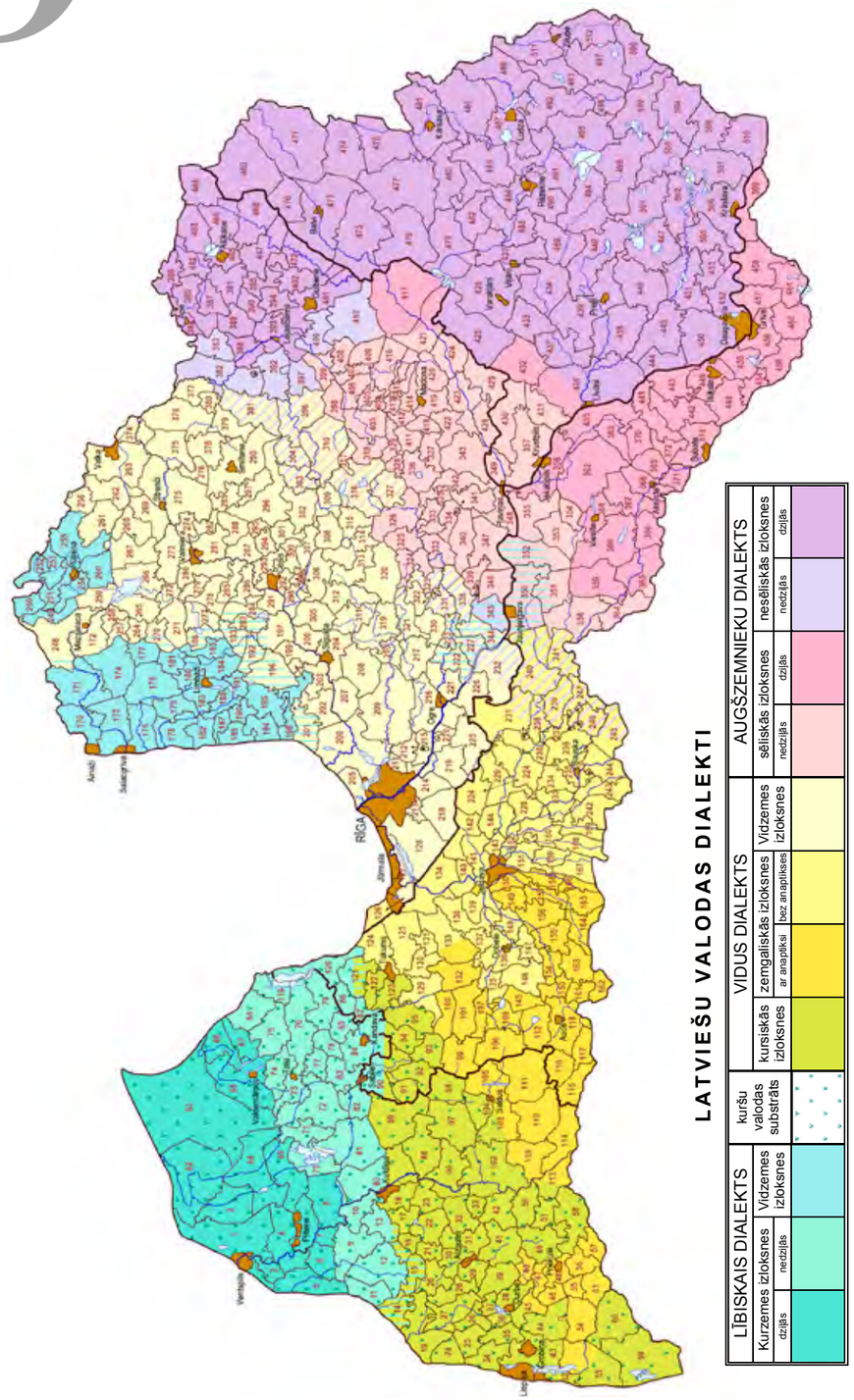

46. att. **Latviešu valodas dialekti.** Avots: M. Rudzīte. *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005, 1. priekšlapa

dialekti – lībiskais, vidus un augšzemnieku dialekts katrs ar vairākām izlokšņu grupām.[1] M. Rudzīte turklāt norāda, ka tautības valoda faktiski eksistē vietējo izlokšņu, resp., dialekta formā. Savukārt D. Nītiņa atzīst: „Latviešu tautība un tās valoda izveidojusies no 12. līdz 16. gs., apvienojoties latgaļiem, sēļiem, zemgaļiem, kuršiem, kuru cilšu valodas īpatnības saglabājušās kā dialektu un izlokšņu atšķirības: sēliskās, zemgaliskās, kursiskās, latgaliskās izloksnes."[2] Vairums vēsturnieku domā, ka par vienotu latviešu tautību var sākt runāt no 16. – 17. gs.[3]

Mūsdienās augšzemnieku dialektu runā Latvijas austrumdaļā – Latgalē, Austrumzemgalē un Austrumvidzemē. Tajā ir divas izlokšņu grupas – latgaliskās, kas radušās uz austrumlatgaļu cilts valodas bāzes, un sēliskās, kuru pamatā ir sēļu cilts valoda.[4] Ņemot vērā iepriekš minētās dialekta un izloksnes pazīmes, kā lingvistiski nekorekti un nezinātniski noraidāmi tādi termini kā *latgaļu izloksne*, *latgaliešu izloksne,* jo tiem vispār nav denotāta[5]. Tieši tāpat nav pamata lietot apzīmējumus *latgaļu dialekts, latgaliešu dialekts*.

Ieskats latgaliešu rakstu valodas attīstības vēsturē

Kā jau norādīts, pēdējos gados ir pietiekami daudz publikāciju, kurās atklāta latgaliešu rakstu valodas vēsture,[6] tomēr sabiedrībai ir vājas zināšanas par latgaliešu rakstu valodas esamību, tās attīstības ceļu un lomu Latgales un visas Latvijas kultūrā.

Latgale vairāk nekā 200 gadus piederēja Polijas–Lietuvas valstij (1561–1772), jo pārējās Pārdaugavas hercogistes zemes pēc tam, kad 1629. gadā tika noslēgts Altmarkas pamiers, pārgāja zviedru valdījumā. Latgale jeb Inflantija

---

[1] Endzelīns, J. Latviešu valodas skaņas un formas. No: Endzelīns, J. *Darbu izlase*. IV sēj. 1. daļa. Rīga : Zinātne, 1981, 308.–314. lpp.; Rudzīte, M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : Latvijas valsts izdevniecība, 1964, 28.–34. lpp.

[2] Nītiņa, D. *Valodniecības jautājumi*. Rīga : RTU izdevniecība, 2007, 100. lpp.

[3] Klišāns, V. *Etniskie un lingvistiskie procesi viduslaiku Eiropā. Viduslaiku vēsture. 1. daļa*. Rīga : Mācību apgāds, 1996, 35. lpp.

[4] Par Latgales etnisko vēsturi un izlokšņu attīstības specifiku sk. Breidaks, A. *Darbu izlase*. 1. daļa. Rīga: LU Latviešu valodas institūts, 2006 un Breidaks, A. *Darbu izlase*. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007.

[5] Denotāts – vienveidīgu reāliju grupa, ko valodas vienība nosauc, pamatojoties uz vispārinātu priekšstatu par šo grupu, piemēram, vārda suns denotāts ir visas reālijas, uz kurām šo vārdu var attiecināt, respektīvi, visdažādākie suņi. Denotāts ir vārda leksiskās nozīmes pamats. (*Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga : LU LVI, 2007, 83. lpp.)

[6] Sk., piemēram, Breidaks, A. *Darbu izlase*. 1. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2006; Breidaks, A. *Darbu izlase*. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, Daugavpils Universitāte, 2007; Leikuma, L. Par latgalīšu raksteibu gōdojūt. No: *Valodas aktualitātes – 1990*. Rīga : Zinātne, 1991, 158.–163. lpp.; Leikuma, L. Vēlreiz par Latgales latviešu runu un rakstību. No: *Valodas aktualitātes – 1991*. Rīga : Zinātne, 1992, 86.–95. lpp.; Leikuma, L. *Gruomota školuotuojim*. Lielvārde : Lielvārds, 1993; Leikuma, L. Par Latgales latviešu rakstības tradīciju. No: *Baltu filoloģija* IV. Rīga : Latvijas Universitāte, 1994, 10.–14. lpp.; Leikuma, L. Latgalian Writing: Origin, Development, Prospects. In: *Humanities and social Sciences*. Latvia. 2002, 3 (36). Riga, 2002, p. 32–43; Stafecka, A. Ieskats pirmajās augšzemnieku dialektā iespiestajās grāmatās. No: *Valodas aktualitātes – 85*. Rīga : Zinātne, 1986, 80.–90.lpp.; Stafecka, A. *„Evangelia toto anno.." (1753) un latgaliešu rakstu valodas gaita*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2004, 224.–254. lpp. u.c.

(*Inflanty Polskie*) paliek Žečpospolitas sastāvā, bet 1772. gadā pēc Polijas pirmās dalīšanas tā tiek pievienota Krievijai un 1802. gadā kļūst par Krievijas impērijas Vitebskas guberņas daļu. **Tādējādi tagadējā Latgale gandrīz 300 gadus ir šķirta ar administratīvo robežu no pārējās latviešu apdzīvotās teritorijas** – tikai pēc Rēzeknes kongresa, kas notika 1917. gadā, Latgale atkal apvienojas ar pārējiem Latvijas novadiem. Būtiska nozīme Latgales kultūrvēsturiskajā attīstībā ir ne tikai šai nošķirtībai, bet arī poliski katoliskajai orientācijai un citu reliģiju un kultūru koeksistencei vienā teritorijā.

47. att. **I Latgales kongress Rēzeknē 1917. gada 26.–27. aprīlī.** Foto: no Latgales Kultūrvēstures muzeja fondiem

Ļoti svarīgs notikums Latgales kultūras vēsturē ir latgaliešu rakstības iedibināšana. Pirmā līdz mūsdienām saglabājusies latgaliski rakstītā grāmata ir 1753. gadā Viļņā publicētais evaņģēliju tulkojums „**Evangelia toto anno...**" („Evaņģēliji visam gadam.."), kas iespiests antīkvā pēc poļu rakstības parauga. Kā norāda A. Stafecka, šis darbs tiek uzskatīts „par latgaliešu rakstu valodas pamatu, jo tā valodas un izteiksmes tradīcija turpinās visā vēlākajā latgaliešu literatūrā līdz pat 20. gadsimta sākumam un [tas] ir atstājis lielu ietekmi uz latgaliešu mūsdienu rakstību un rakstu valodas normām".[1]

Pirmajā rakstu valodas attīstības posmā (18. gs. sākums – 19. gs. 70. gadi) tiek izdotas galvenokārt reliģiska satura grāmatas, ābeces (Valerijas Seiles katalogā norādītas 70 latgaliešu ābeces, no kurām 51 atrodas J. Cibuļa kolekcijā), gramatikas, vārdnīcas un arī laicīga satura darbi. Šo rakstu tradīcijas veidošanās posmu pārtrauc drukas aizliegums, kas ilgst gandrīz 40 gadus (1865/1871–1904), un to uzskata par otro rakstu valodas attīstības posmu. Atšķirībā no latviešu literārās valodas attīstības gaitas, kas ir samērā vienmērīga, **latgaliešu rakstu valoda piedzīvo divus drukas aizliegumus**, kas pārtrauc tās dabiskās attīstības virzību uz ilgiem gadiem.

EVANGELIA
Toto Anno ſingulis Dominicis & Feſtis diebus juxta antiquam Eccleſiæ conſvetudinem in Livonia Lothavis prælegi
SOLITA,
Cum precibus & precatiunculis nonnullis, curà quorundam ex Clero Livonico recentiſſimè juxta uſitatiorem loquendi modum Lothavicum
VERSA & TRANSLATA,
Ac in lucem
EDITA,
Anno,
Quo æternum Patris Verbum per Angelos in terris evangelizatum eſt
1753.
VILNÆ
Typis S.R.M. Academ: Societ: JESU.

48. att. **Pirmā līdz mūsdienām saglabājusies latgaliski rakstītā grāmata „Evangelia toto anno..."** (1753)

[1] Stafecka, A. *„Evangelia toto anno.." (1753) un latgaliešu rakstu valodas gaita*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2004, 232. lpp.

5 AUGŠZEMNIEKU DIALEKTA, LATGALIEŠU RAKSTU VALODAS UN LATVIEŠU LITERĀRĀS VALODAS KOEKSISTENCES PROBLEMĀTIKA

Pirmais drukas aizliegums saistīts ar visa latīņu burtiem rakstītā iznīcināšanu, latīņu rakstības noliegšanu, krievu burtu ieviešanu drukātajos tekstos, skolu ar krievu mācību valodu esamību līdz ar aizliegumu skolēniem sarunāties latviski. Atšķirīgās rakstības tradīcijas (valoda, fraktūras un antīkvas burtu lietojums), kā arī cita konfesionālā piederība ir par iemeslu tam, kāpēc nav iespējams drukāt grāmatas Kurzemē vai Vidzemē.

Lai nepaliktu bez grāmatām, Latgales zemnieki, kuri lasīt un rakstīt mācījušies tikai pašmācības ceļā, pārraksta ar roku paglābtās lūgšanu grāmatas un katehismu, kā arī rada savus oriģināldarbus. Tas ir unikāls, Latvijas vēsturē īsti nenovērtēts kultūras notikums.[1]

1904. gadā tiek atcelts drukas aizliegums un sākas latgaliešu rakstu valodas attīstības trešais posms, kura laikā izveidojas un nostiprinās latgaliešu normētā rakstu valoda, tiek izdotas normatīvās gramatikas, skolas mācību līdzekļi, pareizrakstības vārdnīcas, nāk klajā latgaliešu avīzes, žurnāli, rakstu krājumi, daiļliteratūra un arī zinātniskie darbi. Darbu sāk ortogrāfijas komisija. Latgaliešu rakstu valoda aktīvi funkcionē arī latgaliešu diasporā Krievijā.

20. gs. 20. gados tiek izstrādāti un pieņemti **jaunie ortogrāfijas likumi**, kas apstiprināti 1929. gadā.[2] Latgaliešu rakstu valodas funkcionēšanai ir likumīgs pamats, jo 1921. gada 11. augustā Valdības Vēstneša 183. numurā tiek publicēti *Noteikumi par latgaliešu izloksnes lietošanu*, kuros norādīts, ka visām valsts iestādēm un amatpersonām jāpieņem iestāžu un privātpersonu iesniegumi latgaliešu izloksnē un ka Latgalē valsts iestādēm un amata personām, kā arī pašvaldības iestādēm ir tiesības lietot latgaliešu izloksni sarakstoties, tāpat sludinājumos un izkārtnēs.

Īpaša uzmanība šajā laikā tiek pievērsta valodas mācīšanai Latgales skolās: latgaliešu bērni pirmajās divās klasēs visus mācību priekšmetus varēja apgūt latgaliski, bet no 3. klases bija jāmācās arī latviešu literārā valoda. 1930. gados sākās arī runas normēšana Latgales izglītības sistēmā. Uz šo posmu dažkārt attiecina terminu *latgaliešu literārā rakstu valoda*.

Tā kā latgaliešu valoda sāk samērā plaši funkcionēt ne tikai rakstveida, bet arī mutvārdu formā un ir tendence normēt arī runu, ir pamats teikt, ka sāk attīstīties latgaliešu literārā valoda. Tomēr šis posms ir pārāk īss, lai varētu izkopt arī mutvārdu formu, jo no 1933./1934. gada mācības latgaliski tiek pārtrauktas, grāmatas latgaliešu valodā no skolām izņemtas. No 1934. gada latgaliešu valoda vairs netiek lietota valsts un pašvaldības iestādēs, publiskos sarīkojumos, teātros, priekšlasījumos. Faktiski sākas virzība uz jaunu drukas aizliegumu, ko pārtrauc Otrais pasaules karš. Pēckara posmā latgaliešu rakstu valodas lietojums arvien vairāk samazinās un ap 20. gs. 50.–60. gadu miju latgaliešu rakstu valoda atkal uz ilgu laiku kļūst par nevēlamu parādību, paglābdamās vienīgi katoļu baznīcā. Tiesa, emigrācijā latgaliešu diasporā tā turpina funkcionēt.

20. gadsimta beigu posmā aktualizējas latgaliešu rakstu valodas jautājums – sākas tās atdzimšana. Jau 1989. gada maijā tiek pieņemts Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Valodu likums, kura 15. pantā noteikts, ka „Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā ir garantēta latviešu valodas, arī izlokšņu un latgaliešu rakstu valodas lietošana visās kultūras jomās". Atdzimst latgaliskā prese un daiļliteratūra, radio un TV ieskanas latgaliešu normētā valoda, tiek publicēti zinātnieku darbi par latgaliešu rakstu valodas attīstības vēsturi, Latgales kultūrvēsturisko mantojumu, notiek zinātniskas konferences utt. Tiek izveidota arī latgaliešu rakstu valodas ortogrāfijas komisija, kuras darbu sākumā vada profesors A. Breidaks (pēc viņa nāves – A. Stafecka) un kura pabeidz ortogrāfijas reformu.

2000. gadā pieņemtā **Valsts valodas likuma 3. panta 4. punktā** atzīts, ka valsts nodrošina latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību.

Organizācijas, informācija un izglītība par latgaliešu rakstu valodu mūsdienās

Pēc skolotāju iniciatīvas 2000. gadā ir izveidota **Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures skolotāju asociācija** (LVLKSA), kurā iesaistījušās 17 Latgales skolas, bet 2002. gadā Rēzeknes rajona Nautrēnu vidusskolā atklāts Latgaliešu valodas, literatūras un kultūrvēstures apguves Metodiskais centrs (vadītāja V. Dundure). LVLKSA sadarbojas ar Latgolys Studentu centru, augstskolām, LU Latviešu valodas institūtu, lai sekmētu Latgales kultūrvēsturiskā mantojuma izpēti un iedzīvināšanu skolas mācību programmās, rosinātu skolēnu interesi par latgaliešu kultūrvēsturisko mantojumu un vēlmi to saglabāt. Skolotājas V. Dundures vadībā ir izstrādātas latgaliešu rakstu valodas un latgaliešu literatūras mācību programmas, regulāri tiek organizētas latgaliešu valodas un kultūrvēstures olimpiādes, vairākus gadus notikuši vasaras kursi „Vosoruošana" Latgales skolotājiem, vasaras nometnes Latgales studentiem „Atzolys" (t.i., atvases). Aktīvākie Latgales skolotāji organizē pulciņus un fakultatīvās nodarbības, kuros skolēniem ir iespēja apgūt latgaliešu rakstu valodu, literatūru, kultūrvēsturi.

Kā liecina studiju programmu saturs, latgaliešu rakstu valodas un literatūras kurss tiek piedāvāts Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē, Daugavpils Universitātes Humanitārajā fakultātē un Rēzeknes Augstskolā.

[1] Stafecka, A. Latgales rokraksta grāmatniecības piemineklis – Andriva Jūrdža „Myužeygays kalinders". No: *Ai, māte Latgale. Atskati Latgales vēsturē un kultūrvēsturē*. Rīga : Annele, 2001, 272.–287. lpp.

[2] Stafecka, A. *„Evangelia toto anno.." (1753) un latgaliešu rakstu valodas gaita*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2004, 252. lpp.

Skolas mācību līdzekļos informācija par latgaliešu rakstu valodu, literatūru, mākslu utt. parādās vien sporādiski un nav pietiekama pilnvērtīgu zināšanu un izpratnes veidošanai par Latgales kultūrvēsturisko mantojumu. To apliecina arī latviešu valodas kā mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei[1] – tajā nav minēta nepieciešamība zināt, ka latviešu valodai ir divas rakstu tradīcijas (kas nozīmētu, ka mācību līdzekļos jāiestrādā pietiekama informācija par latgaliešu rakstu valodas attīstību). Jācer, ka pilnveidotajā latviešu valodas standartā (projekts 2010) tiks ietverta norāde, ka skolēniem pakāpeniski jāapgūst zināšanas par to, ka Latvijā ir divas vēsturiski izveidojušās rakstības tradīcijas.

2007. gada septembrī pēc Latvijas Reģionālo un mazāk lietoto valodu savienības (LRMLVS, starptautiskais nosaukums – LatBLUL) aicinājuma Izglītības un zinātnes ministrijā izveidota darba grupa, kura sagatavoja un 2007. gada 21. decembrī iesniedza Ministru prezidentam informāciju par veiktajiem pasākumiem un izstrādāja priekšlikumus latgaliešu rakstu valodas saglabāšanai.[2] IZM, apkopojot atbildīgo ministriju un institūciju sniegto informāciju, secināja, ka saskaņā ar Valsts valodas likuma 3. panta ceturto daļu valsts nodrošina administratīvu un finansiālu atbalstu, lai būtu iespējams veikt pasākumus latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanai, aizsardzībai un attīstībai, bet īstenotie pasākumi nav plānveidīgi un līdz ar to ir sabiedrībai nepārskatāmi. Pārskatā arī sniegta konkrēta informācija par valsts valodas politikas īstenotājinstitūciju sniegto atbalstu un paveikto no 2004. līdz 2007. gadam.

Latgaliešu rakstu valodas saglabāšanai, attīstībai un popularizēšanai veikti pasākumi dažādās iestādēs un organizācijās:

- IZM finansēta valsts pētījumu programma „**Letonika: pētījumi par vēsturi, valodu, kultūru**", kurā atbalstīti pasākumi un pētījumi par Latgales reģiona kultūru, vēsturi, latgaliešu rakstu valodu utt.,
- **Latvijas Universitāte** (baltu filoloģijas programmās iekļauti kursi).
- **Rēzeknes Augstskola** (projektu un pētījumu īstenošana, grāmatu un mācību līdzekļu izdošana, konferenču un pasākumu organizēšana, studiju kursi par latgaliešu literārās valodas attīstību u.c.);
- **Daugavpils Universitāte** (Mutvārdu vēstures centra darbība, konferenču un kongresu darbība, studiju kursi u.c.);
- **Kultūras ministrija** (finansējums grāmatu izdošanai un kultūras darbinieku mūža stipendijas);
- **Tieslietu ministrijas Valsts valodas centrs** (Vietvārdu likuma projekta izstrāde, Latgaliešu rakstības noteikumu izstrāde);
- **Latviešu valodas aģentūra** [līdz 2009. gadam Latviešu valodas apguves valsts aģentūra] (mācību līdzekļu izdošana, pedagogu nodrošināšana diasporā);
- **Valsts valodas komisija** (televīzijas raidījumu izveides atbalstīšana) u.c.[1]

Secināts arī, ka sabiedrība nav pietiekami informēta par valsts institūciju veiktajiem un plānotajiem pasākumiem un to nozīmību latgaliešu rakstu valodas aizsardzībā, saglabāšanā un attīstībā, tāpēc valsts institūcijām jāaktivizē saziņa un sadarbība ar nevalstiskajām organizācijām, kuru interešu lokā ir latgaliešu rakstu valodas jautājumi. Izvērtējot situāciju, darba grupa uzsvēra, ka valodas saglabāšanā īpaši svarīga ir katra indivīda un vietējās kopienas lingvistiskā uzvedība, jo valoda, bet jo vairāk izloksne tiek apgūta ģimenē un kopta sabiedrībā. Tiesa, pārskatā netiek norādīts, ka šis veikums ir konkrētu cilvēku un institūciju iniciatīvas, nevis mērķtiecīgas valsts politikas rezultāts.

Tā kā 2007. gadā izveidotās darba grupas priekšlikumi netika īstenoti, 2010. gadā LatBLUL sagatavoja iesniegumu Ministru prezidentam ar aicinājumu izveidot darba grupu trīs LatBLUL prasību īstenošanai: „1) pasākumu programmas izstrādei, kas ļautu sākt īstenot Valsts valodas likuma 3. panta 4. daļā noteikto valsts pienākumu nodrošināt latgaliešu rakstu valodas kā vēsturiska latviešu valodas paveida saglabāšanu, aizsardzību un attīstību; 2) nepieciešamo juridisko terminu precizēšanai un dokumentu sagatavošanai, izskatot iespējas latgaliešu valodai piešķirt noteiktu valodas statusu (piemēram, reģionālā valoda) valsts valodas politikas kontekstā; 3) nepieciešamo MK noteikumu, normatīvo aktu un citu dokumentu sagatavošanai un iesniegšanai IZM un citās atbildīgajās institūcijās, kas noteiktu valsts garantētu iespēju lietot latgaliešu rakstu valodu, kā arī Latgales reģiona skolās mācīt latgaliešu valodu, literatūru un kultūras vēsturi."[2]

Īstenojot LatBLUL prasības, darba grupa IZM, kuras pirmā sēde notika 2010. gada 25. novembrī, izveidoja pasākumu plānu latgaliešu rakstu valodas

[1] MK noteikumi Nr.1027 „Noteikumi par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem" 9. pielikums „Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.–9. klasei"[tiešsaiste]. [Skatīts 12.01.2011.] Pieejams: *http://www.likumi.lv/doc.php?id=150407*.

[2] *Informācija Ministru prezidentam par latgaliešu rakstu valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību* [tiešsaiste]. [Skat. 12.12.2010.]. Pieejams: *www.latgale.lv/lg/files/download?id=716*.

[1] *Informācija Ministru prezidentam par latgaliešu rakstu valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību* [tiešsaiste]. [Skat. 12.12.2010.]. Pieejams: *www.latgale.lv/lg/files/download?id=716*.

[2] Latgalistikys kongresu materiali II. *VIA Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls 2010*, Rēzekne, 2010, 218. lpp.

attīstībai, ņemot vērā darba grupas locekļu, nevalstisko organizāciju un ekspertu iesūtītos ieteikumus.

Prasība par reģionālās valodas statusa piešķiršanu jāvērtē likumos un starptautiskajos tiesību aktos noteikto normu kontekstā. Valsts valodas likumā nav lietots termins 'latgaliešu valoda'. Latgaliešu rakstu valoda likuma izpratnē ir latviešu valodas paveids. Savukārt Eiropas reģionālo un minoritāšu valodu hartas 1. pantā[1] ir skaidrots jēdziens '**reģionālās vai minoritāšu valodas': tās ir valodas, kuras noteiktā valsts teritorijā tradicionāli lieto šīs valsts iedzīvotāji, kuri veido skaitliski mazāku grupu nekā pārējā valsts iedzīvotāju daļa, un kuras ir atšķirīgas no šīs valsts oficiālajām valodām**. Tātad šajā grupā netiek iekļauti ne valsts oficiālās valodas (-u) dialekti, ne migrantu valodas. Jāatzīmē, ka Latvijā valodnieki pagaidām nav no latviešu valodas nošķīruši atsevišķu t.s. latgaliešu valodu, līdz ar to aicinājumi par statusa piešķiršanu bez jautājuma konceptuālu risinājumu meklējumiem ir vismaz pāragri.

Savukārt latgaliešu rakstu valodas pilnvērtīgu attīstību ir iespējams nodrošināt arī bez šī statusa, tieši tāpat kā var nebūt nekādu būtisku pārmaiņu, to iegūstot. Kā liecina pieredze, likumdevēju balsojums „par" un dažas rindas garš ieraksts kādā juridiskā vai politiskā dokumentā vēl nenozīmē pozitīvas pārmaiņas. Dažkārt tas var radīt arī neparedzamas sekas. Būtiski ir daudzi fakto ri: galvenokārt, lielākās daļas latgaliešu vēlēšanās aktīvi attīstīt savu kultūru, izmantot un izkopt latgaliešu rakstu valodu, tai pašā laikā nepazaudējot izlokšņu krāšņo daudzveidību. 2009. gadā Rēzeknes Augstskolā izdotais pētījums „Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti"[2] (aptaujāto respondentu skaits – 9076) pagaidām nepārliecina par pašu Latgales iedzīvotāju gatavību tam, ka, piemēram, Latgales skolās kā obligāts mācību priekšmets tiktu ieviesta latgaliešu valoda (49. att.).[1]

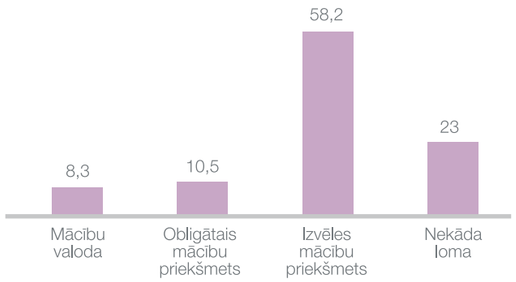

49. att. **Respondentu atbildes uz jautājumu „Kā Jūs domājat, kādai jābūt latgaliešu valodas lomai skolā?"** Avots: Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. RA, 2009.

Šīs atbildes pauž respondentu attieksmi, kas, protams, ir ļoti būtiska sastāvdaļa valodas situācijas analīzē. Diemžēl aptaujas laikā netika uzdots jautājums par to, vai respondenti paši un viņu bērni būtu gatavi mācīties skolā, kur, piemēram, mācību valoda būtu latgaliešu valoda vai tā būtu viens no obligātajiem vai izvēles mācību priekšmetiem u.tml.

Situācijas objektīvam izvērtējumam ir nepieciešams veikt mērķtiecīgus un kompleksus pētījumus, lai noskaidrotu Latgales un citu novadu iedzīvotāju attieksmi pret latgaliešu rakstu valodu, tās iespējamo lomu izglītības sistēmā Latgalē un citur Latvijā. Ir grūti spriest un objektīvi novērtēt reālo situāciju bez šādu plašāku pētījumu rezultātiem.

Jāsecina, ka **Latvijas valodiskajā vidē funkcionē gan augšzemnieku dialekta izloksnes, gan latgaliešu rakstu valoda, kas veidojusies uz Dienvidlatgales izlokšņu pamata** un kuras fonoloģiskās sistēmas pamatā ir Aizkalnes, Vārkavas, Galēnu, Viļānu, Sakstagala, Ozolaines, Makašānu, Dricānu, Gaigalavas, Bērzpils, Tilžas un Nautrānu izlokšņu sistēma, kura ir vislabāk saglabājusi latgaliskajām izloksnēm raksturīgās pazīmes.

Latgaliešu rakstu valodas attīstības vēsture ir apliecinājums tam, cik etnosa apziņā liela nozīme ir rakstības izveidei, jo latgaliešu rakstu valoda ir spējusi pastāvēt tai nelabvēlīgos apstākļos, attīstīties un atjaunoties pēc visiem aizliegumiem. Latgale spēja palikt latviska, tā nepārpoļojās un nepārkrievojās arī tāpēc, ka tai bija sava rakstība. Latgaliešu rakstu valoda ir ne tikai būtiska latgaliešu nacionālās identitātes un latviskuma apziņas daļa, bet līdz ar latviešu valodas izlokšņu daudzveidību tā ir neatņemama mūsu kultūras daļa, kam jāierāda pienācīga vieta skolas mācību saturā, pētniecībā un valodas politikā.

[1] *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Valsts valodas aģentūra. Rīga : Zinātne, 2008, 226. lpp.
[2] Šuplinska, I., Lazdiņa, S. Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. *Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāla pielikums*, 1. Rēzekne : Rēzeknes Augstskola, 2009, 468 lpp.

[1] Šuplinska, I., Lazdiņa, S. Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. *Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāla pielikums*, 1. Rēzekne : Rēzeknes Augstskola, 2009, 468 lpp.

6

LĪBIEŠU VALODAS SITUĀCIJAS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ

Lībiešu valoda (*līvõ kēļ*, arī *rāndakēļ*) ir Latvijas pirmiedzīvotāju (autohtonu) valoda, kura ir viena no mazākajām Eiropas Savienības valodām, kas ierakstīta arī UNESCO valodu sarkanajā grāmatā.[1] Ģenealoģiski tā ir urāliešu valodu saimes somugru valodu apakšsaimes Baltijas jūras somu valodu grupas valoda. Līdztekus lībiešu valodai šajā valodu grupā ietilpst arī igauņu, somu, karēļu, vepsu, ižoru un votu valoda.[2]

50. att. Lībiešu karogs

Lībiešu valodas izpēte 2004. – 2010. gadā

Pēdējos gados pasaules sabiedrības interese par t.s. mazajām valodām pieaugusi, par lībiešu valodas stāvokli Latvijā laika posmā no 2004. līdz 2010. gadam gan tapuši tikai divi pētījumi. Somijā publicētajā rakstā „The Livonian Language Today"[3] apskatīta lībiešu valodas situācija raksta tapšanas brīdī – valodas lietotāji un lietojuma jomas, valodas mācīšana, juridiskais statuss, valodas normēšana, kā arī apsvērtas lībiešu valodas saglabāšanas iespējas. Šī paša raksta latviskā versija „Lībiešu valodas stāvoklis šobrīd" publicēta lībiešu kultūras un valodas portālā *www.livones.lv* 2006. gadā.[4]

[1] *UNESCO Red Book on Endangered Languages: Europe* [tiešsaiste]. *http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_index.html* [Skatīts 12.12.2010.]. Pieejams: *http://www.helsinki.*

[2] *Lībiešu valoda radu saimē* [tiešsaiste]. [Skatīts 15.12.2010.]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/valoda/?raksts=108*

[3] Ernštreits, V. The Livonian language today. In: *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus – ja koulutusverkoston raportti VI*. Oulu. 73–80. (Studia humaniora ouluensia 2), 2006.

[4] Ernštreits, V. *Lībiešu valodas stāvoklis šobrīd* [tiešsaiste]. [Skatīts 27.09.2010.]. Pieejams: http://www.livones.lv/libiesi/valoda/?raksts=128.

Otrs pētījums – „Lībiešu valodas stāvoklis un tās saglabāšanas un pārmantošanas iespējas"[1] tapis 2009. gadā LU Moderno valodu fakultātē. Diemžēl šī pētījuma virsraksts īsti neatspoguļo saturu, un pētījuma nozīmīgākā daļa ir veiktās aptaujas (65 anketas, 16 no tām aizpildījuši Latvijas Universitātes un Latvijas Kultūras akadēmijas lībiešu valodas kā obligātā mācību kursa studenti). Tomēr minētās aptaujas dati nav pietiekami aptverošiem secinājumiem par lībiešu valodas pašreizējo situāciju un saglabāšanas iespējām.

Lībiešu valodas juridiskais nodrošinājums

Lībiešu valodas tiesības garantētas 1999. gada 9. decembrī pieņemtajā **Valsts valodas likumā**, konkrētāk trīs pantos:

„**4. pants.** Valsts nodrošina lībiešu valodas kā pirmiedzīvotāju (autohtonu) valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību.

5. pants. Ikviena cita Latvijas Republikā lietotā valoda, izņemot lībiešu valodu, šā likuma izpratnē ir uzskatāma par svešvalodu.

18. pants (4). Lībiešu krasta teritorijā vietu nosaukumi, iestāžu, sabiedrisko organizāciju, uzņēmumu (uzņēmējsabiedrību) nosaukumi, kā arī šajā teritorijā notiekošo pasākumu nosaukumi tiek veidoti un lietoti arī lībiešu valodā."

(Valsts valodas likums, 1999. gada 9. decembris)

Pēdējais pants vairāk attiecināms uz pašvaldībām, kas atrodas lībiešu kādreizējā apdzīvotajā teritorijā Ziemeļkurzemē, bet neviena no tām šo likumā noteikto iespēju joprojām nav izmantojusi.

Lībiešu valodas un kultūras institucionālais nodrošinājums

Par Valsts valodas likuma 4. panta īstenošanas mehānismu juridiski uzskatāma pēc *Līvõ Kultūr sidām* (Lībiešu kultūras centra – LKS) un Starptautiskās Lībiešu draugu biedrības (SLDB) iniciatīvas izstrādātā un 1999. gada 14. decembrī Ministru kabineta akceptētā valsts ilgtermiņa mērķprogramma **„Lībieši Latvijā"**, kopš 2008. gada ir spēkā aktualizētā programma „Lībieši Latvijā" 2008.–2012. gadam. No 1992. gada līdz pat programmas izveidei 1999. gadā ar lībiešu kultūras, tostarp valodas jautājumiem no valsts puses nodarbojās valsts īpaši aizsargājamā lībiešu kultūrvēsturiskā teritorija ***Līvõd Rānda*** („Lībiešu krasts"). Šī organizācija atbildēja arī par valsts ilgtermiņa mērķprogrammas „Lībieši Latvijā" realizāciju līdz 2004. gada 2. februārim, kad tā tika reorganizēta, pievienojot ĪUMSILS struktūrai un nošķirot ar kultūrvēsturisko teritoriju kā īpaši aizsargājamu teritoriju saistītās funkcijas. Reorganizācijas rezultātā 2004. gada 7. aprīlī ĪUMSILS struktūrā darbu sāka un programmas vadības funkcijas pārņēma **Lībiešu (līvu) lietu nodaļa**.[2]

[1] Ošiņš, E., Strelēvica-Ošiņa, D., Krautmane, Ē. *Pētījuma „Lībiešu valodas stāvoklis un tās saglabāšanas un pārmantošanas iespējas" noslēguma ziņojums*. LR Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrija, ĪUMSILS, LU Moderno valodu fakultāte. Rīga, 2009.

[2] Blumberga, R. *Lībieši 19.–21. gadsimtā*. Manuskripts (Iesniegts publicēšanai Igauņu valodas institūtā). 2010, 26. lpp.

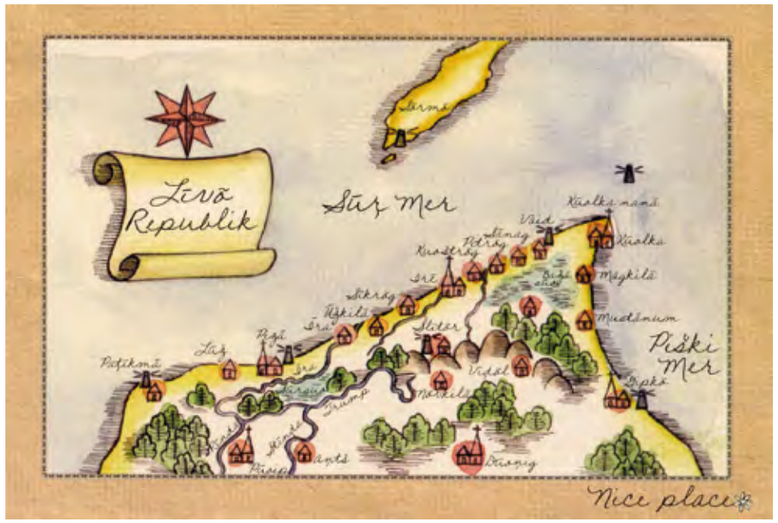

51. att. **Ziemeļkurzemes apdzīvoto vietu nosaukumi lībiešu valodā.** Pastkarte, izdevējs SIA „NicePlace". Dizains: Z. Ernštreite

2009. gadā ĪUMSILS tika likvidēts, bet sabiedrības integrācijas jautājumi (t.sk. arī valsts programmas „Lībieši Latvijā" uzraudzība) tika nodoti Bērnu un ģimenes lietu ministrijai. Pēc šīs ministrijas slēgšanas tā paša gada jūlijā ar lībiešu jautājumu valsts pārvaldes līmenī nodarbojas Tieslietu ministrijas Sabiedrības integrācijas lietu departaments. Kopš 2011. gada sabiedrības integrācijas jautājumi, tostarp programma „Lībieši Latvijā", nodoti Kultūras ministrijas pārraudzībā. Sakarā ar šīm reformām un ekonomiskās krīzes izraisīto valsts budžeta samazināšanos ļoti būtiski ir sarucis arī valsts finansējums lībiešu programmas atbalstam.[1]

Valsts programma „Lībieši Latvijā" (1999)

Valsts programmā „Lībieši Latvijā" (1999) valodas jomā noteiktie uzdevumi:

1) izveidot lībiešu valodas komisiju;
2) izstrādāt koncepciju par lībiešu valodā izdodamajiem izdevumiem, valsts TV un radio raidījumiem;
3) izveidot Latvijā specializētu arhīvu un bibliotēku, kurā būtu pieejami tie lībiešu valodas materiāli un pētījumi vai to kopijas, kas savākti vai izdoti ārvalstīs;
4) ņemot vērā lībiešu rakstu valodas specifiku un mūsdienu prasības, izveidot atbilstošu tehnisko bāzi (datori, programmas utt.);
5) finansēt dažādus ar lībiešu literārās valodas attīstību saistītus pasākumus: lībiešu valodas normatīvās gramatikas, terminoloģijas, leksikogrāfisko materiālu izstrādi u.tml.;
6) dokumentēt lībiešu valodas pratēju zināšanas.

Uzdevumi izglītības jomā:

1) nodrošināt visiem interesentiem lībiešu valodas un kultūras vēstures apgūšanas iespējas visos izglītības sistēmas līmeņos;
2) iekļaut vielu par lībiešiem un viņu kultūru, par latviešu un lībiešu kultūru mijiedarbību un lībiešu valodas pamatus atbilstošās mācību priekšmetu programmās;
3) izdot mācību līdzekļus un sagatavot pedagogus;
4) izveidot atbalsta sistēmu lībiešu valodas apguves un lietošanas veicināšanai.

Valsts programma „Lībieši Latvijā" (2008–2012)

Valsts programmā „Lībieši Latvijā" 2008.–2012. gadam lībiešu valodas saglabāšanas un pārmantošanas nodrošināšanai izvirzītie uzdevumi:

1.1.–3. Pēc Valsts valodas aģentūras aprobētās metodikas sagatavot, aprobēt, precizēt un ieviest „Lībiešu valodas portfeli";
1.4. Organizēt lībiešu valodas mācību kursus, organizēt lībiešu valodas padziļinātas apguves kursus (seminārus), nodrošināt lībiešu valodas gramatikas pilnveidi (sagatavot rakstiskus gramatikas pamatprincipus);
1.5. Nodrošināt lībiešu burtu pieejamību internetā;
1.6. Nodrošināt lībiešu valodas tālmācību;
1.7. Veikt situācijas analīzi par iespējām izveidot „Lībiešu klasi" Igauņu vidusskolā Rīgā;
1.8. Veikt grantu konkursu, lai atbalstītu jaunradi lībiešu valodā, t.sk. literatūru;
1.9. Latvijas radio 1. programmā 1 reizi mēnesī raidījuma „Izstaigāju līvu zemi" pielikumā 15 minūšu garumā lībiešu valodas zinātāji runā lībiešu valodā.

Citi pasākumi lībiešu valodas un kultūras atbalstam

Lībiešu valoda iekļauta arī citās valsts programmās un dokumentos (piemēram, Valsts kultūrpolitikas vadlīnijās 2006.–2015. gadam, koncepcijā par Latvijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, programmā Mūžizglītības politikas pamatnostādņu 2007.– 2013. gadam ieviešanai 2008.–2010. gadā u.c.), tomēr visi šie pasākumi ir cieši saistīti ar programmu „Lībieši Latvijā" un paredz izmantot programmas mehānismu.

2009. gadā lībiešu valoda kā lībiešu tradicionālās kultūras sastāvdaļa iekļauta arī **Latvijas Kultūras kanona Tautas tradīciju daļā.**

[1] Blumberga, R. *Lībieši 19.–21. gadsimtā.* Manuskripts (Iesniegts publicēšanai Igauņu valodas institūtā). 2010, 26. lpp.

Pēc Starptautiskās lībiešu draugu biedrības un biedrības *Līvõ Kultūr sidām* iniciatīvas **2011. gads ir izsludināts par starptautisko lībiešu valodas un kultūras gadu**.[1]

52. att. Starptautiskā lībiešu valodas un kultūras gada logotips. Dizains: Z. Ernštreite

LĪBIEŠU VALODAS LIETOJUMS UN VALODAS SITUĀCIJAS DINAMIKA

Ieskats vēsturē

Vidzemē lībiešu saplūšana ar latviešiem un valodas nomaiņas process noslēdzās 19. gs. otrajā trešdaļā.[2] Kurzemē valodas nomaiņas procesi risinājušies ilgāk. Atskatoties tuvākā pagātnē, konstatējams, ka Kurzemes lībiešu kopiena ir bijusi pilnībā divvalodīga jau kopš Pirmā pasaules kara.

Iespējams, šādas aptverošas divvalodības pirmsākumi meklējami vēl tālākā vēsturē – laikā, kad notika 1860. gada lībiešu sacelšanās un tai sekojošā latviešu izcelsmes iedzīvotāju iemitināšana starp Ziemeļkurzemes piekrastes lībiešiem, vai vēl senāk. Tiesa, vēl 20. gs. 20.–30. gados bija sastopami daži izņēmumi, piemēram, Žonaku sēta Vaidē, kur vairākiem bērniem pirmā un līdz skolas vecumam arī vienīgā valoda bija lībiešu valoda. Taču tie bija tikai izņēmumi, jo arī šie bērni drīz vien kļuva pilnībā divvalodīgi.

Galvenais divvalodības iemesls ir tas, ka **lībiešu valoda nekad nav bijusi iestādes, skolas vai baznīcas pastāvīgā darba valoda, tā lietota tikai ģimenē vai sadzīvē, dažādās kultūras izpausmēs**.

Ja 20. gs. 20.–30. gados būtu izdevies īstenot iecerēto un tiktu izveidota lībiešu apdzīvota teritoriāla un administratīva vienība, kurā lietvedībā un saziņā līdztekus latviešu valodai būtu lietojama arī lībiešu valoda, iespējams, situācija tagad būtu lībiešu valodas attīstībai pozitīvāka, taču lībiešu valoda mūsdienās joprojām būtu apdraudēta.
Pēc Otrā pasaules kara un lībiešu izklīšanas pa Latviju un pasauli, ko izraisīja gan karš, gan 20. gs. 50. gados lībiešu apdzīvotajās teritorijās ieviestais PSRS robežjoslas režīms, gandrīz pilnībā tika pārtraukta valodas nodošana nākamajām paaudzēm. Tas nozīmē, ka divvalodīgā lībiešu kopiena pamazām pārtapa latviski runājošā kopienā un lībiešu valodu ģimenē nomainīja latviešu valoda, turklāt lībiešu valodas prasmi saglabāja tikai vecākā – laika posmā starp abiem pasaules kariem dzimusī – paaudze.

Lībiešu valodas runātāju skaits, kas pēc Otrā pasaules kara tika lēsts ap 500–600 cilvēku, saglabājās tikmēr, kamēr saglabājās šī paaudze. Ir tikai daži gadījumi, kad valoda tika nodota tālāk pēctečiem, piemēram, Elfrīdas Žagares ģimenē lībiski pratušas visas trīs paaudzes, Oskara Staltes vai Pētera Damberga ģimenē vecākā paaudze, izlaižot vidējo, daļēji nodevusi valodu jaunākajai paaudzei, taču tie ir izņēmumi, ne vispārizplatīta parādība.[1] Līdz ar to jāsecina, ka **lībiešu valoda vairs netiek lietota sadzīvē un ģimenē** – pēdējie, kuri ģimenē sazinājās lībiešu valodā, bija 2009. gada 28. februārī mirušā Viktora Bertholda un viņa sievas Martas ģimene.

Lībiešu kā dzimtā valoda

Mūsdienās lībiešu valoda ir dzimtā (pirmā) valoda tikai vienam cilvēkam – Kanādā Ontario provincē dzīvojošajai Grizeldai Kristiņai no Vaides ciema Žonaku sētas, kura 2010. gadā svinēja savu 100. dzimšanas dienu. Laika posmā no 2004. līdz 2010. gadam ir miruši gandrīz visi zināmie Latvijā dzīvojušie lībiešu valodas kā pirmās (dzimtās) valodas runātāji – Latvijā pēdējā bija 2010. gada 16. februārī mirusī Erna Vanaga.

Lībiešu valoda kā svešvaloda

Līdztekus dzimtās valodas runātājiem patlaban pastāv grupa lībiešu pēcteču, kas no vecvecākiem, kursos vai pašmācībās ceļā visai pilnvērtīgi apguvuši valodu un spēj tajā sazināties – valodas prasmes līmenis vairumā gadījumu ir B1[2], dažos gadījumos arī augstākā līmenī. Šādu lībiešu valodas lietotāju varētu būt aptuveni piecpadsmit.[3] Diemžēl valodas aktīvas nelietošanas dēļ apgūtās

[1] 2011. – lībiešu valodas un kultūras gads [tiešsaiste]. [Skatīts 13.01.2011.]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/norises/?raksts=537*.
[2] Blumberga, R. *Lībieši 19.–21. gadsimtā*. Manuskripts (Iesniegts publicēšanai Igauņu valodas institūtā). 2010, 1. lpp.

[1] Ernštreits, V. *Lībiešu valodas stāvoklis šobrīd* [tiešsaiste]. [Skatīts 27.09.2010.]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/valoda/?raksts=128*.
[2] Šeit un turpmāk valodas prasmes attēlošanai izmantoti valodas prasmes novērtējuma līmeņi atbilstoši *Europass Language Passport*. Piemērotais novērtējums ir vispārināts.
[3] Precīzs skaits nav zināms, jo secinājums balstās uz empīriskiem novērojumiem vai netiešā veidā iegūtām ziņām. Konkrēti un aptveroši pētījumi par lībiešu valodas lietojumu un lietotājiem mūsdienās nav veikti. Pēdējais šāds pētījums tapis 20. gs. 30. gadu nogalē un aptver tikai lībiešu tobrīd apdzīvoto teritoriju – tā ir lībiešu mācītāja Edgara Vālgamā 1935.–1937. gadā veiktā aptauja, kuras rezultāti ir arī publicēti R. Blumbergas rakstā *Lībieši dokumentos un vēstulēs*. (Sk. *Somijas zinātnieku ekspedīcijas pie lībiešiem*. LU Latvijas vēstures institūts. Rīga : Latvijas vēstures institūta apgāds. 2006, 301.–352. lpp.)

53. att. **Grizelda Kristiņa.** Foto: Kristīne Stivriņa

iemaņas nav noturīgas un daļā gadījumu tiek arī zaudētas, tādējādi komunikācija starp nedaudzajiem lībiski runājošiem lībiešiem pārsvarā notiek latviski. Te liela nozīme ir arī tam, ka šo cilvēku dzimtā valoda ir latviešu valoda un tās lietojums savstarpējā saziņā ir ierasts, turklāt atšķirībā no reti lietotās lībiešu valodas latviešu valodas pastāvīga izmantošana lielākoties nodrošina arī pilnīgākas izteikšanās un precīzākas uztveres iespējas.

Laika posmā no 2004. līdz 2010. gadam lībiešu valodas pratēju skaits ir nedaudz pieaudzis ar valodu patstāvīgi vai saziņā ar citiem valodas pratējiem apguvušiem interesentiem, no kuriem tikai daļai ir lībiešu saknes. Šo grupu veido aptuveni desmit cilvēku, un viņu zināšanas pamatā vērtējamas kā atbilstošas A2/B1 līmenim, dažos gadījumos – nedaudz augstākas. Šī valodas lietotāju grupa kopā ar nelielu daļu iepriekš minētās grupas veido noslēgtu kopu, kas pēc viņu pašu apgalvojumiem cenšas izmantot lībiešu valodu saziņā. Kopas aktivitātes notiek ar portāla *www.draugiem.lv*, *Skype* un dažādu pasākumu starpniecību. Vērojot kopas attīstību, secināms, ka valodas apguves un lietošanas ziņā tai piemīt tieksme izolēties no pārējiem lībiešu valodas lietotājiem, kā arī neņemt vērā pastāvošās tendences vai agrāko pieredzi šajā jomā. Tā kā kopu pamatā veido jaunieši vecumā līdz 25 gadiem, šādas attīstības tendences visticamāk skaidrojamas ar viņu vēlmi pašidentificēties, uzsvērt šo identitāti un piederību kopai, kā arī vecuma grupai raksturīgo maksimālismu.

Laika posmā no 2004. līdz 2010. gadam palielinājies to cilvēku skaits, kas apguvuši lībiešu valodu A1 vai A2 līmenī. Šeit liela loma bijusi valsts programmas „Lībieši Latvijā" finansētajiem valodas mācību pasākumiem (liela nozīme bijusi tieši regulārai lībiešu valodas mācību nodrošināšanai un valodas mācību sākšanai Vidzemes reģionā). Kopumā, optimistiski lēšot, var uzskatīt, ka šajā laikā A1 un A2 līmeņa pratēju skaits pieaudzis par aptuveni 50, patlaban sasniedzot kopā ap 150 A1 (pārsvarā) un A2 līmeņa pratēju, no kuriem, tāpat kā iepriekšējā gadījumā, nozīmīgu daļu veido interesenti, kuri nav lībiešu izcelsmes.

Līdztekus iepriekšminētajām kopām pastāv arī grupa zinātnieku un lībiešu kultūras interesentu, kas lībiešu valodu pamatā izmanto pētniecības nolūkos. Šī patlaban aptuveni piecpadsmit cilvēku grupa, kuras valodas prasmju līmenis ir intervālā no B1 līdz C2, laika posmā no 2004. līdz 2010. gadam ir augusi, parādoties jauniem lībiešu pētniekiem Igaunijā un Somijā. Šeit svarīga loma bijusi **Tartu Universitātei un tās tradīcijām lībiešu valodas apguves un pētniecības jomā, kā arī Starptautiskās lībiešu draugu biedrības darbībai**. Tāpat palielinājies topošo pētnieku skaits, kas lībiešu valodu apguvuši A1 vai A2 līmenī universitāšu mācību programmu ietvaros – Tartu Universitātē, Helsinku Universitātē, Latvijas Universitātē un Latvijas Kultūras akadēmijā. Kopā visās trijās valstīs piecu gadu laikā tie ir aptuveni 60 lībiešu valodas A1 vai A2 līmeņa pratēji.

Lībiešu valodas pratēju skaits

Tādējādi var teikt, ka lībiešu valodā spēj sazināties (valodas prasmes līmenis B1 vai augstāks) aptuveni 40 cilvēku visā pasaulē, no kuriem tikai apmēram puse ir lībiešu izcelsmes un tikai vienam tā ir dzimtā. A1 un A2 līmeņa valodas pratēju skaits pēc optimistiskām prognozēm ir līdz 210 cilvēkiem. Tāpat secināms, ka lībiešu valodas popularitāte un tās prestižs laika posmā no 2004. līdz 2010. gadam ir audzis. Svarīga loma šeit ir ekonomiskās situācijas uzlabojumam 21. gs. sākumā pretstatā 20. gs. 90. gadu vidum un otrajai pusei, kā arī uzlabojumiem valodas apguves iespēju pieejamības un lietošanas ziņā. Vērojams, ka interese par lībiešu valodu nav ļoti strauji augusi lībiešu izcelsmes cilvēku vidū, bet valodas lietotāju skaits nozīmīgi papildinājies uz Latvijā un ārvalstīs dzīvojošu interesentu rēķina.

LĪBIEŠU VALODAS APGUVE

Lībiešu valodas apguve notiek:

- fakultatīvu mācību formā:
- valodas kursos un vasaras nometnēs valodas pamatlīmeņa apguvei;
- speciālās nometnēs valodas prasmju pilnveidei;
- akadēmisko studiju programmās augstskolās.

Lībiešu valodas fakultatīva apguve

Lībiešu valodas fakultatīvu mācību tradīcijas meklējamas 20. gs. 20.–30. gados, kad lībiešu ciemos darbojās septiņas skolas – Melnsilā, Kolkā, Saunagā (Vaidē), Mazirbē, Sīkragā, Lielirbē un Miķeļtornī. Visās lībiešu ciemu skolās, izņemot Melnsilu, kopš 1923. gada rudens lībiešu valoda tika mācīta fakultatīvi. To caurmērā ik gadu mācījās virs simt skolēniem, un par valodas skolotājiem dažādos laikos strādāja pieci lībieši – Kārlis Bernšteins, Pēteris Dambergs, Mārtiņš Lepste, Kārlis Stalte un viņa meita Margarete Stalte.[1]

[1] Blumberga, R. Lībiešu valodas mācīšana Ziemeļkurzemes lībiešu ciemu skolās 20. gadsimta 20. un 30. gados. No: *Latvijas Universitātes raksti*, 2006, 708. sēj., 37.–46. lpp.

6 LĪBIEŠU VALODAS SITUĀCIJAS ATTĪSTĪBA LATVIJĀ

Pēc Latvijas neatkarības atjaunošanas atsākās arī lībiešu valodas mācības. No 1989. gada rudens līdz 1995. gada pavasarim Rīgā, lībiešu svētdienas skolā, mācīja lībiešu valodu. Skola darbojās pēc īpaši izstrādāta nolikuma, to finansēja no Rīgas pilsētas budžeta. Pirmo mācību gadu skolotāja bija Tartu Universitātes bakalaure Kersti Boiko, kurai mācību vielas sagatavošanā palīdzēja lībiete Paulīne Kļaviņa. Vēlāk skolotāja darbu pārņēma valodnieks Tenu Karma un lībiete Valda Marija Šuvcāne. Rīgā lībiešu svētdienas skola beidza pastāvēt skolēnu trūkuma dēļ.[1] Pēc 1995. gada lībiešu valoda tika mācīta nesistemātiski – lībiešu valodas kursi laiku pa laikam bija pieejami gan Rīgā, gan Kurzemē.

No 2004. līdz 2010. gadam lībiešu valodas mācības atkal notika regulāri, turklāt Rīgai un dažādām Kurzemes vietām pievienojās arī Vidzeme. Respektīvi, lībiešu valodu bijis iespējams apgūt Rīgā, Ventspilī, Dundagā, Kolkā, Staicelē un Pālē, par pedagogiem strādājuši M. Zandberga, Z. Sīle, Ē. Krautmane, J. Stalte, D. Ziemele, J. Mednis u.c. 2009. gadā reformu un finansējuma samazināšanās dēļ mācības gan notikušas tikai rudens mēnešos. Valodas mācības organizēja ĪUMSILS Lībiešu (līvu) lietu nodaļa vai Lībiešu savienība (turpmāk – LS) ar ĪUMSILS finansiālu atbalstu.

Jāatzīst, ka pārskats par šo valodas kursu apmeklējumu un rezultatīvajiem rādītājiem ir ļoti grūti iegūstams, jo nav pieejami nekādi kopsavilkumi, kursu dalībnieki nav reģistrēti un viņiem nav izsniegtas apliecības par valodas apguvi, tādējādi secinājumi izdarāmi vien ar empīriskām metodēm.

Piemēram, 2005. gadā notikušās mācības tiek raksturotas šādi: „Lībiešu valodu pamata līmenī iespējams apgūt Rīgā, Staicelē, Ventspilī, Dundagā un Kolkā. Vienotas programmas šādām mācībām nav, turklāt dažāda ir arī to regularitāte, izmantojamie materiāli un apmeklētāju skaits. Visregulārāk nodarbības notiek Rīgā, reizi nedēļā Lībiešu nodaļas [ĪUMSILS] telpās. Interesenti sadalīti divās grupās: vienu apmeklē cilvēki bez priekšzināšanām un otru tie, kuriem jau ir elementāras zināšanas. Nodarbības apmeklē aptuveni 10 cilvēki, no kuriem neviens neuzskata sevi par lībieti."[2]

Lībiešu valodas apguve vasaras nometnēs

Līdztekus kursiem, kuri notiek visa gada garumā, jau kopš 20. gs. 90. gadu sākuma reizi gadā (izņemot 2010. gadu) Mazirbē notiek arī lībiešu valodai un kultūrai veltītas nometnes. Lai gan nometnes pārsvarā paredzētas bērniem, ir bijuši mēģinājumi (2006., 2007., 2008. gadā) pēc 3x3 nometņu parauga veidot arī t.s. paaudžu nometnes, kurās līdztekus bērniem piedalās arī viņu vecāki. No lībiešu valodas apguves viedokļa šajās nometnēs lielākā problēma ir bijusi lielais dalībnieku skaits, kas apgrūtina mācību procesu, dažādais dalībnieku valodas prasmes līmenis un atšķirīgās intereses. Turklāt lielākā daļa dalībnieku apguvuši valodu, tikai atrodoties nometnē, tādējādi laika posmā starp divām nometnēm apgūtais lielākoties aizmirsts. Arī nometnes, līdzīgi kā lībiešu valodas kursus, organizējusi ĪUMSILS Lībiešu (līvu) lietu nodaļa vai LS ar ĪUMSILS atbalstu.

Valodas apguvi ietekmējošie faktori

Vērojot lībiešu valodas apguvi kursos un nometnēs, konstatējamas vairākas būtiskas problēmas. Tā kā **trūkst pedagogu ar labām lībiešu valodas prasmēm**, šajos kursos un lībiešu bērnu un jauniešu ikgadējās vasaras nometnēs Mazirbē valodas pamatus bieži vien māca cilvēki, kuriem pašiem ir tikai pamatlīmeņa lībiešu valodas prasme un kuri nav apguvuši valodu mācīšanas metodiku. Lai gan lībiešu valoda Latvijā tiek mācīta jau divus gadu desmitus, joprojām tas notiek bez sistēmas – **nav izstrādātas programmas, nenotiek skolotāju sagatavošana un sertificēšana**. Rezultātā katrs skolotājs māca to, ko prot pats, bet kursu dalībnieki vairākas reizes pēc kārtas apmeklē pamatlīmeņa kursus, nespējot pāriet uz augstāku prasmju līmeni.[1] Apskatāmajā laika posmā tomēr bijis viens mēģinājums sagatavot lībiešu valodas pedagogus – 2004. gadā ĪUMSILS sadarbībā ar LKS noorganizēja semināru ciklu lībiešu valodas un kultūrvēstures pedagogiem, kuru vadīja *Dr. hist*. Renāte Blumberga un *Dr. phil*. Valts Ernštreits.

Atsevišķa problēma ir arī **piemērotu mācību līdzekļu trūkums**. Pašreizējie ir vai nu pārāk sarežģīti lietošanā, vai nav piemēroti pamatlīmeņa valodas prasmju apguvei, tāpēc pedagogi spiesti izstrādāt paši savus materiālus. Turklāt mūsdienu situācijā mācību līdzekļos būtu jāietver arī audio materiāls, jo lībiešu valodas apguvējam nav iespējams uzturēties lībiski runājošā vidē, būtībā tikpat kā nav iespējams dzirdēt oriģinālvalodu, tādējādi, piemēram, mācoties izrunu, bieži jāizlīdzas ar pedagoga paskaidrojumiem, nevis ikdienā dzirdamiem valodas paraugiem.

Mācību līdzekļu problēmu ir mēģināts risināt, veidojot dažādus mācību palīglīdzekļus. Diemžēl manuskriptā palicis no 2006. līdz 2007. gadam uz T. Karmas mācību materiālu bāzes sastādītais un LKS izstrādātais mācību līdzeklis „Rāndakēļ, min jemākēļ" („Lībiešu valoda, mana mātes valoda"). Grūtības valodas mācību materiālu sagatavošanā rada arī jau minētais dažādais kursu vai nometņu dalībnieku valodas prasmes līmenis un vecums, kā arī skaidri formulētu gramatisko normu trūkums.

[1] Šuvcāne, V. M. *Lībieši: vēsturisks apskats*. Manuskripts. ĪUMSILS. Rīga, 2006, 18. lpp.
[2] Ernštreits, V. *Lībiešu valodas stāvoklis šobrīd* [tiešsaiste]. [Skatīts 27.09.2010.]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/valoda/?raksts=128*.

[1] Blumberga, R. *Lībieši 19.–21. gadsimtā*. Manuskripts (Iesniegts publicēšanai Igauņu valodas institūtā). 2010, 24. lpp.

Šķiet, ka valodas mācības mēģināts sistematizēt jau 2005. gadā (pēc citu ĪUMSILS pārskatu ziņām – 2006. gadā), veidojot vienotas programmas: „Sadarbībā ar LU Moderno valodu katedras lektori Ēriku Krautmani izstrādātas trīs lībiešu valodas mācību programmas: bērnu nometnei, valodas pamatu apguvei, valodas apguvei ar priekšzināšanām."[1] Tomēr praksē materiāls nav izplatīts un pedagogi šīs programmas darbā nav izmantojuši.

Neraugoties uz iepriekš minētajām valodas mācību problēmām, secināms, ka lībiešu valodas kursi izcili pilda kādu citu funkciju – tie kalpo par lībiešu un lībiešu interesentu tikšanās reizēm, kurās līdztekus valodas prasmju aktualizēšanai viņiem ir iespējams apspriest dažādas lībiešu dzīves aktualitātes un iepazīstināt citam citu ar dažādiem lībiešu kultūrvēstures aspektiem. Tas izskaidro arī daudzu kursu dalībnieku pastāvīgu iesaistīšanos valodas mācību procesā.

Nometnes lībiešu valodas lietotāju prasmju pilnveidei

Tā kā lībiešu valoda zaudējusi pozīcijas sadzīves lietošanā, tiek veikti pasākumi valodas prasmes līmeņa uzturēšanai un pilnveidei tiem cilvēkiem, kas spējīgi sazināties lībiešu valodā. **1998. gada vasarā** pie lībietes Paulīnes Kļaviņas viņas mājās Vaides ciema Ozolniekos **notika pirmā Lībiešu valodas runātāju nometne**, kuru organizēja LKS.

Otrā šāda veida LKS organizētā nometne jau ar ĪUMSILS atbalstu notika 2005. gadā vasarā Mazirbē. Lai veicinātu lībiešu valodas kā saziņas valodas izmantošanu, nometnes norisēs tika iesaistīti arī latviski neprotošie SLDB pārstāvji. Pēc tam šādas nometnes notikušas katru gadu – 2006. gadā Sīkragā, 2007. gadā Miķeļtornī, 2008. gadā Miķeļtornī (nu jau bez ĪUMSILS finansējuma). 2010. gadā sākumā Košragā ar Tartu Universitātes atbalstu notika Tartu Universitātes, LKS un SLDB seminārs, piedaloties LF pārstāvjiem, un tas savā ziņā aizstāja 2009. gada vasarā nenotikušo „runātāju nometni". Līdzīgus principus mēģināts ieviest arī LS jauniešu kopas organizētajā nometnē Mazsalacā 2008. gadā un LF organizētajā nometnē Hījumā salā 2010. gadā.

2005. gadā šo pasākumu laikā LKS ar ĪUMSILS atbalstu izveidoja t.s. valodas sarunu grupu, kas darbojās no 2005. rudens līdz 2006. gada pirmajai pusei, pulcējoties reizi mēnesī. Grupa tika radīta gan lībiešu valodas prasmju pilnveidei, gan īpaši sarunvalodas prasmju uzturēšanai. Sarunu grupas sanāksmes vidēji apmeklēja desmit cilvēki, kas savstarpēji sarunājās lībiski, lasīja, klausījās un tulkoja tekstus. Grupas darbā bija iesaistīti arī pedagogi, kas lībiešu valodu māca pamatlīmenī.

Lībiešu valoda augstskolās

Lībiešu valoda augstākajā izglītības līmenī tiek apgūta un pētīta vairāk nekā septiņdesmit gadu.

[1] Virtmane, *V. Pārskats par 2005. gada darbu* [tiešsaiste]. [Skatīts 27.09.2010.]. *Pieejams: http://www.livones.lv/libiesi/norises/?raksts=134.*

Laika posmā no 2004. līdz 2010. gadam lībiešu valodu ir bijis iespējams apgūt četrās augstskolās:

- **Tartu Universitātē** (docētāja doktorante Tūli Tuiska),
- **Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē** (docētāji Valts Ernštreits un Ērika Krautmane)
- **Latvijas Kultūras akadēmijā** (docētāja Ērika Krautmane),
- **Helsinku Universitātē** (profesors Riho Grīntāls).

Tartu Universitātē un Helsinku Universitātē lībiešu valoda galvenokārt tiek piedāvāta kā izvēles studiju kurss un palīgpriekšmets urāliešu saimes valodu un īpaši Baltijas jūras somu valodu pētniecībā, augstskolas programmās lībiešu valoda nekad nav bijusi apgūstama pilnībā, sniegts vien ieskats valodā, tās gramatikā un vēsturē. Tādējādi studenti iegūtās zināšanas un prasmes ir saglabājuši vai pilnveidojuši tikai tad, ja bijuši cieši iesaistīti lībiešu valodas pētniecībā.

Latvijā lībiešu valodu ir bijis iespējams apgūt kā obligātu studiju kursu Latvijas Kultūras akadēmijā un Latvijas Universitātē Humanitāro zinātņu fakultātes (sākotnēji – Moderno valodu fakultātes) Somugru studiju programmā. Šeit to galvenokārt apgūst studenti, kas specializējas somu vai igauņu valodā. Tādējādi arī šeit lībiešu valodas apguve ir sekundāra, turklāt visā studiju programmas pastāvēšanas laikā nav radies neviens jauns pētnieks, kurš būtu specializējies lībiešu valodā. Iespējams, būtu lietderīgāk popularizēt un piedāvāt lībiešu valodas kā izvēles kursa apguves iespējas visiem Latvijas Universitātes studentiem, lai citu nozaru pētnieki (piemēram, vēsturnieki, filologi) vai citās fakultātēs studējošie lībiešu pēcteči vai interesenti varētu to izmantot.

LĪBIEŠU SABIEDRISKĀS ORGANIZĀCIJAS

Līvõd Īt (1923)

1923. gadā tika dibināta pirmā lībiešu sabiedriskā organizācija *Līvõd Īt* (Lībiešu savienība – LS). Starpkaru posmā (20. gs. 20. un 30. gados) tās lietvedības un darba valoda bija lībiešu valoda. 1989. gadā, atjaunojot organizāciju[1], par tās darba un lietvedības valodu kļuva latviešu valoda. Tam par iemeslu bija valodas prasmes trūkums gan organizācijas vadībā, gan lielākajā organizācijas biedru daļā. Lībiešu valodai tika atvēlēta vairāk reprezentatīva loma svinīgos pasākumos. Piemēram, kopš 1989. gada Mazirbē ik gadu tiek atzīmēti Lībiešu

[1] Sākotnēji ar nosaukumu „Lībiešu kultūras savienība", tagad – Līvu (lībiešu) savienība jeb *Līvõd Īt*.

svētki[1], kuru svinīgā daļa tradicionāli tika sākta ar vienu vai vairākām uzrunām lībiešu valodā. Laika posmā no 2004. līdz 2010. gadam vērojamas būtiskas pārmaiņas lībiešu valodas lietojumā šajā lielākajā lībiešu tematikai veltītajā pasākumā – lībiešu valodā skanošo runu skaits ir ievērojami samazinājies, pēdējos gados ar tādu uzstājies tikai Starptautiskās lībiešu draugu biedrības (SLDB) priekšsēdētājs un Tartu Universitātes emeritētais profesors Tīts Reins Vītso.

Līvu fonds (2009)

Nedaudz labāka šķiet situācija 2009. gadā LS atbalstam izveidotajā sabiedriskajā organizācijā **Līvu fonds** (LF), kuras valdes locekļi prot lībiešu valodu B1/B2 līmenī un kuras pirmais priekšsēdētājs Dāvis Stalts 2010. gadā ievēlēts arī par LS vecāko. Tomēr patlaban pārāk īsā darbības laika dēļ vēl ir pāragri spriest, vai šīs organizācijas darbība un pārmaiņas LS valdē varētu uzlabot lībiešu valodas prestižu šajās organizācijās un atjaunot lībiešu valodas kā reprezentācijas un darba valodas lietojumu.

Līvõ Kultūr sidām (1994)

Kopš 1994. gada LS savā darbībā par primārajiem izvirzījusi jautājumus, kas saistīti ar lībiešu vēsturiski apdzīvoto teritoriju – Lībiešu krastu. Rezultātā **tika nodibināta biedrība *Līvõ Kultūr sidām*, par kuras galveno uzdevumu kļuva rūpes par lībiešu kultūras un valodas saglabāšanu un popularizēšanu,** atstājot malā jebkādus ar ekonomiku saistītus jautājumus. Sākotnēji LKS centās darbā un lietvedībā izmantot lībiešu valodu, taču vēlāk tādu pašu iemeslu dēļ kā LS gadījumā biedrības darbība un lietvedība pamatā turpinājās latviski. Tomēr publiskie LKS pasākumi ar retiem izņēmumiem vienmēr bijuši un joprojām ir pilnībā divvalodīgi (lībiešu un latviešu), nodrošinot uzrunu konsekutīvo tulkojumu.

Starptautiskā lībiešu draugu biedrība (1998)

1998. gadā pēc LKS ierosinājuma tika nodibināta Starptautiskā lībiešu draugu biedrība, kas apvieno lībiešu pētniekus un interesentus visā pasaulē, galvenokārt – Somijā, Igaunijā un Latvijā. Šīs biedrības lietvedības valoda pamatā ir somu vai igauņu, darba valoda biedrības starptautiskā rakstura dēļ ir mainīga. Tomēr lībiešu valodas lietojumam biedrībā ir atvēlēta ievērojama loma, tai skaitā publiskajos pasākumos un sanāksmēs. Lībiešu valoda kā darba valoda, īpaši pēdējo piecu gadu laikā, reizumis lietota arī LKS un SLDB kopīgajās apspriedēs, kad tā ir bijusi vienīgā kopīgā valoda visiem apspriedes dalībniekiem.

[1] Vienīgo reizi līdz šim svētki nav notikuši 2010. gadā.

PERIODISKIE IZDEVUMI UN TĪMEKĻA LAPAS

Izdošanas gads		Nosaukums	Izdevuma veids, vieta, izdevējs	Izdevuma valoda	Komentāri
Līdz 2004. gadam	1931.–1939.; 1992. –2008.	***Līvli***	Laikraksts, Jelgava un Mazirbe, no 1992. gada – Rīga	Lībiešu; no 1992. gada – latviešu, ar atsevišķiem tekstiem lībiešu valodā	Abos izdevumos nedaudz parādījās arī lībiešu valoda – laikrakstā „Līvli“ sākumā regulāri kā valodas mācību stundas, vēlāk tekstu lībiešu valodā kļuva mazāk, līdz beigās tie izzuda pavisam; gadagrāmatā – ja publicējamais raksts bija sākotnēji lībiešu valodā. Vēlākos gados šo izdevumu saturiskā un bieži vien arī poligrāfiskā kvalitāte pazeminājās.[1] Abi šie izdevumi diemžēl beiguši pastāvēt. Pēc pāriešanas LS atbildībā laikraksts „Līvli“ sāka iznākt reti – reizi vai divas gadā un tā pēdējais numurs iznācis 2008. gadā, kad iznākusi arī pēdējā gadagrāmata.
	1994.–2008.	Lībiešu gadagrāmatas (izdevējs – „Lībiešu krasts”)	Gadagrāmata	Latviešu, atsevišķi teksti lībiešu valodā	
	1994.–1995.	***Õvā***	Žurnāls, izdevējs – LKS	Lībiešu	Pēc Otrā pasaules kara vienīgais mēģinājums atjaunot drukāto periodiku lībiešu valodā bija žurnāls „Õvā”, kas iznāca 1994. gadā (1 numurs) un 1995. gadā (2 numuri). Šis mēģinājums cieta neveiksmi neatrisinātā finansējuma un nepietiekamā lasītāju skaita dēļ.
	1990.–2008.	***Izstaigāju līvu zemi***	Raidījums „Latvijas Radio”	Latviešu, lībiešu	Klausītāji regulāri tika iepazīstināti ar lībiešu dzīves aktualitātēm un tajā bieži bija dzirdama arī lībiešu valoda.
2004.–2009. gadam	2006.	***www.livones.lv***	Lībiešu valodas un kultūras portāls; veidotājs – LKS; atbalsts – Valsts kultūrkapitāla fonds (VKKF) un ĪUMSILS	Latviešu, lībiešu, angļu	Portāla sākotnējais uzdevums bija piedāvāt pamatinformāciju par lībiešiem – valodu, vēsturi, simboliem, tradicionālo kultūru, mākslu, literatūru u.c. trijās valodās (latviešu, lībiešu, angļu). Patlaban portāls ir arī lielākais internetā pieejamais lībiešu tekstu krājums. Arvien retāk iznākot laikrakstam „Līvli”, portāls pārņēma sabiedrības informēšanas funkcijas, kļūstot par vienīgo plaši pieejamo lībiešu tēmām veltīto periodisko izdevumu.
	2009.	***Līvõd āiga (Lībiešu laiks)***	Lībiešu tematikai veltīta lapa (A4) Dundagas novada mēnešrakstā „Dundadznieks”, sadarbībā ar LF	Latviešu, lībiešu	Sastopami teksti arī lībiešu valodā, diemžēl to kvalitāte nereti ir zema.
	2011.	***www.livodfond.lv***	LF tīmekļa vietne	Latviešu	Aktuālā informācija tiek atjaunināta reti, lapā lasāmie teksti dublē iepriekš aprakstīto izdevumu „Līvõd āiga”.

[1] Blumberga, R. *Lībieši 19.–21. gadsimtā*. Manuskripts (Iesniegts publicēšanai Igauņu valodas institūtā). 2010, 24. lpp.

DAŽI NO 2004. LĪDZ 2010. GADAM TAPUŠIE IZDEVUMI UN SKAŅU IERAKSTI

Izdošanas gads	Nosaukums	Izdevuma veids, vieta, izdevējs	Izdevuma valoda	Komentāri
2005.	Sīle, Z. ***Lībiešu valodas ābece*** (112 lpp.)	Mācību līdzeklis; Rīga, Anitas Mellupes SIA BO Likteņstāsti	Latviešu, lībiešu	
2005.	Mednis, J., Tiguls, R. ***Zaļš. Balts. Zils.***	Fotoalbums un mūzikas disks; SIA „Kolkasrags”	Lībiešu, latviešu, angļu, vācu	Lībiešu valodā tekstu tulkoja Valts Ernštreits un Tīts Reins Vītso.
2005.	***Līvlizt*** (Lībieši)	Kompaktdisks ar lībiešu tautasdziesmām; Igaunija; ARM Music	Lībiešu	Pārizdota igauņu muzikoloģes Ingridas Rītelas un folkloras pētnieces Kristi Salves sastādītā vinila plate *Līvlizt* (Lībieši) ar lībiešu tautasdziesmām no Igaunijas Literatūras muzeja krājumiem.
2007.	Sīle, Z. ***Sõnād ja kērad***[1]	Mācību līdzeklis; LS	Lībiešu, latviešu	Mācību līdzeklis lībiešu valodas un Ziemeļkurzemes cimdu rakstu mācībām, iznācis kopā ar tāda paša nosaukuma kompaktdisku.
2007.	***Lībiešu tautasdziesmas***[2]	Tautasdziesmu krājums; LS	Lībiešu	1980. gadā izdotās tāda paša nosaukuma krājuma atkārtots izdevums.
2007.	***Līvõd jelāmi***[3]	Lībiešu albuma faksimils ar komentāriem; LKS, Neputns	Lībiešu; komentāri: lībiešu, latviešu, angļu	P. Damberga 20. gs. 30. gados sastādītā albuma faksimilizdevums ar R. Blumbergas komentāriem trijās valodās. Lībiešu tekstu daļu tulkojis V. Ernštreits un lībiešu valodā rakstītā ievada autors ir T. R. Vītso.
2008.	***Lībiešu valodas mācību līdzeklis***[4]	Mācību līdzeklis; LS	Lībiešu	Desmit stundas no Kersti Boiko sastādītās mācību grāmatas, kas papildinātas ar kompaktdisku, kurā šo stundu tekstu ierunājusi Kanādā dzīvojošā lībiete Grizelda Kristiņa.
2008.–2009.	***Elektroniska vārdnīca***	Izveidojis R. Zumbergs	Lībiešu, latviešu, angļu	Vārdnīcā apvienoti trīs Latvijā izdoti avoti – 1999. gadā iznākusī V. Ernštreita lībiešu-latviešu, latviešu-lībiešu vārdnīca[5], V. Šuvcānes un I. Ernštreites sastādītā latviešu-lībiešu-angļu sarunvārdnīca[6] un K. Boiko sastādītā mācību grāmata[7].

[1] Sīle, Z. *Lībiešu valodas un Ziemeļkurzemes cimdu rakstu mācību materiāls*. Rīgõ : Līvu (lībiešu) savienība „Līvõd Īt“. 2007, 32 lk.
[2] Dambergs, P., Karma, T. *Lībiešu tautasdziesmas*. Rīga : Līvu (lībiešu) savienība „Līvõd Īt“. 2007, 40 lk.
[3] *Līvõd jelāmi. Lībiešu dzīve. The Life of Livs*. Rīga: Līvõ Kultūr sidām; Neputns. 2007.
[4] Boiko, K. *Līvõ kēļ. Lībiešu valoda. Piški optõbrõntõz. Mazā mācību grāmata*. Rīga : Līvu savienība (Līvõd Īt). 2000, 168 lk.
[5] Ernštreit, V. *Līvõkīel–leţkīel, leţkīel–līvõkīel sõnarõntõz. Lībiešu–latviešu, latviešu– lībiešu vārdnīca*. Rīga : Līvõ Kultūr sidām. 1999, 110 lpp.
[6] Šuvcāne, V., Ernštreite, I. *Latviešu–lībiešu–angļu sarunvārdnīca. Letkīel–līvõkīel– engliškīel rõksõnārõntõz. Latvian–Livonian–English Phrase Book*. Rīga : Līvu (Lībiešu) savienība „Līvõd Īt“, 1999.
[7] Boiko, K. *Līvõ kēļ. Lībiešu valoda. Piški optõbrõntõz. Mazā mācību grāmata*. Rīga : Līvu Savienība (Līvõd Īt). 2000, 168 lpp.

PRIVĀTĀ UZŅĒMĒJDARBĪBA

Jaunas tendences novērojamas lībiešu valodas lietojumā privātajā uzņēmējdarbībā. Pozitīvs (šķiet, arī vienīgais) piemērs ir SIA „Kolkasrags”, kas līdztekus iepriekšminētā albuma izdošanai 2009. gadā izveidojis arī savu mājaslapu lībiešu valodā. Lībiešu valodu uzņēmums lieto arī uz atkritumu kastēm, uz kurām ir rakstīts trijās valodās „Paldies! Tienū! Thank You!”. Šie šķietamie sīkumi tomēr liecina par centieniem izmantot lībiešu valodu uzņēmējdarbībā un lībiskā kolorīta uzsvēršanu tūrisma veicināšanai.

54. att. **Lībiešu valodas alfabēts. Pastkarte: SIA „NicePlace”.** Dizains: Z. Ernštreite

Lībiešu valodu savā produkcijā izmanto arī Latvijas suvenīru ražotājs „NicePlace", kas jau 2007. gadā izdevis pastkartes formāta karti, kurā norādīti lībiešu krasta nosaukumi, un izveidojis T kreklus un tarbas ar uzrakstu lībiešu valodā. 2008. gadā uzņēmums izdevis arī pastkarti ar lībiešu alfabētu (54. att.).

Lībiešu valodas iekļaušana uzņēmējdarbībā pagaidām noris ļoti kūtri, taču paredzams, ka ar laiku tās lietošana, īpaši ar tūrismu saistītajos uzņēmumos, lībiešu vēsturiski apdzīvotajās teritorijās varētu pieaugt. Par to liecina, piemēram, 2010. gadā Latvijas Lauku tūrisma asociācijas „Lauku ceļotājs" izveidotā un internetā pieejamā „Latviešu–lībiešu vārdnīca: tūrisma materiālu izstrādei, uzziņas līdzekļu un teritorijas iedzīvotāju lībiskās identitātes uzturēšanai".[1] Jāņem vērā, ka tas nav leksikogrāfiski izstrādāts materiāls, tomēr, šķiet, veic vārdnīcas veidotāju norādīto palīglīdzekļa funkciju: „Vārdnīcas mērķis ir sniegt tulkojumu šodienas sadzīvē lietotajiem latviešu vārdiem – mājvārdi un vietu nosaukumi, ēdieni, svētki u.c., lai tos varētu izmantot tūrisma materiālos, teritorijas mārketingā, lībiskās identitātes akcentēšanā."[2]

VALODAS NORMĒŠANA

Lībiešu literārā rakstu valoda

Lībiešu literārajai valodai ir vairāk nekā 150 gadu ilga vēsture. Tā iedalāma divās tradīcijās: 19. gadsimta rakstu valodas tradīcijā (1863–1880) un 20. gadsimta rakstu valodas tradīcijā (1920–mūsdienas), kas viena otru tiešā veidā neturpina.

20. gadsimta rakstu valodas tradīcija savukārt iedalāma sīkāk:

a) 20. gs. 20. gadu meklējuma periods (1921.–1929.);

b) laikraksta „Līvli" periods (1931.–1972.);

c) funkcijas maiņas periods (1972.–mūsdienām).

Pēdējā periodā pārmaiņas lībiešu rakstu valodā izraisījusi strauja lībiešu valodas kā dzimtās (pirmās) valodas pratēju skaita samazināšanās un tā rezultātā nepieciešamās korekcijas rakstu valodas ortogrāfijas tuvināšanā izrunai.[3]

Jaunākajā rakstu valodas attīstības periodā valodas standartizēšanas jomā paveiktais visbiežāk saistāms ar lībiešu valodā iznākošajiem izdevumiem, jo katra izdevuma sagatavošanas procesā (sastādīšana, tulkošana u.tml.) ir daudzi atrisināmi jautājumi – terminoloģijas izstrāde, ortogrāfijas precizēšana u.c. Tomēr jaunākajā laikā notikuši arī vairāki pasākumi, kuri vērsti lībiešu valodas standartizēšanai.

Lai tiktu galā ar 20. gs. 90. gadu sākumā radušos apjukumu lībiešu ortogrāfijas principu izmantošanā un nodrošinātu izveidojušos lībiešu rakstu valodas principu ievērošanu, jau 1995. gadā LKS sadarbībā ar Valsts īpaši aizsargājamo kultūrvēsturisko teritoriju *Līvõd Rānda* sasauca pirmo lībiešu valodas normēšanas konferenci, kas notika Mazirbē. Tās dalībnieki vienojās par vienotu principu turpmāku ievērošanu, veidojot izdevumus lībiešu valodā.

Terminoloģijas izstrādes process

Nākamā šāda konference notika 2005. gada maijā, šoreiz tās organizētāji bija LKS un Tartu Universitāte. Konferences uzdevums bija līdz galam sakārtot un apstiprināt rakstības principus. **Lībiešu valodas ortogrāfijas principi ir publicēti** portālā *www.livones.lv* lībiešu (oriģinālais teksts[1]) un latviešu valodā.[2]

Svarīga joma lībiešu rakstu valodas attīstībā līdztekus tās normēšanai ir bijusi arī **terminoloģijas izstrāde**. No 2004. līdz 2010. gadam lībiešu terminoloģija plaši izstrādāta diviem avotiem – 2007. gadā iznākušajam albumam „Lībiešu dzīve", kura komentāros tulkojumiem galvenokārt bija nepieciešama zinātniskā un speciālā terminoloģija, un pastāvīgi no 2006. gada līdz šodienai tas tiek darīts, publicējot informāciju portālā *www.livones.lv*. Šeit lielākā nepieciešamība bijusi pēc mūsdienu terminiem, kas saistīti ar elektroniskā tīmekļa specifiku. Citi lībiskie avoti lielākoties bijuši atkārtoti izdevumi vai tajos lietota tāda valoda, kas neprasa īpašas terminoloģijas izveidošanu.

Runājot par lībiešu valodu datorlietojumā, pozitīvi vērtējams fakts, ka **lībiešu rakstu valodas fonti jeb burtveidi veidoti jau kopš 1993. gada un visi lībiešu burti iekļauti *Unicode* formātā jau 1995. gadā,**[3] tāpat burtveidi, kuros atrodami visi lībiešu valodas burti, patlaban ir pieejami gandrīz visos datoros. Līdz pat 2009. gadam nebija adekvāti atrisināta iespēja rakstīt lībiešu valodā, t.i., izveidoti klaviatūras draiveri. Lai atrisinātu pastāvīgi problemātisko lībiešu valodas lietojuma jautājumu un ļautu ērtāk un plašāk lietot lībiešu valodu, LKS

[1] *Latviešu – lībiešu vārdnīca: tūrisma materiālu izstrādei, uzziņas līdzekļu un teritorijas iedzīvotāju lībiskās identitātes uzturēšanai* [tiešsaiste]. Lauku ceļotājs. Rīga, 2010, 3. lpp. [Skatīts 14.01.2011.]. Pieejams: *http://www.celotajs.lv/cont/prof/proj/PolProp/Dokumenti/libiesu_vardnica_LV.pdf.*

[2] Turpat, 3. lpp.

[3] Ernštreits, V. *Liivi kirjakeele kujunemine*. Promocijas darbs doktora grāda iegūšanai. Aizstāvēts 10.12.2010. 2010, 204. lpp.

[1] Viitso, Tiit-Rein. *Līvõ kīel õigizekēra pandõkst* [tiešsaiste]. [Skatīts 27.09.2010.]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/valoda/?raksts=192.*

[2] Viitso, Tiit-Rein. *Lībiešu valodas pareizrakstības likumi* [tiešsaiste]. [Skatīts 27.09.2010.]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/valoda/?raksts=129.*

[3] Tāpēc nav saprotams, kāpēc programmā „Lībieši Latvijā" 2008.–2012. gadam iekļauts uzdevums „Nodrošināt lībiešu burtu pieejamību internetā", resp., nodrošināt lībiešu burtu pieejamību internetā; panākt vienošanos par nepieciešamo burtu izveidi, kas nepastāv UNICODE; nodrošināt burtu iekļaušanu Latvijas standartā; nodrošināt burtu iekļaušanu ISO standartā UNICODE.

ar Ziemeļvalstu Ministru padomes izveidotās programmas *Nordplus* finansējumu izstrādāja lībiešu klaviatūras draiverus populārākajām sistēmām (*Apple Macintosh*, *Windows XP*, *Windows Vista*), kas pieejami bezmaksas lejupielādēšanai portālā *www.livones.lv*. Savu klaviatūras draiveri rakstīšanai lībiešu valodā ir izstrādājis arī uzņēmums „Tilde", taču šajā klaviatūrā nav iekļauti simboli, par kuru izmantošanu mācību tekstos LKS, Tartu Universitāte un SLDB vienojās 2009. gada sākumā.

2010. gada sākumā Košragā notikušajā Tartu Universitātes, LKS un SLDB kopīgajā seminārā cita starpā tika spriests arī par iespēju izveidot lībiešu valodas komisiju, kuras uzdevums būtu rakstu valodas normatīvu izstrāde, pēc ilgākām diskusijām 2010. gada nogalē nolemts rosināt šādas komisijas izveidi, nodrošinot tai Latvijas Republikā arī oficiālu statusu.

LĪBIEŠU VALODAS PĒTNIECĪBA UN ATBALSTS VALODAS RESURSU SAGATAVOŠANAI IGAUNIJĀ

Augstskolas un tajās strādājošie zinātnieki ir bijuši svarīgākie lībiešu valodas pētniecības un attīstīšanas virzītāji. Bez viņu aktīvas līdzdalības lielākā daļa zināšanu par lībiešu valodu nebūtu nonākusi līdz mūsdienām, tāpat viņu tiešajai un netiešajai līdzdalībai jāpateicas par lībiešu literārās valodas tapšanu un attīstību, kā arī tik plaši (dažādos izdevumos, rokrakstos, ierakstos) dokumentēto lībiešu valodu. Tā kā lībiešu valodas izpētē ir ļoti daudz nepadarītā, augstskolām un lībiešu valodas pasniegšanai augstskolās ir īpaši svarīga loma jaunu lībiešu valodas pētnieku un pētījumu radīšanā.

No 2005. līdz 2009. gadam, īpaši beigu posmā, aktivizējusies arī ļoti nozīmīgu lībiešu valodas resursu izstrāde. Jau 2007. gadā sākās darbs pie 20. gs. 70. gados Igauņu valodas institūtā (*Eesti Keele Instituut*) **sastādītās lībiešu valodas leksikas kartotēkas** (tās veidošanā aktīvi piedalījās arī lībiešu literāts **P. Dambergs,** sk. 55. att.), kas līdztekus lībiešu leksikai ietver arī tās atbilsmes igauņu un latviešu valodā, **pārveidošanas lībiešu – igauņu – latviešu vārdnīcas manuskriptā un tā izdošanas**. Patlaban T. R. Vītso sastādītais manuskripts atrodas rediģēšanas stadijā un 2011. gadā pēc latviešu valodas teksta izskatīšanas un gramatikas daļas pievienošanas plānota tā izdošana. Šis izdevums kļūs par lielāko lībiešu valodas vārdnīcu, kāda līdz šim tapusi, un arī noderīgu palīglīdzekli lībiešu valodas apguvei. Manuskriptā izmantota mūsdienu lībiešu rakstu valodas ortogrāfija. Pēc izdošanas manuskriptu plānots pārveidot arī elektroniskā formā. Līdztekus šim darbam Tartu Universitātes granta ietvaros T. R. Vītso kopā ar citiem pētniekiem strādā pie jaunas lībiešu valodas gramatikas sastādīšanas (iepriekšējā iznākusi 1861. gadā).

Nozīmīga ir arī 2009. gada sākumā sāktā **lībiešu valodas leksikas arhīva izveide**.[1] Šo projektu vada Igauņu valodas institūts un tā ietvaros patlaban **digitalizēta liela daļa lībiešu leksikas avotu, sākta arī to tekstu pārveidošana elektroniskā formā**. Šī paša projekta ietvaros sākta arī lībiešu valodas korpusa izveide. Projekta rezultātus paredzēts padarīt publiski pieejamus.

55. att. **Lībiešu valodas skolotājs un kultūras darbinieks Pēteris Dambergs.** Foto: B. Damberga/ LKS arhīvs

Pēc LKS ierosinājuma tās krājumos esošo lībiešu valodā rakstīto un ar lībiešiem saistīto materiālu digitalizāciju sākusi arī Tartu Universitātes bibliotēka. Patlaban publiski jau ir pieejama 1861. gadā iznākušās Šēgrēna–Vīdemaņa vārdnīcas valodas paraugu un gramatikas daļa.

2009. gadā Tartu Universitātē sākta arī tur izveidotās lībiešu valodas skaņas ierakstu kolekcijas transliterēšana un pievienošana igauņu valodas dialektu korpusam, kas atrodams adresē *http://www.murre.ut.ee/*.

Līdztekus iepriekšminētajiem turpinājies darbs arī lībiešu valodas un tās avotu izpētē. 2010. gadā Igaunijā tapuši vairāki jauni pētījumi par lībiešu valodu, tostarp Mīnas Norvikas maģistra darbs, kas veltīts līdz šim tikpat kā neizpētītajai lībiešu valodas sintaksei, un V. Ernštreita doktordarbs par lībiešu literārās valodas izveidošanos, kurā apskatīti lībiešu rakstu valodā tapušie izdevumi un manuskripti.

Laika posmā no 2005. līdz 2009. gadam **Igaunijas arhīvos atrasti arī trīs līdz šim nezināmi manuskripti lībiešu valodā**, kuru izdošanai ir liela nozīme. Tie ir P. Damberga sastādītais albums „Lībiešu dzīve" (izdots 2007. gadā) (56. att.), LKS pētnieces R. Blumbergas atrastais K. Staltes 1936. gadā sastādītās lībiešu ābeces manuskripts un O. Loritsa ap 1923. gadu sastādītais manuskripts „Lībiešu valodas gramatikas termini", kas ietver skolu vajadzībām veidotu lībiešu valodas gramatiku.

---

[1] Ernštreits, V. *Sācies darbs pie libiešu valodas arhīva izveides* [tiešsaiste]. [Skatīts 27.09.2010.]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/norises/?raksts=308.*

56. att. **Albuma „Lībiešu dzīve” vāks.** Foto: no LKS arhīva

LĪBIEŠU VALODA NĀKOTNĒ

Lībiešu valodas nākotnes situāciju ir ļoti grūti prognozēt, jo tā ir visai nestabila un pastāvīgi mainīga. Ir skaidrs, ka turpināsies lībiešu valodas pētniecība un lībiešu valodas materiālu apzināšana un publicēšana – Latvijā vai ārvalstīs. Tomēr, ņemot vērā ekonomiskās attīstības un valsts pārvaldes tendences, secināms, ka radikālas pārmaiņas lībiešu valodas lietojuma jomās tuvāko piecu līdz desmit gadu laikā bez aktīviem un plašiem pasākumiem nav gaidāmas, un bez ārējas palīdzības un finansējuma lībiešu valodas stāvokli uzlabot nebūs iespējams.

7

LATVIEŠU VALODA MŪSDIENU GLOBALIZĀCIJAS APSTĀKĻOS

7 LATVIEŠU VALODA MŪSDIENU GLOBALIZĀCIJAS APSTĀKĻOS

Globalizācijas tendences, to ietekme uz valodu

Mūsdienu pasaulei raksturīgā globalizācija, tehnoloģiju plašais izmantojums, pastiprināta iedzīvotāju mobilitāte atstāj graujošu ietekmi uz tradicionālo dzīvesveidu un zināmā mērā apdraud valodu kā identitātes stūrakmeni.[1] Globalizācijai un tās radītajai migrācijai, kosmopolītismam, robežu paplašināšanās u.c. tendencēm ir cieša saistība ar valodas un identitātes maiņu un nepieredzētu kultūru, valodu un etniskās daudzveidības uzplaukumu. LVA aptaujas 2009 lielākā daļa (76%) respondentu norāda, ka tieši globalizācijas procesi visvairāk apdraud latviešu valodu (57. att.).

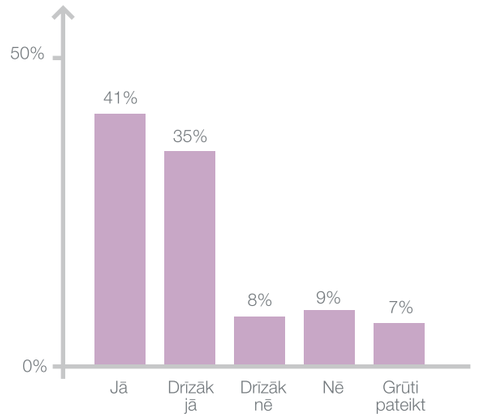

57. att. **Respondentu, kurus uztrauc latviešu valodas apdraudētība, atbildes uz jautājumu „Vai, Jūsuprāt, latviešu valodu apdraud globalizācijas tendences?"** (LVA aptauja 2009)

Valodu konkurence

Viena no šobrīd pamanāmākajām globalizācijas izpausmēm ir **valodu konkurence**, kuras spilgtākais piemērs ir angļu valodas arvien pieaugošā loma uzņēmējdarbības vidē, plašsaziņas līdzekļos, izglītībā un zinātnē, kas neapšaubāmi vājina un apdraud citu valstu valodu pozīcijas. Šī problēma ir aktuāla ne tikai Latvijā, bet visā Eiropā, īpaši valstīs ar nelielu oficiālās valodas runātāju skaitu.

[1] Druviete, I. Mūsu valoda – Latvijas vai ES identitātes daļa? *Lauku Avīze*, 2004, 11. okt.

Nozīmīgākās sociolingvistiskās funkcijas Latvijā pilda latviešu valoda, krievu valoda un pieaug arī angļu valodas loma. Šo valodu nozīmi Latvijas valodas situācijā nosaka vairāki savstarpēji saistīti faktori – valodu prasme iedzīvotāju vidū, valodu faktiskās sociolingvistiskās funkcijas, lingvistiskās attieksmes un valodu statuss.[1] Kā atzīst eksperti LVA intervijās 2009, latviešu valoda pasaules līmenī nav pietiekami konkurētspējīga salīdzinājumā ar angļu valodu un Latvijas situācijā arī ar krievu valodu.

Latviešu valodas konkurentvalodas – krievu un angļu valodu – raksturo vairākas iezīmes:

- kopīgais: abas ir pasaules "megavalodas", plaši lietotas starptautiskā un reģionālā komunikācijas līdzekļa funkcijā, tradicionāli apgūtas kā L2 valodas;
- atšķirīgais: lingvistiski pašpietiekama valodas kolektīva (ne)eksistence Latvijā, individuālā bilingvisma pakāpe latviešu vidū, reālās sociolingvistiskās funkcijas, kontaktsituācijas ģenēze, lingvistiskā attieksme.[2]

Valodas lietošana ikdienā ir viens no valodu konkurences aspektiem, un latviešu valodas konkurētspēja nevar tikt uzskatīta par labu. Šādā aspektā valodu konkurences rezultātus visvairāk ietekmē paši tās lietotāji, nevis ārēji apstākļi; ņemot vērā, ka latvieši bieži vien saziņā ar krievvalodīgajiem runātājiem izvēlas krievu valodu un ne visi krievvalodīgie, kuri prot valsts valodu, to arī lieto, latviešu valodas konkurētspēja var tikt uzskatīta par apdraudētu.

Šo faktu apliecina dažādu Latvijas iedzīvotāju aptauju dati, jo vēl arvien salīdzināmi augsts ir to latviešu skaits, kas, vērsoties pie cittautiešiem, par saziņas valodu neizvēlas latviešu valodu. Tikai apmēram trešdaļa latviešu uzsvērusi, ka šādās situācijās vienmēr runā latviski. Kā to vairākkārt uzsvērusi LU profesore I. Druviete, valodu konkurence tiešām pastāv, un tā parādās ikvienā mirklī, kad mēs izvēlamies to vai citu saziņas valodu.[3]

Jāapzinās, ka vismaz pagaidām angļu valodas ietekme neapdraud latviešu valodas pastāvēšanu un lietošanu, jo Latvijā nav reālas angļu valodas vides, kā arī nav liels labu angļu valodas pratēju skaits. Ir tikai dažas specifiskas sociolingvistiskās jomas, kurās angļu valoda ieņem arvien nozīmīgāku lomu un

[1] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998, 85. lpp.
[2] Druviete, I. *Valsts valodas integratīvā un ekonomiskā vērtība: sinerģija vai antagonisms?* [tiešsaiste]. Ref. LVA konferencē „Valoda, vide, ekonomika" 2010. gada 22. septembrī Rīgā. [Skatīts 15.01.2011.]. Pieejams: *http://valoda.lv/Sadarbibas_projekti/Eiropas_valodu_diena_2010_Konference_Valoda_vide_ekonomika_/824/mid_550*.
[3] Sk. Druviete, I. Mūsu valoda – Latvijas vai ES identitātes daļa? *Lauku Avīze*, 11.10.2004.; Jauce, S. Valodas jāaizsargā pašu mājās. *Latvija Eiropas Savienībā*, Nr. 8, 2007. gada decembris.

tiešām var tikt uzskatīta par apdraudējumu latviešu valodai – tā galvenokārt ir zinātne, dažas kultūras jomas, iespējams, jaunās tehnoloģijas. Šī tendence ir raksturīga lielākajai daļai Eiropas valstu, tomēr zināmā mērā to var kontrolēt ar likumu un noteikumu palīdzību.[1] Savukārt krievu valoda vēl aizvien ir lielākais konkurents latviešu valodai (58. att.).

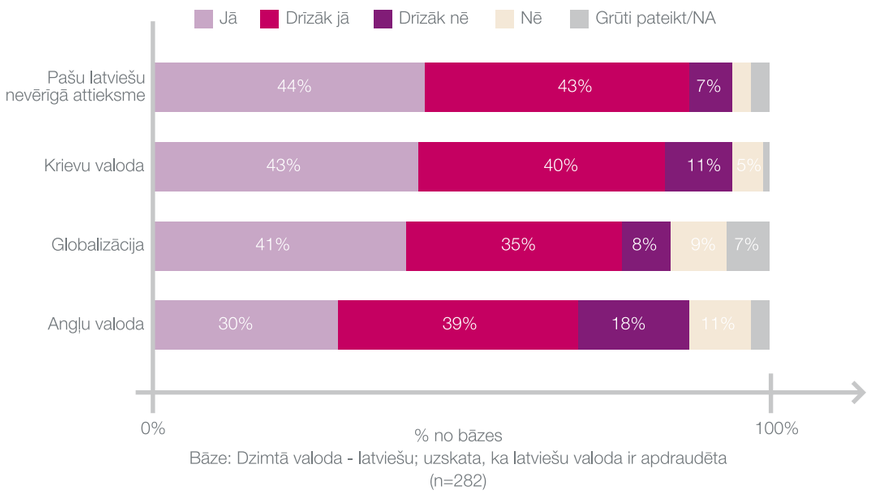

58. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai, Jūsuprāt, latviešu valodu apdraud...”
(LVA aptauja 2009)

Eksperti īpaši uzsvēruši, ka abu valodu mijiedarbībā saskatāma negatīva ietekme tieši uz latviešu valodu, ko galvenokārt nosaka krievu valodas augstāka ekonomiskā vērtība. Ar šo viedokli sasaucas LVA aptaujas 2009 rezultāti – vairāk nekā 60% latviešu respondentu norāda, ka viņus uztrauc latviešu valodas apdraudētība (59. att.).

Kā jau iepriekš minēts (sk. 2. nodaļu), būtiskus izaicinājumus un iespējas latviešu valodai pavēra Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā (2004), kas nodrošināja latviešu valodas statusa plašu atzīšanu un nostiprināšanu. Vērtējot Latvijas iestāšanos ES, LVA intervijās 2009 eksperti atzīst, ka tādējādi ir mazinājusies krievu valodas ietekme uz latviešu valodu, bet vienlaikus ir palielinājusies angļu valodas ietekme. Eksperti norāda, ka šādā kontekstā ļoti būtiski ir analizēt un izvērtēt, kas no ES tiešās un netiešās ietekmes ir akceptējams un pielāgojams, bet kas – noraidāms, lai latviešu valoda saglabātu savu unikalitāti un lietošanas izplatību, kas netiktu ierobežota citu valodu ietekmē.

[1] Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998, 98. lpp.

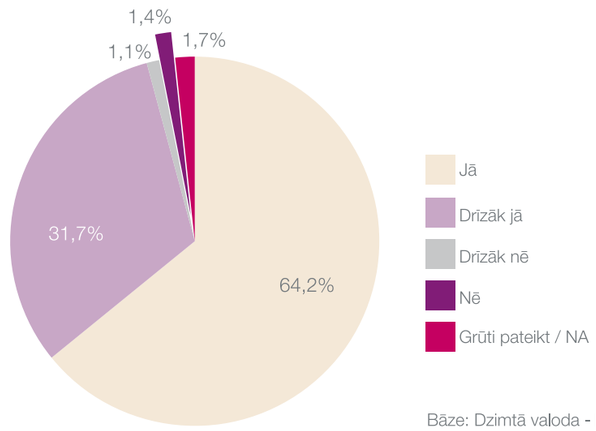

59. att. Respondentu atbildes uz jautājumu „Vai Jūs uztrauc latviešu valodas apdraudētība?”
(LVA aptauja 2009)

Mūsdienu globalizācijas apstākļos mainījusies modernās demokrātiskās sabiedrības pasaules uztvere, kurā akcentēta daudzveidības nozīmīgā loma. Ne velti ES par vienu no devīzēm ir izvirzījusi vienotību dažādībā. Arī lielākā daļa intervēto ekspertu novērtējuši, ka multikulturālisms un daudzvalodība neapdraud latviešu valodu, bet gan bagātina to un nodrošina pilnvērtīgu Latvijas un latviešu valodas iekļaušanos starptautiskajā sabiedrībā.

Paralēli globalizācijas procesu ietekmei valodā ir jārada priekšnoteikumi katras **valodas unikalitātes saglabāšanai**. Tieši tāpēc jānodrošina zinātnisku pētījumu izstrāde, lai katrs valodas jomā pieņemtais lēmums būtu pārdomāts un pamatots.

7.1. Terminoloģijas attīstības problēmas

Ieskats vēsturē

Laika posmam pēc Latvijas valstiskās neatkarības atjaunošanas tipiskas būtiskas iezīmes, kas no terminoloģijas attīstības viedokļa ļauj to nošķirt no iepriekšējiem tās veidošanās posmiem:

1) tam raksturīga **latviešu valodas pozīciju nostiprināšanās un tās funkcionēšanas atsākšanās daudzās tādās funkcijās** (bruņotajos spēkos, robežsardzē, jūrniecībā, aviācijā, dzelzceļa transportā u.c.), kurās tā tikpat kā nebija funkcionējusi kopš Otrā pasaules kara un kurās tādēļ nebija iespējama terminoloģijas attīstība;
2) šajā laikā notika **vadošās kontaktvalodas maiņa, pārorientējoties no krievu valodas uz angļu valodu**. Ņemot vērā, ka terminu veidošanās latviešu valodā līdz šim bija notikusi uz vācu un krievu valodas (resp. plašākā nozīmē – uz kontinentālās Eiropas terminoloģisko tradīciju) bāzes, tad pārmaiņas terminu sistēmā vismaz dažās nozarēs ir dziļākas un būtiskākas nekā to varētu sagaidīt;
3) būtiska nozīme latviešu terminoloģijas attīstībā bija revolucionārajām **pārmaiņām telekomunikāciju un informācijas tehnoloģiju jomā**, kas gan pavēra iespējas plaši izmantot daudzveidīgu resursu klāstu, bet vienlaikus arī mazināja ticību tradicionālajiem terminu avotiem. Tādējādi būtiski mainījās terminu lietotāju un izstrādātāju stratēģijas un rīcība, meklējot ekvivalentus līdz šim neatveidotiem terminiem.[1]

Laika posmam **no 2004. līdz 2010. gadam** raksturīgas vairākas iezīmes, kas ļauj to uzskatīt par **īpaši nozīmīgu periodu latviešu terminoloģijas izveidē**, jo 2004. gadā noslēdzās intensīvs darbs, veicot Eiropas Savienības tiesību mantojumā (*acquis communautaire*) ietilpstošo tiesību aktu tulkošanu latviešu valodā un tā nodrošinot Latvijas pievienošanos ES. Šo darbu nodrošināja 1996. gadā izveidotais Tulkošanas un terminoloģijas centrs (pēc 2009. gada – Valsts valodas centrs), kuram bija pienākums gan veikt šo tulkojumu (iespējams, lielāko mērķorientēto tulkojumu Latvijas tiesību aktu tulkošanas vēsturē – aptuveni 95 000 standartlapu), gan sagatavot šīs nozares speciālistus (tulkotājus, terminologus, redaktorus), kā arī izveidot tulkošanas metodoloģiju.

Savukārt kopš 2004. gada 1. maija, Latvijai kļūstot par pilntiesīgu Eiropas Savienības dalībvalsti, visus jaunos tiesību aktus sāka tulkot dažādu Eiropas Savienības institūciju tulkošanas dienestu latviešu nodaļas. Eiropas Savienības oficiālās valodas statusa iegūšana, no vienas puses, nostiprina latviešu valodas statusu starptautiskā mērogā, bet, no otras, uzliek arī papildu pienākumus terminoloģijas attīstīšanā un saskaņošanā.

Terminoloģijas izstrādes process

Terminoloģijas izstrāde ikvienā valodā aptver plašu un daudzveidīgu pasākumu spektru, kurā iesaistās gan attiecīgo nozaru lietpratēji, gan valodnieki, gan tulkotāji un redaktori, gan, atsevišķos gadījumos, ja termins ir plaši lietojams, arī sabiedrība šā vārda visplašākajā izpratnē. Šo procesu nosacīti varam iedalīt posmos, kuru nozīmība dažādos laikos varētu būt atšķirīga:

1) **terminoloģisko vajadzību un esošo resursu apzināšana**, lai noskaidrotu, vai konkrētam terminam attiecīgajā valodā ekvivalenta patiesi trūkst, kā arī lai apzinātu gadījumus, kad ieteiktais termins kādu iemeslu dēļ ir reālajām vajadzībām neatbilstošs;
2) **priekšlikuma izstrāde**, kuras laikā terminradē iesaistītais nozares speciālists (bieži arī tulkotājs vai attiecīgās nozares pārvaldē iesaistīts ierēdnis), vadoties no zinātniski pamatotiem un tradīcijām atbilstošiem principiem, atrod viņaprāt labāko attiecīgā jēdziena apzīmējumu;[1]
3) **termina saskaņošana**, kuras laikā notiek nozares vai radniecīgu nozaru speciālistu viedokļu izzināšana un termina formas un satura precizēšana. Tikai pēc šī posma būtu vēlams jauno terminu iestrādāt dokumentos, tomēr, ja termins nepieciešams tūlīt un tiek iestrādāts tulkojumā vai tiesību akta projektā, tā saskaņošana un precizēšana notiek vienlaikus ar visa teksta vērtēšanu. Turklāt saskaņošana visai bieži ir formalizēts process, jo citu lietpratēju klusuciešanu parasti uzskata par iebildumu neesamību;
4) **terminu apstiprināšana**, kura saskaņā ar Valsts valodas likuma 22. pantu tiek uzskatīta par obligātu, deleģējot šīs pilnvaras Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijai. Tomēr joprojām trūkst īstas skaidrības par šāda apstiprinājuma tiesisko statusu (atbilstoši Valsts pārvaldes iekārtas likumam Terminoloģijas komisijas lēmums nav ārējs normatīvs akts), tādēļ šim apstiprinājumam galvenokārt ir morālas autoritātes nozīme. Par ļoti formālu pieeju terminu apstiprināšanai būtu jāatzīst dažu juristu paustais viedoklis, ka kāda apzīmējuma lietojums spēkā esošā tiesību aktā, it īpaši likumā vai ES tiesību aktā, automātiski nozīmē šī termina tiesisku akceptēšanu un nosaka obligātu tā lietojumu;
5) **termina pieejamības nodrošināšana**, kas nozīmē to, ka ikviens valodas lietotājs bez ierobežojumiem var atrast šo terminu kādā no terminoloģijas resursiem. Iepriekš minētais likuma pants par oficiālo jauno terminu izsludināšanas vietu atzīst vienīgi laikrakstu „Latvijas Vēstnesis", tomēr mūsdienās lielāka praktiska nozīme (elektroniskās tiesību aktu publicēšanas juridiskie aspekti vēl tiek noskaidroti) būtu terminu iekļaušanai elektroniskās datubāzēs un esamībai nozaru vārdnīcās, bet izsludināšana oficiālajā laikrakstā drīzāk uzskatāma par loģisku apstiprināšanas posma noslēgumu;

[1] Plašāk latviešu terminoloģijas attīstības īpatnības un problēmas aplūkotas ar VVA atbalstu Tulkošanas un terminoloģijas centra (TTC) veiktajā pētījumā *Situācijas izpēte latviešu terminoloģijas izstrādes, saskaņošanas un apstiprināšanas jomā – problēmu identifikācija un to risinājumi*. Rīga: Talsu tipogrāfija, 2005 un Valsts valodas komisijas sagatavotajā kolektīvajā monogrāfijā *Latviešu valoda 15 neatkarības gados: lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Rīga : Zinātne, 2007. Tādēļ šajā nodaļā skarti vienīgi jautājumi, kas kļuvuši aktuālāki vai nav zaudējuši savu aktualitāti pēdējo piecu gadu laikā.

[1] Tomēr ieteiktais jeb potenciālais termins atspoguļo vienīgi tā ieteicēja vai nelielas personu grupas viedokli un nav ne saskaņots, ne iekļauts terminu sistēmā un aprobēts reālā tekstā.

6) termina aprobācija praksē (un, ja nepieciešams, tā nomaiņas ierosināšana) gan ļauj spriest par konkrēta termina funkcionētspēju, gan norāda nepieciešamību pēc jauniem terminiem, lai niansētu terminu sistēmu, vai vajadzību pārskatīt agrāk pieņemtos lēmumus.

Nosacīti šim sarakstam var pievienot arī septīto posmu, proti, **terminu definīciju izstrādi**, kas ir vēlams, tomēr ne obligāts un absolutizējams darba posms, jo daudzos gadījumos zinātniski precīzas un izsmeļošas definīcijas izveide ir ļoti sarežģīta, bet skaidrojoša definīcija drīzāk noder kā palīgmateriāls saskaņošanas un apstiprināšanas procesā, nevis kļūst par precīzu termina jēgas atklāsmi. Tāpat atsevišķi var minēt arī **izskaidrojošo darbu ar sabiedrību** (iespējams, ka pēc secības tam vispiemērotākā vieta būtu starp ceturto un piekto punktu), lai nozīmīgus terminoloģisku lēmumu izskaidrotu, argumentētu un popularizētu.

Tiesiskais nodrošinājums

Esošās terminoloģijas izstrādes sistēmas pamatā ir 1999. gada 9. decembrī pieņemtais Valsts valodas likums, kas tapa vairāku gadu garumā kā ilgstošu un sarežģītu kompromisu rezultāts, galvenokārt skarot pilnīgi citus tā pantus.[1] Tādēļ panti, kam nebija politiski sensitīvs raksturs, bet kas drīzāk tehniski precizēja to vai citu tiesību normu, mazāk saistīja likumdevēju uzmanību un tie nereti tika mazāk detalizēti izstrādāti.

Terminoloģijas jautājumus nosaka Valsts valodas likuma 22. pantā ietvertais tiesiskais regulējums, kas tomēr neļauj pilnībā nodrošināt šī procesa attīstību visu latviešu valodas lietotāju interesēs. Tas uzskatāms par pārlieku vispārēju un aptver tikai nelielu daļu no aprakstītā terminrades darba, turklāt ar grūti interpretējamām un piemērojamām normām, kas tajā ietvertas.

„22.pants. (1) Speciālajā mācību literatūrā, tehniskajā un **lietvedības dokumentācijā**[2] lietojama **vienota terminoloģija**. Terminu veidošanu un lietošanu nosaka Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija (turpmāk – Terminoloģijas komisija). Jauni termini un **to definīciju standarti** lietojami **oficiālajā saziņā** tikai pēc apstiprināšanas Terminoloģijas komisijā un publicēšanas laikrakstā „Latvijas Vēstnesis". (2) Terminoloģijas komisijas nolikumu apstiprina Ministru kabinets."

(Valsts valodas likums, 1999. gada 9. decembris)

Minētajā pantā ir vairākas neskaidrības un neprecizitātes, kuras ierobežo vienotas terminoloģijas lietošanu, turklāt nav iespējams īsti precīzi noskaidrot, kāds saturs piešķirts vairākiem šajā pantā lietotajiem terminiem. Paradoksāli, bet tieši likuma pants var kalpot par piemēru tam, kādas neskaidrības un interpretācijas atšķirības reālajā dzīvē var radīt pārprotams un nekonsekvents terminu (un ar tiem cieši saistīto jēdzienu sistēmas) lietojums.

Atbilstoši Valsts valodas komisijas 2004. gadā izveidotās darba grupas[1] pārskatam un Tulkošanas un terminoloģijas centra 2004. gada pētījuma[2] rezultātiem pēc Izglītības un zinātnes ministrijas iniciatīvas tika sākta divu Ministru kabineta noteikumu projektu izstrāde.[3] Minētie projekti tika izsludināti Valsts sekretāru sanāksmē un saskaņoti ar ieinteresētajām ministrijām, tomēr tie nenonāca līdz izskatīšanai Ministru kabineta sēdē (pēc Valsts kancelejas juristu atzinuma – 22. pantā iekļautās ierobežojošās normas dēļ, kas sašaurina Ministru kabinetam deleģēto pilnvarojumu līdz vienas institūcijas (Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas) nolikuma apstiprināšanai).

Kā redzams, **esošā tiesiskā bāze nerada pilnvērtīgas iespējas terminoloģijas jomas sakārtošanai, atstājot virkni neprecizētu jautājumu un ierobežojot iespējas pieņemt citus atvasinātus tiesību aktus**. Tādēļ jau 2006. gada sākumā tika izstrādāts Terminoloģijas likuma projekts[4], kurā būtu principiāli noteikti visu valsts iestāžu pienākumi un tiesības jaunu terminu izstrādē, šo iestāžu sadarbības mehānismi un terminu saskaņošanas kārtība.

Uz šī likuma pamata tad būtu iespējams detalizēti izstrādāt Ministru kabineta noteikumus, kuros varētu sīkāk noteikt terminu izstrādes kārtību, to nomaiņas un lietošanas principus, dažādas terminu ticamības pakāpes un to atšķirīgo tiesisko statusu, kā arī visu terminu publiskošanas un publiskas pieejamības nodrošināšanu bezmaksas brīvpieejas elektroniskās datubāzēs. Likumprojekts nostiprina terminoloģijas izstrādes pamatprincipus, kā arī dod iespēju Ministru kabinetam, izvērtējot konkrēto situāciju, noteikt terminoloģijas izstrādes kārtību, izstrādē iesaistāmās valsts pārvaldes iestādes un personas (turpmāk kopā saukti – terminoloģijas izstrādātāji), kā arī gadījumus, kad konkrētie terminoloģijas izstrādātāji tiek iesaistīti terminoloģijas izstrādē. Likumprojekts paredz, ka terminoloģija ir publiskojama brīvi pieejamā terminu datubāzē un ka tās lietojums ir obligāts valsts iestādēm, kā arī personām, kas īsteno valsts pārvaldi, sastādot dokumentus. Protams, pastāv arī cita iespēja, kas gan nespēs tik precīzi apmierināt visus terminoloģijas procesa aspektus. Tādā gadījumā tiek reglamentēta vienīgi jaunu terminu izstrāde un lietojums valsts pārvaldes iestādēs un to sagatavotajos normatīvo aktu projektos un valsts augstskolās. Tas ļautu sīkāk noteikt terminu izvēli un to grozīšanas kārtību gadījumos, ja tiek pieņemta jauna attiecīgā likuma redakcija.

---

[1] Sk. *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Valsts valodas aģentūra. Rīga : Zinātne, 2008.
[2] Šeit un turpmāk autora izcēlumi – M. B.

[1] Vadītāja: M. Jaksona; locekļi: R. Apinis, M. Baltiņš, V. Skujiņa, J. Valdmanis.
[2] TTC. *Situācijas izpēte latviešu terminoloģijas izstrādes, saskaņošanas un apstiprināšanas jomā – problēmu identifikācija un to risinājumi*. Rīga, 2005.
[3] „Terminoloģijas izstrādes, saskaņošanas, apstiprināšanas, publiskošanas, lietošanas un grozīšanas kārtība" un „Noteikumi par Nacionālo terminu datubāzi".
[4] Terminoloģijas likuma projekts. [Skatīts 10.02.2011.]. Pieejams: *http://helios-web.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP1549_0*.

Atliekot šādu likumu pieņemšanu, pieaug risks, ka palielināsies neatbilstība starp Latvijā un Eiropas Savienības institūcijās lietotajiem terminiem (jo nebūs skaidri noteikts citu oficiāli lietoto terminu statuss, izņemot LZA TK oficiālos apstiprinājumus), netiks saglabāta terminu lietojuma konsekvence jaunajos tiesību aktu projektos (it īpaši zinātņu un tehnikas nozarēs, kuras strauji attīstās un kurās vēl nav iedibinātas stabilas pamatterminu lietojuma tradīcijas) un mazināsies nozares ekspertu interese par terminoloģisko darbu. **Nepietiekami kvalitatīva terminoloģijas attīstība savukārt rada būtisku kaitējumu latviešu valodas attīstībai asas valodu konkurences apstākļos un var stiprināt dažos valodas lietotājos domu par ierobežotām mūsu valodas izteiksmes iespējām un sekmēt tās lietojuma sfēru sašaurināšanos vai pat zušanu.** Jāuzsver, ka terminoloģijas attīstība ir viens no būtiskākajiem valodas konkurētspējas nodrošināšanas aspektiem, it īpaši attiecībā uz tās lietojumu augstākajā izglītībā, valsts pārvaldē un zinātnē.

Jāuzsver, ka Terminoloģijas likuma vai citu **nepieciešamo terminoloģijas darbu sakārtojošo tiesību aktu pieņemšana uzskatāma par aktuālu tuvāko gadu uzdevumu**.

Cits būtisks moments, kas mazāk skar tieši terminradi, bet būtiski ietekmē jauno terminu loģisku iekļaušanu jau spēkā esošajos tiesību aktos, saistīts ar efektīva tiesību akta kodifikācijas procesa neesamību. Proti, netiek nošķirti tīri tehniski precizējumi, piemēram, termina rakstības maiņa vai atbildīgās iestādes nosaukuma maiņa, un konceptuāli būtiski likuma vai cita tiesību akta normu grozījumi. Tagad nereti tieši likumu vai citu tiesību aktu oficiālais teksts sekmē aplamu vai novecojušu terminu lietojumu, jo to nomaiņa ir sarežģīta un bieži tiek atlikta līdz brīdim, kad radīsies vajadzība pēc citiem grozījumiem.

Terminradē iesaistītās institūcijas

Pāreja no klasiskās terminrades, kas vairāk bija saistīta ar sistemātisku un plānveidīgu kādas nozares terminu sakārtošanu, veidojot nozares terminu vārdnīcu vai sagatavojot enciklopēdiskus izdevumus, uz paātrināto tās modeli, kad atsevišķs termins tiesību aktu projekta sagatavotājam ir nepieciešams bez kavēšanās, ir saasinājusi daudzas gadiem eksistējušās latviešu terminoloģijas izstrādes problēmas, kuras izpaužas ar nesaskaņotu dažādu institūciju darbību. To lielā mērā nosaka neatbilstība starp formāli pausto apgalvojumu, ka ar terminoloģijas izstrādi un apstiprināšanu nodarbojas tikai LZA TK (kā tas bija padomju varas gados), un realitāti, ka terminu izstrādi un saskaņošanu savas kompetences robežās veic daudzas institūcijas (Saeima, Valsts kanceleja, ministrijas un to pārraudzības iestādes, Valsts valodas centrs, Valsts statistikas pārvalde, „Latvijas standarts", augstskolas, nevalstiskās organizācijas u.c.).

Laikā no 2004. līdz 2009. gadam galveno atbildību par terminoloģijas darbu īstenoja divas, pēc rakstura un darbības principiem krasi atšķirīgas institūcijas: **Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija** (LZA TK) un valsts aģentūra **Tulkošanas un terminoloģijas centrs**. Pirmā no tām izveidota 1946. gadā un darbojas kā augstākā lēmējinstitūcija, kurā dažādu nozaru lietpratēji izskata savas nozares terminus apakškomisiju sēdēs (patlaban ir izveidotas 30 apakškomisijas dažādās zinātņu nozarēs un apakšnozarēs), bet lēmumu par konkrētu terminu apstiprināšanu pieņem LZA TK sēdēs.

LZA TK locekļi, kas ir plaši pazīstami savu nozaru eksperti, atlīdzību par dalību komisijā nesaņem, bet viss finansējums, ko piešķir LZA, tiek novirzīts sekretariāta funkciju nodrošināšanai un konkrētu projektu īstenošanai. Darbība sabiedriskā kārtā, no vienas puses, nodrošina dažādu nozaru speciālistu plašu pārstāvniecību, bet, no otras, neļauj noteikt nekādas darba normas un operatīvi reaģēt uz sabiedrības terminoloģiskajām vajadzībām.
Jāuzsver, ka pārskata periodā LZA TK, apzinoties konstruktīvo kritiku, ir veikusi vairākus būtiskus pasākumus sava darba uzlabošanai. Tā 2006. gadā 21. februārī pieņemts „Terminu izstrādes, pieņemšanas, apstiprināšanas, publiskošanas un grozīšanas procesa apraksts", kas vismaz daļēji formalizēja lēmuma pieņemšanas procedūru. Cits būtisks ieguvums saistīts ar LZA TK datubāzes *AkadTerm* izveidi 2007. gadā, jo līdz tam ar komisijā apstiprinātajiem terminiem varēja iepazīties tikai citu institūciju, piemēram, TTC terminu datubāzē. Par būtisku uzlabojumu jāuzskata tas, ka no 2007. gada Latvijas Zinātņu akadēmijas gadagrāmatā[1] tiek ievietoti gadskārtēji pārskati par komisijas darbību.
Domājot par LZA TK attīstību nākotnē, jāuzsver, ka tai vairāk piederētos starpnozaru terminoloģijas saskaņošana un prioritāro darbības virzienu, kā arī terminu izstrādes teorētisko principu izstrāde un popularizēšana. Šai sakarībā būtu vērts nopietni apsvērt izdevuma „Terminoloģijas jaunumi" nākotni, to perspektīvā pārveidojot par terminoloģijas teorētiskajiem jautājumiem veltītu žurnālu, nevis vienkāršu LZA TK lēmumu apkopojumu, kas pamatā dublē oficiālās publikācijas „Latvijas Vēstnesī".

Tulkošanas un terminoloģijas centra darbība

Pārskata periodā **visplašāko praktisko darbu veica valsts aģentūra Tulkošanas un terminoloģijas centrs**. Pēc *acquis communautaire* (ES tiesību mantojuma) tulkošanas pabeigšanas TTC funkcijas diezgan būtiski mainījās. Vispirms kļuva citāds tulkojamo dokumentu spektrs (nozīmīgākie Eiropas Kopienu Tiesas vēsturiskie spriedumi, Latvijai saistošas starptautiskas konvencijas un līgumi, ar ES tiesību aktu piemērošanu saistītie dokumenti), kas pēc sava rakstura bieži sīki reglamentēja kādas jomas (piemēram, dzelzceļa transporta, aviācijas, autopārvadājumu u.c.) tehniskās drošības aspektus un prasīja

[1] Pieejamas: *http://www.lza.lv/index.php?option=com_content&task=blogcategory&id=18&Itemid=57.*

daudz lielāku terminoloģisko darbu. Tā, piemēram, Starptautiskās civilās aviācijas konvencijas pielikumi kopumā veidoja ap 18 000 standartlapu tehnisku dokumentu.

Otrs terminoloģiskā darba aspekts saistījās ar datubāzes papildināšanu, iekļaujot tajā līdz šim elektroniski nepieejamus vēsturiskos terminu krājumus, kā arī precizējot jau iekļautos terminus. Lai varētu precizēt konkrētu apakšnozaru terminus, tika izveidotas terminoloģijas darba grupas, ko veidoja TTC speciālisti un attiecīgās nozares eksperti. Šādas darba grupas bija vairākās lauksaimniecības nozarēs, veterinārmedicīnā, mežsaimniecībā (šīs grupas darba rezultātā 2007. gadā tika izdota vārdnīca „Meža nozares termini"), farmācijā un aviācijā.

Trešais jaunais darba aspekts saistījās ar konsultatīvas palīdzības sniegšanu ES tiesību aktu tulkojumos lietotās terminoloģijas ziņā, gan Latvijas valsts pārvaldes iestādēm, gan ES iestāžu latviešu tulkotājiem. Regulāri kontakti ar dažādu ES iestāžu tulkošanas nodaļām (Eiropas Komisijā, Eiropas Parlamentā, Eiropas Savienības Padomē, Revīzijas palātā, Eiropas Savienības Tiesā, Eiropas Centrālajā Bankā un Eiropas Savienības iestāžu tulkošanas centrā, kā arī apvienoto tulkošanas nodaļu Reģionu komitejā un Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejā), kas aizsākās jau 2004. gada rudenī, ļāva tuvināt izpratni par terminoloģijas darba organizāciju un sadarbības iespējām. Daudzos gadījumos to atviegloja apstāklis, ka daudzās šajās tulkošanas nodaļās strādāja bijušie TTC darbinieki, kuri bija apguvuši terminoloģiskā darba principus. Pēc TTC iniciatīvas 2006. gadā tika izveidota starpinstitūciju darba grupa terminoloģijas jautājumos, kurā tika apspriesti aktuālākie jautājumi, piedaloties gan katras ES iestādes, gan TTC pārstāvjiem.

Konferences

Būtisks solis sadarbības uzlabošanas virzienā bija terminoloģijai veltītu darba konferenču organizēšana, kuras ar Eiropas Komisijas pastāvīgās pārstāvniecības atbalstu rīkoja Ārlietu ministrija un TTC, piedaloties valsts pārvaldes iestāžu darbiniekiem, ES iestāžu un augstskolu pārstāvjiem.

Pirmā konference notika 2008. gada 3. jūlijā ar toreizējā Eiropas Komisijas daudzvalodības komisāra L. Orbana piedalīšanos, un tā galvenokārt bija veltīta izpratnei par dokumentu aprites procesu ES institūcijās un Latvijas ekspertu iespējām sniegt priekšlikumus tulkojumu uzlabošanai un terminu precizēšanai. Otrā konference, 2009. gada 16. oktobrī, bija veltīta dažādu dalībvalstu un ES institūciju sadarbības modeļu izzināšanai, iepazīstoties ar Zviedrijas, Ungārijas, Itālijas un Slovākijas pieredzi. Šīs konferences rezultātā tapa rekomendācijas, kas atspoguļoja sadarbības jomas un prioritāri veicamos darbus. Trešajā konferencē, kas notika 2010. gada 28. oktobrī, vairāk tika aplūkoti ar kļūdu labošanu un tekstu precizēšanu saistītie jautājumi, kā arī izskatīta 2009. gada konferences rekomendāciju izpildes gaita un pieņemtas jaunas rekomendācijas.

Kaut gan valsts pārvaldes reformas gaitā, samazinot iestāžu un aģentūru skaitu, kopš 2009. gada 1. jūlija TTC ir pievienota Valsts valodas centram, tomēr visas agrākās TTC funkcijas ir saglabātas un tiek pildītas joprojām. Tāpēc nav pamata bažām, ka valsts vairs nenodrošinās konsultācijas ES iestāžu tulkotājiem vai arī nesniegs lingvistisku atbalstu citām valsts pārvaldes iestādēm, sagatavojot priekšlikumus ES tiesību aktu tulkojumu uzlabošanai un kļūdu labošanai jau pieņemto tiesību aktu oficiāli publicētajos tekstos.

Citas terminradē iesaistītās institūcijas

Tā kā ir liela vajadzība pēc terminu izstrādes un starptautisku klasifikāciju un nomenklatūru tulkošanas un ieviešanas Latvijā, šie pienākumi kopš 1992. gada ir oficiāli deleģēti daudzām valsts pārvaldes iestādēm (it īpaši Centrālajai statistikas pārvaldei, Satiksmes ministrijai, Galvenajai muitas pārvaldei un Labklājības ministrijai), kas organizējušas daudzu dokumentu tulkošanu bez sadarbības ar LZA TK un TTC. Līdz šim Latvijā pārtulkotas un adaptētas vairāk nekā 60 starptautiskas klasifikācijas un nomenklatūras, radot faktisku paralēlismu terminrades darbā. Vēlāk šajā procesā iesaistījās arī „Latvijas standarts", kura pienākumos ir ne vien tehnisku, bet arī terminoloģisku nozaru standartu izstrāde un apstiprināšana. Jāteic, ka terminoloģijas metodikas jomā šajā virzienā vēl ir daudz veicamā, tāpēc ka joprojām nav izveidota attiecīga standartizācijas tehniskā komiteja, kas varētu ciešāk sadarboties starptautiskā līmenī. Minēto paralēlismu radīja, no vienas puses, daudzu iesaistīto pušu nevēlēšanās meklēt sadarbības partnerus un pilnīga situācijas neizpratne, taču, no otras puses, liela nozīme bija arī nepietiekamai darba jaudai, lēnajam terminu apstiprināšanas procesam un neskaidrajam TK tiesiskajam statusam.

TERMINOLOĢIJAS RESURSI UN TO PIEEJAMĪBA

Jēdziens *nozares terminoloģijas resursi* aptver nozaru terminu vārdnīcas, datubāzes, enciklopēdiskos izdevumus, zinātniskās publikācijas, mācību literatūru, rokasgrāmatas un visus citus resursus, kuros atrodamas ziņas par nozarē lietotajiem terminiem. Visplašākajā nozīmē par nozares terminoloģijas resursiem var uzskatīt jebkāda veida, formas un satura informācijas avotus, kas ir noderīgi nozares terminu sistēmas un nozarē lietotās terminoloģijas precīzai izpratnei. Praktiskajā darbā kā nozares terminu resurss var kalpot arī speciālistu sniegtās konsultācijas. Jāuzsver, ka, analizējot terminoloģiskos resursus, ar vārdu termini domāti visi iespējamie terminu un tiem pielīdzināmo apzīmējumu veidi (ieskaitot eponīmterminus, abreviatūras un nomenklatūras vārdus), kā arī vārdkoptermini vai terminoloģiskās vārdkopas.

Terminoloģiskos resursus praktiskiem mērķiem iespējams iedalīt vairākās grupās, principiāli nošķirot elektroniskos resursus (kurus to nozīmīguma dēļ mērķtiecīgi skatīt atsevišķi) no cita veida resursiem. To veidi ir šādi:

- **iespieddarbi** (grāmatas, brošūras, periodiski izdevumi u.c., ieskaitot arī tiesību aktu publicējumus);
- t.s. **pelēkā (nekonvencionālā) literatūra**, proti, „literatūra, kas satur vispārpieejamu informāciju un netiek izplatīta tirdzniecības tīklā (analītisks apskats, pārskats par tehnisku vai zinātnisku pētījumu, deponēts zinātnisks darbs, konferences vai kongresa programma, materiāli u.tml.)";
- **kursa darbi, diplomdarbi, bakalaura un maģistra darbi, disertācijas** u.c. nepublicēti manuskripti akadēmiskas vai zinātniskas kvalifikācijas iegūšanai;
- **iekšējās aprites dokumenti**;
- brīvpieejas vai ierobežotas pieejamības **elektroniskas datubāzes**;
- **terminu kartotēkas**.

Kaut gan robežas starp dažādiem terminoloģiska rakstura iespieddarbiem nav viegli nospraužamas, tomēr kopumā varētu runāt par deviņām pietiekami atšķirīgām resursu grupām. Šai gadījumā aplūkosim tās pēc kārtas, cenšoties ievērot secību no vienkāršākā terminoloģisko resursu veida uz sarežģītāko.

1) **Terminu saraksts** ir terminu uzskaitījums, kurā ietverti noteiktas zinātņu nozares vai apakšnozares būtiskākie termini. Lielākoties šie termini minēti alfabētiskā secībā, taču retumis vērojams arī to grupējums hierarhiskā secībā, sākot ar nozares pamatterminiem. Praksē tas biežāk ir noteiktā tekstā (monogrāfijā vai tiesību aktā) lietoto svarīgāko terminu saraksts, kā arī pēc izpratnes sarežģītāko, diskutablāko vai nesen ieteikto terminu uzskaitījums. Terminu sarakstos lielākoties nav ietverti citvalodu ekvivalenti vai detalizēti skaidrojumi. Izņēmums no šī principa ir vienīgi lietoto terminu skaidrojums likumu ievaddaļā, kad katru reizi dota lietotā jēdziena izpratne šajā tiesību aktā.
2) **Glosārijs** ir konkrētai grāmatai vai noteiktu jomu regulējošo starptautisko dokumentu kopumam pievienots svarīgāko terminu un to skaidrojumu (definīciju) apkopojums. Parasti tas aptver vienīgi šajā grāmatā (vai konkrētajos rīcībpolitikas dokumentos) lietoto jēdzienu skaidrojumus.
3) **Nomenklatūras saraksti un statistiskās klasifikācijas** ir noteiktā nozarē un precīzi definētā nolūkā izmantojamo grupēšanas (klasificēšanas) vienību uzskaitījums, kuru papildina cipariski vai burtciparu kodi. Atbilstoši jaunākajiem datiem par vienoto ekonomiskās informācijas klasifikācijas sistēmu Latvijā ir spēkā 34 nacionālās, 28 Eiropas Savienības un 13 starptautiskās klasifikācijas un klasifikatori. Šie informācijas apstrādei domātie darba dokumenti uzlūkojami par attiecīgās nozares būtiskāko terminu (piemēram, rūpnieciskās produkcijas, slimību vai ūdenstilpju) uzskaitījumu. Līdztekus īstiem terminiem, kuriem ir patstāvīga jēdzieniskā slodze, tajās mēdz ietvert arī daudzas apkopojošas kategorijas, kuras atbilst citur neminētu vai neprecīzi raksturotu objektu kodēšanai. Atsevišķi publicēts un nozarē obligāts preču vai pakalpojumu nomenklatūras saraksts (praksē to nereti mēdz dēvēt arī par klasifikāciju), ja tas tiek lietots vienotas ekonomiskās informācijas sistēmas ietvaros, parasti kļūst par nozīmīgu terminu avotu. Cita problēma saistās ar to, ka daļa šo klasifikāciju nav publiski pieejamas tiešsaistē elektroniskā vidē vai vismaz brīvā tirgū nopērkamas. Jaunu klasifikāciju veidošana vai tulkošana ne vienmēr notiek, precīzi ievērojot agrāk saskaņotos terminus. Izmantojot šos avotus, būtu jāņem vērā, vai minētā klasifikācija ir pilnībā izstrādāta Latvijā (piemēram, „Tautību klasifikators"), veikts adaptēts tulkojums (piemēram, „Profesiju klasifikatora" pamatu veido starptautiskas klasifikācijas jaunākais variants, taču profesiju iedalījums veidots atbilstoši Latvijas vajadzībām) vai precīzs tulkojums (kāda ir „Starptautiskā statistiskā slimību un veselības problēmu klasifikācija"). Neadaptētām klasifikācijām parasti bez pūlēm iespējams atrast variantus citās valodās, turklāt attiecīgo terminu atrašanu atvieglo kodi, kas sakrīt visās valodās.
4) **Terminu biļeteni** ir lielākoties alfabētiski kārtots vārdu (un to atbilsmju vismaz vienā svešvalodā) saraksts, kurā apkopoti tie nozares vai apakšnozares termini, kas radījuši atveides grūtības vai ko speciālisti apsprieduši noteiktā laika posmā. Daudzos gadījumos šāds saraksts guvis oficiālu apstiprinājumu. Terminu biļetenos parasti neiekļauj labi zināmus terminus, tādēļ saraksti nereti rada fragmentāru iespaidu.
5) **Terminu vārdnīcas** ir (vismaz tādām tām būtu jābūt) kādā nozarē vai apakšnozarē lietoto pamatterminu kopums vismaz divās valodās, kas papildināts ar tiem saskarnozaru terminiem, kuri bieži tiek lietoti praksē.
6) **Nozaru enciklopēdiskie izdevumi** no terminoloģiskajām vārdnīcām atšķiras ar to, ka tajās iekļautas arī definīcijas un citi papildu skaidrojumi, piemēram, jēdzienu hierarhiskās attiecības vai klasifikācijas elementi. Tiesa, apzīmējums „nozaru enciklopēdijas" aptver visai plašu izdevumu spektru, sākot no bērniem domātajām bilžainām grāmatām līdz

pat kvalificētāko nozares pētnieku sagatavotiem oriģināldarbiem. Daudzos gadījumos nozaru enciklopēdiskajās vārdnīcās trūkst citvalodu ekvivalentu (izņemot dabas enciklopēdijas, kurās parasti tiek iekļauti sugu un ģinšu latīniskie nosaukumi), tomēr tādi veiksmīgi paraugi kā „Ģenētikas terminu skaidrojošā vārdnīca" varētu kalpot par prototipu līdzīgu darbu veikšanai mūsdienās.

7) **Svešvārdu vārdnīcas** uzlūkojamas par īpašu terminoloģisko resursu grupu, kurā skaidrota par svešādiem uzlūkojamo vārdu nozīme un to pareiza atveide latviešu valodā kopā ar īsām piezīmēm par etimoloģiju. Ņemot vērā paša svešvārda definēšanas problemātisko dabu (kādos gadījumos sen lietotu vārdu uzskatīt par jau adaptētu aizguvumu, bet kādos – ne), allaž diskutabla ir šādās vārdnīcās ietverto vārdu atlase.

8) **Plaša profila enciklopēdijas** satur visai bagātu terminoloģisko informāciju par noteiktiem jautājumiem, iekļaujot nozīmīgākos nozaru terminus un norādes uz citiem radniecīgiem šķirkļiem. Par nosacītu trūkumu šai ziņā var uzskatīt citvalodu atbilsmju trūkumu (bet reizumis ir etimoloģiska rakstura norādes). Kopumā jāteic, ka šie no terminoloģiskā viedokļa parasti augsti kvalitatīvi darbi tiek izmantoti nepiedodami reti, kaut gan principā tajā (tāpat kā bibliotēkās atrodamajos jau minētajos nozaru šķirkļu sarakstos) atrodami visi nozīmīgākie attiecīgās nozares termini. Arī terminu vēstures izpētē enciklopēdijas tiek izmantotas pārāk reti, kaut gan vismaz pamatterminu līmenī tās ļautu izsekot dažu nozaru terminoloģijai jau kopš pirmās nepabeigtās J. Dravnieka „Konversācijas vārdnīcas".

9) **Tulkojošās vārdnīcas** arī aptver daļu nozaru pamatterminu, taču to kvalitāti un izmantojamību nereti būtiski apgrūtina nekonsekvents norāžu lietojums par vārda specifisko piederību kādas nozares terminoloģijai, kā arī vārdnīcas sastādītāju ierobežotās iespējas izmantot konsultantu palīdzību, meklējot pareizāko latvisko ekvivalentu.

Kopumā raksturojot visus minētos resursu paveidus, jāteic, ka galvenais to trūkums saistīts ar izveides principu, grafiskā iekārtojama un izmantojamo skaidrojumu veida un lietojuma standartizāciju. Tāpat nereti terminoloģiskiem izdevumiem trūkst reālu analītisku priekšvārdu, kuros būtu raksturota tapšanas gaita, ievērotie vārdu atlases principi un avoti, kā arī analizētas grūtības. Diemžēl latviešu valodas terminoloģiskajos resursos (starp citu tāpat kā leksikogrāfiskajos izdevumos kopumā) visai reti atrodami izvērsti priekšvārdi vai komentāri par resursa veidotāju konceptuālajām pamatnostādnēm, terminu atlases principiem un lietotajiem uzziņas materiāliem, kā arī par iespējamiem konkrētu grūtību risinājumiem. Ja resursā atrodamas vairākas valodas, ne vienmēr skaidri norādīts, kuru valodu autori ņēmuši par pamatu latviešu terminu darināšanai un to nozīmes precizēšanai.

TTC 2008. gadā pabeigtais pētījums „Latviešu valodas terminoloģijas resursu kvalitātes un pieejamības apzināšana dažādās zinātnes un praktiskās darbības nozarēs"[1] ļāvis apzināt 435 atsevišķos izdevumos publicētus dažāda veida terminu resursus.

Pirmkārt, jāatzīst, ka **latviešu valodas terminoloģijas attīstībā nedaudz vairāk kā pusgadsimta laikā vērojami divi būtiski pārrāvumi**: pēc Otrā pasaules kara un kopš 20. gadsimta 90. gadiem. Abiem pārrāvumiem **raksturīga nemotivēta un nevajadzīga esošo terminu nomaiņa ar citiem to šķietamas modernizēšanas vārdā**. To var skaidrot gan ar krasu vadošās kontaktvalodas un ideoloģijas nomaiņu, gan ar grūtībām izmantot iepriekš radītos terminoloģiskos resursus (to fiziskās nepieejamības un tendenciozās attieksmes dēļ). Otrkārt, ir pamats uzskatīt, ka daudzās nozarēs notikusi daļēja pāreja no kontinentālās Eiropas terminrades principiem (kas raksturīgi kā vācu, tā krievu valodai) uz anglosakšu terminu sistēmu. Pats par sevi šis fakts nav ne labs, ne slikts, kaut arī palielina terminoloģijas mainīgumu.

Terminoloģijas resursi nevar attīstīties atrauti no kopējā terminoloģijas procesa. Šo resursu pieejamība, aktualitāte un kvalitāte vistiešāk ir atkarīga no nozares speciālistu, valodnieku, terminologu, valodas un terminoloģijas politikas veidotāju ieguldītā darba sistēmiskas, zinātniski pamatotas un modernas terminoloģijas radīšanā, kas nodrošina zinātnes, izglītības, kultūras un tautsaimniecības vajadzības pēc kvalitatīvas latviešu valodas.

Nozīmīgākie elektroniskie terminu resursi

Elektroniskās terminu datubāzes un vārdnīcas salīdzinājumā ar tradicionālo papīra formātu nodrošina datu uzkrāšanas ievērojamu kapacitāti, plašas informācijas atlases un apstrādes iespējas, kā arī nodrošina operatīvu pieeju tādiem terminiem, kuri vēl nav publicēti vai to publicētās versijas tikpat kā vairs nav atrodamas. Elektronisko datubāzu izmantošana būtiski samazina informācijas ieguves un apstrādes izmaksas, kā arī patērēto laiku. Elektronisko datubāzu tehniskās iespējas ievērojami paaugstina informācijas atlases efektivitāti, kas ir svarīgs faktors tulkošanas un terminoloģijas darbā. Iespiesto terminoloģijas resursu izmantošanas zemā efektivitāte ir viens no būtiskākajiem iemesliem, kādēļ tieši elektronisko resursu izmantošana ir kļuvusi tik populāra tulkotāju un nozares speciālistu vidū.

[1] Informāciju par pētījumu sk. *http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/publikacijas/vardnicu_petijums.html.*

Pirmo brīvpieejas elektronisko datubāzi Latvijā izveidoja TTC 1999. gadā, digitalizējot virkni LZA TK izdoto materiālu, kas pēc tam darba gaitā tika papildināti ar citiem terminoloģijas resursiem un ar ministrijām saskaņoto vārdu sarakstiem. Ar laiku TTC datubāze[1] izvērtās par plašāko (pēc šķirkļu skaita) terminu datubāzi latviešu valodā. Tagad šo datubāzi turpina attīstīt un pilnīgot Valsts valodas centrs.

LZA TK ir izveidojusi akadēmisko terminu datubāzi *AkadTerm*[2], kurā apkopoti LZA Terminoloģijas komisijas izstrādātie un apstiprinātie termini un pievienoti arī citi terminu krājumi (tajā ievietoti 836 625 termini 6 valodās).

Pārskata periodā bijuši mēģinājumi veidot vēl citas terminu datubāzes. Nenoliedzot to veidotāju labo gribu, būtu jāuzsver divi būtiski apstākļi: 1) modernāka programmatūra un uzlaboti meklēšanas rīki, protams, ir būtiski, bet tie paši par sevi nespēj radīt jaunus terminu resursus, ja tajā ievieto jau tāpat pieejamus terminu apkopojumus; 2) terminu lietotājam noder tikai aktīvi papildināta un uzturēta datubāze, kas joprojām tiek aktualizēta, savukārt vairākas pēc projektu finansējuma principiem veidotas datubāzes (visplašāk tika izreklamēta EuroTermBank) pēc finansējuma izbeigšanās vairs netiek papildinātas un dažos jautājumos satur pat novecojušu un neprecīzu informāciju. Valstī pietiktu ar vienu visaptverošu datubāzi, kura tiktu regulāri papildināta.

Interesants ir ilgstoši tapušais ES datubāzes *IATE*[3] (*Inter-Active Terminology for Europe*) projekts, kas publiski pieejams no 2007. gada 27. jūnija. To veido visās oficiālajās ES valodās un par tās papildināšanu atbildīgi ES iestāžu tulkošanas nodaļu darbinieki. Tomēr vērojama krasa neatbilstība starp šķirkļu skaitu „veco" dalībvalstu valodās (angļu un franču valodā – tuvu 1, 3 miljoniem šķirkļu) un „jauno" dalībvalstu valodās, kurās vēl nesen tas nepārsniedza dažus desmitus tūkstošus šķirkļu, resp., tikai dažos procentos bija atrodams terminu ekvivalents šajās valodās.

DAŽI KAVĒJOŠIE FAKTORI

Aizspriedumi un mīti

Daudzu darbu veikšanu mēdz būtiski kavēt aplami priekšstati un aizspriedumi par problēmas būtību un svarīgākiem veicamajiem uzdevumiem. Kaut gan kopumā latviešu valodas terminoloģijas attīstīšanā paveikts pārsteidzoši daudz, kliedējot aplamos priekšstatus, būtu iespējams vēl kāpināt darba efektivitāti un ražīgumu. Varētu nosaukt vismaz **astoņus šādus aizspriedumus**, kas jau iemantojuši mīta statusu un traucē terminu radītāju un valodas lietotāju savstarpējo sapratni un sadarbību:

1) **Latviešu valodā terminu trūkst.** Šī mīta uzturēšanā jau kopš apskatāmā perioda sākuma nevilšus cītīgi sadarbojušies latviešu valodas nelabvēļi un laiski dzimtās valodas lietotāji. No vienas puses, tas nereti kalpojis par pamatu augstprātīgai attieksmei pret valodu, bet, no otras, tas allaž bijis attaisnojums pašu neprasmei un nezināšanai, lieki radot jaunus terminus tur, kur tie jau sen sekmīgi tiek lietoti. Turklāt pēdējos gados ar dažu augstskolu mācībspēku gādību sastopama un plašsaziņas līdzekļos aktīvi popularizēta šī mīta variācija, ka latviešu valodā terminu nekad nepietikšot, tāpēc minēto studiju kursu pat iesaka docēt svešvalodā (visbiežāk – angļu valodā).
2) **Ikviena tulkojuma problēma saistīta ar terminoloģiju.** Vairumā gadījumu kļūdaina vai pārprotama teksta rašanās (vienalga – oriģinālā vai tulkojumā) nav saistīta ar aplamu terminu lietojumu, kaut gan, protams, laba terminu sistēmas pārzināšana bieži ļautu izvairīties no pārpratumiem. Šai ziņā nereti grēko valsts pārvaldes iestāžu darbinieki, kuri nevēlas nošķirt aplamu terminu lietojumu no citām tekstveides problēmām.
3) **Terminoloģijas procesā vissvarīgākais ir terminu apstiprināšana.** Terminoloģijas process ietver sešus cieši saistītus posmus, no kuriem neskaidru iemeslu dēļ tiek izcelts tikai tas, kas vairāk saistīts ar tīri tiesiskām LZA TK pilnvarām. Tā vietā, lai aizrautos ar terminu apstiprināšanu, daudz svarīgāk būtu panākt terminrades procesā iesaistīto pušu vienprātību par konceptuāliem jautājumiem, kā arī apzināt sabiedrības terminoloģiskās vajadzības un laikus tās apmierināt, kā arī izskaidrot un popularizēt pieņemtos lēmumus.
4) **Definīcijas apstiprināšana ir obligāts terminrades procesa elements.** Nenoliedzot, ka darba procesā nepieciešama svešāka jēdziena skaidrojums, tomēr jāsaprot, ka praktiskas terminrades gaitā parasti netiek rasta enciklopēdijai vai mācību grāmatai derīga definīcija. Tādēļ definīcijas esamība jāuztver kā vēlamība, nevis nepieciešamība, turklāt bieži apzinoties, ka skaidrojums atbildīs vispārlietojamas vārdnīcas izpratnei.
5) **Svešvārdu rakstības grozīšana automātiski uzlabos terminoloģijas kvalitāti**. Šis ir viens no latviešu valodas vēstures specifiskajiem jautājumiem, jo gan tuvākā, gan tālākā pagātnē notikušās debates par to vai

[1] VVC. *Terminu datubāze internetā* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://vvc.gov.lv/advantagecms/LV/terminologija/terminudatubaze.html.*
[2] LZA TK. *Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://termini.lza.lv/term.php.*
[3] Translation Centre for the Bodies of the European Union. *Inter-Active Terminology for Europe* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://iate.europa.eu.*

citu aizguvumu (visbiežāk klasisko valodu cilmes svešvārdu) rakstības variantiem, to reducējot uz ideālu atveidi, kas bieži vien nonāk pretrunā gan ar tradicionāli lietoto variantu, gan latviešu valodas fonētisko sistēmu, nereti aizēnojušas jaunu terminu radīšanu.

6) **Kalku veidošana ir nevēlama, un no tās jāvairās**. Verdziska katra termina komponenta pārcelšana, protams, ir nevēlama un skaužama, tomēr saprātīga kalku veidošana, ja tā notiek, ievērojot valodas garu, ir produktīvs terminrades modelis.
7) **Jaunu elektronisko datubāzu radīšana būtiski palīdz terminu lietotājiem**. Neapšaubot iespējas izveidot lietotājiem ērtākas un pārskatāmākas datubāzes, papildu vērtību iespējams rast tikai gadījumā, ja datubāzē tiek ievietoti arī jauni, līdz tam nepieejami materiāli. Tādēļ pret jaunu datubāzu veidošanu jāizturas visai piesardzīgi, apzinoties, ka vairāku, savstarpēji pretrunīgu datubāzu esamība drīzāk samulsina termina meklētāju, nevis viņam palīdz. Turklāt ļoti kritiski būtu jāizturas pret datubāzēm, kurām nav definēti skaidri izveides principi un terminu avoti.
8) **Biežāks kāda termina atbilsmes lietojums praksē ir apliecinājums tā pareizībai**. Šis ir visjaunākais mīts, kas saistīts ar plašu dažādu interneta pārlūkprogrammu lietojumu. Kaut gan šādā ceļā iespējams atrast vērtīgu informāciju par jau lietotajiem latviešu terminiem, tomēr tas neļauj gūt atbildi, kurš termins ir vispareizākais, bet vienīgi to, kurš līdz šim biežāk lietots.

Pozitīvais konservatīvisms

Apzinoties prioritātes, vēlams atcerēties, ka terminoloģijas darbā vissvarīgākais ievērot **veselīgu konservatīvismu**, proti, atteikties no vēlmes kaut ko grozīt grozīšanas pēc. Tas tikpat labi attiektos gan uz terminu izstrādātājiem („vai ir vērts mazliet kaut ko grozīt, ja esošais termins nav ne aplams, ne novecojis"), gan terminu lietotājiem („vēlams lietot esošo terminu pat gadījumos, kad tas nešķiet ideāls"). It īpaši būtu jāvairās no gaumes rosinātiem terminu pārveidojumiem gadījumos, ja nozarē pastāv jau iedibinātas terminoloģiskās tradīcijas. Lai spētu noturēties pret avotvalodas (galvenokārt – angļu valodas) spiedienu, kas daudzējādā ziņā veicina nevajadzīgas pārmaiņas, vēlams plašāk izmantot sastatījumu ar citām lielajām valodām (franču, krievu, spāņu, vācu) un citām Eiropas Savienības valodām.

Citi traucējošie stereotipi

Terminu ieviešanu praksē kavē vēl vairāki citi to lietotāju (vai nelietotāju) psiholoģiskie stereotipi, kuri nebūt nav ignorējami, ja vēlamies panākt konsekventāku terminoloģijas lietojumu. No tiem būtu minams **juridisks snobisms**, kas bieži vien raksturīgs ne vien diplomētiem tiesību zinātņu speciālistiem, bet arī citiem valsts pārvaldē strādājošajiem. Tas izpaužas ar tiesību aktu izstrādātāju nevēlēšanos ievērot nozares terminologu un citu nozares speciālistu ieteikumus par jau lietotajiem terminiem vai, gluži pretēji, spītīga turēšanās pie agrāk ieviestiem aplamiem risinājumiem „juridiskas konsekvences labad", kā arī aizraušanās ar pagaidu risinājumiem konkrēta dokumenta vajadzībām, upurējot sistēmisku pieeju problēmai. Te liela loma ir arī Latvijas tiesību sistēmā joprojām neskaidri noteiktajam terminoloģijas izstrādes un apstiprināšanas procesam un pagaidām vēl nenostiprinātajām tradīcijām, kā notiek precizētu terminu iestrādāšana spēkā esošos tiesību aktos.

Nereti vērojama arī **nozares ekspertu augstprātība**, kas izpaužas viņu neprasmē un labās gribas trūkumā meklēt agrāk ieteiktos un iegājušos veiksmīgos terminus (ar devīzi „Šī nozare Latvijā sākas ar mani"), aizraušanās ar nekritiskiem aizguvumiem un burtiskiem tulkojumiem radošas terminu izstrādes vietā, nevēlēšanās aktīvi iesaistīties terminrades procesā un nespēja vismaz ieklausīties nozares terminoloģijas veidotāju un valodnieku argumentos. Turklāt pēdējos gados tieši speciālisti ir tie, kas īpaši akcentē anglicismu lietojumu, kas vismaz pa daļai skaidrojams ar ierobežotām citu valodu zināšanām un prasmi lietot pieejamos terminoloģiskos resursus.

Visai liela nozīme ir arī dažbrīd vērojamajam terminoloģijas darbā iesaistīto personu, it īpaši filoloģisko konsultantu, **valodiskajam dogmatismam**. Tā raksturīgākās iezīmes ir aizraušanās ar viena veida vārddarināšanas modeļiem, nemotivētu salikteņu veidošana, termina daudznozīmības ignorēšana un vienas nozīmes absolutizēšana, vēlme visos gadījumos iegūt universālu definīciju, pamācošs tonis un sasteigti lēmumi diskusijās ar speciālistiem, nepietiekama spēja laikus rast atbildes uz aktuāliem jautājumiem. Minētais priekšstats nereti kļūst par iemeslu, kāpēc daudzi nozaru speciālisti šaubās par valodnieku ieteikumiem un to pareizību pat tajos gadījumos, kad tie ir pamatoti un labi argumentēti. Ja nu tomēr sadarbība veidojas, tad rezultāts parasti ir labs un apmierina abas puses.

Kaut gan iespējams veidot terminus un attīstīt terminu sistēmu, arī strādājot „vakuumā" un kopjot nozari ārpus tās funkcionēšanas konteksta, tomēr labāk, ja šie apstākļi netiek ignorēti, bet par tiem tiek domāts kopīga mērķa – bagātākas un precīzākas terminoloģijas – vārdā.

Secinājumi

Ja noteikti nevēlamies savā attieksmē un sadarbības modeļos kaut ko mainīt un samierināties ar domu, ka viss ir labākajā kārtībā (un tā allaž ir pārdomu vērta alternatīva jebkurai aktīvai rīcībai), tad mums jābūt gataviem samierināties ar pieaugošu lietoto terminu nesaskaņotību (gan starp Eiropas Savienības un Latvijas iestādēm, gan starp dažādām nozarēm Latvijā vai pat vienā nozarē), kuru būs grūti novērst esošo iespēju robežās. Tāpat palielināsies neatbilstība

starp apstiprināto terminu skaitu un sabiedrības vajadzībām, kuras apmierinās ad hoc kārtā pieņemti apzīmējumi, kā arī nekonsekventa ieteikto terminu lietošana. Visbeidzot daudzie nozaru lietpratēji, kuri vēl līdz šim no laba prāta piedalījās terminu sistēmas sakārtošanā, redzēdami, ka viņu ieteikumi netiek ņemti vērā, zaudēs interesi par terminoloģiju. Un šādas minētās bezdarbības sekas nedrīkst atļauties – tā ir atbildība latviešu valodas un tās nākamo lietotāju paaudžu priekšā.

7.2. Latviešu valoda pasaulē

Viens no Latvijas valsts valodas politikas virzieniem ir nodrošināt latviešu valodas izplatību un konkurētspēju pasaules valodu tirgū un latviešu valodas saglabāšanas un apguves iespēju latviešu diasporā visā pasaulē. Tādējādi latviešu valodas apguvē ārpus Latvijas var izšķirt divus virzienus:

- latviešu valodas kā dzimtās valodas (diasporas pārstāvjiem) apguve;
- latviešu valodas kā svešvalodas apguve.

Latviešu valodas kā svešvalodas apguve

Latvijā atbildīgā iestāde par šo valodas politikas īstenošanas virzienu ir Latviešu valodas aģentūra. Atbalsts latviešu diasporas pārstāvjiem tiek sniegts sadarbībā ar Ārlietu ministriju, PBLA u.c. valsts iestādēm un nevalstiskajām organizācijām.

Pēdējā laikā, īpaši pēc iestāšanās ES 2004. gadā, ir palielinājies to cilvēku skaits, kas latviešu valodu vēlas apgūt kā svešvalodu, paplašinājušās arī latviešu valodas apguves iespējas (60. att.).

Pašlaik, pēc Latviešu valodas aģentūras datiem, ar latviešu valodas mācīšanu un/vai pētniecību augstākās izglītības iestādēs nodarbojas apmēram 13 pasaules valstīs: ASV (1), Krievijā (2), Čehijā (2), Igaunijā (2), Lietuvā (4), Polijā (2), Vācijā (3), Norvēģijā (1), Zviedrijā (1), Somijā (1), Ungārijā (2), Austrijā (1), Lielbritānijā (1).[1] Dažu valstu, piemēram, Ķīnas, augstskolas ir izteikušas vēlmi iekļaut latviešu valodas apguvi savās studiju programmās (no 2011. gada septembra latviešu valodu plānots mācīt arī Pekinas Svešvalodu universitātē). Savukārt daļā augstskolu, piemēram, Viļņas Universitātē, Prāgas Kārļa universitātē, Sanktpēterburgas Universitātē, Šauļu Universitātē u.c., ir ļoti senas latviešu valodas pētīšanas un mācīšanas tradīcijas.[2]

[1] Augstskolu sarakstu un kontaktpersonas sk. pētījumā *Latviešu valodas kā svešvalodas apguve Eiropas augstskolās*. Rīga : Valsts valodas aģentūra, 2008.
[2] Turpat, 9. lpp.

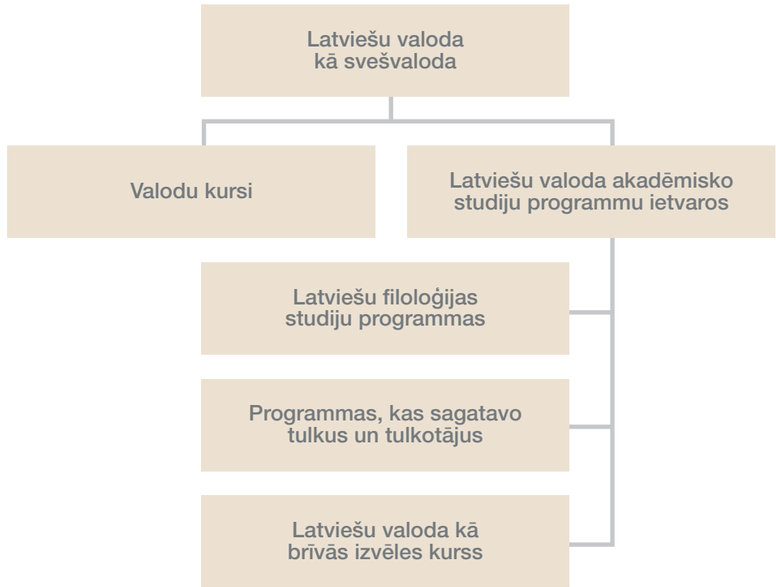

60. att. **Latviešu valodas kā svešvalodas mācību iespējas** (formālā un neformālā izglītība)

Latviešu valodas kā dzimtās valodas apguve

Latviešu valodas kā dzimtās valodas apguve diasporā jāvērtē kontekstā ar laika posmu, kad diasporas ir veidojušās, un mītnes valsti, kur apmetušies emigrējušie latvieši, jo **latviešu valodas apguves un saglabāšanas motivācija šajās grupās ir ļoti atšķirīga.** Pasaulē saglabājušās un izveidojušās šādas latviešu diasporas pamatgrupas:

- **19. gs. beigās un 20. gs. sākumā** labākas dzīves meklējumos izceļojušie latvieši;
- **pēc Otrā pasaules kara** izceļojušie un viņu pēcteči – latviešu valoda tiek uztverta kā kultūras un identitātes mantojums, arī saziņas līdzeklis draugu un radu lokā:
  - **uz Rietumiem** izceļojušie – raksturīgas spēcīgas diasporas organizācijas, ir savas skolas, izstrādāti mācību līdzekļi, ir stabila latviskās identitātes saglabāšanas sistēma un nākotnes redzējums;
  - **uz Austrumiem** izceļojušie t.s. Krievijas latvieši – daudzi asimilējušies Padomju Savienības valodas un etniskās politikas īstenošanas rezultātā, latviešu valodas prasmi pārsvarā saglabājuši tikai vecākās paaudzes pārstāvji, kopš Latvijas

neatkarības atgūšanas pieaugusi arī Krievijas latviešu jaunākās paaudzes pēcteču interese par savu izcelsmi, vecvecāku dzimto valodu;

- **pēc 1991. gada** izceļojušie un viņu pēcteči, emigrācijas pieaugums uz Eiropas valstīm ekonomisku apsvērumu dēļ pēc Latvijas iestāšanās ES – latviešu valodas saglabāšanas un apguves motivācija galvenokārt balstīta iespējā jaunākās paaudzes pārstāvjiem atgriezties Latvijā un turpināt mācības Latvijas skolās.[1]

Latviešu valodas aģentūra[2] no 2005. līdz 2009. gadam ir atbalstījusi latviešu valodas, kultūras un folkloras apguvi, nodrošinot skolotāju darbību šādās vietās: Krievijā – Krasnojarskā (5 gadus), Lejas Bulānā (2 gadus), Omskas apgabala Augšbebros (5 gadus), Kurzemes Ozolainē (4 gadus), Latviešu svētdienas skolā Maskavā (5 gadus), Latviešu svētdienas skolā Pleskavā (4 gadus), Latviešu svētdienas skolā Vitebskā (3 gadus), Svētdienas skolā Smoļenskā (2 gadus), Baškortostānas Republikas M. Gorkija ciema (Arhlatviešu) vidusskolā (5 gadus), Īrijā Limerikas bērnu un jauniešu centrā (2 gadus), Longfordas bērnudārzā un skolā (1 gadu; 61. att.), Korkas latviešu skolā (1 gadu), Nedēļas nogales skolā „Saulgriezīte" (1 gadu) u.c.

61. att. **Longfordas latviešu bērnudārza un skolas bērni un skolotāja O. Lagzdiņa.** Foto: Longfordas latviešu bērnudārzs

[1] Par t.s. jauno emigrantu valodas saglabāšanas iespējām un problēmām sk.: Kļava, G., Motivāne, K. *Valodas lietojums diasporā: citu valstu prakse un Latvijas rīcībpolitikas izvērtējums*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2009.
[2] Līdz 2009. gadam par latviešu valodas apguvi diasporā bija atbildīga LVAVA.

Latviešu valodas aģentūra ir izvērtējusi esošās mācību programmas un arī sagatavojusi mācību programmu, kas paredzēta tieši diasporas latviešu bērniem,[1] izstrādā un izdod mācību un metodiskos līdzekļus, kā arī organizē seminārus diasporas skolotājiem (62. att.). Sadarbībā ar Ārlietu ministriju un PBLA kopš 2008. gada mācību līdzekļi, metodiskie materiāli un latviešu literatūra regulāri tiek sūtīta visā pasaulē strādājošiem latviešu diasporas centriem un skoliņām, kā arī augstskolām pasaulē, kur māca latviešu valodu.

Savas latviešu valodas zināšanas un prasmes LVA finansiāli atbalstītajās diasporas skolās pilnveidojuši: 2005. gadā – 169 cilvēki, 2006. gadā – 197, 2007. gadā – 178, 2008. gadā – 218, 2009. gadā – 206. Lai apliecinātu savu latviešu valodas prasmi, sadarbībā ar VISC Valsts valodas prasmes pārbaudes nodaļu Krievijas latviešiem tika nodrošināta arī latviešu valodas prasmes pārbaude. Laikā no 2006. gada līdz 2009. gadam valsts valodas prasmes pārbaudes iespējas sekmīgi ir izmantojuši 73 cilvēki: pamata valsts valodas prasmes līmeni apliecinājuši 18, vidējo valodas prasmes līmeni – 36, augstāko valodas prasmes līmeni – 23 cilvēki.

Problēmas

Latviešu valodas plašāka izplatība pasaulē, gan mācoties latviešu valodu kā svešvalodu, gan apgūstot kā dzimto valodu, sekmējama, risinot vairākas **problēmas un realizējot vajadzības**, ko nosaukuši gan latviešu valodas pedagogi ārzemju augstskolās, gan diasporas izglītības darbinieki. Tas ir:

- vārdnīcu trūkums;
- materiālu trūkums svešvalodās par latviešu valodas gramatiku, sintaksi un semantiku;
- informatīvi un/vai metodiski novecojuši mācību līdzekļi (precīzāk – jaunu modernu mācību līdzekļu trūkums);
- grūtības piesaistīt kvalificētus lektorus, skolotājus no Latvijas;
- nepilnīga informācija par to, kur, kādā valodu prasmes līmenī un kā tiek mācīta/pētīta latviešu valoda;
- bērnu, kuri atgriezušies Latvijā, ierobežotās iespējas pilnvērtīgi iekļauties Latvijas izglītības sistēmā.

Uzdevumi

Lai spētu pilnvērtīgi īstenot šo valodas politikas virzienu, **nākotnē būtu pievēršama uzmanība vairākiem aspektiem**:

- izstrādāt tālmācības materiālus latviešu valodas kā svešvalodas prasmju līmeņu apguvei pieaugušajiem un bērniem;

[1] LVA. *Latviešu valodas programma diasporai* [tiešsaiste]. 2006. gads. [Skatīts 05.02.2011.]. Pieejams: *http://valoda.lv/Latviesu_valoda_arzemes/Materiali/mid_576.*

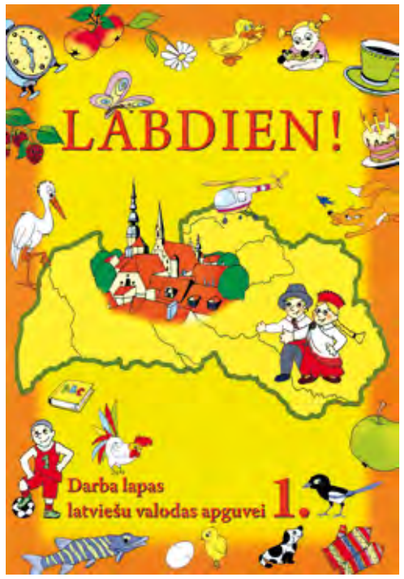

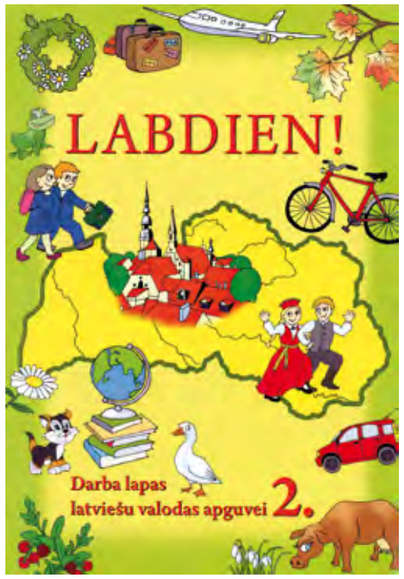

62. att. LVA izdotais mācību līdzeklis „Labdien!" latviešu valodas apguvei diasporā[1]

- regulāri organizēt pedagogu (diasporas skolu skolotāju un augstskolu docētāju) tālākizglītības kursus un izglītojošas nometnes;
- organizēt dažādas latviešu valodas apguves un prasmju pilnveides nometnes Latvijā diasporas bērniem un ārvalstu studentiem;
- regulāri papildināt audiovizuālu un tekstuālu materiālu kopumu diasporas skolām, lai sekmētu latviešu valodas apguvi un lietojumu diasporā, kā arī mērķtiecīgi veidotu pozitīvu Latvijas tēlu pasaulē;
- sniegt finansiālu atbalstu lektorātu izveidei un docētāju nodrošinājumam ārvalstu augstskolām (kā tas notiek, piemēram, Prāgas Kārļa universitātē);
- finansiāli atbalstīt mācību grāmatu, vārdnīcu, uzdevumu kopu u.c. mācību un metodisko līdzekļu izstrādi un izdošanu;
- izveidot jaunu studiju programmu latviešu valodas kā svešvalodas pedagogu sagatavošanai Latvijā.

[1] LVAVA. *Labdien!* Darba lapas latviešu valodas apguvei 1. Rīga : Preses nams, 2008; LVA. *Labdien!* Darba lapas latviešu valodas apguvei 2. Rīga : Apgāds Imanta, 2009.

7.3. Latviešu literatūra pasaulē

Latviešu valoda un kultūra pasaulē tiek popularizēta arī ar literatūras, viena no būtiskākajiem mākslas veidiem, tulkojumiem. Lai iekļautos pasaules laikmetīgās literatūras kontekstā, latviešu literatūrai[1] jāpārvar gan ģeogrāfiski un lingvistiski noteiktās robežas, gan finansējuma grūtības.

Atbalsta institūcijas un finansējums

Par robežšķirtni latviešu literatūras popularizēšanā var uzskatīt 1998. gadu, kad dibināts Latvijas Kultūrkapitāla fonds (kopš 2004. gada – Valsts kultūrkapitāla fonds (VKKF)) un ieviesta demokrātiska projektu finansēšanas sistēma, sperti pirmie nopietnie soļi nozares atbalstam un kultūrpolitikas īstenošanai. Pirms 1998. gada viss nozares finansējums bijis Latvijas Republikas Kultūras ministrijas (KM) pārziņā un kultūras nozare Latvijā attīstījusies entuaziastiska nevalstisko organizāciju un individuālu projektu īstenotāju darba rezultātā.

Kopš biedrības Latvijas Literatūras centrs (LLC) dibināšanas 2002. gadā un KM un VKKF piešķirtā atbalsta tā aktivitātēm kļuvis **iespējams nodrošināt organizētu tulkojumu datubāzes veidošanu[2] un papildināšanu**, lai Latvijas literatūras labāko darbu fragmenti būtu pieejami tulkotājiem, grāmatu apgādiem, literāro tiesību aģentiem, kritiķiem un citiem interesentiem.

2003. un 2004. gadā Valsts kultūrkapitāla fonds pirmo reizi izsludināja mērķprogrammu „**Latvijas literatūra pasaulē**", piešķirot stipendijas latviešu literatūras tulkotājiem (5. tab.[3]).

Mērķprogrammas nosaukums	„Latvijas literatūra pasaulē"'		„Stipendijas Latvijas literatūras un pasaules literatūras darbu tulkošanai"		„Latvijas literatūras un pasaules literatūras darbu tulkošana"
Gads	2003	2004	2005	2006	2007
Konkursu skaits	2	2	2	2	2
Summa (LVL)	6875	8000	12 500	15 100	10 200

5. tab. VKKF mērķprogrammu finansējums latviešu literatūras tulkojumiem 2003.–2007. gadā

[1] Publiskajā telpā tiek lietoti divi termini – l*atviešu literatūra* un *Latvijas literatūra*, cenšoties definēt atšķirību starp latviešu valodā sarakstītu literatūru un Latvijas teritorijā radītiem darbiem. Šeit lietots tradicionālais formulējums: *latviešu literatūra*, ar to saprotot gan latviešu valodā rakstīto literatūru, gan arī Latvijas literārajā telpā tapušos latviešu autoru darbus svešvalodās vai cittautu autoru daiļradi.
[2] LLC. *Latviešu literatūras tulkojumi* [tiešsaiste]. 2003.–2010. gads. [Skatīts 26.11.2010.]. Pieejams: *http://www.literature.lv/lv/index.html.*
[3] Tabulā izmantoti Valsts kultūrkapitāla fonda mājaslapā www.kkf.lv publicētie dati un Latvijas Literatūras centra dati (*www.literature.lv*).

Gads	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Ārzemēs izdoto grāmatu skaits	4	9	12	15	25	15	15

6. tab. **Ārzemēs svešvalodās izdoto latviešu autoru grāmatu skaits 2004.–2010. gadā**

Svešvalodās izdoto latviešu autoru grāmatu statistika

Diemžēl 2007. gadā VKKF padome pieņēma lēmumu pārtraukt mērķprogrammas finansēšanu (tās vietā izveidota mērķprogramma „Bērnu literatūras tapšana un izdošana"). Tomēr finansējums tulkojumiem tiek piešķirts, atbalstot pieteikumus Valsts kultūrkapitāla fonda kārtējos projektu konkursos.

Nozīmīgs atbalsts latviešu literatūras popularizēšanai ir VKKF finansētā un Latvijas literatūras centra (LLC) īstenotā kultūras programma „Latvijas literatūra pasaulē", kuras mērķis ir „nodrošināt augstvērtīgas Latvijas prozas, dzejas, dramaturģijas, publicistikas un bērnu literatūras atpazīstamību un pieejamību pasaulē". Šī mērķa sasniegšanai LLC koordinē sadarbības projektus rakstniecības un tulkošanas jomā, veicina tulkojumu publikācijas ārvalstu periodiskos izdevumos, internetā (informatīvs vortāls *www.literature.lv*) un grāmatās (6. un 7. tab.).

Latviešu literatūra ir publicēta vairāk nekā 20 dažādās pasaules valodās.[1]

Gads	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Valodas	5	10	7	16	11	10	10

7. tab. **Valodu skaits, kurās ārzemēs grāmatās un periodikā publicēti latviešu literatūras tulkojumi (2004–2010)**

Visvairāk tulkotie latviešu autoru darbi:

- Sandras Kalnietes grāmata „Ar balles kurpēm Sibīrijas sniegos", tulkota divpadsmit valodās;
- Ingas Ābeles stāsti no krājuma „Sniega laika piezīmes" tulkoti angļu, vācu, franču, slovēņu, itāļu un krievu valodā, savukārt viņas romāns „Uguns nemodina" – lietuviešu, dāņu un zviedru valodā un fragments angļu valodā;
- Noras Ikstenas romāns „Dzīves svinēšana" (63. att.) vienpadsmit gadu laikā tulkots dāņu, zviedru, angļu, igauņu un krievu valodā;
- Knuta Skujenieka dzeja – lietuviešu, angļu, turku, poļu, čehu, bulgāru un armēņu valodā;
- no dzejniekiem visvairāk tulkojumu iznācis Jurim Kronbergam – viņa dzejoļu cikls vai tā fragmenti publicēti angļu, vācu, franču, lietuviešu, igauņu, zviedru, turku, čehu, bulgāru un armēņu valodā.

[1] Latviešu literatūra publicēta šādās valodās: albāņu, angļu, arābu, armēņu, bengāļu, bulgāru, čehu, franču, gruzīnu, holandiešu, igauņu, itāļu, islandiešu, krievu, lietuviešu, poļu, slovāku, slovēņu, somu, turku, ukraiņu, ungāru, vācu, zviedru.

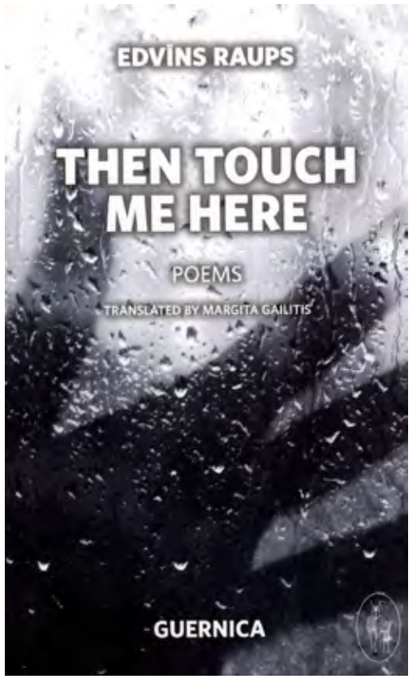

63. att. **N. Ikstenas romāns „Dzīves svinēšana" gruzīnu valodā un E. Raupa dzejas izlase angļu valodā.**

Situācija Latvijas grāmatniecībā tiek atainota un popularizēta starptautiskos grāmatu gadatirgos. Tā ir iespēja vienkopus sastapt gan nozares profesionāļus, gan literatūras interesentus, iepazīstināt ar latviešu literatūru, latviešu autoriem, prezentēt grāmatas, kas Latvijā guvušas atzinību un novērtējumu konkursos. **Latvija piedalās starptautiskajos grāmatu gadatirgos jau kopš 1998. gada.**

Dalība starptautiskajos grāmatu gadatirgos (2004–2010)

64. att. Latvijas stends Gēteborgas grāmatu gadatirgū 2008. gadā. Foto: Latvijas Literatūras centrs

Katrs no gadatirgiem nedaudz atšķiras ar mērķauditorijas iezīmēm. Vairākos tirgos lielāka uzmanība tiek pievērsta lasītājam un literatūrai, piemēram, Leipcigā, Gēteborgā, Prāgā u.c., taču ir arī gadatirgi, piemēram, Frankfurtē, Londonā, kuros vairāk tiek akcentēta autortiesību pirkšana un pārdošana, izdevējdarbība. Tomēr, kā rāda iepriekšējo gadu statistika, vienojošais rādītājs ir apmeklētāju skaits, kas katrā no tirgiem vidēji ir 100 tūkstoši (Gēteborgas grāmatu gadatirgū, 64. att.) līdz 350 tūkstoši (Frankfurtes grāmatu gadatirgū).[1]

Dalībai grāmatu gadatirgos ir vairāki mērķi:

1) vēstīt par Latvijas literatūru, iepazīstināt ārzemju izdevējus, literātus, citus interesentus ar tulkojumiem un sasniegumiem Latvijas rakstniecībā – prozā, dzejā, bērnu literatūrā, dramaturģijā, kritikā, sabiedriski politiskajā, vēstures un socioloģijas, valodniecības un citās jomās;
2) rādīt Latvijā izdoto grāmatu augsto profesionālo līmeni ne tikai saturiskā, bet arī vizuālā, poligrāfiskā izpildījuma ziņā.[2]

Latvijas dalība izstādēs un Latvijas stends ir valsts vizītkarte, kas palīdz atpazīt Latviju starptautiskajā sabiedrībā kā valsti ar attīstītu kultūru un apliecina piederību Eiropas kultūras saimei.

[1] LLC. *Biedrības „Latvijas Literatūras centrs" kultūras programmas „Latvijas literatūra pasaulē" pieteikuma apraksts*. Rīga, 2008, 4. lpp.
[2] Turpat, 4. lpp.

Kopš 2002. gada Latvija regulāri tiek pārstāvēta ar nacionālo stendu vai Eiropas Komisijas atbalstītā projekta „*Literature Across Frontiers*" („Literatūra pāri robežām") sastāvā šādos starptautiskos grāmatu tirgos: Leipcigas grāmatu gadatirgū Vācijā (martā), Londonas grāmatu gadatirgū Lielbritānijā (aprīlī), Prāgas grāmatu gadatirgū Čehijā (maijā), Gēteborgas grāmatu gadatirgū Zviedrijā (septembrī), Frankfurtes grāmatu gadatirgū Vācijā (oktobrī), Maskavas grāmatu gadatirgū „Non/fiction" Krievijā (decembrī). Profesionālo viesu statusā Latvijas pārstāvji piedalījušies Parīzes grāmatu salonā (martā) un Boloņas bērnu grāmatu gadatirgū Itālijā (aprīlī).[1]

Latviešu literatūras tulkojumi un dalība starptautiskos pasākumos nodrošina Latvijas literatūras un kultūras atpazīstamību ārvalstīs, veicina mūsu autoru popularitāti ārpus Latvijas robežām, vienlaikus sekmējot arī vispārējas Latvijas kultūrainas iekļaušanos Eiropas kultūras kontekstā.

7.4. Valodas elektroniskie un citi resursi

Mūsdienu informācijas sabiedrības izveidošanās radījusi arī nepieciešamību attīstīt valodu tehnoloģijas, jo valodas kā komunikācijas līdzekļa izmantošanas veidi ir kļuvuši plašāki. Valodas tehnoloģijas ir informācijas tehnoloģijas, kas strādā ar pasaulē sarežģītāko un komplicētāko informācijas līdzekli – cilvēku valodu.[2]

Valsts valodas politikas programmā 2006.–2010. gadam paredzēts attīstīt valodas tehnoloģijas:

- sniegt finansiālu un administratīvu atbalstu latviešu valodas datorlingvistiskai izpētei;
- organizēt un izveidot mūsdienām atbilstošu datorizētu mūsdienu latviešu valodas datubāzi, nodrošināt tās plašu izmantošanu;
- izveidot latviešu valodas tekstu un runas korpusu, nodrošināt tā izveidošanai un uzturēšanai nepieciešamās programmatūras attīstību.

Programma paredz arī nodrošināt zinātnisko pētījumu bāzi un izstrādāt programmlīdzekļus leksikogrāfiskajam darbam ar datubāzi un valodas korpusu, kā arī nodrošināt latviešu terminoloģijas attīstību, veidot terminu datubāzes un vārdnīcas, veicināt starptautisko sadarbību terminoloģijas attīstības jomā.

[1] Latvijas Literatūras centra dati.
[2] Uszkoreit, H. *Language Technology. A First Overview* [tiešsaiste]. [Skatīts: 15.01.2011.]. Pieejams: *http://www.lt-world.org/kb/information-and-knowledge/information-sources/relevant-sources/obj_80428.*

Valodas resursi mūsdienās

Valodas kopšanas rīki, kas tradicionāli ir vārdnīcas, gramatikas, rokasgrāmatas u. tml., ir jāpiemēro mūsdienu apstākļiem un jaunām moderna, informācijas laikmeta cilvēka prasībām. ES deklarētās valodu politikas virzienu un apņemšanos saglabāt lingvistisko dažādību un veicināt daudzvalodību laikā, kad arvien lielāku nozīmi mūsu dzīvē ieņem elektroniskās un digitālās ierīces, var sasniegt, izstrādājot datorizētus valodu resursus un rīkus. ES oficiālo valodu resursi nav vienādi pieejami visiem – starptautiski lietotām un sīki pētītām valodām ir lielākas priekšrocības salīdzinājumā ar mazāk lietotām valodām, kuras valodu resursu izstrādātāju uzmanības lokā nonākušas samērā nesen.

Pēdējos gados Eiropā un visā pasaulē vērojama strauja valodu tehnoloģiju attīstība – īpaši valodas resursu un tehnoloģiju vienotas infrastruktūras jomā. Ir rosinātas vairākas ES līmeņa aktivitātes, lai veicinātu valodu tehnoloģiju attīstību, piemēram, *CLARIN* projekts (*www.clarin.eu*), *FLaReNet* projekts (*www.flarenet.eu*), *META-NET* (*www.meta-net.lv*) u.c.

Arī Baltijas valstis aktīvi iesaistās šajā procesā. 2004. gada 21.–22. aprīlī Rīgā Valsts valodas komisija organizēja Baltijā pirmo konferenci par valodu tehnoloģiju jautājumiem. Konferences mērķis bija gan veicināt sadarbību starp Baltijas un ES pētniekiem valodu tehnoloģiju jomā, gan izveidot starpnozaru saites starp lingvistiem, datorzinātnes un informācijas tehnoloģiju speciālistiem, gan rosināt valodu tehnoloģiju projektu un lietojumprogrammu izstrādi.[1] Kopš 2004. gada Latvijā valodu tehnoloģiju jomā ir notikusi strauja attīstība un izpēte. 2010. gada 7.–8. oktobrī Rīgā notika 4. starptautiskā Valodu tehnoloģiju konference, kurā speciālisti dalījās pieredzē par paveikto un izvirzīja tuvākās nākotnes uzdevumus. Konferencē tika aplūkoti dažādi korpuslingvistikas, automātiskās tulkošanas, runas tehnoloģiju, semantikas un citas valodas tehnoloģiju jomas. Šī konference neapšaubāmi veicināja sadarbību starp datorzinātņu un valodniecības speciālistiem.

[1] VVK. *Valsts valodas komisijas 2004. gada darbs* [tiešsaiste]. [Skatīts 08.02.2011.]. Pieejams: *http://www.vvk.lv/index.php?sadala=120&id=743.*

NOZĪMĪGĀKIE VALODU TEHNOLOĢIJU PROJEKTI LATVIJĀ (2004–2010)[1]

Projekta, resursa vai rīka nosaukums	Īstenotājinstitūcija, atbalsta institūcija	E-adrese	Īss apraksts
CLARIN	Starptautisks projekts, partneri Latvijā: LU MII un SIA *Tilde*	*www.clarin.lv*	Uzdevums: izveidot integrētu, sadarbību veicinošu pētniecības infrastruktūru, kas ļautu viegli piekļūt un izmantot valodas resursus un tehnoloģijas humanitāro, sociālo un eksakto zinātņu pētniekiem. Viens no *CLARIN* projekta uzdevumiem ir arī apzināt esošos valodas resursus un rīkus, noteikt katrai valodai nepieciešamos pamatresursus un rīkus, izstrādāt stratēģiju trūkstošo rīku un resursu izveidē. Lai gan valodu resursu un tehnoloģiju ziņā joprojām pastāv liela atšķirība starp plaši lietotajām valodām un latviešu valodu, pašreizējie pētījumi un rīki jau var kalpot kā nopietns pamats un infrastruktūra turpmākiem pētījumiem. Piedaloties *CLARIN* iniciatīvā, Latvija iegūst kompetenci visās ar valodas resursu izveidi saistītajās jomās, iekļaujas starptautiskajā apritē.
SemTi-Kamols	LU MII; Valsts pētījumu programmas „Informācijas tehnoloģiju zinātniskā bāze" atbalstīts projekts „Semantiskā tīmekļa izpēte, attīstīšana un piemērošana Latvijas vajadzībām"	*www.semti-kamols.lv*	Globālā semantiskā tīmekļa projekta galvenais mērķis ir izveidot universālu mediju, ar kura palīdzību cilvēki visā pasaulē varētu apmainīties ar informāciju, piešķirot tīmekļa lapu saturam formālu semantiku, kas ir saprotama automatizētiem datu apstrādes rīkiem – datoriem. Projekta *SemTi-Kamols* ietvaros **izstrādāts arī latviešu valodas morfoloģiskā analizatora vienkāršots tīmekļa serviss, kurš dotam vārdformu sarakstam sameklē sarakstu ar atbilstošajām pamatformām, norādot arī vārdšķiras**. Analizatora leksikons aptver ~50 000 leksēmu.
Latviešu valodas skaidrojošo vārdnīcu un jaunaizguvumu datubāze	LU MII; Valsts pētījumu programmas „Letonika" projekts	*www.tezaurs.lv*	Projekta ilgtermiņa mērķis ir izveidot visaptverošu latviešu valodas skaidrojošo vārdnīcu datubāzi, kas pētnieciskiem nolūkiem pieejama tīmekļa vidē.

[1] Šīs nodaļas tabulu izstrādē izmantoti dati no pētījuma Skadiņa, I., Auziņa, I., Grūzītis, N., Levāne-Petrova, K., Nešpore, G., Skadiņš, R., Vasiļjevs, A. Language Resources and Technology for the Humanities of Latvia (2004-2010), In: *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*: Proceedings of the Fourth International Conference Baltic HLT 2010. I. Skadiņa and A. Vasiļjevs (Eds.) IOS Press, 2010.

Projekta, resursa vai rīka nosaukums	Īstenotājinstitūcija, atbalsta institūcija	E-adrese	Īss apraksts
Statistisko metožu izvērtējums angļu-latviešu tulkošanas sistēmā (2005–2008)	LU MII; atbalstītājs: Latvijas Zinātnes padome	*http://smtdemo.ailab.lv/*	Projekta mērķis bija izvērtēt statistisko tulkošanas metožu piemērotību tulkošanai latviešu valodā un izstrādāt angļu-latviešu statistiskās mašīntulkošanas sistēmas prototipu. Pēdējo gadu pētījumi parāda, ka **SMT sistēmu tulkojuma kvalitāte bieži vien ir nepietiekama**.[1] Tulkojot valodās ar sarežģītu morfoloģiju un brīvu vārdu kārtu (arī latviešu valodā), SMT sistēmu ģenerētajos tulkojumos izvēlētie vārdi lielākoties ir pareizi, bet to sakārtojums teikumā un izvēlētās locījuma formas lasītājam bieži vien neļauj uztvert teikumā pateikto vai pat atsevišķos gadījumos maldina par tā jēgu.
Universālas leksikona sistēmas modelēšana (2005–2008)	LU MII; atbalstītājs: Latvijas Zinātnes padome		Izveidots universāli parametrizējama šķirkļu transformēšanas un reprezentēšanas mehānisma prototips; ieviesta un pielāgota atvērtā koda platformu DEB II XML formāta vārdnīcu izvietošanai tiešsaistē un vaicājumu apkalpošanai. Paraugvārdnīcu izvietošana.
Latviešu valodas seno tekstu korpuss	LU MII un LU Filoloģijas fakultāte	*http://www.korpuss.lv/senie/*	Tekstu kopa elektroniskā formā, kas pārstāv agrāko latviešu rakstu pieminekļu valodu. Seno tekstu korpusa izveide ir svarīgs priekšnoteikums latviešu valodas vēsturiskās vārdnīcas sastādīšanai.
Faktorizēto metožu lietojums angļu-latviešu statistiskajā mašīntulkošanas sistēmā (2009–2012)	LU MII; atbalstītājs: Latvijas Zinātnes padome	*http://smtdemo.ailab.lv/*	Projekta mērķis: izvērtēt dažādu faktoru (morfoloģisko īpašību, sintaktisko īpašību, vispārīgās leksikas vārdnīcu un terminoloģisko vārdnīcu) ietekmi uz automatizētas tulkošanas sistēmas kvalitāti un implementēt to pašreizējā statistiskās mašīntulkošanas (SMT) sistēmas prototipā, lai uzlabotu tulkojumu kvalitāti.
Valodu krasts	*Tilde, Microsoft*, Latvijas un citu valstu universitātes, augstskolas un institūti	*www.valodukrasts.lv*	Šī iniciatīva paredz Latvijā izveidot globālu mazo valodu tehnoloģiju attīstības centru. Tajā plānots apvienot un koordinēt pētniecības iestāžu, informācijas tehnoloģijas uzņēmumu un citu saistīto institūciju sadarbību valodas tehnoloģiju jomā. Piemēram, īstenots *EuroTermBank.com* datubāzes paplašināšanas projekts un attīstīta mašīntulkošanas sistēmas izveide virzienā no latviešu uz angļu un no angļu uz latviešu valodu.

[1] Skadiņa, I., Auziņa, I., Grūzītis, N., Levāne-Petrova, K., Nešpore, G., Skadiņš, R., Vasiļjevs, A. Language Resources and Technology for the Humanities of Latvia (2004-2010), In: *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*: Proceedings of the Fourth International Conference Baltic HLT 2010. I. Skadiņa and A. Vasiļjevs (Eds.) IOS Press, 2010.

Projekta, resursa vai rīka nosaukums	Īstenotājinstitūcija, atbalsta institūcija	E-adrese	Īss apraksts
Visvaris	SIA *Tilde*		Latviešu valodas sintezators, projekta realizēšanā piedalījās arī Latvijas Neredzīgo biedrība. Lielākā daļa lietotāju atzīst, ka *Visvara* izruna ir daudz kvalitatīvāka nekā iepriekš izmantotā *WinTalker Voice* izruna. Tāpat sintezatorā ir iespēja ne tikai veikt balss augstuma un tempa izmaiņas, bet arī koriģēt izrunu, izmantojot lietotāja izrunas vārdnīcu.
Latviešu valodas runas sintēzes sistēma *T2S V1*	LU MII, atbalstītājs: SIA *Lattelecom BPO*	*http://runa.ailab.lv/tts2*	Sintēzes sistēmas izstrādes laiks: 2007. – 2008. gads; sistēmas prezentācijas sistēma (*Front End* sistēma veidota, izmantojot *MS Silverlight*) pilnveidota 2009. gadā, to veido: runas sintezatora saskarne; runas sintezatora pieprasījumu tīmekļa serviss; runas sintēzes pieprasījumu datubāze; runas sintezatora *Windows* serviss; runas sintezators. Latviešu valodas runas sintēzes sistēma *T2S V1* tiešsaistē ir pieejama visiem interesentiem.

GALVENIE DIGITĀLIE RESURSI (2004–2010)

Mūsdienu prasībām atbilstošu vārdnīcu sastādīšanai, valodas aprakstīšanai un pētīšanai, mācību līdzekļu sagatavošanai, pareizrakstības un gramatikas automatizētai pārbaudes izstrādei, automatizētu tulkošanas sistēmu izveidei u.c. nepieciešams latviešu valodas korpuss.[1] **Latviešu valodas nacionālā korpusa** izstrādi noteica Valsts valodas komisija 2004. gadā.

Latviešu valodas resursu izstrādātāji Latvijā (alfabēta secībā): Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centrs, Latvijas Nacionālā bibliotēka, Liepājas Universitāte, LU Filozofijas un socioloģijas institūts, LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, LU Matemātikas un informātikas institūts, LU Latviešu valodas institūts, LU Sociālo zinātņu studējošo fonds, LZA Terminoloģijas komisija, Rēzeknes Augstskola, SIA „Tilde", Valsts valodas centrs u.c.

[1] LU MII. *Latviešu valodas korpusa koncepcija* [tiešsaiste]. Pasūtītājs: Valsts valodas aģentūra, Rīga, 2005, 12. lpp. [Skatīts 11.02.2011.] *Pieejams: http://www.ailab.lv/users/Everita/koncepcija.pdf.*

Resursa nosaukums	Īstenotājinstitūcija	E-adrese	Īss apraksts
Līdzsvarots mūsdienu latviešu valodas tekstu korpuss (miljons-2.0m)	LU MII	*www.korpuss.lv*	Korpusā ir ~3,5 milj. vārdu, drukātie un elektroniskie materiāli no 1990. gada, teksti ir morfoloģiski marķēti (marķējums iegūts automātiski). Korpusu veido 55% periodikas tekstu, 20% daiļliteratūras tekstu, 10% zinātnisko tekstu, 8% normatīvo aktu, 2% Saeimas stenogrammu un 5% – citu tekstu.[2]
Tīmekļa korpuss (timeklis-1.0)	LU MII	*www.korpuss.lv*	Ar *SemTi-Kamols* gramatisko analizatoru automātiski, eksperimentāli marķēti tekstu fragmenti no Latvijas meklētāja savāktajām tīmekļa lapām. Apjoms: ~60 milj. vārdlietojumu.
Saeimas sēžu stenogrammu korpuss (saeima-2.0)	LU MII	*www.korpuss.lv*	Sagatavots *CLARIN* ietvaros. Vairāk nekā 20 milj. vārdu. To veido 5.–9. Saeimas plenārsēžu stenogrammas. Korpuss ir strukturāli marķēts: pievienota informācija par runātājiem, sēdēm, datumu utt.
Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka „Letonica"	LNB	*www.lnb.lv/lv/digitala-biblioteka*	Mērķis ir nodrošināt LNB un citu radniecīgu iestāžu krājumu digitalizāciju, padarot tos pieejamus internetā. Digitālās bibliotēkas izveide liek pamatus vienotiem digitalizēto materiālu apstrādes, glabāšanas un pieejamības principiem. LNB digitalizēšanas darbi notiek kopš 1999. gada. Šobrīd digitālajā bibliotēkā atrodamas digitalizētu laikrakstu, attēlu, karšu, grāmatu, nošu un skaņu ierakstu kolekcijas.
Latvijas Nacionālā digitālā bibliotēka „Periodika"	LNB	*www.periodika.lv*	Mērķis ir saglabāt un padarīt meklējamus aptuveni 6 miljonus Latvijā un trimdā izdoto periodisko izdevumu lappušu. Šobrīd kolekcijā ir pieejami 40 laikraksti un žurnāli no 1895. līdz 1957. gadam latviešu, vācu un krievu valodā – kopā vairāk nekā 45 000 numuru un 350 000 lappušu.

PLAŠĀKĀS ELEKTRONISKĀS VĀRDNĪCAS UN TERMINOLOĢIJAS AVOTI

Resursa nosaukums	Īstenotājinstitūcija	E-adrese	Īss apraksts
Latviešu literārās valodas vārdnīca	LU MII	*www.tezaurs.lv/llvv*	20. gs. otrās puses lielākās latviešu valodas monolingvālās vārdnīcas „Latviešu literārās valodas vārdnīca"[3] versija (64 000 šķirkļu). Šīs vārdnīcas saturs pilnībā atbilst oriģinālajai vārdnīcai, taču tajā ir arī sīki strukturētas anotācijas, tāpēc to var izmantot arī mobilajā tālrunī.
Mūsdienu latviešu valodas vārdnīca	LU LVI	*www.tezaurs.lv/mlvv*	Vārdnīca ir izstrādāta no burta A līdz L, ~20 000 šķirkļu pieejami internetā.

[1] Mūsdienu lietuviešu valodas korpuss sastāv no 160 milj. vārdu.

Resursa nosaukums	Īstenotājinstitūcija	E-adrese	Īss apraksts
Tildes vārdnīcas internetā	SIA *Tilde*	*www.letonika.lv*	Kopā portālā ir vārdnīcas ar 20 iespējamiem tulkošanas ceļiem, pieejamas arī 40 terminu vārdnīcas un Citvalodu personvārdu atveides vārdnīca. Kā liecina studentu un skolēnu aptaujas dati (aptauja veikta 2007. gadā Valsts valodas aģentūras projekta „Situācijas apzināšana vārdnīcu izstrādes un publicēšanas jomā Latvijā" ietvaros), tieši *Tildes* piedāvātās vārdnīcas ir vispopulārākās – digitālās *Tildes* divvalodu vārdnīcas ir visbiežāk lietotās Latvijā.[4]
EuroTermBank	SIA *Tilde*	*www.euroterm-bank.com*	*Tildes* projekts, kurš pievēršas terminoloģijas darba saskaņošanai un konsolidēšanai jaunajās ES dalībvalstīs, izplatot pieredzi no citiem ES terminoloģiskajiem tīkliem un uzkrājot jaunpievienoto valstu zināšanas un centienus. Ērta, centralizēta pieeja kvalitatīviem daudzvalodu terminu resursiem internetā ir svarīga gan profesionāliem valodas nozares darbiniekiem – tulkotājiem, redaktoriem, valodniekiem, terminologiem, gan nozaru speciālistiem, uzņēmējiem, studentiem, izglītības darbiniekiem, zinātniekiem un citiem interesentiem. Daudzvalodu terminu bankā *EuroTermBank* ir apmēram 2 miljoni terminu no 100 terminu kolekcijām vairāk nekā 25 valodās, tai skaitā 220 tūkstoši dažādu nozaru terminu latviešu valodā.
Akadēmiskā terminu datubāze *AkadTerm*	Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisija	*www.termini.lza.lv/akadterm*	Latvijas Zinātņu akadēmijas Terminoloģijas komisijas publicētie oficiālie termini.
Valsts valodas centra terminu datubāzes	Valsts valodas centrs	*www.vvc.gov.lv*	Pēc reorganizācijas Valsts valodas centrs (VVC) ir pārņēmis Tulkošanas un terminoloģijas centra terminu datubāzes, kuras pastāvīgi tiek papildinātas. VVC mājaslapā atrodami arī Latvijas Republikas un starptautisko tiesību aktu tulkojumi.

Secinājumi

Pieprasījums pēc valodu intelekta tehnoloģijām pasaulē pieaug arvien straujāk. Iespējas ir ļoti plašas: polifunkcionālas interneta vārdnīcas, mašīntulkošana mazajām valodām, e-mācību materiālu nodrošināšana, kultūrvēsturiskā mantojuma pieejamība dažādās valodās u.c.

[1] LPSR ZA A. Upīša Valodas un literatūras institūts. *Latviešu literārās valodas vārdnīca*. 1. – 8. sējums. Rīga : Zinātne, 1972.–1996.
[2] Balode, I. Par vācu valodas vārdnīcām. No: Ventspils Augstskola. *Situācijas apzināšana vārdnīcu izstrādes un publicēšanas jomā Latvijā.* Sākotnējais manuskripts. Valsts valodas aģentūra. Rīga, 2008.

Pēc LU Matemātikas un informātikas institūta apkopotās informācijas, īstenojot *CLARIN* projektu, **ir pieejami 34 latviešu valodas resursi (31 izstrādāts Latvijā) un 11 rīki: gan vārdnīcas, gan valodas korpusi, gan tekstu datubāzes, gan mācību līdzekļi**.[1] Jāpiebilst, ka apkopotā informācija nav pilnīga un neparāda visas elektroniskās izstrādnes. Tomēr var droši apgalvot, ka **Latvijā ir izveidoti pamatelementi valodas resursu un tehnoloģiju infrastruktūras izpētei un tālākai attīstībai**.

Speciālisti uzsver, ka datorlingvistikas intensīvākai attīstībai traucē tas, ka **Latvijā nav atsevišķas valodas tehnoloģiju izpētes un attīstības programmas, līdz ar to pašreizējās pētniecības darbības ir fragmentāras un galvenokārt balstās uz īstermiņa projektiem, kas apgrūtina starpiestāžu sadarbību ilgtermiņā un lielāku resursu apguvi.**[2] Turklāt pietrūkst arī studiju programmas, kurās sagatavo datorlingvistikas speciālistus. Pašlaik studentiem tiek piedāvāti datorlingvistikas kursi viena semestra garumā Liepājas Universitātē un Rēzeknes Augstskolā.

Pieredze Igaunijā. **Tiek izceltas divas jomas**, kas būtu jāattīsta valstiskā līmenī, – **valodas resursu izveide un valodas tehnologu apmācība**.[3] Igaunijā 2006. gadā tika izveidota igauņu valodas tehnoloģiju nacionālā programma (darbojās līdz 2010. gadam), kuras mērķis ir attīstīt igauņu valodas atbalsta tehnoloģijas tādā līmenī, kas ļautu igauņu valodai funkcionēt modernā informācijas sabiedrībā. **Igauņu nacionālā programma ir radījusi labvēlīgus apstākļus valodu tehnoloģiju attīstībai Igaunijā**.

Runas tehnoloģiju izstrādē jāatzīst, ka nav bijis neviena **nopietna latviešu valodas runas atpazīšanas pētījuma, kura rezultātā būtu izveidota praksē izmantojama runas atpazīšanas sistēma.** Ir veikti tikai atsevišķi eksperimenti skaņu un atsevišķu vārdu atpazīšanā.

[1] Skadiņa, I., Auziņa, I., Grūzītis, N., Levāne-Petrova, K., Nešpore, G., Skadiņš, R., Vasiljevs, A. Language Resources and Technology for the Humanities of Latvia (2004–2010), 21. lpp. In: *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*: Proceedings of the Fourth International Conference Baltic HLT 2010. I. Skadiņa and A. Vasiljevs (Eds.) IOS Press, 2010. Sarakstu sk. *CLARIN. Resursu un rīku pārskats* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.clarin.lv.*

[2] Turpat, 21. lpp.

[3] Meister, E., Vilo, J., Kahusk, N. National Programme for Estonian Language Technology: A Pre-Final Summary. P. 12. In: *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*: Proceedings of the Fourth International Conference Baltic HLT 2010. I. Skadiņa and A. Vasiljevs (Eds.) IOS Press, 2010.

Bez minētajiem elektroniskajiem resursiem pašlaik lielākā aktualitāte un nepieciešamība ir akadēmiska latviešu valodas gramatika[1], kā arī dažādas rokasgrāmatas studējošajiem. Gandrīz nav citvalodu gramatiku izklāsta latviešu valodā.[2]

Ļoti plaša un īpaša joma, kur datu objektīvam apkopojumam un secinājumu izvirzīšanai nepieciešams īstenot atsevišķu pētījumu[3], ir dažādu vārdnīcu izstrāde un izdošana gan elektroniskā, gan grāmatu formātā.

Tomēr jau pašlaik, analītiski vērtējot jaunāko skaidrojošo un divvalodu vārdnīcu klāstu, kā arī plānojot turpmāko leksikogrāfisko darbu, ir skaidrs, ka vārdnīcas strauji noveco, it īpaši grāmatu formātā, arvien lielāks skaits lietotāju izmanto elektroniskās vārdnīcas, datubāzes, terminoloģijas datubāzes.[4] Tāpēc vēlams radīt jaunas šāda tipa vārdnīcas, kas līdz ar novatoriem tehniskiem risinājumiem būtu savienojamas ar citiem komunikāciju tehnikas līdzekļiem (piem., mobilajiem telefoniem).

Viena no problēmām vārdnīcu (tostarp elektronisko variantu) izveidē ir veco pētniecības metožu izmantošana. Attīstībai visvairāk traucē **apjomīga un pilnvērtīga latviešu valodas korpusa neesamība**, kas neļauj leksikogrāfiem objektīvi veidot šķirkļu latvisko daļu.

7.5. Migrācijas procesu ietekme uz valodas situāciju

Runājot par negatīviem Latvijas iestāšanās ES aspektiem, LVA intervijās 2009 aptaujātie eksperti minējuši **brīvas darbaspēka kustības**, kā arī **migrācijas** radīto ietekmi uz valsts valodas vidi un lietošanu. Lai veicinātu plašāku valsts valodas lietojumu sabiedrībā nākotnē (kā norādīts 4.2. nodaļā), jau tagad ir jāapzinās būtiska problēma, kas Latvijai kļūs aktuāla, proti, kā nodrošināt **valsts valodas apguvi imigrantiem**.

[1] Jaunas akadēmiskas Latviešu valodas gramatikas gaidās 2008. gadā ir publicēts šīs gramatikas prospekts: *Latviešu valodas gramatika: koncepcija, prospekts, atsevišķu nodaļu pirmvarianti, diskusijas materiāli* (LU Latviešu valodas institūts, atb. red. I. Jansone).

[2] Ar katra gada valodniecības un uzziņu materiālu bibliogrāfiju var iepazīties LU Latviešu valodas institūta ikgadējā žurnālā „Lingvistika Lettica" un Latviešu valodas aģentūras populārzinātnisko rakstu krājumā „Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi".

[3] Ar LVA atbalstu izstrādāts pētījums: Ventspils Augstskola. *Situācijas apzināšana vārdnīcu izstrādes un publicēšanas jomā Latvijā*. Sākotnējais manuskripts. Valsts valodas aģentūra. Rīga, 2008.

[4] Turpat.

Veidojot vai pārskatot valsts migrācijas politiku, ir svarīga imigrācijas un integrācijas jautājumu sabalansēšana tā, lai, no vienas puses, tas veicinātu ekonomisko attīstību, no otras puses, lai šī situācija neradītu iekšpolitisko spriedzi.[1] Veiksmīga integrācija iespējama, ja valsts garantē imigrantu iekļaušanos sabiedrībā, nekādā mērā nepārkāpjot valsts pamatiedzīvotāju tiesības. Galvenā integrācijas problēma ir valodas barjera, kas arvien aktuālāka kļūst mūsdienās, kad ekonomika ir balstīta uz pakalpojumiem un zināšanām.[2]

Migrācijas radītās sekas un problēmas dažādās pasaules valstīs apliecina nepieciešamību stabilizēt valsts valodas pozīcijas. Spilgts piemērs tam ir Vācija, kur lielās turku imigrantu kopienas integrācijas problēmas ir rosinājušas Vācijas valdību domāt par noteiktu valsts valodas prasmes prasību izvirzīšanu; tāpat minams ir arī Francijas piemērs, kur, lai arī imigrantu skaits joprojām neapdraud franču valodas statusu, tiek plānots ieviest valodas pārbaudes testu ieceļotājiem. Tāpat Lielbritānijā, Nīderlandē, Zviedrijā un Norvēģijā ir izvirzītas prasības valsts valodas prasmei.

Migrācijas politika Latvijā

Latvijā par migrācijas politikas īstenošanu atbildīgā iestāde ir Iekšlietu ministrijas Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde. Saskaņā ar Lisabonas līgumu migrācijas un patvēruma politikas jautājumi ir **ES un dalībvalstu dalītajā kompetencē**, t.i., daļā jautājumu tiesību akti tiek pieņemti ES līmenī un dalībvalstīm, tostarp Latvijai, tie ir jāpārņem savā nacionālajā likumdošanā vai jāīsteno tieši, savukārt daļā jautājumu, ciktāl tie nav tikuši regulēti ES līmenī, dalībvalstīm pašām ir likumdošanas tiesības.[3] Respektīvi, Latvijā, domājot par imigrantu integrāciju, no vienas puses, un draudiem latviešu valodas lietošanai, no otras, normatīvajos aktos, kas regulē imigrāciju, iespējams noteikt konkrētas prasības valsts valodas apguvei.

„Galvenās migrācijas un patvēruma politikas attīstības vadlīnijas, principi, sasniedzamie mērķi un īstenojamie uzdevumi ir definēti divos ES visaugstākajā līmenī apstiprinātajos politikas dokumentos – **Eiropas Imigrācijas un patvēruma paktā un Stokholmas programmā**.

Eiropas Imigrācijas un patvēruma pakts, kas pieņemts 2008. gada 15.–16. oktobra Eiropadomes sanāksmē, nosaka piecus ambiciozus politisko mērķu virzienus migrācijas un patvēruma jomā, uz kuriem turpmāk ES ir jāfokusē sava uzmanība:

- organizēt legālo imigrāciju, ņemot vērā katras dalībvalsts konstatētās prioritātes, vajadzības un spējas uzņemt migrantus, kā arī veicināt integrāciju;
- kontrolēt nelegālo imigrāciju, nodrošinot nelegālo imigrantu atgriešanos izcelsmes valstīs vai tranzītvalstī;
- celt robežkontroļu efektivitāti;
- padarīt Eiropu par patvēruma vietu;
- izvērst plašas partnerattiecības ar migrantu izcelsmes valstīm un tranzītvalstīm, lai veicinātu migrācijas un attīstības sinerģiju.

Ņemot vērā Eiropas Imigrācijas un patvēruma paktu, tika izstrādāta un 2009.gada 10.–11 decembra Eiropadomē apstiprināta *Stokholmas programma*, kas ir daudzgadu (2010.– 2014. gads) politikas programma ES brīvības, drošības un tiesiskuma telpai. *Stokholmas programma* nosaka, kas šo piecu gadu laikā ir jāsasniedz, tajā skaitā arī migrācijas un patvēruma politikas sfērā. Minētās jomas attīstībai ir definēts vispārējs mērķis – **migrācijas un patvēruma jomā atbildīga un solidāra Eiropa, kas iesaistās partnerībā**.

Šī mērķa sasniegšanai ir iecerēta uz nākotni vērstas un vispusīgas Eiropas migrācijas politikas pilnveidošana, pamatojoties uz solidaritāti un atbildību. Programmā tiek atzīts, ka labi pārvaldīta migrācija var sniegt ieguvumu visām iesaistītajām personām un ka Eiropai būs vajadzīga elastīga politika, kas balstās uz dalībvalstu prioritātēm un vajadzībām un dod iespēju migrantiem pilnīgi izmantot savu potenciālu. Vienlaikus tiek akcentēts, ka ir jānovērš, jākontrolē un jāapkaro nelegālā migrācija, jo ES piedzīvo arvien lielāku spriedzi, ko rada nelegālas migrācijas plūsmas. Tai pašā laikā tiek noteikts, ka personām, kam vajadzīga starptautiskā aizsardzība, jānodrošina piekļuve juridiski drošām un iedarbīgām patvēruma procedūrām."

(PMLP. *Migrācija un patvērums Eiropas Savienībā* [tiešsaiste]. [Skatīts: 02.02.2011.]. Pieejams: *http://www.pmlp.gov.lv/lv/ES/migracija.html*)

Latvijai kā ES dalībvalstij migrācijas politikas īstenošanā jāievēro kopīgais pamatprincips – personu brīva kustība, un migrācijas politika jāīsteno saskaņā ar starptautiskajām tiesību normām un Latvijas valsts interesēm. Kā atzīst migrācijas pētnieki, **migrācijas politika Latvijā ir neitrāla (pat veicinoša) emigrācijas virzienā un ierobežojoša imigrācijas virzienā**.[1] Galvenais normatīvais akts, kas nosaka ārvalstnieku ieceļošanu Latvijā, ir Imigrācijas likums. Persona, kura legāli strādā Latvijā, var būt nodarbināta tik ilgi, cik ilgi ir uzturēšanās atļauja. Latvijā imigrants var uzturēties ar vienu no trim uzturēšanās atļaujām:

[1] Indāns, I. *Migrācija Latvijā vēsturiskā perspektīvā* [tiešsaiste]. Referāts konferencē „Vai Latvija iet Īrijas pēdās: darbaspēka migrācija". [Skatīts: 05.11.2008.]. Pieejams: *http://www.politika.lv/temas/izglitiba_un_nodarbinatiba/6316/*.
[2] *Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā*. R. Apinis, M. Baltiņš, Dz. Hirša u.c. Rīga : Zinātne, 2008, 29. lpp.
[3] PMLP. *Migrācija un patvērums Eiropas Savienībā* [tiešsaiste]. [Skatīts: 02.02.2011.]. Pieejams: *http://www.pmlp.gov.lv/lv/ES/migracija.html*.

[1] Karnīte, R., Karnītis, K. *Iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa migrācijas ietekme uz Latvijas tautsaimniecību* [tiešsaiste]. Rīga, 2009. [Skatīts 15.01.2011.]. Pieejams: *http://www.politika.lv/temas/fwd_eiropa/182671*; *Imigranti Latvijā: iekļaušanās iespējas un nosacījumi*. BISS, Rīga, 2009, 6. lpp.

- **termiņuzturēšanās atļauja** (viens gads pašnodarbinātai personai un pieci gadi, ja persona ierodas uz darba līguma vai uzņēmēja līguma pamata, vai pamatojoties uz citu civiltiesisku līgumu),
- **pastāvīgās uzturēšanās atļauja**,
- **Eiropas Kopienas (EK) pastāvīgā iedzīvotāja statuss Latvijā**.[1]

Neapšaubot imigrācijas devumu valsts ekonomiskajā attīstībā un demogrāfisko problēmu risināšanā, apzinoties arī Latvijai nākotnē nepieciešamo darbaspēka piesaisti, kā arī ņemot vērā ES valstu pieredzi un imigrācijas radītās problēmas, būtiskākais veicamais darbs ir imigrantu integrācijas nodrošināšana, jo tikai ekonomiskais pamatojums vien nevar būt attaisnojums valsts nacionālo vērtību un ideālu zaudēšanai. Viens no būtiskākajiem veiksmīgas integrācijas priekšnoteikumiem ir valsts valodas prasme un pamatzināšanas par valsti. Valsts valodas prasmes nepieciešamība Imigrācijas likumā paredzēta tikai tiem imigrantiem, kuri vēlas iegūt pastāvīgās uzturēšanās atļauju (Imigrācijas likuma 24. panta 5. daļa), ko var iegūt pēc Latvijā ar termiņuzturēšanās atļauju nodzīvotiem pieciem gadiem. Uzturoties Latvijā piecus gadus ar pastāvīgās uzturēšanās atļauju vai EK pastāvīgā iedzīvotāja statusā, imigrants var naturalizēties un saņemt Latvijas pilsonību.[2] Resp., **Latvijā imigrants var nodzīvot piecus gadus ar termiņuzturēšanās atļauju un viņam nav nepieciešams apgūt valsts valodu.** Ja pēc šiem pieciem gadiem imigrants vēlas saņemt pastāvīgās uzturēšanās atļauju, viņam jāiesniedz valsts valodas prasmes apliecība, kas apliecina valsts valodas zināšanas vismaz A2 līmenī.

Katru gadu ārzemnieku skaits Latvijā pieaug. Tā 2010. gada sākumā Latvijā, pēc oficiālās PMLP statistikas, uzturējās 36 249 ārzemnieku ar pastāvīgās uzturēšanās atļaujām un 13 785 ārzemnieku ar termiņuzturēšanās atļaujām, savukārt 2004. gadā bija 25 466 ārzemnieku ar pastāvīgās uzturēšanās atļaujām un 7547 ar termiņuzturēšanās atļaujām.[3]

Imigrācija

Kā rāda statistikas dati un pētījumi[4], gandrīz puse **Latvijas imigrantu** nāk no bijušajām Padomju Savienības republikām un, tā kā viņiem ir ļoti laba krievu valodas prasme, šī imigrantu grupa paplašina krievu valodas vidi Latvijā. Latvijas etniskais sastāvs joprojām ir pamatnācijai nelabvēlīgs, nepilsoņu skaits ir pietiekami liels, imigrācijas pamatvirziens iepriekšējais – šie imigrācijas komponenti Latvijā apgrūtina valodas situācijas stabilizēšanu un sabiedrības integrāciju.

Šajā sakarā vēlreiz jāatkārto, ka degradējoša ietekme ir Latvijas iedzīvotāju lingvistiskajai uzvedībai, proti, tendencei, sarunājoties ar cittautiešiem (galvenokārt krievvalodīgajiem), par saziņas valodu izvēlēties krievu valodu (65. att.).[1]

To apstiprina arī eksperti, jo, viņuprāt, liels skaits iebraucēju Latvijā radīs draudus latviešu valodas lietošanai un attīstībai, īpaši tāpēc, ka pagaidām šie procesi netiek pietiekami kontrolēti un virzīti. Tas nozīmē, ka jau šobrīd attiecīgajām Latvijas institūcijām ir jāplāno un jāveido mūsdienīga migrācijas politika, kuras mērķis būtu nodrošināt veiksmīgu sabiedrības integrāciju. Vienlaikus ir jāapzinās, ka imigrācija būs neizbēgama un, kā jau minēts, imigranti lielākoties nāks no bijušajām Padomju Savienības republikām. Tie būs cilvēki ar **labu krievu valodas prasmi**, un gadījumā, ja viņiem netiks izvirzīta prasība un piedāvāta iespēja apgūt valsts valodu, viņi iekļausies Latvijas krievvalodīgajā sabiedrībā, kas vēl vairāk stiprinās krievu valodas pozīcijas un apdraudēs latviešu valodu.

Latvija kā ES dalībvalsts arī ir atbildīga par kopīgo ES imigrācijas un integrācijas politikas pamatprincipu ievērošanu. Katras dalībvalsts imigrantu veiksmīga integrācija mītnes zemes sabiedrībā ir svarīgs ES ekonomiskās attīstības priekšnoteikums. Savukārt dalībvalsts nespēja sekmīgi īstenot integrācijas politiku var nelabvēlīgi ietekmēt ES kopumā:

- imigrantu zemais nodarbinātības līmenis vājina ES ekonomiku un kavē Lisabonas programmas izpildi;
- ES vajadzīgie dažādu līmeņu kvalifikācijas darbinieki, neintegrējoties vietējā sabiedrībā, var tikt iesaistīti nelegālās darbībās;
- efektīvas integrācijas politikas trūkums var radīt negatīvus priekšstatus par imigrantiem un aizsargājošu imigrācijas politiku;
- priekšstati un aizspriedumi par imigrantiem var apdraudēt veiksmīgu ES paplašināšanos; kā arī veicināt diskrimināciju pret imigrantiem u.tml.[2]

Emigrācija

Otrs būtisks migrācijas procesu aspekts – **emigrācija**. Arī tā atstāj ietekmi uz valodas vidi, un par aktuālu problēmu kļuvusi galvenokārt no 2004. gada, kad, izmantojot brīvas darbaspēka kustības priekšrocības, no Latvijas devās un

[1] Karnīte, R., Karnītis, K. *Iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa migrācijas ietekme uz Latvijas tautsaimniecību* [tiešsaiste]. Rīga, 2009. [Skatīts 15.01.2011.]. Pieejams: *http://www.politika.lv/temas/fwd_eiropa/18267/.*
[2] Turpat; precīzāk par imigrantu iebraukšanas un uzturēšanās procedūru sk. Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes mājaslapā *www.pmlp.gov.lv.*
[3] PMLP. *Statistika: uzturēšanās atļauju izsniegšana* [tiešsaiste]. [Skatīts: 12.02.2011.]. *Pieejams: http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/uzturesanas.html*
[4] LR CSP. *Demogrāfiskās statistikas galvenie rādītāji 2009. gadā* [tiešsaiste]. Informatīvais avots. 2010. [Skatīts: 15.01.2011.] Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/informativie-apskati-28307.html*; *Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā*. R. Apinis, M. Baltiņš, Dz. Hirša u.c. Rīga : Zinātne, 2008, 96. lpp.; *Viesstrādnieku attieksme pret valsts valodu Latvijā*. SKDS. Rīga, 2008; *Latvijas iedzīvotāju attieksme pret viesstrādniekiem*. SKDS. Rīga, 2008 u.c.

[1] *Latvijas iedzīvotāju attieksme pret viesstrādniekiem*. SKDS. Rīga, 2008.
[2] *Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā*. R. Apinis, M. Baltiņš, Dz. Hirša u.c. Rīga : Zinātne, 2008, 31. lpp.

joprojām turpina doties prom liela daļa iedzīvotāju.[1] Tieši valoda ir stiprākais visu latviešu vienotājelements pasaulē, bet **diasporas pārstāvjiem** dzimtās valodas lietojuma sfēras un iespējas ir stipri sašaurinātas, un ārzemēs augošie latviešu jaunieši valodu apgūst nepietiekami. Latvijas pienākums ir atbalstīt emigrējušo latviešu vēlmi apgūt dzimto valodu, saglabāt un attīstīt valodas prasmi. Turklāt, kā uzsvēra eksperti, emigrācijas procesi samazina kopējo valodas lietotāju skaitu, kas apdraud jau tā negatīvo Latvijas demogrāfisko situāciju.

Ja latviešu valodas apguve imigrantiem nodrošina sociālo integrāciju, tad latviešu diasporas pārstāvjiem tā palīdz saglabāt un kopt latvisko identitāti.

Pašlaik aktuālākā **problēma imigrantu integrācijā ir latviešu valodas kā svešvalodas mācību līdzekļu un kvalificētu pedagogu trūkums, kā arī pagaidām vāji izstrādātā sistēma imigrantu integrācijas nodrošināšanā**, resp., pietrūkst finansiālā un administratīvā nodrošinājuma, kā arī praktiskās iespējas imigrantu integrācijai.

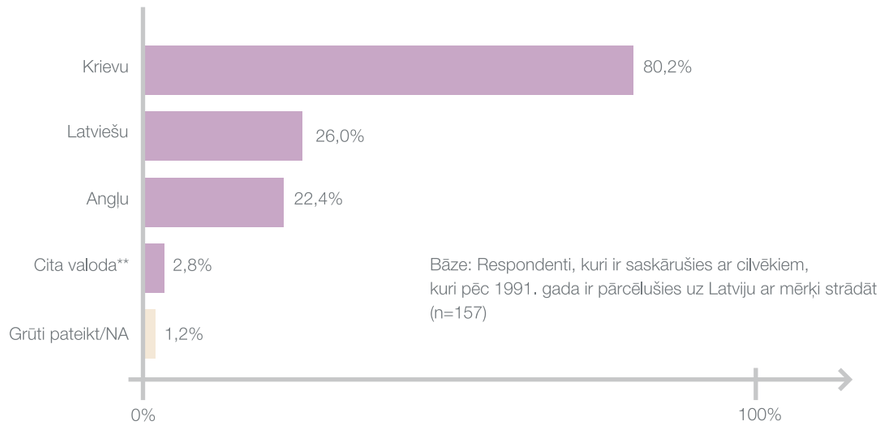

*Tā kā katrs respondents varēja atzīmēt vairāk nekā vienu atbildi, atbilžu summa pārsniedz 100%
**Kategorijā *Cita valoda* respondenti minējuši *vācu* (minēts 2 reizes), *lietuviešu* (minēts 1 reizi), *ukraiņu* (minēts 1 reizi)

65. att. Latvijas iedzīvotāju atbildes uz jautājumu „Kādā valodā Jūs galvenokārt sazināties ar cilvēkiem, kuri ar mērķi strādāt ir pārcēlušies uz Latviju pēc 1991. gada?" Dati: *Latvijas iedzīvotāju attieksme pret viesstrādniekiem*. SKDS, Rīga, 2008

[1] Sk. arī Kļava, G., Motivāne, K. V*alodas lietojums diasporā: citu valstu prakse un Latvijas rīcībpolitikas izvērtējums*. Rīga, 2009.

LATVIJAS VALODAS POLITIKAS UZDEVUMI NĀKOTNĒ

8 LATVIJAS VALODAS POLITIKAS UZDEVUMI NĀKOTNĒ

„Latviešu valodas nākotni noteiks tās runātāju spēja saskatīt tās nozīmi gan pasaulei, gan sev pašiem un apzināta darbība valodas saglabāšanā un attīstīšanā." (I. Druviete)

Latvijai kā mazai valstij jālepojas ar pašai savu – latviešu – valodu kā vienu no kopīgajiem dārgumiem, jo tieši katras nācijas valoda ir tautas pieredzes un gadsimtu garumā piedzīvotās attīstības krātuve.[1] Šobrīd latvieši ir neliela nācija ar savu īpašo dvēseli, kultūru un valodu Eiropas Savienībā, un tikai Latvijā un tikai latvieši var parūpēties par šīm savas īpašās identitātes sastāvdaļām. Tajā pašā laikā, ņemot vērā Latvijas ģeogrāfisko atrašanās vietu, sociālekonomiskās intereses, vēsturisko pieredzi, Latvija var lepoties ar dažādo tautību, valodu un kultūru klātesamību.

„Latviešu valodas runātāju skaits, tās kvalitāte un valsts valodas statuss paši par sevi varētu nodrošināt stabilas valodas pozīcijas vismaz pārskatāmā nākotnē. Tomēr nedrīkst ignorēt globālo sociolingvistisko procesu un valodu konkurences ietekmē reāli pastāvošos riskus, ko apzinātas valodas politikas ceļā iespējams vismaz mazināt."

(Druviete, I. Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats? No: *Latvijas un latviskais. Nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos.* Rīga : Zinātne, 2010, 149. lpp.)

Vērtējot līdzšinējo valodas politiku Latvijā, LVA intervijās 2009 paustais ekspertu viedoklis vairumā gadījumu ir pozitīvs. Eksperti uzsvēruši, ka **valodas politika īstenota sekmīgi**, ko pierāda sasniegtie rezultāti:

- **valsts valodas juridiskā statusa nostiprināšanās notiek lēni, bet ar pozitīvu tendenci,**
- **latviešu valodas prasme, valodas lietotāju skaits un lietojums ir pieaudzis,**
- **identificētas valodas lietojuma problēmas,**
- **latviešu valodas kvalitāte ir augsta,**
- **veiksmīgi realizēta izglītības satura reforma,**
- **palielinājusies mazākumtautību tolerance pret valsts valodu un gatavība to apgūt**.

Taču vienlaikus jāapzinās **aktuālās problēmas**: **sabiedrības lingvistiskā uzvedība; valsts valodas statusa nostiprināšana** (īpaši tādās jomās kā privātā uzņēmējdarbība un pakalpojumi, plašsaziņas līdzekļi);

- **latviešu valodas nozīmes samazināšanās dažās jomās valodu konkurences rezultātā** (valoda zinātnē, pakalpojumu jomā, darba devēju valodu prasmes prasības darbiniekiem, izvirzot par prioritāru krievu valodas prasmi)
- **terminoloģijas attīstība**;
- **imigrantu integrācijas jautājumi**, kas ekonomiskās augšupejas un pieaugošās imigrācijas rezultātā drīz vien kļūs par aktualitāti u.c.

Šobrīd, kad notiek sarežģīto ekonomisko apstākļu radītā politisko prioritāšu maiņa, valsts valodas politika ir novirzīta sekundārā lomā. Tas savukārt nozīmē mazāku morālu un finansiālu atbalstu valsts valodas politikas īstenošanā, kas ilgtermiņā var apdraudēt valsts valodas lomu un statusu. Pēc dažu ekspertu domām, daļa atbildības būtu jāuzņemas arī valodniekiem, jo tieši viņiem, kā šīs nozares speciālistiem, vajadzētu būt politiski un sabiedriski aktīviem valodas attīstības sekmēšanā un virzīšanā.

Kā atzinuši eksperti, valodas situāciju un valodas politiku būtiski ietekmē notiekošais izglītības sistēmā un plašsaziņas līdzekļos, kam arī nākotnē būtu pievēršama īpaša uzmanība, akcentējot tieši valodas lietojuma nozīmību. Šeit svarīgi ir **turpināt veiksmīgi ieviesto un īstenoto bilingvālās izglītības modeli, nākotnē paplašinot tā izpratni**, kas pozitīvi ietekmētu svešvalodu apguves kvalitāti vispārējās izglītības iestādēs.

Par vienu no galvenajiem uzdevumiem un mērķiem izvirzāma **sabiedrības līdzdalība valodas politikā**: lai valodas jautājumi tiktu sabiedrībā diskutēti, lai tiktu sniegta informācija un analīze par esošo un vēlamo situāciju, lai sabiedrība vairāk iesaistītos šo jautājumu risināšanā, gan lietojot valodu ikdienas situācijās, gan pievēršot uzmanību valodas kvalitātei.

Īstenojot valodas politiku, nepieciešams paplašināt latviešu valodas lietojumu un nostiprināt tās lomu ikdienas komunikācijā, jo **dzīva ir tikai tā valoda, kas tiek lietota**. Tāpēc jāuzsver nepieciešamība **ieviest pozitīvas valsts valodas apguves un lietošanas stimulēšanas metodes.**

Valodas situācijas (2004–2010) analīze rāda, ka valodas politikai nākotnē izvirzāmi vairāki uzdevumi:

- pozitīvas lingvistiskās attieksmes un uzvedības veicināšana,
- valsts valodas lomas un statusa stiprināšana izglītības sistēmā,
- bilingvālās izglītības turpmāka īstenošana (arī plašākā šī jēdziena izpratnē),
- valodas plašākas lietošanas sekmēšana, tai skaitā Latvijas plašsaziņas līdzekļos,
- stingrāka valodas lietojuma prasību ievērošana uzņēmējdarbībā atbilstoši LR normatīvajiem aktiem, paredzot arī grozījumus tajos,

[1] Sciriha, L., Vassallo, M. *Living languages in Malta*. Malta, 2006, p. 2.

- sabiedrības integrācijas jautājumu risināšana, ņemot vērā imigrācijas tendences,
- latviešu valodas attīstība informācijas tehnoloģiju laikmetā,
- latviešu valodas apguves diasporā sekmēšana un Latvijas izglītības iestāžu sagatavošana iekļaujošam darbam, kas emigrantu bērniem ļautu bez sarežģījumiem atgriezties un turpināt mācības izglītības sistēmā Latvijā,
- sistemātisks atbalsts latviešu valodas kā svešvalodas apguvei ārvalstīs un latviešu valodas sekmīga iekļaušanās starptautiskā vidē.

Izmantotā literatūra un avoti

1 *Ārvalstu ietekme uz sabiedrības etniskās integrācijas procesu Latvijā*. APPC. Rīga, 2007.

2 *Baltu sociolingvistika (BalSoc): sabiedrības valodiskā pašapziņa Lietuvā un Latvijā* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.liepu.lv/lv/182/aktualitates/57/zinatniskais-petijums-projekts-baltu-sociolingvistika-balsoc-sabiedribas-valodiska-pasapzina-lietuva-un-latvija*. (Sk. 10.02.2010.).

3 *Bezdarba un sociālās atstumtības iemesli un ilgums*. LU Filozofijas un socioloģijas institūts, Baltic International Centre for Economic Policy Studies, SIA „Socioloģisko pētījumu institūts". Rīga, 2007.

4 *Bērniem jāapgūst angļu valoda* [tiešsaiste]. TNS Latvia, 15.03.2006. Pieejams: *http://www.tns.lv.?lang=lv&fullarticle=true&category=showuid&id=2353*. (Sk. 15.11.2010.).

5 Blumberga, R. *Lībieši 19.–21. gadsimtā*. Manuskripts (Iesniegts publicēšanai Igauņu valodas institūtā). 2010.

6 Blumberga, R. Lībiešu valodas mācīšana Ziemeļkurzemes lībiešu ciemu skolās 20. gadsimta 20. un 30. gados. No: *Latvijas Universitātes raksti*. 2006, 708. sēj. 37.–46. lpp.

7 Breidaks, A. *Darbu izlase*. 1. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2006.

8 Breidaks, A. *Darbu izlase*. 2. daļa. Rīga : LU Latviešu valodas institūts; Daugavpils Universitāte, 2007.

9 Buda, A. Etniskie priekšstati Latvijas biznesā. *Lasāmais žurnāls „Kabinets"*, 2005. gada aprīlis.

10 BSZI. *Valoda*: atskaite. Rīga, 2007. gada augusts – septembris.

11 BSZI. *Valoda*: atskaite. Rīga, 2008. gada marts – aprīlis.

12 BSZI. *Valoda*. LVAVP, Rīga, 2003. gada oktobris – 2004. gada janvāris.

13 *Census 2006 – Non-Irish Nationals Living in Ireland* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://cso.ie/releasespublications/non-irishnationals.htm*. (Sk. 10.11.2010.).

14 Data Serviss. *Latviešu valodas attīstības un lietojuma problēmas*. Rīga, 2004.

15 Data Serviss. *Latvijas valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte:* pārskats par pētījumu. LVA. Rīga, 2009.

16 Data Serviss. *Valodu prasmes ietekme uz ekonomiski aktīvo iedzīvotāju dzīves kvalitāti: sociolingvistiskā pētījuma kopsavilkums*. VVA. Rīga, 2006.

17 Directorat-General for Interpretation. *DG Interpretation in key figurēs* [tiešsaiste]. 2010. gada 14. jūnijs. Pieejams: *http://scic.ec.europa.eu/europa/jcms/c_6636/what-we-do*. (Sk. 15.12.2010.).

18 Druviete, I. Latviešu valoda kā valsts valoda: simbols, saziņas līdzeklis vai valstiskuma pamats? No: *Latvija un latviskais. Nācija un valsts idejās, tēlos un simbolos*. Rīga : Zinātne, 2010.
19 Druviete, I. *Latvijas valodas politika Eiropas Savienības kontekstā*. Rīga, 1998.
20 Druviete, I. Mūsu valoda – Latvijas vai ES identitātes daļa? *Lauku Avīze*, 2004, 11. okt.
21 Druviete, I. *Valsts valodas integratīvā un ekonomiskā vērtība: sinerģija vai antagonisms*? Ref. LVA konferencē „Valoda, vide, ekonomika" 2010. gada 22. septembrī Rīgā [tiešsaiste]. Pieejams: *http://valoda.lv/Sadarbibas_projekti/Eiropas_valodu_diena_2010_Konference_Valoda_vide_ekonomika_/824/mid_550.* (Sk. 15.01.2011.).
22 Druviete, I. *Skatījums. Valoda, sabiedrība, politika*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010.
23 Džozefs, Dž. Ē. *Valoda un politika*. Rīga : Zinātne, 2008.
24 EK Izglītības un kultūras ģenerāldirektorāts. *Eiropas valodas* [tiešsaiste]. 2010. gada 7. decembris. Pieejams: *http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/index_lv.htm*. (Sk. 10.12.2010.).
25 EK Izglītības un kultūras ģenerāldirektorāts. *ES valodu politika* [tiešsaiste]. 2009. gada 23. oktobris. Pieejams: *http://ec.europa.eu/education/languages/eu-language-policy/index_lv.htm.* (Sk. 14.11.2010.).
26 Endzelīns, J. *Darbu izlase*. IV sēj. 1. daļa. Rīga : Zinātne, 1981.
27 Ernštreits, V. *Lībiešu valodas stāvoklis šobrīd* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/valoda/?raksts=128*. (Sk. 27.09.2010.).
28 Ernštreits, V. *Liivi kirjakeele kujunemine*. Promocijas darbs doktora grāda iegūšanai. Aizstāvēts 10.12.2010. 2010.
29 Ernštreits, V. *Sācies darbs pie lībiešu valodas arhīva izveides* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/norises/?raksts=308.* (Sk. 27.09.2010.).
30 Ernštreits, V. The Livonian language today. In: *Tutkielmia vähemmistökielistä Jäämereltä Liivinrantaan. Vähemmistökielten tutkimus – ja koulutusverkoston raportti* VI. Oulu. 73–80. (Studia humaniora ouluensia 2), 2006.
31 European Commission. *Translation at the European Commission – a history*. 2010.
32 *Europeans and their Languages. Special Eurobarometer 243*. European Commission, 2006.
33 Fieldex. *Valodas situācijas sociolingvistiskā izpēte:* pētījuma rezultātu ziņojums (dziļās intervijas). LVA. Rīga, 2009.
34 Freimane, I. *Valodas kultūra teorētiskā skatījumā*. Rīga : Zvaigzne, 1993.
35 Grīnblate, S. *Vai latvietis runās politkorekti?* [tiešsaiste]. 2004, 13.janv. Pieejams: *http://www.politika.lv/index.php?id=108001&lang=lv&print.* (Sk. 20.05.2005.).
36 Hanovs, D. Aukstais karš krievu valodas medijos. *Diena*, 2005, 20. maijs.
37 Hermanis, V. Integrācijas procesa tālvadības pultis. *Neatkarīgā Rīta Avīze Latvijai*, 2007, 8. okt.
38 Hirša, Dz. Izglītības reforma: realitāte un izdomājumi. *Latvijas Avīze*, 2004, 6. marts.
39 Hirša, Dz. *Plašsaziņas līdzekļi par latviešu valodu. Attieksme, izpratne, informācija un dezinformācija.* Rīga, 2007.
40 Hrvatina, S., Kehre, A., Nagla, I., Pietkoviča, B. *Mediju īpašnieku struktūra un tās ietekme uz mediju neatkarību un plurālismu*. Red. A. Kehre. Rīga : Latvijas Mediju darbinieku mācību centrs, 2005.
41 *Human Language Technologies – The Baltic Perspective*: Proceedings of the Fourth International Conference Baltic HLT 2010. I. Skadiņa and A. Vasiļjevs (Eds.) IOS Press, 2010.
42 *Imigranti Latvijā: iekļaušanās iespējas un nosacījumi*. BISS. Rīga, 2009.
43 Indāns, I. *Migrācija Latvijā vēsturiskā perspektīvā*. Referāts konferencē „Vai Latvija iet Īrijas pēdās: darbaspēka migrācija" [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.politika.lv/temas/izglitiba_un_nodarbinatiba/6316/.* (Sk. 05.11.2008.).
44 *Informācija Ministru prezidentam par latgaliešu rakstu valodas saglabāšanu, aizsardzību un attīstību* [tiešsaiste]. Pieejams: *www.latgale.lv/lg/files/download?id=716.* (Sk. 12.12.2010.).
45 IZM. *Statistika par vispārējo izglītību*: 2010./2011. mācību gads [tiešsaiste]. Pieejams: *http://izm.izm.gov.lv/upload_file/Registri_statistika/2010_2011/apmac_val_skoleni_10.xls.* (Sk. 10.02.2011.).
46 Karnīte, R., Karnītis, K. *Iedzīvotāju starpvalstu ilgtermiņa migrācijas ietekme uz Latvijas tautsaimniecību* [tiešsaiste]. Rīga, 2009. Pieejams: *http://www.politika.lv/temas/fwd_eiropa/18267/.* (Sk. 15.01.2011.).
47 *Key Data on Teaching Languages at School in Europe. 2008 Edition*. Eurydice Network, Brussels, 2008.
48 Klišāns, V. *Etniskie un lingvistiskie procesi viduslaiku Eiropā. Viduslaiku vēsture*. 1. daļa. Rīga : Mācību apgāds, 1996.
49 Kļava, G., Kļave, K., Motivāne, K. *Latviešu valodas prasme un lietojums augstākās izglītības iestādēs: mazākumtautību izglītības satura reformas rezultāti* [tiešsaiste]. Latviešu valodas aģentūra, Rīga, 2010. Pieejams: *http://valoda.lv/Petijumi/Valodas_situacijas_izpete/mid_510.* (Sk. 12.01.2011.).
50 Kļava, G., Motivāne, K. *Valodas lietojums diasporā: citu valstu prakse un Latvijas rīcībpolitikas izvērtējums*. Rīga : Latviešu valodas aģentūra, 2009.
51 Ķimenis, A. Visam ir savas robežas. *Diena*, 2005, 3. maijs.
52 Latgalistikys kongresu materiali II. *VIA Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāls 2010*, Rēzekne, 2010.
53 *Latviešu valoda 10. – 12. klasei* : mācību grām. J. Kušķis, A. Laua, I. Lokmane u.c. Rīga : Zvaigzne ABC, 1998.
54 *Latviešu valoda 15 neatkarības gados. Lingvistiskā situācija, attieksme, procesi, tendences*. Valsts valodas komisija. Rīga : Zinātne, 2007.
55 *Latviešu valodas attīstība un lietojums*. Latvijas iedzīvotāju aptauja. SKDS, 2003.
56 *Latviešu valodas kā svešvalodas apguve Eiropas augstskolās*. Rīga : Valsts valodas aģentūra, 2008.
57 *Latviešu – lībiešu vārdnīca: tūrisma materiālu izstrādei, uzziņas līdzekļu un teritorijas iedzīvotāju lībiskās identitātes uzturēšanai* [tiešsaiste]. Lauku ceļotājs. Rīga, 2010. Pieejams: *http://www.celotajs.lv/cont/prof/proj/PolProp/Dokumenti/libiesu_vardnica_LV.pdf.* (Sk.14.01.2011.).
58 *Latvija Eiropas Savienībā Nr. 8*, 2007. gada decembris.

59 *Latvijas iedzīvotāju attieksme pret viesstrādniekiem*. SKDS. Rīga, 2008
60 *Latvijas valodas situācijas dinamika (1995–2000)*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 1999/2000.
61 Leikuma, L. *Divejis latvīšu rokstu tradicejis: kūpeigais i atškireigais* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.vvk.lv/index.php?sadala=142&id=762*. (Sk. 12.03.2011.).
62 Leikuma, L. *Gruomota školuotuojim*. Lielvārde : Lielvārds, 1993.
63 Leikuma, L. Latgalian Writing: Origin, Development, Prospects. From: *Humanities and social Sciences*. Latvia. 3 (36)/2002. Riga, 2002, p. 32–43.
64 Leikuma, L. Par Latgales latviešu rakstības tradīciju. No: *Baltu filoloģija IV*. Rīga : Latvijas Universitāte, 1994, 10.–14. lpp.
65 Leikuma, L. Par latgalīšu raksteibu gōdojūt. No: *Valodas aktualitātes – 1990*. Rīga : Zinātne, 1991, 158.–163. lpp.
66 Leikuma, L. Vēlreiz par Latgales latviešu runu un rakstību. No: *Valodas aktualitātes – 1991*. Rīga : Zinātne, 1992, 86.–95. lpp.
67 Liepa, D. Demokratizācijas procesi valodā – leksiskie jauninājumi publicistikas stilā. *Komunikācija: LU raksti*, 648. sēj. Rīga : Zinātne, 2002.
68 Liepa, D. 2004. gada izglītības reformas atspoguļojums Latvijas presē sociolingvistiskā skatījumā. No: *Linguistica Lettica 14*. Rīga : Latviešu valodas institūts, 2005, 215.–233. lpp.
69 *Lībiešu valoda radu saimē* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/valoda/?raksts=108*. (Sk. 15.12.2010.).
70 LLC. *Biedrības „Latvijas Literatūras centrs" kultūras programmas „Latvijas literatūra pasaulē" pieteikuma apraksts*. Rīga, 2008.
71 LLC. *Latviešu literatūras tulkojumi* [tiešsaiste]. 2003.–2010. gads. Pieejams: *http://www.literature.lv/lv/index.html*. (Sk. 26.11.2010.).
72 LR Centrālās statistikas pārvalde. *Demogrāfiskās statistikas galvenie rādītāji 2009. gadā: Informatīvais apskats* [tiešsaiste]. 2010. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/informativie-apskati-28307.html*. (Sk. 12.12.2010.).
73 LR Centrālā statistikas pārvalde. *Iedzīvotāji un sociālie procesi. Kultūra* [tiešsaiste]. *http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html-0* (Sk. 12.12.2010.).
74 LR Centrālās Statistikas pārvalde. *Nodarbinātība un bezdarbs* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://data.csb.gov.lv/DATABASE/Iedzsoc/Ikgadējie%20statistikas%20dati/Nodarbinātība/Nodarbinātība.asp*. (Sk. 16.10.2010.).
75 LR Centrālās statistikas pārvalde. *Statistikas datubāzes: Iedzīvotāji: skaits un tā izmaiņas* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html-0*. (Sk. 14.11.2010).
76 LR Centrālā statistikas pārvalde. *2007. gada informatīvie apskati*: *Demogrāfiskās statistikas galvenie rādītāji 2006. gadā: informatīvais apskats* [tiešsaiste]. 2006. Pieejams: *http://www.csb.gov.lv/dati/2007gada-informativie-apskati-28310.html* (Sk. 12.12.2010.).
77 LU MII. *Latviešu valodas korpusa koncepcija* [tiešsaiste]. Rīga, 2005. Pieejams: *http://www.ailab.lv/users/Everita/koncepcija.pdf*. (Sk. 11.02.2011.).
78 LVA. *Latviešu valodas programma diasporai* [tiešsaiste]. 2006. gads. Pieejams: *http://valoda.lv/Latviesu_valoda_arzemes/Materiali/mid_576*. (Sk. 05.02.2011.).
79 LZA TK. *Akadēmiskā terminu datubāze AkadTerm* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://termini.lza.lv/term.php*. (Sk. 15.08.2010.).
80 Mežs, I. *Latviešu valoda statistikas spogulī*. Rīga : Karšu izdevniecība Jāņa sēta, 2004.
81 *Migrācijas ietekme uz valodas vidi Latvijā*. R. Apinis, M. Baltiņš, Dz. Hirša u.c. Latviešu valodas aģentūra, Rīga : Zinātne, 2009.
82 MK 07.07.2009. noteikumi Nr. 733 *Noteikumi par valsts valodas zināšanu apjomu un valsts valodas prasmes pārbaudes kārtību profesionālo un amata pienākumu veikšanai, pastāvīgās uzturēšanās atļaujas saņemšanai un Eiropas Kopienas pastāvīgā iedzīvotāja statusa iegūšanai un valsts nodevu par valsts valodas prasmes pārbaudi*. [tiešsaiste]. Pieejams*: http://www.likumi.lv/doc.php?id=194735&from=off*. (Sk. 15.01.2011.)
83 MK 2006. gada 9. decembra noteikumi Nr. 1027 *Noteikumi par valsts standartu pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.likumi.lv/doc.php?id=150407&from=off*. (Sk. 09.02.2011.).
84 MK 2008. gada 2. septembra noteikumi Nr. 715 *Noteikumi par valsts vispārējās vidējās izglītības standartu un vispārējās vidējās izglītības mācību priekšmetu standartiem* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.likumi.lv/doc.php?id=181216*. (Sk. 09.02.2011.).
85 MK noteikumi Nr.1027 *Noteikumi par valsts standarts pamatizglītībā un pamatizglītības mācību priekšmetu standartiem* 9. pielikums *Latviešu valoda. Mācību priekšmeta standarts 1.-9. klasei* [tiešsaiste]. Pieejams: http://www.likumi.lv/doc.php?id=150407. (Sk. 12.01.2011.).
86 Nītiņa D. *Valodniecības jautājumi*. Rīga : RTU izdevniecība, 2007.
87 Ostrovska, I. *Masu mediju ietekme uz politisko procesu*. Referāts konferencē „Vara un tauta: tuvināšanās iespējas?" [tiešsaiste]. 2005, 10. jūn. Pieejams: http://www.politika.lv/index.php?id=3783. (Sk. 16.02.2007.)
88 Ošiņš, E., Strelēvica-Ošiņa, D., Krautmane, Ē. *Pētījuma „Lībiešu valodas stāvoklis un tās saglabāšanas un pārmantošanas iespējas" noslēguma ziņojums*. LR Bērnu, ģimenes un sabiedrības integrācijas lietu ministrija, ĪUMSILS, LU Moderno valodu fakultāte. Rīga, 2009.
89 Ozols, A. *Raksti valodniecībā*. Rīga : Zinātne, 1967.
90 Palionis, J. Apie literatūrinės kalbos norminimo pagrindus bei kriterijus. 5.–22. pl. Iš: *Dabartinė lietuvių kalba*. Vilnius : Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1961.
91 Petrenko, D. How Does the Russian Community Live in Latvia? In: *Manufacturing Enemy Images? Russian Media Portrayal of Latvia*. Ed. Nils Muižnieks. Riga : Academic Press of the University of Latvia, 2008.
92 PMLP. *Migrācija un patvērums Eiropas Savienībā* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.pmlp.gov.lv/lv/ES/migracija.html*. (Sk. 02.02.2011.).
93 PMLP. *Statistika: naturalizācija* [tiešsaiste]. *http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/Naturalizacija.html;jsessionid=886CA55BFDD407E0DB5162B3BAE89ABF*. (Sk. 15.09.2010.).
94 PMLP. *Statistika: uzturēšanās atļauju izsniegšana* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.pmlp.gov.lv/lv/statistika/uzturesanas.html*. (Sk. 12.02.2011.).
95 Poriņa, V. *Valsts valoda daudzvalodīgajā sabiedrībā: individuālais un sociālais bilingvisms Latvijā*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2009.

96 Prezidenta komisijas vadītājs: amatpersonām valsts medijos jālieto tikai latviešu valoda [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.delfi.lv/news/national/politics/prezidenta-komisijas-vaditajs-amatpersonam-valsts-medijos-jalieto-tikai-latviesu-valoda.d?id=30274701*. (Sk. 01.03.2010.).
97 Pupkis, A. *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius : Gimtasis žodis, 2005.
98 Rudzīte, M. *Darbi latviešu dialektoloģijā*. Rīga : LU Akadēmiskais apgāds, 2005.
99 Rudzīte, M. *Latviešu dialektoloģija*. Rīga : Latvijas Valsts izdevniecība, 1964.
100 *Sabiedrības integrācija un uzņēmējdarbība: etniskais aspekts*. Baltijas Sociālo zinātņu institūts; LZA Ekonomikas institūts. Rīga, 2004.
101 Sciriha, L., Vassallo, M. *Living languages in Malta*. Malta, 2006.
102 Sils, J. *Masu apziņas manipulācija*. Rīga : Klubs 415, 2006.
103 *Skolotājs starpkultūru telpā*. Skolotāju ideju grāmata: mācību un metodisks materiāls. LVA. Rīga, 2009.
104 *Sociolinguistics. The Essential Readings*. Ed. by Ch. B. Paulston, G. R. Tucker. Blackwell Publishing, 2006.
105 *Somijas zinātnieku ekspedīcijas pie lībiešiem*. LU Latvijas vēstures institūts. Rīga : Latvijas vēstures institūta apgāds. 2006.
106 *Speciālizdevums EUROBAROMETER 24: Eiropieši un valodas: Kopsavilkums* [tiešsaiste] 2006, 1. lpp. Pieejams: *http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_special_260_240_en.htm*. (Sk. 15.12.2010.).
107 Spolsky, B. *Language Policy. Key Topics in Sociolinguistics*. Cambridge : Cambridge University Press, 2004.
108 Stafecka, A. *„Evangelia toto anno..” (1753) un latgaliešu rakstu valodas gaita*. Rīga : LU Latviešu valodas institūts, 2004.
109 Stafecka, A. Ieskats pirmajās augšzemnieku dialektā iespiestajās grāmatās. No: *Valodas aktualitātes – 85*. Rīga : Zinātne, 1986, 80.–90. lpp.
110 Stafecka, A. Latgales rokraksta grāmatniecības piemineklis – Andriva Jūrdža „Myužeygays kalinders”. No: *Ai, māte Latgale. Atskati Latgales vēsturē un kultūrvēsturē*. Rīga : Annele, 2001, 272.–287. lpp.
111 Strelēvica-Ošiņa, D. Pareizs cilvēks, pareiza valoda vai pareizs vārds? Trīs preskriptīvisma virzieni Latvijas situācijā. No: *No vārda līdz vārdnīcai: Akadēmiķa Jāņa Endzelīna 137. dzimšanas dienas atceres starptautiskās zinātniskās konferences materiāli*. Rīga, 2010.
112 *Studies on translation and multilingualism. The size of the language industry in the EU*. European Comission Directorate-General for Translation, 1/2009.
113 Šulmane, I. Mediji un integrācija. No: *Cik integrēta ir Latvijas sabiedrība? Sasniegumu, neveiksmju un izaicinājumu audits*. Red. N. Muižnieks. Rīga : Latvijas Universitāte, 2010.
114 Šuplinska, I., Lazdiņa, S. Valodas Austrumlatvijā: pētījuma dati un rezultāti. *Via Latgalica: humanitāro zinātņu žurnāla pielikums, 1*. Rēzekne : Rēzeknes Augstskola, 2009.
115 Šuvcāne, V. M. *Lībieši*: vēsturisks apskats. Manuskripts. ĪUMSILS. Rīga, 2006.
116 *Terminoloģijas likuma projekts* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://helios-web.saeima.lv/bi8/lasa?dd=LP1549_0*. (Sk. 10.02.2011.).
117 *The European Commission's in-house transaltion service* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://ec.europa.eu/dgs/translation/whoweare/index_en.htm*. (Sk. 18.01.2011.).
118 Translation Centre for the Bodies of the European Union. *Inter-Active Terminology for Europe* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://iate.europa.eu*. (Sk. 21.10.2010.).
119 *Translation tools and workflow*. European Commission. Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2009.
120 Trudgill, P. *Introducing Language and Society*. Penguin English, 1992.
121 TTC. *Latviešu valodas terminoloģijas resursu kvalitātes un pieejamības apzināšana dažādās zinātnes un praktiskās darbības nozarēs* [tiešsaiste]. 2008. Pieejams: *http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/publikacijas/vardnicu_petijums.html*. (Sk. 12.10.2010.).
122 TTC. *Situācijas izpēte latviešu terminoloģijas izstrādes, saskaņošanas un apstiprināšanas jomā – problēmu identifikācija un to risinājumi*. Rīga, 2005.
123 *UNESCO Red Book on Endangered Languages: Europe* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_index.html#state*. (Sk. 12.12.2010.).
124 Uszkoreit, H. *Language Technology. A First Overview* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.lt-world.org/kb/information-and-knowledge/information-sources/relevant-sources/obj_80428*. (Sk.: 15.01.2011.).
125 *Valodniecības pamatterminu skaidrojošā vārdnīca*. Atb. red. V. Skujiņa. LU LVI. Rīga, 2007.
126 *Valsts valodas centrs* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/par/par.html*. (Sk. 15.12.2010.).
127 *Valsts valodas likums: vēsture un aktualitāte*. Valsts valodas aģentūra. Rīga : Zinātne, 2008.
128 *Valsts valodas politikas pamatnostādnes 2005.-2014. gadam*. Rīga, 2007.
129 Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisijas Latgaliešu ortogrāfijas apakškomisijas 2007. gada 28. septembra lēmums Nr. 1 Par Latgaliešu rakstības noteikumiem. *Latvijas Vēstnesis*, 2007, 18. okt., 168 (3744).
130 van Dijk, T., A. The Mass Media Today: Discourses of Domination or diversity? In: *Javnost*. The Public Ljubljana, 1995.
131 Veisbergs, A. Vārdi, vārdi, vārdi… bailes aizskart vai manipulācija. *Diena*, 2000, 14. dec.
132 Ventspils Augstskola. *Situācijas apzināšana vārdnīcu izstrādes un publicēšanas jomā Latvijā*. Sākotnējais manuskripts. Valsts valodas aģentūra. Rīga, 2008.
133 *Viesstrādnieku attieksme pret valsts valodu Latvijā*. SKDS. Rīga, 2008
134 Virtmane, V. *Pārskats par 2005. gada darbu* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/norises/?raksts=134*. (Sk.27.09.2010.).
135 VISC. *Valsts valodas prasmes pārbaude* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://visc.gov.lv/eksameni/valval/prasmesparb.shtml*. (Sk. 12.01.2011.).
136 Viitso, Tiit-Rein. *Lībiešu valodas pareizrakstības likumi* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/valoda/?raksts=129*. (Sk. 27.09.2010.).
137 Viitso, Tiit-Rein. *Līvō kīel õigizekēra pandõkst* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/valoda/?raksts=192*. (Sk. 27.09.2010.).

138 VVC. *Publiskais pārskats par Valsts valodas centra darbību 2009. gadā* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.vvc.gov.lv/advantagecms/LV/par/vvc_parskati.html*. (Sk. 15.12.2010.).

139 VVC. *Terminu datubāze internetā* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://vvc.gov.lv/advantagecms/LV/terminologija/terminudatubaze.html*. (Sk. 14.09.2010.).

140 VVK. *Valsts valodas komisijas 2004. gada darbs* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.vvk.lv/index.php?sadala=120&id=743*. (Sk. 08.02.2011.).

141 Zvidriņš, P. Paaudžu nomaiņa un migrācija Latvijā. No: *Politikas gadagrāmata. Latvija 2007*. Stratēģiskās analīzes komisija. Rīga : Zinātne, 2008.

142 *2011. – lībiešu valodas un kultūras gads* [tiešsaiste]. Pieejams: *http://www.livones.lv/libiesi/norises/?raksts=537*. (Sk. 13.01.2011.).

2004–2010

VALODAS SITUĀCIJA LATVIJĀ

Latviešu valodas prasmes uzlabošanās mazākumtautību pārstāvjiem ir būtisks Latvijā īstenotās valodas politikas rezultāts. Par mazākumtautību izglītības satura reformas izdošanos un vienotas izglītības nodrošināšanu visās Latvijas skolās, liecina mazākumtautību jauniešu latviešu valodas prasme – šajā vecumgrupā (17–25 gadi) gandrīz visi respondenti prot valsts valodu (atšķiras vienīgi valodas prasmes līmeņi). Vērtējot valsts valodas prasmes nepieciešamību, 81% respondentu ar dzimto krievu valodu 2009. gadā valsts valodas prasmi uzskatīja par obligātu visiem Latvijas iedzīvotājiem. Pašu latviešu lingvistiskā attieksme un valodiskās uzvedības īpatnības (pēc 2009. gada datiem, 23% latviešu nelieto latviešu valodu saziņā ar cittautiešiem) ir veicinājušas valsts valodas prasmes neatbilstību tās lietojumam, precīzāk, latviešu valodas nelietošanu, tāpēc turpmāk pievēršama pastiprināta uzmanība valsts valodas lietošanas biežuma un apjoma palielināšanai un valsts valodas statusa stiprināšanai.
„Latviešu valodas nākotni noteiks tās runātāju spēja saskatīt tās nozīmi gan pasaulei, gan sev pašiem un apzināta darbība valodas saglabāšanā un attīstīšanā." (I. Druviete)

ISBN 978-9984-815-54-1
9 789984 815541

Latviešu valodas aģentūra